

Szakály Sándor

Múltunkról a másból

Tanulmányok, forrásközlések, életrajzok, esszék,
2021–2023

Mindazok emlékének, akik Magyarorszáért
– a Hazáért – éltek és haltak.

Szakály Sándor

Múltunkról a mából

Tanulmányok, forrásközlések,
életrajzok, esszék, 2021–2023

Facultas Cognoscendi Akadémia Alapítvány
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2023

Szerkesztette:
Kincses Katalin Mária

A szerkesztő munkatársa:
Kocsis Annamária

© Szakály Sándor, 2023
© Facultas Cognoscendi Akadémia Alapítvány, 2023
© Magyar Napló, 2023

ISBN 978-963-541-117-7

Tartalom

Előszó	9
--------------	---

TANULMÁNYOK, FORRÁSKÖZLÉSEK, ÉLETRAJZOK

A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének létrehozása és „tisztikara”	15
Vörösök vagy hont védők?	26
Kormányzó vagy király? Horthy Miklós és IV. Károly kapcsolata (1901–1921)	42
Magyar Nemzeti Hadseregből magyar királyi Honvédség	57
A Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökei, 1919–1922	73
A Bethlen-kormány megalakításának előzményei és körülményei 1921-ben	85
Egy tábornok Szegedről. Vitéz Dr. Shvoy Kálmán altábornagy	101
Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeihez ...	115
Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka a hadsereg állapotáról és helyzetéről 1942. november 15-én	132

Két tábornok a magyar királyi 2. honvéd hadseregből. Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes és Stomm Marcel gróf, altábornagy	146
Aki a Moszkvában 1944 szeptember-októberében tárgyaló magyar fegyverszüneti küldöttséget vezetett. Vitéz Faragho Gábor vezérezredes	171
Dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf a Magyar Tudományos Akadémia élén (1871–1884)	187
Gróf Klebelsberg Kuno, a politikus és miniszter	199
Röder Vilmos vezérezredes	209
Vitéz nagylaki Rátz Jenő vezérezredes	222
Vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos vezérezredes	236
Vitéz lófő csikszentsimoni Lakatos Géza vezérezredes	251
Vitéz lófő dálnoki Miklós Béla vezérezredes	265
Vitéz Faragho Gábor vezérezredes	281
Vitéz primor felsőtörjai Kozma István altábornagy	293
Kéri Kálmán vezérkari ezredes, nyugállományú vezérezredes	305
„Háry tata”. Vitéz Háry László (1890–1953) címzetes vezérőrnagy életútjának rövid vázlata	324

ESSZÉK

Élt 88 évet, egy korszak névadója volt...	341
Trianon	348
102 éve(s) fájdalom	359
Két ország háborújának indult, világméretűvé vált	361
Magyarország a második világháborúban (1939–1941). A német–lengyel háború kezdetétől a Szovjetunió elleni hadbalépésig	366

A Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1942–1943. évi hősi halottjaira, sebesültjeire, az eltűntekre, hadifogságot megszenvedett katonáira és munkaszolgálatosaira emlékezve és emlékeztetve . . .	376
Egy hadsereg és emlékezete	386
Néma főhajtás	390
A magyar hősokról és emléük megőrzéséről	395
A gyalogos feygyvernem védőszentje – Szent László, a lovagkirály	399
„Aki igazságban élt, az győzni fog”	403
Nem felejtjük a kommunista diktatúrák bűneit	407
Hatvanöt esztendővel ’56 után	411
’56-ról egy ’55-ös szemével	415
Második Trianon?	419
Katonák egymás közt – egykoron	423
Olvasási élmény útravalóul	431
A kultúra	442
Szigethy – Márai	444
Személynevek mutatója	449
Földrajzi nevek mutatója	461

Előszó

Talán kissé furcsának találják Kedves Olvasóim a kötet címét, hiszen a múltunkról írni mindig is a mából – a jelenből – szoktunk. Az utódok a mából/jelenből próbálják felidézni, bemutatni, értékelni és kritikával illetni eleik cselekedeteit, illetve azokat a személyeket, akik meghatározó vagy esetleg csak epizódszerepet játszottak történelmünkben. A történelmünkben, írom most, mivel a XX. századi magyar történelem/hadtörténelem egyes eseményeivel, személyeivel, folyamataival foglalkozom, és azokról fogalmazom meg a véleményemet, amelyeket a korabeli forrásokra, későbbi feldolgozásokra és bizonyos esetekben egyes személyek emlékezéseire alapozok.

A leírtak minden esetben a saját véleményemet/álláspontomat tükrözik, írhatnám azt is: „Ahogyan én láttam”. – Ez a nagybetűvel kezdődő mondat néhai vitéz csíkszentsimoni Lakatos Géza (*Budapest, 1890 – †Adelaide, Ausztrália, 1967) egykori magyar királyi honvéd vezérezredes, rövid ideig magyar királyi miniszterelnök emlékiratának a címe. Hosszú évtizedekkel ezelőtt először olvasva a kötetet úgy véltem, valahogy oly módon kellene közelítenie a történésznek is a múlt-hoz, mint ahogyan azt a vezérezredes tette: ahogyan ő látta. A történelmi eseményeket, személyeket ugyanis nagyon sokan nagyon sokféle módon mutatják be és értékelik. Akik ezt teszik, minden bizonnyal a legjobb ismereteik szerint fogalmazzák meg a véleményüket és bizonyára ragaszkodnak a törté-

nész számára évszázadok óta kötelező – vagy csak inkább ajánlott? – elvhez, azaz „harag és elfogultság nélkül” szólni a múlttól (is).

Magam eddigi pályafutásom során mindig is igyekeztem ezt az elvet szem előtt tartani, mert úgy véltem a kezdetektől fogva, hogy ez egy sajátos sorvezető és erkölcsi mérce is, amelyet magamnak felállítottam, és amelyhez úgy éreztem, tartani kell magamt. Talán sikerült is.

Most azt gondolhatják Kedves Olvasóim, hogy ezzel azt fogalmaztam meg, hogy mindenki más, aki másként vélekedik egy-egy eseményről vagy személyről, nem látja helyesen a dolgokat, helytelen az értékelése és neki nem lehet igaza, hiszen én már megmondtam/megírtam, hogy...

Természetesen nem így látom. Inkább úgy vélem, hogy mások mást tartottak fontosnak kiemelni egy-egy kérdés kapcsán, más személyt vélték jelentősebbnek, másként értelmeztek egy-egy forrást és ennek okán tőlem eltérő eredményre jutottak a kutatás során. A kérdés csupán ez: a „más eredmény” azt jelenti, hogy aki nem az enyémet tekinti valósnak, elfogadhatónak, csak elfogult és tájékozatlan lehet?

Nem könnyű erre a sajátos kérdésre választ adni. Mindenki maga kell, hogy megfogalmazza a véleményét az adott szerzőről, annak munkájáról és teljesítményéről. S hogy ezt megtehesse bárki, szükséges közreadni azokat az írásokat, amelyek az idők folyamán megszülettek. Így teszek most magam is. A 2021 szeptembere és 2023 szeptembere között megjelent tanulmányaimat, forrásközléseimet, esszéimet gyűjtöttem össze ebben a kötetben, amely a 2021-ben – majd 2022-ben második kiadást is megért – *Talpra állás Trianon után* címet viselő könyvemnek úgymond a folytatása. A téma ugyanis ugyanaz: a XX. századi magyar történelem, ahogy ma azt én látom.

A kötet írásai – első megjelenésükhöz képest – a könyv szerkezetéhez formailag igazítva, stilisztikailag módosítva, javítva kerülnek közlésre. Gyakran előfordul két, a korszakban bevett rövidítés. Ezek feloldása: cs. és kir. = császári és királyi, m. kir. = magyar királyi. Egyéb helyeken a rövidítéseket vagy a jegyzetekben, vagy kurziválva oldottuk föl.

Jó olvasást mindazoknak, akik kezükbe veszik ezt a könyvet, amelynek a megjelentetése a Facultas Humán Gimnázium igazgatójának, dr. Tóth Tibornak önzetlen támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg a Magyar Napló Kiadónál az Úr 2023. esztendejében.

Budapest, 2023. szeptember

Szakály Sándor

TANULMÁNYOK,
FORRÁSKÖZLÉSEK,
ÉLETRAJZOK

A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének létrehozása és „tisztikara”

1919. március 21-én a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja egyesüléséből létrejött Magyarországi Szocialista Párt – későbbi nevén Szocialista–Kommunista Munkások Magyarországi Pártja – vette át a hatalmat az addigi Magyar Népköztársaságban és „kiáltotta ki” a Magyarországi Tanácsköztársaságot, amely 1919 júniusától már a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság nevet viselte. Az ideiglenes államfő, Károlyi Mihály gróf¹ tudomásul vette a hatalomátvételt, a Berinkey Dénes² vezette kormány pedig „múló emlékké” vált.

¹ Károlyi Mihály, gróf (*Budapest, 1875. március 4. – †Venice, 1955. március 19.), az általa vezetett kormány 1918. október 31. és 1919. január 11. között volt hivatalban. Abban Károlyi Mihály rövid ideig külügyminiszter, pénzügyminiszter és hadügyminiszter is volt. Életére vonatkozóan lásd emlékiratát, a több kiadást megért *Hit illúziók nélkül* című kötetet, illetve HAJDU 1978. 1918. november 16-ától 1919. március 21-ig a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke (államfő) is volt.

² Berinkey Dénes (*Csúz, 1871. október 17. – †Budapest, 1944. június 25.), igazságügyi minisztériumi tisztviselő, ügyvéd, politikus. Kormányja 1919. január 18. és 1919. március 21. között volt hivatalban, amelyben ő igazságügyi miniszter, illetve külügyminiszter is volt. Miniszteri tisztjeire lásd: BÖLÖNY – HUBAI 2004. 293.

A létrejött bolsevik állam vezetői immáron a hatalom birtokosaként szembesültek a fegyveres erők, a haderőszerzés problémáival és azzal a jól ismert ténnyel, hogy Magyarország területének több mint kétharmadát idegen hatalmak csapatai tartják megszállva. Olyan országokéi, amely országok „területgyarapításait” nem tekintették lezártnak.

A szerveződő csehszlovák állam és a háborús veresége után magát mégis a győzők között találó Román Királyság és részben – a volt Szerbiából és a különböző délszláv területekből alakuló – Szerb–Horvát–Szlovén Királyság katonai erővel készült az újabb területgyarapításra. Mindezen törekvéseiket az antant hatalmak előtt a bolsevisták elleni harc jelszavával igyekezett igazolni.

A „koalíciósnak tekintett” kormányban a Kormányzótanács megalakulásakor a hadügyi népbiztosi tisztséget Pogány József³ kapta meg, és mellette két helyettes Szamuely Tibor⁴ és Szántó Béla⁵ működött.

³ Pogány (Schwartz) József (*Budapest, 1886. november 8. – †Moszkva, 1938. február 8.), újságíró, szociáldemokrata politikus. 1918 őszén a Budapesti katonatanács elnöke, majd a Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején hadügyi népbiztos 1919. április 4-ig, utána külügyi és közoktatási népbiztos, a II. hadtest parancsnoka. A tanácsköztársaság bukása után emigrált. A Szovjetunióban és az Amerikai Egyesült Államokban, végül ismét a Szovjetunióban működött. A sztálini tisztogatások során letartóztatták, elítélték és kivégezték.

⁴ Szamuely (Szamuely) Tibor (*Nyíregyháza, 1890. december 27. – †Bécsújhely, 1919. augusztus 2.), újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1919. március 21-étől rövid ideig hadügyi népbiztos-helyettes, majd közoktatási népbiztos és a vörös terror megszemélyesítője, a Lenin fiúk és más terrorcsoportok „parancsnokolója”. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően illegális úton Ausztriába igyekezett menekülni. Ott letartóztatták és öngyilkosságot követett el.

⁵ Szántó (Schreiber) Béla (*Homokkomárom, 1881. február 1. – †Budapest, 1951. február 1.), magántisztviselő, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Hadügyi népbiztos-helyettes, illetve népbiztos 1919-ben. A tanácsköztársaság bukását követően Ausztriában, Németországban, majd a Szovjet-

A Magyar Néphadsereg – röviden ekként használták a Károlyi-időszak haderejének a nevét – létszáma, szervezete és fegyverzete érdemben alig haladta meg, az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetében működő hadtest két-háromszorosának erejét.

A szociáldemokraták és a kommunisták között Pogány személye és az általa korábban katonai kérdésekben képviselt álláspont komoly vitákat eredményezett. Pogány a Katonatanácsok élén nem keveset tett azért, hogy ne jöhessen létre érdemi fegyveres erő, és következetesen ragaszkodott a haderőszerzés esetében az önkéntességhez.

A három „katonai vezető” közötti viták elsimítására és a haderő szervezésére vonatkozó elvek kialakítására az egykori szociáldemokrata és kommunista politikusok három tagú bizottságot – Böhm Vilmos,⁶ Weltner Jakab⁷ és Kun Béla⁸ – alakítottak,

unióban élt. 1945-ben visszatért Magyarországra, és 1946-tól Magyarország Lengyelországba akkreditált követe volt.

⁶ Böhm Vilmos (*Budapest, 1880. január 20. – †Stockholm, 1949. október 28.), mérnök, szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyik meghatározó vezetője 1913 után. A Magyarországi Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka, Ausztriába akkreditált követ, majd emigráns. Ausztriában, Csehszlovákiában és Svédországban élt. 1945-ban visszatért Magyarországra néhány hónappal később svédországi magyar követté nevezték ki. 1948 elején akkreditálták Norvégia-ba és Dániába is. 1948 júniusában tisztéről lemondott. Később az állampolgárságától megfosztották.

⁷ Weltner Jakab (*Budapest, 1873. december 6. – †Budapest, 1936. április 18.), újságíró, szociáldemokrata politikus. A Magyarországi Tanácsköztársaság alatt is aktív politikai tevékenységet fejtett ki, melyet követően emigrált. Ausztriában, az Amerikai Egyesült Államokban és Csehszlovákiában is élt egy ideig. 1924-ben visszatért Magyarországra. 1919-es tevékenységért elítélték, de kormányzói kegyelemben részesült. Bekapcsolódott a politikai életbe. 1931-től haláláig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselője volt.

⁸ Kun (Kohn) Béla (*Lele, 1886. február 20. – †Moszkva, 1938. augusztus 29.), magántisztviselő, újságíró, kommunista politikus. 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi pártjának alapítója, majd a Magyarországi Tanácsköztársaság külügyi (1919. március 21. – augusztus 1.) és hadügyi (1919.

amely végül is a haderőszerzés kapcsán a toborzott haderő felállítása mellett foglalt állást.

Úgy vélték, hogy ez a kompromisszumos megoldás erősítheti a pártegységet és látványos eredményekhez vezethet. Ennek megfelelően fogadták el 1919. március 24-én azt a rendeletet, amely a Vörös Hadsereg felállításáról szolt.⁹ A létrehozandó hadsereg – a szovjet-orsz/bolsevik mintát követve – proletariátus osztályhadsereg lett volna.¹⁰

Kezdetben a toborzás látványos keretek között – de igen szerény eredménnyel – zajlott.¹¹ A proletariátus részéről nem nyilvánult meg a lelkesedés a Vörös Hadseregbe való belépésre, jöllehet, a kor viszonyait tekintve a toborzott – zsoldos – haderő legénységi állományú tagjai havi 450 korona „zsoldban” részesültek volna és családtagjaik után további 50-50 korona „pótdíjat” kaphattak. Emellett az önálló kenyérkeresettel rendelkezőknek még 300 korona lakhatási kiegészítést is ígértek félélente, és hat havi szolgálat után 300 korona jutalomdíj is járt volna.¹²

április 23. – június 24.) népbiztosa. A tanácsköztársaság tényleges vezetője. Annak bukása után Ausztriába emigrált, majd a Szovjetunióban tevékenykedett. Sok ezer ember halála kötődik hozzá. A Komintern vezetésében is fontos szerepet kapott. A sztálini tisztogatás áldozata lett. Életének és működésének legalaposabb bemutatását Borsányi Györgynek köszönhetjük: BORSÁNYI 1979.

⁹ A Vörös Hadsereg felállításáról a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én kelt *Mindenkihez* elnevezésű kiadványában intézkedett. A vonatkozó rendelet 1919. március 24-én készült el és március 30-án jelent meg. 200 ezer fős „proletár hadsereg” létrehozását kívánták elérni, melynek célja: „a forradalmi proletárság védelme minden külső és belső ellenséggel szemben”. A 12 pontból álló rendelet teljes szövegét közli: HETÉS 1959. 81–82. (2. sz. dokumentum.)

¹⁰ Uo.

¹¹ RÉVÉSZ 2019. 194–195.

¹² A Vörös Hadseregbe belépni szándékozók számára biztosítandó illetményekre vonatkozóan lásd: RÉVÉSZ 2019. 179. A szerző – nyilván elírás okán – tévesen nevezi a havi 450 koronás illetményt napi illetménynek.

A Vörös Hadsereg szervezésekor az önkéntesség hangoztatása mellett a tisztikar megfelelő számú és minőségű kialakítása is fontos szempontként jelentkezett. Ezért 1919. április 6-án a volt tiszteket – akiknek döntő többsége 1918 ősze és 1919 tavasza között kikerült a haderőből – szolgáltatatlra kötelezték. Rádöbbsent ugyanis a Magyarországi Tanácsköztársaság politikai vezetése arra, hogy hadi tapasztalattal rendelkező, jól képzett tisztek nélkül – még ha jelentős létszámú személyi állományt sikerülne is „összetoborozni” – érdemi eredményeket nem lehetne elérni.

A Károlyi- és Berinkey-kormányok működése egyáltalán nem nevezhető haderő- vagy katonapártinak. 1919 elejére gyakorlatilag minden lényeges elemétől megfosztották a haderőt. Szinte kivétel nélkül nyugállományba helyezték a tábornokokat, ezredeseket, megszüntették a vezérkart, a tüzér törzskart, a hadmérnökkart.¹³ Tisztek ezrei igyekeztek maguknak megélhetést találni a polgári életben. Nem kevesen iratkoztak be a különböző kereskedelmi és jogakadémiákra, illetve egyetemekre.

A tisztek számára előírt kötelező szolgálatvállalást természetesen igyekeztek ellenőrzés alatt tartani. A szolgálatra jelentkezettek nevét az adott csapattestnél nyilvánosságra hozták, kiszűrendő közülük az esetleges „reakciósokat”.¹⁴

Szovjet-orosz példa nyomán eltörölték a rendfokozatokat, megszüntették a rangjelzéseket és a beosztás alapján szólított

¹³ A tisztikar „apasztásáról” 1918 végén és 1919 elején négy hadügyminisztériumi rendelete jelent meg. Saját kérelemre történő nyugállományba helyezés felülvizsgálat nélkül. 34.229/el.n.2.a-1918. Rendeleti Közlöny a magyar hadsereg számára, 1918. 110. sz. 720. (A továbbiakban: RK/Szab.) Kényszernyugdíjazás. 1.973/el.n.31-1919. RK/Szab. 1919. 9. sz. 34. Tisztikar apasztása. 4.162/el.n.31.-1919. RK/Szab. 1919. 16. sz. 74–75. Tisztikar apasztása. 4.163/el.n.31-1919. RK/Szab. 1919. 18. sz. 80–81.

¹⁴ REvész 2019. 180.

ták meg a tiszteket. Írásbeli érintkezések során azonban – nem egy alkalommal szóban is – a volt szót írták a korábbi rendfokozat elé. Így „volt alezredesként” jegyezte azt a dokumentumot a Hadügyi Népbiztosságon szolgáló Schranz Ödön,¹⁵ amelyben arról írt, hogy mintegy ezer főnyi tiszthiány mutatkozik a felállítás alatt álló Vörös Hadsereg esetében.¹⁶

A Hadügyi Népbiztosságon tapasztalható ellentétek és fejtelenség megszüntetését szolgálta végül is az a döntés, amelynek értelmében hadügyi népbiztossá neveztek ki Böhm Vilmost, akinek a munkáját még négy hadügyi népbiztos segítette, a szociáldemokrata–kommunista paritás alapján. Így lett hadügyi népbiztos Kun Béla, Szántó Béla, Fiedler Rezső¹⁷ és Haubrich József.¹⁸ Ennek előzménye az 1919. április 4-én megtartott kormányzótanácsi ülés volt, amelyen kiderült, hogy a Vörös Hadsereg olyan állapotban van – Böhm Vilmos szavait

¹⁵ Schranz Ödön (*Körmend, 1876. július 30. – †?, 1949 után), hivatásos katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata címzetes altábornagy, 1929. szeptember 1-jével. 1919-ben a Hadügyi Népbiztosság személyi osztályának a vezetője. Akkori tevékenységéről 1925-ben a következőket jelezték fel: „A forradalmak és a tanácsköztársaság alatt kiváló hazafias működést fejtett ki, lelke volt az ellenmunkának és önfeláldozó, csendes, de annál céltudatosabb működésével számtalan bajtársa menekülését segítette elő.” Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Honvédelmi Minisztérium, 8. osztály, Elnöki, 1925. 9.690.

¹⁶ A Schranz által készített összeállítást hivatkozta: SZAKÁLY 1989.

¹⁷ Fiedler Rezső (*Budapest, 1884. június 14. – †Szovjetunió, 1939?, 1940?), vas-észtorgályos, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. A Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején népbiztos-helyettes, majd 1919. április 3. és 1919. június 24. között hadügyi népbiztos. A tanácsköztársaság bukását követően Csehszlovákiában, Ukrajnában, Franciaországban majd a Szovjetunióban élt. A sztálini tisztogatások áldozata lett.

¹⁸ Haubrich József (*Detta, 1883. november 9. – †Moszkva, 1938. június 8.), vas-munkás, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. A Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején kereskedelemügyi népbiztos, majd hadügyi népbiztos, Budapest városparancsnoka. A tanácsköztársaság bukását követően a Peidl-kormány hadügyminisztere 1919. augusztus 1. és 6. között. 1920 decemberében a népbiztos perben halálra ítélték. Fogolycsere révén került ki a Szovjetunióba. Ott kémkedés vádjával 1937-ben letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték.

idézve –, hogy „csak a románok kegyelméből van még Magyarország proletárdiktatúra”.¹⁹

Hogy ez a helyzet változzon, az 1919. április 6-án meghirdetett, a volt hivatásos tisztek számára előírt kötelező katonai szolgálatra április 9-én behívták a tiszteket és április 13-án parancsnokképző tanfolyam felállítását rendelték el. Utóbbi célja – a volt tiszteket majdan felváltandó – proletárkatonákból, megbízható altisztekből katonai tudományokban járatos parancsnokok képzése lett volna.²⁰

Az 1919. április 16-án megindult román támadást követően a Magyarországi Tanácsköztársaság politikai vezetése úgy döntött, hogy felhívással fordul az ország népéhez és a *Veszélyben a forradalom!* címmel proklamációt jelentetett meg. A népbiztosok egy része a román frontra utazott, ahol tragikus tapasztalatokra tett szert. Szervezetlenség, fel nem készült parancsnokok, harcolni nem akaró katonák...

A fronton szerzett tapasztalatok alapján végül is megszületett a döntés a Vörös Hadsereg parancsnokságának a felállításáról, amelynek a jövőben a hadművelési területen kizárólagos rendelkezési joga volt. A Vörös Hadsereg parancsnoka Böhm Vilmos, vezérkari főnöke pedig Stromfeld Aurél²¹ egykori vezérkari ezredes lett. Utóbbi szakértelmének és elkötelezettségének volt köszönhető, hogy 1919 áprilisának végére sikerült

¹⁹ BOHM 1923., 1990. 290.

²⁰ BOHM 1923., 1990. 302.

²¹ Stromfeld Aurél (*Újpest, 1878. szeptember 19. – †Budapest, 1927. október 10.), hivatásos katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérkari ezredes. (1945-ben posztumusz vezérezredes.) A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia elvégzése (1892–1896) után csapattiszt a magyar királyi Honvédségben, majd a bécsi császári és királyi Hadiiskola elvégzését (1900–1902) követően átkerült a vezérkari testületbe. Tanított a Ludovika Akadémián és a Hadiiskolán is. Az első világháborúban vezérkari tisztként szolgált különböző magasabb parancsnokságoknál. 1919 áprilisa és júniusa között a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Életútjáról lásd: HETES 1978.

stabilizálni a helyzetet a román fronton és a támadást indító cseh–szlovák katonai erőt is sikerült megállítani.

Ehhez természetesen szükséges volt a Vörös Hadsereg fegyelmét helyreállítani és a tisztek számára a korábban ismert „jogosítványokat” biztosítani. Az 1919. április 25-én megjelent Hadseregparancsban többek között ezeket olvashatjuk:

„A proletárforradalom ellen irányuló nemzetközi ellenforradalmat csak úgy tudjuk eredménnyel visszaverni s a nemzetközi proletárforradalom győzelmét biztosítani, ha a proletár hadsereg egységet, vasfegyelmet tanúsít. Ennek a vasfegyelemnek az előfeltétele, hogy minden parancs végrehajttassék. A parancsokat minden parancsnok, legyen az akár szakasz- vagy dandárparancsnok, a forradalmi kormányzótanács által kinevezett hadseregparancsnok nevében adja ki. Aki tehát a parancsnak vagy a parancsnoknak ellenszegül, az megsérti a fegyelmet, nem hajtja végre a proletárság választott képviselőinek, a forradalmi kormányzótanácsnak és ezek megbízottjának, a hadsereg parancsnokának parancsait. Az ilyen fegyelemsértés tehát azt jelenti, hogy a parancsokat nem teljesítő katonák ellenségei a proletárdiktatúrának, a proletáruralomnak, és így mint a proletárság ellenségei főnek kezeltetni. Mindezek előre bocsájtása után elrendelem, hogy minden katona parancsnokának minden parancsát a legnagyobb pontossággal és szigorúsággal hajtja végre. Mindazok, akik a hadművelési területen bármely parancsnak ellenszegülnek, a parancsokat nem teljesítik vagy a kiadott parancsok ellen vétének, haladéktalanul a hadsereg-főparancsnokság rögtönítélő törvényszékéhez Szolnokra bekísérendők. A törvényszék a legszigorúbban fog a fegyelemsértők ellen eljárni. Jelen parancsom minden csapat előtt azonnal, azon fölül minden hó 5-én és 20-án fölolvassandó.”²²

²² BOHM 1923., 1990. 308.

A szervezés, a volt tisztek jelentkezése – akik többsége számára Stromfeld Aurél mintegy előírta a szolgálatot – megfelelő lépés volt a haderő szervezése kérdésében. S hogy az utóbbiak miért vállalták a szolgálatot, egy tőlük idegen szellemiséget és értékrendet képviselő „hatalom” mellett? A kérdésre három pontban fogalmazható meg a válasz:

1. Az ország, a haza védelme miatt elhatározásukat többek között az is erősítette, hogy közülük számosan azon területekről származtak, amely területeket az ellenséges országok katonai megszállása alatt állottak.

2. A korábban elképzelhetetlennek tűnő gyors karrier lehetősége miatt, hiszen főhadnagyok, őrnagyok olyan beosztásokba kerülhettek, amelybe „normál viszonyok” esetén csak ezredesként, vezérőrnagyként juthattak volna.

3. Egyéni egzisztenciális problémák miatt.

Ezek a szempontok voltak a meghatározóak az esetükben és nem a „bolsevista eszmék” iránti vonzalom. Emiatt szolgáltak többek között az 1919-es Vörös Hadseregben – 1919 májusától Munkások és Parasztok Forradalmi Vörös Hadseregében – a későbbi Nemzeti Hadsereg, majd magyar királyi Honvédség tábournoki karának meghatározó személyei, mint Werth Henrik, Nagy Vilmos, Szombathelyi (Knausz/Knauz) Ferenc, Sztójay (Stojakovits) Döme, Csatay Lajos, Vörös János, Lakatos Géza, Hennyey (Erb) Gusztáv, Andorka (Fleischhacker) Rezső.²³

A káoszból létrehozott, inkább csak a nevében Vörös Hadsereg 1919 áprilisa és júniusa között jelentős sikereket ért el, és sokakban remény ébredt az ország területe – legalább egy részének a – megtartására.

²³ A felsoroltak rövid életrajzát lásd: SZAKÁLY 2003.

BIBLIOGRÁFIA

- BORSÁNYI 1979. – BORSÁNYI György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- BÖHM 1923., 1990. – BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom Proletárdiktatúra Ellenforradalom*. Verlag für Kulturpolitik, München, 1923. Hasonmás kiadása: Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- BÖLÖNY – HUBAI 2004. – BÖLÖNY József – HUBAI László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2004. (Ötödik, bővített és javított kiadás.)
- HAJDU 1978. – HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- HETÉS 1959. – *A magyar Vörös Hadsereg. (Válogatott dokumentumok.)* Szerk. HETÉS Tibor: Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- HETÉS 1978. – HETÉS Tibor: *Stromfeld Aurél*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
- RÉVÉSZ 2019. – RÉVÉSZ Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- SZAKÁLY 1989. – SZAKÁLY Sándor: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara. *Palócföld*, 1989/1. 13–21.
- SZAKÁLY 2003. – SZAKÁLY Sándor: *Kik voltak? Honnan jöttek? Katonákról, történelemről, önmagunkról*. Ister Kiadó, Budapest, 2003.

Megjelent: *A katonai megszállástól a magyar béke delegáció elutazásáig. A párizsi békekonferencia és Magyarország.*

Szerk. GULYÁS László. (*A trianoni békediktátum története hét kötetben.* II/2. kötet.) Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, 2021. 265–270.

Vörösök vagy hont védők?

A magyarországi polgári demokratikus forradalom, az úgynevezett őszirózsás forradalom¹ győzelmét követően hatalomra került kormányok, illetve ezen kormányok hadügyminiszterei – részben a wilsoni békeelvek, részben saját pacifista felfogásuk megvalósítása, továbbá a frontokról hazatérő fegyveres tömegek esetleges radikálisabb megmozdulásainak megelőzése érdekében – megkérdőjelezték a haderő létének szükségességét. Az utókor e megnyilvánulás legmarkánsabb megfogalmazását Linder Béla tüzértörzskari ezredes,² a Károlyi-kormány hadügyminiszterének személyéhez köti, aki 1918. november 2-án, az Országház épülete előtt elhangzott beszédében többek között a következőket mondta: „...a régi hamis ideálok összeomlottak... Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!” Linder 1949 őszén Párizsban ezzel kapcsolatban a következőképpen nyilatkozott két őt felkereső, emigrációban

¹ Az ún. őszirózsás forradalom történetére vonatkozóan legújabbán lásd: HATOS 2018.

² Linder Béla (*Budapest, 1876. február 10. – †Belgrád, 1962. április 15.), az osztrák–magyar haderő tényleges államánnyú tisztje, tüzértörzskari ezredes. 1918. október 31. és 1918. november 9. között a Magyar Királyság hadügyminisztere, majd 1912. december 12-ig a Magyar Királyság, majd a Magyar Népköztársaság béketárgyalások előkészítésével megbízott tárca nélküli minisztere. 1919. május 2. és 1919. augusztus 2. között a Magyarországi Tanácsköztársaság, majd a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság katonai megbízottja Bécsben. 1919 utáni életútjára lásd: HORNYÁK 2005.; HAJDU 2008.

élő fiatal katonatisztnek: „1919 óta ül rajtam az a vád, hogy kijelentettem: nem akarok katonát látni! Ez így nem fedti a valóságot, ezt rám fogták. Zavaros időkben vállaltam a hadügyi tárcát, az országot a kisantant³ katonái veszélyeztették. Akkor jelentettem ki Budapesten, hogy ITT nem akarok katonát látni, mindenki menjen a határokat védeni! Ezt mondtam, és ezt forgatták ki, rám sütve azt a bélyeget, hogy az én »nem akarok katonát látni« kijelentésem után szabadon nyomulhatt be az ellenség hazánk területére.”⁴

Nincs ok kétségbe vonni Linder Béla 1949-ben tett kijelentését, de tény, hogy a Károlyi Mihály⁵ vezette kormány ki nyilvánította: a polgári demokratikus Magyarországnak nincs szüksége nagy létszámú, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregére. A felállítandó hadsereg feladatát elsősorban a belső béke és rend fenntartásában látták. Erre azonban elegendőnek látszott egy önkéntesekből álló, kis létszámú hadsereg. Ennek létrehozása és a fegyveres tömegek forradalmi – nem egy esetben csak pusztító, fosztogató – megmozdulásainak megakadályozása érdekében már a Károlyi Mihály vezette kormány fennállásának időszakában megindult a milliós nagyságú haderő lefegyverzése. Annak a haderőnek a lefegyverzése, amely

³ A Magyarországot körülölelő Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia szövetség csak később kapta ezt a nevet.

⁴ A Linder Bélát felkereső két egykori magyar királyi honvédtiszt egyikének – vitéz Breznay Péter (*Szombathely, 1923. július 18. – †?Franciaország, 2005. január 30.) volt magyar királyi honvéd főhadnagynak, rehabilitált ezredesnek – szíves közlése a szerzőnek Párizsban 1995-ben.

⁵ Károlyi Mihály, gróf nagykárolyi (*Budapest, 1875. március 4. – †Venice, 1955. március 19.), nagybirtokos, politikus. 1918. október 31. és 1919. január 11. között a Magyar Királyság, illetve 1918. november 16.-ától a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke, rövid ideig a kormányban külügyminiszter, pénzügyminiszter, hadügyminiszter is. 1918. november 16. és 1919. március 21. között a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke (államfő). Életútjára lásd: HAJDU 1978. Emlékezése – Hit illúziók nélkül – magyar nyelven számos kiadásban érhető el.

az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának idején a Magyar Királyság tekintetében a magyar királyi Honvédséget jelentette, illetve a közös – császári és királyi – haderő esetében a Magyar Királyság területén elhelyezkedő sereg- és csapattesteket.

A „lefegyverzés” egyébként a Belgrádban 1918. november 13-án Linder Béla, akkor már tárca nélküli miniszter által aláírt – és 1918. november 7-én ugyanott a magyar küldöttséggel kötött – fegyverszüneti egyezmény előírásai között is szerepelt.⁶

A Magyar Királyság területén lévő szinte teljes katonai erő egészének lefegyverzése érzékenyen, mondhatni létében érintette a hivatásos, de részben a tartalékos tisztikart is. Az szinte mindenki előtt egyértelművé és világossá vált, hogy Magyarországnak nem lehet szüksége olyan nagy hadseregre, mint amilyennel az Osztrák–Magyar Monarchia részeként korábban rendelkezett. A létszámában kisebb, fegyverzetében gyengébb, önkéntesekből felállítandó hadseregek pedig értelemszerűen jóval kevesebb tisztre volt szüksége, mint amennyi a kormány rendelkezésére állt.⁷

A Károlyi Mihály vezette kormány 1918 novemberében megkezdte a tisztikar – elsősorban a tényleges állományúak – létszámának csökkentését. Tette ezt akkor, amikor a majdani „zsoldoshadsereg” körvonalai még csak kirajzolódni is alig látszottak és a szükséges tiszti létszám sem volt ismeretes. Az 1918 novemberében-decemberében meghozott és végre is hajtott intézkedések – így például a tábournoki kar valamennyi

⁶ Az ún. belgrádi katonai konvenciót – amely az 1918. november 7-én Belgrádban elfogadott fegyverszüneti egyezmény – 1918. november 13-án írta Linder Béla. Az egyezményben meghatározták a demarkációs vonalakat, a szövetségeseknek jogában állt stratégiaileg fontos pontokat megszállni, a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében maradt, a fegyveres erő létszámát, fegyverzetét.

⁷ A magyar haderő szervezésével, az 1918–1919-es katonai történésekkel kapcsolatban lásd: RÉVÉSZ 2019.

tagjának nyugállományba helyezése, a vezérkari testület, a hadmérnökkar, a tüzértörzskar megszüntetése, a hivatásos és tartalékos tisztek felülvizsgálat nélküli elbocsátása⁸ – oda vezettek, hogy amikor a felállítandó hadsereg tiszti szükségleteit megállapították – mintegy 8500 hivatásos tisztre lett volna szükség –, kiderült, hogy csak körülbelül 7500 tiszttel áll a kormány rendelkezésére. Mi több, ennek a mintegy 7500 körüli tisztnak is csak alig negyven százalékát tették ki a tényleges állományú tisztek!⁹

A „kell” és a „van” közötti különbség pótlása természetesen nem okozhatott volna megoldhatatlan problémát a polgári demokratikus államberendezkedést kialakítani szándékozó kormánynak, mivel tényleges állományú és tartalékos tisztek ezrei voltak állás és munka nélkül. Voltak a tényleges állományúak közöttük olyanok, akik egyetemekre, kereskedelmi akadémiákra iratkoztak be, mások polgári foglalkozás után néztek, míg megint mások a cseh, román, szerb, francia csapatok által megszállt területeken élő családjukhoz utaztak.

A felmerült tiszthiány pótlására azonban nem került sor, mert a fegyverben tartott haderő létszáma ezt még nem indokolta, és az országban uralkodó közhangulat sem kedvezett a haderő kiépítésének, fejlesztésének. Nem szabad elfeledkezni ugyanakkor arról sem, hogy a demarkációs vonalak állandó „beszűkülése” jelentős tiszti tömegeket választott le a polgári

⁸ A vezérkari testület megszüntetése. 33.655/el.n.1.-1918. Rendeleti közlöny a magyar hadsereg számára (Szabályrendeletek), 1918. 107. sz. 711.; A tüzértörzskar és a hadmérnök törzskar megszüntetése 33.679/el.n.1.-1918. Uo., 110. sz. 720.; A tiszttikar „apasztásáról” 1918 végén és 1919 elején négy hadügyminiszteri rendelet jelent meg. Saját kérelemre történő nyugállományba helyezése felülvizsgálat nélkül. 34.22/el.n.2.a-1918. Uo.; Kényszernyugdíjazás. 1.973/el.n.-31. 1919. Uo., 1919. 9. sz. 34.; Tiszttikar apasztása 4.162/el.n.31.-1919. Uo., 1919. 16. sz. 74–75.; Tiszttikar apasztása 4.163/el.n.31.-1919. Uo., 1919. 18. sz. 80–81.

⁹ SZAKÁLY 1996.

demokratikus kormányzat ellenőrzése alatt álló területekről. Ennek az volt az oka, hogy a megszállás alá kerülő területeken – felsőbb utasításra – a különböző katonai parancsnokságok – jelentős tiszti létszámmal – visszamaradtak és csak a csapatokat vonták vissza. Ennek a ténynek 1918/1919 telén még nem volt igazán jelentősége, de 1919 tavaszán a Vörös Hadsereg szervezésének és fejlesztésének időszakában már komoly gondot okozott.

A hadsereget és a tisztikart tekintve ez volt a helyzet 1919 márciusában, amikor a külső és belső körülmények hatására a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egymással megállapodva és egyesülve – és a Magyarországi Szocialista Párt nevet felvéve – átvette a hatalmat, létrehozva ezzel a Magyarországi Tanácsköztársaságot. A tanácsköztársaság kormánya, a Forradalmi Kormányzótanács első intézkedései közé tartozott a Vörös Hadsereg felállításának elrendelése.¹⁰ A Vörös Hadsereget osztályhadsergeként, a „proletariátus hadseregeként” kívánták megszervezni, de egyelőre nem nélkülözhatték a korábbi időszak hadseregének, többszöri „szűrőn” átment hivatásos állományát sem.

A Károlyi Mihály nevével fémjelzett időszak gyakorlatának megfelelően a Vörös Hadsereget is önként jelentkezőkből kívánták létrehozni és a lehetőségekhez mérten „proletár parancsnokok” vezetésére bízni. Az antant jóváhagyásával és tevékeny támogatásával megindult román, majd cseh támadás¹¹

¹⁰ A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-én rendelte el a Vörös Hadsereg felállítását. A 12 pontból álló rendelet szövegét közli: HETÉS 1959. 81–84.

¹¹ A cseh(szlovák) csapatok támadása 1919. április 9-én, a román királyi haderő támadása 1919. április 16-án indult meg a Magyarországi Tanácsköztársaság fenntartása alatt álló területek ellen.

azonban illuzórikussá tette a hadsereg eme formában történő felállítását, a parancsnoki és tisztikar gyors „proletarizálását”. A román és cseh támadás következtében a hadihelyzet 1919 májusának első napjaira katasztrófálissá vált. A gyengén fel-fegyverzett, kis létszámú – legtöbbször csak a nevükben – vörös csapatok sorra-rendre vonultak vissza a keleti frontról. A legjobban felszerelt, legütőképesebb székely különítmény – a volt 38. gyaloghadosztály (amelyet később Székely Hadosztályként emlegettek) – kisebb elhárítóharcok után visszavonult, majd parancsnoka, Kratochwill Károly¹² vezetésével letette a fegyvert a román túlerő előtt.¹³

A hadosztály magukat megadó tisztjeit és többségében erdélyi származású katonáit a románok internálták, illetve bebörtönözték. A tisztek többsége csak 1920-ban térhetett vissza Magyarországra, míg azok, akik elkerülték a román (hadi) fogságot, a Vörös Hadseregben harcoltak tovább. Egyébként a Vörös Hadseregben tovább harcoló székely katonákra „való tekintettel” a többi csapattest is a székely megkülönböztető jelzőt használta, így például a 2. vörös dandár is. A tanácsköztársaság politikai és katonai vezetése ezt tudomásul vette és számos esetben buzdító céllal hivatkozta is azt.¹⁴

Joggal merülhet fel bennünk a kérdés, vajon miért jelentkeztek, vállaltak szolgálatot a Vörös Hadseregben azok a tisz-

¹² Kratochwill (nevét az 1920-as évek második felétől Kratochvil formában használta) Károly, szentkereszthegyi (*Brünn/Brno, 1869. december 13. – †Budapest, 1946. szeptember 19.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje, a világháború végén ezredes. 1918 decemberétől Erdély katonái – majd a szerveződő Székely különítmény (Székely Hadosztály) – parancsnoka. Rövid életrajzát lásd: NAGY 2018.

¹³ 1919. április 26-án tette le a Székely Hadosztály katonáinak a többsége a fegyvert Demecsernél, a románokkal aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében.

¹⁴ A székelyeknek a Vörös Hadseregben, illetve a Nemzeti Hadseregben való szolgálatára lásd: GOTTFRIED 2018.

tek, akik annak ellenére, hogy katonáikkal együtt éveket töltöttek a világháború harctereinek első vonalaiban, a népköztársaság, illetve a tanácsköztársaság heteiben, hónapjaiban „nem kívánatos” személynek nyilvánítottak.

Úgy vélem, a kérdésre adandó választ röviden a következőkben lehetne összefoglalni:

a) A Magyarországi Tanácsköztársaság (1919 júniusától Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság) politikai és katonai vezetése egyaránt vállalta a Haza védelmét, amely a nacionalista eszméktől áthatott tisztikar többségének számára az integer Magyarország védelmét jelentette. A Vörös Hadseregben szolgálatban lévő, illetve szolgálatot vállalt tisztiek többsége a demarkációs vonalakon kívül eső, a román, a cseh, valamint a szerb és francia haderő csapatai által megszállt területekről származott. Ezek a tisztiek a tanácsköztársaság jogos önvédelmi harcaiban szülőföldjük védelmét, illetve az elfoglalt magyar területek felszabadítását látták.

b) A fiatal főhadnagyok, századosok, őrnagyok, alezredek előtt óriási katonai karrier lehetőség csillant meg, mivel a polgári demokratikus kormányok nemcsak a tábornokokat, de 1919. január 1-jével az ezredek többségét is nyugállományba küldték. Ennek következtében olyan katonai beosztások nyíltak meg a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt tisztiek előtt, amelyekre többségüknek a „normális körülmények” között még hosszú évekig kellett volna várniuk.

c) Nagy volt az egyéni egzisztenciális problémák szerepe is. A szolgálatot vállalók csak hivatásuk gyakorlásától várhatták megélhetésüket. A zömmel vagyontalan, a katonáskodáson kívül máshoz nem értő tisztiket a „munka” – és részben az élelmiszerek – hiánya is a katonai pályafutás tovább folytatására ösztönözte. (A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően felállított igazoló bizott-

ságok előtt – melyek a tisztek 1918 novembere és 1919 augusztusa közötti magatartását voltak hivatottak kivizsgálni – a Vörös Hadseregben szolgált tiszteknek szinte mindegyike a jelzett okokat hozta fel melegségül. Az igazoló bizottságok ezeket az érveket a legtöbb esetben méltányolták is.)¹⁵

d) Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy amikor Stromfeld Aurél¹⁶ volt vezérkari ezredes vette át a Vörös Hadsereg vezérkar főnöki beosztását, nem kevés tiszt érezte úgy, hogy neki is a hadseregben van a helye. Stromfeld ugyanis igen sokakat tanított közülük és szinte parancsszerűen hívta fel őket a szolgálat vállalására.

A végveszélybe került tanácsköztársaság vezetése az ország népéhez, elsősorban a gyári munkássághoz fordult. A felhívásra ezek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közöttük volt tényleges állományú és tartalékos tisztek százai. Ezek a volt tisztek – akik számára egyébként a jelentkezést a Vörös Hadseregbe később kötelezővé tették! – alkották a későbbiek során – a már korábban a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt hivatásos és tartalékos tisztekkel együtt – a hadsereg magasabb parancsnoki, illetve tisztikarát.¹⁷ A hivatásos tisztek döntő többsége – volt aki eme véleményét nem is titkolta – csak mint katona és nem mint a kommunista–bolsevista eszmék

¹⁵ A Belitska Sándor vezérőrnagy, a szegedi ellenkormány hadügyminisztere 1919. július 27-én rendelte el a Szegedre érkező tisztek igazolását. A rendelet szövege: *Csak szolgálati használatra*, 1968. 115–117. Hasonló tartalmú rendeltet adott ki 1919. augusztus 16-án Schnetzer Ferenc vezérőrnagy a Friedrich István vezette kormány hadügyminisztere. Szövegét idézi: SZAKÁLY 1995. 1919 augusztusa után a különböző katonai parancsnokságokon, intézményekben működtek az igazoló bizottságok, amelyek tevékenységüket 1920 végéig folytatták.

¹⁶ Stromfeld Aurél (*Újpest, 1878. szeptember 19. – †Budapest, 1927. október 10.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje, vezérkari ezredes. 1919 áprilisa és 1919 júniusa között a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Életútjára lásd: HETÉS 1978.

¹⁷ FOGÁRASSY 1971.

elkötelezett híve teljesítette a kötelességét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az illető tiszt egyben ellenforradalmár lett volna.

A Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt volt hivatásos tisztek többsége esetében elmondható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia kispolgári, értelmiségi családjaiból származtak¹⁸ – gyakorlatilag ugyanazon körből, rétegekből, amelyekből a tanácsköztársaság vezetőinek a többsége is, azzal a különbséggel, hogy a volt tényleges tisztek között zsidó származásút elvétele sem lehet találni. A kispolgári, értelmiségi családokból kikerült tisztek számára a katonatiszti hivatás választása – ami legtöbbször gyermekfejjel és szülői döntésre történt –, a tisztí kardbojt, a társadalmi ranglétrán való előrehaladást jelentette. Számukra a katonatiszti hivatás feladása 1919 tavaszán ennek az előrelépésnek a megállását, esetlegesen a visszalépést jelentette volna. (Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy 1919 tavaszán még nem volt előre látható, hogy az új rendszer mindössze 133 napot él majd meg.)

A Vörös Hadsereg támadó hadműveleteinek a heteiben – az úgynevezett északi hadjárat idején – a volt hivatásos tisztek teljes lelkesedéssel vették ki a részüket a harcokból, ugyanakkor 1919 júliusától egyre többen jelentettek beteget, váltak ki különböző okokra hivatkozva a szolgálatból, sőt akadtak olyanok is, akik a Szegeden megalakult ellenkormánynak, illetve a kormány hadseregének ajánlották fel a szolgálataikat.

S hogy mi volt/lehetett a döntéseknek hátterében?

Az első helyen említendő a tény, amely Stromfeld Aurélt is lemondásra „kényszerítette”. Ez a sikeres felvidéki felszabadító hadjáratot követő – politikai megfontolásokból történt –

¹⁸ SZAKÁLY 1987. 55–90. A kötetben vizsgált tábornokok és törzstisztek jelentős része 1919-ben a Vörös Hadseregben szolgált, így az ő, illetve családjuk társadalmi helyzetéről megfogalmazott megállapítások az 1919-es Vörös Hadsereg tisztikara egészére vonatkozó reprezentatív vizsgálati eredménynek is tekinthetők.

visszavonulás. Stromfeld példája az általa irányított és személye által befolyásolt hadseregparancsnokság tisztjeiben is analóg reakciókat váltott ki. A jelentős részben a megszállt területekről származó tisztek számára a visszavonulás a megszállt területek felszabadításába vetett hitük elvesztését jelentette. Döntő súlya – ha nem is a legmeghatározóbb szerepe – volt annak is, hogy Szegeden létezett már egy másik kormány¹⁹ – amellyel talán az antant is hajlandó lesz majd tárgyalni – és annak már szerveződött a hadserege, a magyar Nemzeti Hadsereg.²⁰ Ez a hadsereg pedig már csak a külső jegyei miatt is közelebb állt a volt tényleges állományú honvéd-, illetve közös haderőben szolgált tisztekhez, mint a Vörös Hadsereg.

A szegedi Nemzeti Hadsereg iránt érzett „vonzalom” 1919 júliusában olyan méreteket öltött, hogy egyesek – például Werth Henrik²¹ – felajánlották szolgálataikat, illetve a román fogságból megszökött tisztek – mint a korábban a Székely Hadosztályban szolgált Füleky Dezső,²² Stomm Marcel gróf²³ – nem Budapestnek, hanem Szegednek vették az irányt.

¹⁹ Szegeden két ellenkormány működött. 1919. május 30. és 1919. július 12. között Károlyi Gyula gróf vezetésével, majd azt követően danckai P. Ábrahám Dezső vezetésével 1919. július 12. és 1919. augusztus 12. között.

²⁰ A vörös terror leküzdésére a 40/1919. I. számú hadügyminiszteri rendeletben foglaltak szerint létre kell hozni a „Magyar nemzeti hadsereget”. A rendelet szövegét lásd: *Csak szolgálati használatra*, 1968. 57–61.

²¹ Werth Henrik (*Rezsőháza, 1881. december 26. – †Szovjetunió, 1952. május 28.), az osztrák–magyar haderő, majd a magyar királyi honvédség tényleges állományú tisztje. 1918. december 24-től alezredes. 1919 májusa és augusztusa között a Vörös Hadsereg 7. hadosztályának a parancsnoka. Életútjára lásd: DOMBRÁDY 2005.

²² Füleky Dezső (*Törökbecse, 1887. május 9. – †Budapest, 1975. szeptember 2.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje. 1918 decembere és 1919 áprilisa között a Székely Hadosztály tisztje. Katonai életútjára lásd: SZAKÁLY 2003. 106.

²³ Stomm Marcel, gróf (*Vác, 1890. december 24. – †Budapest, 1968. április 25.), a magyar királyi Honvédség, illetve az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje. 1918 decembere és 1919 áprilisa között a Székely Hadosztály

Az el- és szembefordulás kérdését vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy a volt hivatásos tisztek és a zömmel katonai ismeretek és tapasztalatok nélküli politikai megbízottak között állandó ellentétek feszültek. A politikai megbízottak katonai–szakmai kérdésekbe is beavatkoztak, s a volt hivatásos tisztekben a szabotórt, az ellenforradalmárt látták. A legkisebb gyanúsnek vélt jelre parancsnokokat tartóztattak le, váltottak le.

Ez az ellentét, kölcsönös bizalmatlanság különösen az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet, az úgynevezett ludovikás ellenforradalom után erősödött fel. A feloldhatatlannak tűnő ellentétet hangsúlyozta többek között a hadügyi népbiztosság 31. (személyügyi) osztálya vezetőjének, Schranz Ödön volt alezredesnek²⁴ túlzásoktól ugyan nem mentes, de a kérdést helyesen felmérő jelentése, amit Szántó Béla²⁵ hadügyi népbiztos részére készített 1919. július 10-én.

A Vörös Hadsereg 1919. július közepétől egyre passzívabbá váló tisztkara a tanácsköztársaság bukása után szinte teljes egészében beleolvadt a Nemzeti Hadseregbe, majd az újjászerveződő honvédségbe. A beilleszkedés, ha nem is minden esetben zavarmentesen, de viszonylag rövid idő alatt megoldódott.

tisztje. Katonai életútjára lásd: SZAKÁLY 2003. 319. A Székely Hadosztály tisztjeként történő szolgálatára lásd: STOMM 1990. 38–63.

²⁴ Schranz (Schrantz) Ödön (*Körmend, 1876. július 30. – ??, 1949 után), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje. A világháború befejezésekor alezredes. Legmagasabb rendfokozata címzetes altábornagy. 1919 márciusa és 1919 augusztusa között a Hadügyi Népbiztosság személyügyi osztályának a vezetője. Működéséről 1925-ben a következőt jegyezték fel: „A forradalmak és a tanácsköztársaság alatt kiváló hazafias működést fejtett ki, lelke volt az ellenmunkának és önfeláldozó, csendes, de annál céltudatosabb működésével számtalan bajtársa menekülését segítette elő.” Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium (HL HM) 1925. 8. osztály 9.690/elnöki.

²⁵ Szántó (Schreiber) Béla (*Homokkomárom, 1881. február 1. – †Budapest, 1951. február 1.), magántisztviselő, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Hadügyi népbiztos-helyettes, illetve hadügyi népbiztos 1919-ben.

Az igazoló bizottságok, melyek a forradalmak alatti magatartás igazolására alakultak, általában nem találtak különösebb kivétnivalót a Vörös Hadseregben eltöltött hetekben, hónapokban. Az igazolás alá vontak legtöbbször kényszerre hivatkoztak, és szinte minden esetben akadt olyan tisztárs, aki ezt igazolta is. Nagyon fontos volt ugyanakkor például az a tény is, hogy a budapesti hadosztálybíróság Tombor Jenő²⁶ perében kimondta, hogy pusztán az a tény, hogy valaki a proletárdiktatúra alatt szabályosan ellátta szolgálatát, nem tekinthető büntetendő cselekménynek.

A Vörös Hadseregben szolgáltakkal szemben azért néha-néha felmerült a „gyanú”, és 1919-ben, 1920-ban – de néha még néhány évvel később is – nagyobb figyelmet szenteltek az 1919-es pályafutásuknak.²⁷ Igaz, az is tény, hogy az ilyen személyek esetében többször felmerült, hogy a kényszerítő körülmények csekély volta ellenére lelkesebben teljesítették szolgálatukat, mint az elvárható lett volna. A „vörös” és „fehér”, volt

²⁶ Tombor Jenő (*Nyitra, 1880. március 3. – †Budapest, 1946. július 25.), a magyar királyi Honvédség, illetve az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje, vezérkari alezredes. 1918–1919-ben a Hadügyminisztériumban szolgált. 1919 márciusától a hadügyi népbiztosság Hadműveleti főcsoport 5. (hadműveleti) osztályának vezetőjeként szolgált. Életútjára lásd: OKVÁTH 2022.

²⁷ 1919-ban Pawlas (1936-tól vitéz Papházay) István (*Máriaradna, 1873. augusztus 3. – †Budapest, 1946. július 3.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje, akiről a következőt jegyezték fel: „A kommunizmus alatt a terror kényszere alatt nem állván a megengedhető simulékonyság mértékét oly mértékben lépte túl, hogy ezen viselkedését a tisztí állás becsületével összeegyeztetni nem lehet.” HL HM 1919. 31. osztály 14.550/el. 2. tétel (21.722 iktatószám). Berger (1932. május 21-től Beregfy) Károlyról (*Cservenka, 1888. február 12. – †Budapest, 1946. március 12.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje, akiről pedig 1920-ban többek között a következőt jegyezték fel: „Berger százados a szegedi vörös gyalogezred segédtisztje volt, habár a szegedi kommunista viszonyok távolról sem voltak olyan súlyosak, hogy egy tiszt az ún. vöröshadseregbe kényszerítve lett volna”. HL MH 1920. C. osztály 1. tétel. 105.783

honvéd és közös, tartalékos és hivatásos tisztekből rövidesen kialakult az egységes honvéd tisztikar, melynek tagjai között a volt „vörösök” lettek többségben.

Felmerülhet a kérdés: vajon miért volt szüksége a szerveződő haderőnek a tanácsköztársaság alatt szerepet vállaltakra? A válasz adott, a tények ismeretében akár egyszerűnek is tűnhet. Az első világháborúban szolgált tényleges állományú tisztikar főhadnagyi-alezredesi rendfokozatú tagjainak a döntő többsége a Vörös Hadseregben szolgált, s csak kisebb részük tartotta magát távol a szolgálattól, illetve volt hadifogságban, külföldön, esetleg szolgált a Nemzeti Hadseregben. Ugyanakkor tény az is – ezt a későbbi katonai pályafutások igazolják –, hogy a Vörös Hadseregben szolgált tisztek katonai–szakmai felkészültsége messze meghaladta a „szegedi indíttatásúakét”.

Igaz, itt nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a „szegedi tisztek” jelentős része tartalékos tisztek közül került ki, s rájuk a katonai vezetésnek a későbbiek során nem, illetve kevésbé volt szüksége. Az újjászerveződő haderőnek elsősorban fiatal, hadi tapasztalatokkal rendelkező tényleges állományú tisztekre volt szüksége – függetlenül attól, hogy korábban a magyar királyi Honvédségben vagy a közös haderőben szolgáltak-e –, hiszen ezredesek és tábornokok fölös számban jelentkeztek szolgálattételre.

Hogy az írás címében megfogalmazott kérdésre – Vörösök vagy hont védők? – válaszolni lehessen, érdemes Erb Gusztáv – később vitéz Hennyey Gusztáv²⁸ néven szolgálaton kívüli vi-

²⁸ Vitéz Hennyey (1923 júniusáig Erb) Gusztáv (*Kolozsvár, 1888. szeptember 25. – †München, 1977. június 14.), az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje. 1919 márciusa és 1919 augusztusa között a Hadügyi Népbiztoság, illetve a Vörös Hadsereg parancsnoksága hadművelési osztályán szolgált. Katonai pályafutásának adatait lásd: SZAKÁLY 2003. 133–134. Emlékiratában mindössze két oldalt szánt az 1919-es esztendő történéseinek: HENNYEY 1992. 24–25.

szonybeli vezérezredes, külügyminiszter a Lakatos Géza²⁹ vezette kormányban 1944 augusztus-októberében – mondatát idézni a Stromfeld Aurél elleni perből: „...a Vörös Hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált, és nem küzdött osztályérdekéért”.³⁰ És ebben a hadseregben szolgált 1919-ben többek között Andorka Rudolf, Béldy Alajos, Beregfy Károly, Csataj Lajos, Györffy-Bengyel Sándor, Fábry Dániel, Hennyey Gusztáv, Jány Gusztáv, Lakatos Géza, Littay András, Nagy Vilmos, Náday István, Németh József, Röder Jenő, Szombathelyi Ferenc, Sztójay Döme, Vörös János, Werth Henrik és még sokan mások.³¹ Valamennyien a magyar királyi Honvédség tábornokai lettek.

BIBLIOGRÁFIA

- Csak szolgálati használatra*, 1968. – *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938.* Szerk. és jegyzetekkel ellátta HETÉS Tibor – MORVA Tamásné. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968.
- DOMBRÁDY 2005. – DOMBRÁDY Lóránd: *Werth Henrik, akiről nem beszélünk.* Argumentum Könyvkiadó, Budapest, 2005.

²⁹ Lakatos Géza, vitéz csíkszezsimoni (*Budapest, 1890. április 30. – †Adelaide, 1967. május 21.), a magyar királyi Honvédség, illetve az osztrák–magyar haderő tényleges állományú tisztje. 1919. április és 1919. június között a Vörös Hadsereg főparancsnoka mellé beosztott „katonai szaktanácsadó”. Ezen időszakra lásd: LAKATOS 1992. 19–21. (Lakatos Géza mindössze három oldalt szentel emlékiratában az 1919-es esztendő történéseinek.)

³⁰ HL HM 1920. 8/c. osztály VIII. tétel, 8.812/eln. (73 336. iktatószám.)

³¹ A felsoroltak rövid életrajzát, katonai életútját lásd: SZAKÁLY 2003.; SZAKÁLY 2015.

- FOGARASSY 1971. – FOGARASSY László: Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget? *Borsodi Szemle*, 1971/1. 70–78.
- GOTTFRIED 2018. – GOTTFRIED Barna: Székelyek a Vörös és a Nemzeti Hadseregben. In: GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018. (Második, bővített, javított kiadás.) 169–182.
- HAJDU 1978. – HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- HAJDU 2008. – HAJDU Tibor: Linder Béla és Pogány József a hadügy élén. *História*, 2008/9.
- HATOS 2018. – HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.
- HENNYEY 1992. – HENNYEY Gusztáv: *Magyarország sorsa kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezése*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- HETÉS 1959. – *A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok*. Összeállította HETÉS Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- HETÉS 1978. – HETÉS Tibor: *Stromfeld Aurél*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
- HORNYÁK 2005. – HORNYÁK Árpád: „Nem akarok többet katonát látni”. Linder Béla. Egy politikai kalandor portréja. *Rubicon*, 2005/9.
- LAKATOS 1992. – LAKATOS Géza: *Ahogy én láttam*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- NAGY 2018. – NAGY Szabolcs: A parancsnok. In: GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018. (2., bővített, javított kiadás.) 223–249.

- OKVÁTH 2022. – OKVÁTH Imre: Tombor Jenő (1880–1946). In: *Ludovikás éleutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 317–335.
- RÉVÉSZ 2019. – RÉVÉSZ Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- STOMM 1990. – Gróf STOMM Marcel altábornagy: *Emlékiratok*. Sajtó alá rendezte GALLYAS Ferenc. Magyar Hírlap, Budapest, 1990.
- SZAKÁLY 1987. – SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- SZAKÁLY 1995. – SZAKÁLY Sándor: *Új hadsereg, új tisztikar? Rubicon*, 1995/5.
- SZAKÁLY 1996. – SZAKÁLY Sándor: *Honvédők vagy vörösök. Az 1919-es magyar vörös hadsereg tisztikara. Iskolakultúra*, 1996/3.
- SZAKÁLY 2003. – SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY 2015. – SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Magyar Napló Kiadó – VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)

Megjelent: „1919”. Szerk. MOLNOS Péter. Kieselbach Galéria Kereskedelmi Kft., Budapest, 2023. 62–73.

Kormányzó vagy király?

Horthy Miklós és IV. Károly kapcsolata (1901–1921)

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai vereségét követően a szétesett birodalom romjain önálló államok jöttek létre,¹ a korábban a birodalom társországaként „létező” Magyarország előbb önálló királyság, majd népköztársaság, tanácsköztársaság és ismét királyság lett.²

Az államforma meghatározásában a mindenkori hatalmon lévőknek volt alapvető szerepe, mivel a Magyar Királyság uralkodója, IV. Károly³ – osztrák császárként I. Károly – 1918.

¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai vereségéről és a birodalom felbomlásáról a legújabb szakirodalomból ajánlható: RAUCHENSTEINER 2013. Magyarul 2017-ben jelent meg Budapesten *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása* címmel: RAUCHENSTEINER 2017.

² Az uralkodó, IV. Károly magyar király felhatalmazásával Habsburg József Ágost magyar királyi herceg miniszterelnökké nevezte ki Károlyi Mihály grófot, aki előbb elfogadta a megbízatást, majd visszamondta azt és a Magyar Nemzeti Tanács „jövoltából” lett miniszterelnök. Ekkor Magyarország államformája még királyság – Magyar Királyság. 1918. november 16-án a Magyar Nemzeti Tanács „döntése nyomán” létrejött a Magyar Népköztársaság. 1919. március 21-i kommunista hatalomátvételt követően a Magyarországi Tanácsköztársaság – 1919 júniusától Magyarországi Szövetséges Szocialista Tanácsköztársaság – néven volt ismert a magyar állam, amely a tanácsköztársaság bukását követően visszatért a királysági államformára. Ezt gyakorlatilag az 1920. évi I. törvénycikk „véglegesítette”.

³ Habsburg-Lotharingiai Károly – Karl von Österreich – (*Persenbeug, 1887. augusztus 18. – †Funchal, 1922. április 1.), osztrák főherceg. 1916 novemberétől I. Károly néven osztrák császár és 1916. december 30-i koronázását kö-

november 13-án uralkodói jogainak „felfüggesztéséről” adott ki nyilatkozatot,⁴ de nem tett le arról, hogy alkalmas időben ismét elfoglalja a magyar trónt. Eme elképzeléseiben számosan támogatták a magyar politikai élet meghatározó szereplői közül, de a győztes nagyhatalmak és a részben az ő segítségükkel létrejött, illetve területükben, népszerűségükben megnövekedett, Magyarországgal szomszédos országok ezt a legkevésbé sem kívánták.

A kérdés az volt, hogy miként alakul(hat) a nemzetközi helyzet, milyen változások következnek be a magyar belpolitikában és az 1920. március 1-jén ideiglenes államfővé választott Horthy Miklós⁵ kormányzó miként viszonyul a „volt” uralkodóhoz.

Horthy Miklós kapcsolata IV. Károllyal mintegy másfél évtizednyire tehető, hiszen az uralkodó, I. Ferenc József császár és király⁶ szárnysegédjeként 1909 és 1914 között szolgáló haditengerésztiszt számos alkalommal találkozhatott/találko-

vetően IV. Károly néven magyar király. Cseh és horvát király is. 1919 márciusában Német-Ausztriából Svájcba emigrált, miután Német-Ausztriában megfosztották a trónjától.

⁴ „Trónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaiktól megszabadítsam; a mely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettől vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételről az államügyek vitelében visszavonulok és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövődő államformáját megállapítja. Kelt Eckartsau ezerkilencszáztizennyolc, november hó tizenharmadikán.”

⁵ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1868. június 16. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének hivatásos tisztje. Legmagasabb rendfokozata altengernagy (1918. október 31.). A hadiflotta utolsó parancsnoka (1918). Életére vonatkozóan a bőséges szakirodalomból lásd: SAKMYSTER 2001.; TURBUCZ 2011.; HOREL 2017.; SCHMIDT-PAULI 2019.

⁶ Habsburg-Lotharingiai Ferenc József – I. Ferenc József osztrák császár, magyar király, cseh és horvát király – (*Bécs, 1848. augusztus 18. – †Bécs, 1916. november 21.), 1848-ban került az osztrák császári trónra, magyar királlyá 1868. június 8-án koronázták. 1867-től az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója.

zott a későbbi uralkodóval és bátyja, Horthy István⁷ révén – aki lovaglótanára (is) volt IV. Károlynak – már korábban „ismeretségbe” került vele. Az első és a későbbi találkozásokról Horthy Miklós az 1950-es években papírra vetett emlékiratában ekképp emlékezett meg: „Első találkozásom az új uralkodónkkal sok évvel korábban történt. Tizennégy éves volt, amikor bátyám bemutatott. Ottó főherceg [Habsburg Károly édesapja] ugyanis őrá bízta fia lovas kiképzését. István bátyám abban az időben mint a katonai lovaglótanárok bécsi képzőintézetének tanára működött, egyúttal parancsnoka vadászcsapatuknak és teljes hét éven át „Master of hound” (falkamester). Károly főherceg a falkavadászatok idejét mindig nála töltötte Holicson. Később, szárnysegéd koromban gyakran találkoztam vele, mert édesanyja, Mária Jozefa főhercegnő sok esetben meghívott magához feleségemmel együtt. Ha Károly főherceg alkalomadtán Pólába jött, mindig hivatott engem. Ferenc József Őfelsége kíséretében a főherceg és Zita Bourbon-Pármái hercegnő⁸ esküvőjén is részt vettem.”⁹

7 Horthy István, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1858. december 21. – †Bécs, 1937. szeptember 23.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata címzetes lovassági tábornok (1925. január 1.). Egyévi önkéntesi szolgálatát követően hivatásos tiszti vizsgát tett és a közös hadseregben szolgált huszártisztként. A világháború éveit a császári és királyi 13. huszárezred, majd a császári és királyi 4. lovasdandár parancsnoka volt. 1917. augusztus 18-án vezérőrnagyi kinevezést nyert. 1919. augusztus 7. és 1921. június 30. között a Nemzeti Hadsereg lovashadosztályának parancsnoka, illetve lovassági felügyelő, 1920. augusztus 1-jétől altábornagyi rendfokozatban. 1921. július 1-jével nyugállományba került a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagja. 1899. július 25-től 1903. december 15-éig volt a „K. u. K. Militär-Reitlehrer Institut” lovaglótanára.

8 Bourbon Zita pármái hercegnő – Kaiserin Zita von Österreich – (*Viareggio, 1892. május 9. – †Zizers, 1989. március 12.), Habsburg-Lotharingiai Károly felesége 1911. október 21-től. 1916 novemberétől osztrák császárné és magyar királyné. Komoly befolyással bírt férjére. Egyes emlékezők szerint az 1921. évi Magyarországra történő visszatérési kísérletek „ötletgazdája” volt.

9 HORTHY 1974. 84–85.

Az 1914 nyarán trónörökössé „előlépett” IV. Károly 1916. december 30-án magyar királlyá koronázott, amely eseményen Horthy Miklós sorhajókapitány is résztvevő lehetett, amiről szintén megemlékezett *Emlékirataim* című visszatekintésében.

Horthy Miklós és az uralkodó személyes kapcsolatának meghatározó eseménye volt az ötvenedik életévét még be nem töltött sorhajókapitánynak az osztrák–magyar haditengerészet hadiflottája parancsnokává történő kinevezése. Horthy a császári és királyi Haditengerészet megbecsült és elismert hajóparancsnokává vált az első világháború Adriai-tengeri harcai során. Nevét a később oly sokat emlegetett otrantói ütközet (1917. május 15.) kapcsán egyre többen ismerték meg, és amikor 1918 februárjában az uralkodó úgy vélte, hogy a haditengerészetnél személyi változások szükségesek, IV. Károly a hadiflotta parancsnokának Horthy Miklóst szemelte ki. Horthy – a már hivatkozott emlékiratában – erről így írt: „...érkezett a parancs, mely engem és két idősebb bajtársamat, Keil¹⁰ és Holub¹¹ ellentengernagyokkal együtt Badenbe rendelt a legfelsőbb hadiszállásra. Károly király kihallgatásom alkalmával közölte, hogy a flotta parancsnokává neveztetett ki. Váratlanul ért ez a kitüntető megbízás, és arra kértem Őfelségét, hogy térjen el ettől a szándékától. A háború negyedik évében a flottaparancsnok a végső eredmény kialakulására semmi esetre

¹⁰ Franz Ritter von Keil (*Bécs, 1862. július 15. – †Bécs, 1945. november 22.), az Osztrák–Magyar Monarchia Haditengerészetének tisztje. Legmagasabb rendfokozata ellentengernagy (1913. november 20.). Az 1910-es évek közepén a „Kriegsministerium, Marinesektion Stellvertretender des Chef des Kriegsministeriums, Marinesektions Zugeteilter Flaggenoffizier” beosztásában szolgált.

¹¹ Franz (Frantisek) Holub (*Prága, 1865. március 8. – †Bécs, 1924. október 8.), az Osztrák–Magyar Monarchia Haditengerészetének tisztje. A legmagasabb rendfokozata altengernagy. Az 1910-es években a „Kriegsministerium, Marinesektion II. Abteilung” vezetője.

sem gyakorolhat döntő befolyást. Azonkívül nagyon sok nagy érdemű, kitűnő tengerésztisztet előznék meg, ami nem jó benyomást kelthetne.”¹²

Az uralkodó azonban ragaszkodott döntéséhez, Horthy Miklós a hadiflotta parancsnoka lett, egyben ellentengernagyi ki nevezést nyert. Beosztását mintegy nyolc hónapig töltötte be, amikor is a háborús vereség közeledtével az uralkodótól 1918. október 28-án érkezett legfelsőbb parancsra át kellett adnia a hadiflottát a megalakult Délszláv Nemzeti Tanács képviselőinek. A császár és király parancsának 1918. október 31-én tett eleget Horthy Miklós, akit az uralkodó a flotta átadását követően altengernaggyá nevezett ki.

A későbbi kormányzó számára élete végéig az egyik legszomorúbb eseményként megmaradt flottaátadás után családjával együtt elhagyta Polát és Ausztrián keresztül Magyarországra utazott. Bécsben, a schönbrunni kastélyban fogadta őt az uralkodó 1918. november 8-án. Erről a találkozóról Boroviczény Aladár¹³ beszámolójából értesülhetünk, aki magát Horthy Miklóst idézte. „Audienciára megyek Őfelségéhez – mondta volna Horthy Miklós Boroviczénynek 1918. november 8-án reggel a Baden bei Wienből Bécs felé tartó helyiérdekű villamosvasúton –, hogy jelentsem a flotta átadását – mondta könnyes szemmel, és még a beszéd is nehezeére esett –, és hogy lemondjak a flotta parancsnokságáról.”¹⁴

Az est folyamán Horthy és Boroviczény – a reggel megbeszéltek szerint – együtt utazott vissza Bécsből Baden bei Wienbe, és az utazás ideje alatt Horthy Miklós beszámolt az

¹² HORTHY 1974. 98.

¹³ Boroviczény Aladár (*Jalkovec, 1890. július 1. – †Bécs, 1963. április 7.), jogász, külügyminisztériumi tisztviselő. Életútjának rövid vázlat: BOROVICZÉNY 1993. 343–356.

¹⁴ BOROVICZÉNY 1993. 17.

uralkodónál tett látogatásáról. Horthy egy minden reményét elveszített, összeomlott uralkodóval találkozott, aki úgy érezte, hogy elárulták, mindent szétromboltak, amiben ifjú kora óta hitt. A szintén megrendült Horthy – Boroviczény emlékezése szerint – azt mondta, „Megnyugtattam szegény császárt, hogy utolsó leheletemig az ő ügyét fogom szolgálni, biztosítottam örök hűségemről, amelyet az álám rendelt tisztikar is osztt, és megígértem neki, hogy mindent el fogok követni, hogy visszakérülhessen jogaiba. De csak Isten tudja – folytatta Horthy –, hogy van-e még kiút ebből a zűrzavarból.”¹⁵

IV. Károly 1919. március 24-én Svájcba utazott, hogy családjával együtt „száműzöttként” élje napjait, nem feladva a reményt, hogy előbb vagy utóbb visszatérhet a magyar trónra. Erre azonban 1919–1920 „zűrzavaros” hónapjaiban semmi lehetőség sem kínálkozott. Ausztria önálló köztársasággá vált a békeszerződés aláírását követően, míg Magyarország 1920-ban, a Nemzetgyűlés által elfogadott 1920. évi I. törvénycikkkel tért vissza az alkotmányosság útjára.¹⁶ A törvénycikk elfo-

¹⁵ BOROVICZÉNY 1993. 18.

¹⁶ Az 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről Kihirdetve: 1920. II. 29. „A nemzetgyűlés, mint a nemzeti szuverénítés kizárólagos törvényes képviselője, megállapítja, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi november hó 13. napján megszűnt. Megállapítja továbbá, hogy Magyarországnak és társországainak a volt osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal és országokkal fennállott feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklása a bekövetkezett események folytán megszűnt. A nemzetgyűlés mindezekből a tényekből folyó következmények megállapítását a békekötés utáni időre tartja fenn magának. Megállapítja továbbá, hogy az 1910. évi június hó 21. napjára törvénytörvényesen összehívott országgyűlésnek a Képviselőháza az 1918. évi november hó 16. napján hozott határozatával önmagát feloszlottnak nyilvánította, főrendiháza pedig ugyanazon a napon tartott ülésében e határozatot tudomásul vette és tanácskozásait berekesztette, miáltal az országgyűlés működése is megszűnt. Mindezeknél fogva az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált. Alkotmányunk alapelveinek megfelelően az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta alakult ideiglenes kormányok

adását követően választotta meg a Nemzetgyűlés hatalmas többséggel Horthy Miklóst ideiglenes államfővé kormányzói „rangban”, és sokan úgy vélték, hogy a „királykérdés” is hamarosan rendeződik. A magyar belpolitikai életben ugyanis ez a kérdés meghatározónak tűnt. Voltak, akik határozottan elleanyozták a volt (?) uralkodó visszatérését a magyar trónra, míg mások ezt elképzelhetőnek tartották.

Súlyosabb kérdés volt azonban a béke ügye, valamint Magyarország háborús vereség utáni sorsa. Ezt maga a svájci emigrációban/száműzetésben élő IV. Károly is érzékelte, aki a párizsi béketárgyalások után, de még a békeszerződés aláírását megelőzően levelet küldött Horthy Miklósnak, akivel – ahogy számos magyar politikus esetében is – levelezés útján tartotta a kapcsolatot. A „Kedves Horthy” megszólítással megfogalmazott levélben – 1920 májusa, Villa Prangins – IV. Károly többek között arról írt, hogy „Mint Magyarország törvényesen és alkotmányosan megkoronázott és felkent királya, ki semmiféle jogáról le nem mondott, és ennek következtében minden kötelességének tudatában van, akarok az ország egyesítésének és újjrafelepítésének munkájában részt venni.”¹⁷

IV. Károly utalt arra is, hogy is olyan információi vannak, melyek a trónra való visszatérését a nyugati hatalmak ellenez-

a nemzethez fordultak, hogy a nőkre is kiterjedő általános, titkos, egyenlő, közvetlen és kötelező választójog alapján válassza meg az akaratának képviseletére hivatott nemzetgyűlést. A nemzetgyűlési képviselőválasztások ennek folytán az ország mindazon részeiben megtartatván, amelyekben a választást ellenséges megszállás lehetetlenné nem tette, a megválasztott nemzetgyűlési képviselők az 1920. évi február hó 16. napján Budapesten az Országgyűlés Képviselőházának helyiségeiben egybegyülekeztek és nemzetgyűléssé alakultak. Az így megalakult nemzetgyűlés mindenekelőtt a következő törvényt alkotja” A törvény preambulumból. 920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. Lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (2023. 02. 27.)

¹⁷ BOROVICZYÉNY 1993. 66.

nék, ezért arra kérte Horthyt, hogy „...bölcshelátásával jelölje meg azt a pillanatot, amelyik a legalkalmasabb arra, hogy trónjára visszatérjen” az uralkodó és egyben azt is kérte, hogy „...eddigii hűségével és odaadásával készítse elő” a visszatérését. Attól a személytől kérte ezt, akinek „A múltban és a jelenben bebizonyított erélye és körültekintése bizalommal”¹⁸ töltötte el IV. Károlyt.

A visszatérés azonban nem tűnt egyszerűnek. A trianoni békediktátum aláírását követően megalakult, Teleki Pál gróf¹⁹ vezette kormányának is szembesülnie kellett a szabad királyválasztók és a legitimisták közötti feloldhatatlannak tűnő ellentéttel, továbbá a Nagykövetek Tanácsa által még 1920. február 7-én, Rómában megfogalmazottakkal, mely szerint „...nem kívánják megszabni Magyarország állam- és alkotmányformáját... de nem fogadhatják el, hogy a Habsburg-dinasztia restaurációja csak a magyar nemzet ügye legyen”, ezért semmilyen restaurációt nem fognak sem elismerni, sem eltérni.²⁰ – Egyértelmű szavak, amelyekből feltehetőleg csak a volt uralkodó nem vonta le a következtetést, amely levonandó lett volna. A „királykérdésben” Teleki Pál miniszterelnök igyekezett valamilyen elodázó, középutas megoldást találni, amelyet a kormány átalakításakor, 1920. december 16-án így fogalmazott meg: „...úgy Károly királynak azonnali visszahozatala, mint másrésztől Károly királynak a nemzetgyűlés többsége által

¹⁸ BOROVICZYÉNY 1993. 66–67.

¹⁹ Teleki Pál, gróf széki (*Budapest, 1879. november 1. – †Budapest, 1941. április 3.), jogász, politikus, egyetemi tanár. Országgyűlési, nemzetgyűlési majd országgyűlési képviselő, számos alkalommal miniszter. 1920. június 25. és 1921. április 14., valamint 1939. február 16. és 1941. április 3. között a Magyar Királyság miniszterelnöke. Életére és munkásságára vonatkozóan lásd: ABLONCZY 2005.

²⁰ ABLONCZY 2005. 195.

való detronizálása is óriási veszedelmet jelentene az országra nézve.”²¹

Az „óriási veszedelem” 1921 márciusában bekövetkezett. IV. Károly inkognitóban visszatért Magyarországra és ezzel komoly bel- és külpolitikai bonyodalmat okozott. A Szombathelyen megjelent uralkodót több híve kísérte és Mikes János gróf²² püspök palotájában találkozott a közelben tartózkodó és a hirre oda siető Teleki Pál miniszterelnökkel, Sigray Antal gróffal²³ és másokkal is. A volt (?) uralkodó hajthatatlannak bizonyult, és Telekiék javaslatára nem volt hajlandó titokban visszaindulni Svájcba, hanem Budapest felé vette az irányt, hogy Horthy Miklóssal tárgyaljon. Horthyt meglepte IV. Károly megjelenése, mivel az arról értesítést átadni szándékozó Teleki Pál később érkezett meg Szombathelyről, mint maga IV. Károly. A négy szemközti megbeszélésen Horthynak sikerült rávennie egykori Legfelsőbb Hadurát, hogy tegyen le a trón elfoglalására vonatkozó tervéről, mert a külpolitikai helyzet ezt jelenleg nem teszi alkalmassá. A kormányzó szólt arról, hogy maga is elismeri a koronás király jogait, azokat kész megvédeni és szívesen hívná vissza az ország trónjára, de a jelen pillanat és helyzet nem alkalmas minderre. A több mint két és fél óras megbeszélés eredményeként IV. Károly visszaautózott Szombathelyre és beteget jelentve közölte, hogy nem hagyja el a várost.

²¹ ABLONCZY 2005. 195.

²² Mikes János, zabolai, gróf (*Zabola, 1876. június 27. – †Répceszentgyörgy, 1945. március 28.), római katolikus pap. 1912-től a Szombathelyi egyházmegye püspöke. 1935. december 31-el nyugállományba vonult. 1939-ben címzetes sebimliai érsekké nevezte ki a pápa.

²³ Sigray Antal, gróf alsó- és felsősúrányi (*Ivanc, 1879. május 12. – †New York, 1947. december 26.), földbirtokos, politikus. 1904-től a főrendiház tagja. 1919-ben a Bécsben megalakult Antiboldsevista Comité aktív tagja. 1919 és 1921 között nyugat-magyarországi főkormánybiztos. IV. Károly és a Habsburg-ház elkötelezett híve. A két világháború között a magyar Nemzetgyűlés, illetve Országgyűlés tagja több ciklusban.

1921. március 29-én a Csehszlovák állam és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság tiltakoztak IV. Károly visszatérése miatt, és casus bellinek tekintve azt részleges mozgósítást rendeltek el. Nagy-Britannia és Franciaország valamivel visszafogottabbnak mutatkozott, de számukra is elfogadhatatlan volt IV. Károly „próbálkozása”.

A visszatérési kísérlet – amit egyébként a szomszédos országok puccsnak tekintettek – végül is IV. Károly Svájcba történő visszautazásával zárult, melyet megelőzően két nyilatkozatot is kiadott. Az egyikben, amelyet a magyar királyi kormánynak címezett, megfogalmazta azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén visszatér Svájcba, a másikat pedig a magyar nemzethez intézte. Utóbbiban többek között a következőket írta: „...meggyőződtem arról, hogy apostoli királyi uralkodói jogköröm elfoglalása most nehéz és elviselhetetlen megpróbáltatásoknak tenné ki a nemzetet, ezt pedig lelkiismeretemmel össze nem egyeztethetem, ismét távozom... Bízom az isteni gondviselésben, hogy el fog érkezni az a pillanat, amikor ismét szeretett hazámban maradhatok, közös erővel, közös célokban, közös munkára egyesülvén nemzetemmel. Amíg ez a pillanat bekövetkezik, a magyar nemzetet a magam részéről is arra kérem, támogassa azt a férfiút, ki a nemzetgyűlés bizalma alapján jelenleg az államfő nehéz és súlyos felelőséggel járó tisztét betölti”.²⁴

IV. Károly visszatérési kísérletének komoly bel- és külpolitikai hatása lett. Gróf Teleki Pál miniszterelnök benyújtotta a lemondását, amit az államfő, Horthy Miklós elfogadott, és Bethlen István gróf²⁵ nyert miniszterelnöki kinevezést. A Ma-

²⁴ BOROVICZÉNY 1993. 105.

²⁵ Bethlen István, bethleni, gróf (*Gernyeszeg, 1874. október 8. – †Moszkva, 1946. október 5.), jogász, mezőgazdász, politikus. Országgyűlési, nemzetgyűlési, országgyűlési képviselő. A Magyar Királyság miniszterelnöke (1921. ok-

gyarországgal szemben ellenséges magatartást tanúsító szomszédos államok közül Csehszlovákia és a Román Királyság közös védelmi megállapodást írtak alá, majd alig másfél hónap múlva megszületett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság közötti szerződés.

A királykérdés továbbra is megosztotta a magyar politikai elit és részben a katonai vezetés tagjait is. Ez igazán a (volt) uralkodó második visszatérési kísérlete során vált igazán érzékelhetővé. IV. Károly úgy vélte, hogy eljött az ideje a magyar trónra történő visszatérésnek, amely 1921 októberében kudarcosabb eredményt hozott, mint az 1921. március–áprilisi kísérlet. Ekkor az államfő és IV. Károly között érdemi levélbeli vagy telefonos kapcsolat már nem jött létre. Horthy Miklós – és a Bethlen-kormány tagjainak többsége – jól érzékelt, hogy a Habsburg-házból származó IV. Károly trónra kerülése Magyarország létét veszélyeztetheti.

A Magyarországra repülőgépen visszatért IV. Károly jelentősnek mondható katonai erőt tudott maga mellé állítani, és ezzel próbálta meg a trónt visszaszerezni. A külhatalmak háttározott elutasítását érzelve Horthy Miklós igyekezett eltántorítani az elképzelésétől egykori Legfelsőbb Hadurát. Az ez ügyben írt levelét azonban meg sem mutatták IV. Károlynak. A levélben Horthy többek között a következőket írta: „Ma is fennállanak, sőt fokozottabb mértékben, ugyanazok a gátló körülmények, amelyek akkor velem együtt Felsőgednek a haza sorsáért aggódó, bizalmas tanácsadóit is arra indították, hogy Felsőgedet távozásra bírjuk. A helyzet még nehezebb... Egész életemben önzetlenül teljesítettem kötelességemet. Ma az a kö-

tóber 8 – Moszkva, 1946. október 5.). Életére és működésére lásd: Romsics 1991.

telességgem, hogy jelentsem: ha felséged fegyverrel vonulna be Budapestre, Magyarország léte megszűnne.”²⁶

A levelet – amelyből az idézet származik – Vass József²⁷ vallás- és közoktatásügyi miniszter vitte IV. Károlyhoz, de azt csak a (volt) uralkodó által kinevezett miniszterelnöknek, Rakovszky Istvánnak²⁸ tudta átadni. IV. Károly folytatta útját Budapest felé, bízva a hatalom békés át/visszavételében. Ez azonban álom maradt. A Budapesten és környékén állomásozó csapatok és a budapesti egyetemi hallgatók fegyverrel fogadták az előrenyomulókat és rövid összecsapást követően megállították őket.²⁹ A Budapesten lévő brit és a francia megbízottak, valamint a szomszédos országok képviselői tiltakozásukat jelentették be és haderejük mozgósításával fenyegettek.

A (volt) uralkodó magára maradt. Tudomásul vette a „védőrizetet” és Tata, Tihany majd Baja érintésével elhagyta Magyarországot – pontosabban elszállította a brit HMS Glow-worn monitor a Fekete-tengerre, majd onnét a brit Cardiff könnyűcirkáló Madeira szigetére vitte –, ahova már soha nem térhetett vissza. 1922. április 1-jén elhunyt a Madeira-szigeti Funchalban.

²⁶ HORTHY 1974. 143–144.

²⁷ Vass József (*Sárvár, 1877. április 25. – Budapest, †1930. szeptember 8.), római katolikus pap – 1924. február 16-ától kalocsai nagyprépost –, politikus. 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. Teleki Pál első kormányában közlelmzési miniszter (1920. augusztus 18. – 1921. április 14.), illetve vallás- és közoktatásügyi miniszter (1920. december 16. – 1921. április 14.). Bethlen István kormányában vallás- és közoktatásügyi miniszter (1921. április 14. – 1922. június 16.), majd népjóléti és munkaügyi miniszter (1922. június 16. – 1931. szeptember 8.).

²⁸ Rakovszky István, nagyrákói és nagyselmeci (*Bécs, 1858. június 18. – †Nagyselmec, 1931. augusztus 12.), politikus, országgyűlési, nemzetgyűlési képviselő. 1920. február 18. és 1921. július 30. között a Nemzetgyűlés elnöke. Az uralkodó, IV. Károly elköttelezett híve. Utóbbi a második visszatérési kísérlete alkalmával miniszterelnökké nevezte ki.

²⁹ Az ún. budaörsi csata történetének korabeli leírását lásd: FOLKUSHÁZY – BENGVEL 1922.

A Magyar Királyság Nemzetgyűlése 1921. november 6-án elfogadta az 1921. évi XLVII. törvénycikket³⁰ IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről, amely lezárta az 1918–1921 között Magyarországon különös figyelmet kapott királykérdést, de nem zárta ki egy esetleges királyválasztás esetén a Habsburg-házból származó személy trónra ültetésének lehetőségét.

Horthy Miklós kormányzói tisztét ezt követően már nem „fenyegette” semmi veszély. Közel negyedszázadig töltötte be az államfői tisztséget, egykori uralkodójáról mindig tisztelettel szólva és emlékezve. A Budai Várban lévő Királyi palotának az uralkodók által használt helyiségeit sem magán-, sem hivatali célra nem vette igénybe, és IV. Károly halálát követően ő is lerótta kegyeletét annak emléke előtt a koronázó főtemplomban (Mátyás-templomban).

Hogy miről és milyen formában váltott szót Horthy Miklós a néhai uralkodó – sokak által trónörökösnek tekintett – Ottó nevű fiával 1950 májusában, illetve 1953 áprilisában IV. Károlyról és annak visszatérési kísérleteiről, nem tudni, de minden bizonnyal eltérően vélekedtek ugyanarról a kérdésről.

³⁰ Az 1921. évi XLVII. törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről Kihirdetve: 1921. XI. 6. 1. § IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek. 2. § Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt Pragmatica Sanctio és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát veszítette és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt. 3. § A nemzet a királyság ősi államformáját változtatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen. 4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe. 1921. évi XLVII. törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről. Lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100047.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (2023. 02. 27.)

BIBLIOGRÁFIA

- ABLONCZY 2005. – ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- BENCSIK 2001. – BENCSIK Gábor. *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Budapest, Magyar Mercurius, (2001.)
- BOROVICZÉNY 1993. – BOROVICZÉNY Aladár: *A király és a kormányzó*. Szakmailag ellenőrizte, a jegyzeteket és az utószót írta PRITZ Pál. Európa Könyviadó, Budapest, 1993.
- FOLKUSHÁZY – BENGyel 1922. – FOLKUSHÁZY Lajos – BENGyel Sándor: *Az 1921. évi októberi királylátogatás katonai műveleteinek leírása*. M. kir. állami nyomda, Budapest, 1922.
- HOREL 2017. – Catherine HOREL: *Horthy*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.
- HORTHY 1974. – HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Stephen Vörösváry Weller Publishing Co., Toronto, 1974.
- KÖRNER-LAKATOS 2011. – KÖRNER-LAKATOS, Erich: *Horthy Miklós. Bruchstücke und Ergänzungen*. Edition Octopus, H. n., 2011.
- KÖRNER-LAKATOS 2015. – KÖRNER-LAKATOS, Erich: *Horthy Miklós. Notizen and Anmerkungen*. Edition Octopus, H. n., 2015.
- ORMOS 1990. – ORMOS Mária: „Soha amíg élek!” *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. (Pannónia Könyvek.) Pécs, 1990.
- RAUCHENSTEINER 2013. – RAUCHENSTEINER, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie 1914–1918*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2013.
- RAUCHENSTEINER 2017. – RAUCHENSTEINER, Manfred: *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- ROMSICS 1991. – ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Magyarságtudató Intézet, Budapest, 1991.

- SAKMYSTER 2001. – SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- SCHMIDT-PAULI 2019. – Edgar von SCHMIDT-PAULI: *Horthy Miklós*. Magánkiadás, Budapest, 2019.
- TURBUCZ 2011. – TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011.
- WERKMANN 1923. – WERKMANN, Karl: *Der Tote auf Madeira*. Verlag für Kulturpolitik, München, 1923.
- ZSIGA 1989. – ZSIGA Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Megjelent: *Jó szándék és balsors. Tanulmányok Károly magyar király és osztrák császár halálának 100. évfordulójára*. Szerk. LIGETI Dávid. Habsburg Ottó Alapítvány – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Helikon Kiadó, Budapest, 2022. 99–103.

Magyar Nemzeti Hadseregből magyar királyi Honvédség

Az önálló magyar haderő létrehozása sok évtizedes – inkább évszázados – vágya volt a magyarságnak. Az 1848-ban felállított honvédsereg volt az első olyan önálló magyar haderő – amennyiben eltekintünk a korábbi évszázadok önállósulásért folytatott harcaitól –, amely a nemzet akaratának kifejezését tükrözte. A szabadságharc leverését követően az önálló magyar haderő kérdése szóba sem jöhetett. A Magyar Királyságból kiállított katonák a császári királyi haderő állományába kerültek.

A Habsburg uralkodó – Ferenc József osztrák császár és „meg nem koronázott magyar király” – és a magyar politikai elit között lassan elsimuló ellentétek eredményeként, hosszas tárgyalásokat követően megszületett a megállapodás: az uralkodó kiegyezett a magyar nemzettel és a magyar nemzet az uralkodóval. A megállapodás egyik fontos, de nem alapvető eleme volt a Magyar Királyság önálló haderejének létrehozása. Erről a magyar törvényhozás döntött.

1868-ban a Magyar Országgyűlés a törvényalkotási folyamatban megalkotta az 1868. évi XL., XLI. és XLII. törvénycikkeket, amelyek a véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóltak. Ezzel a magyar nemzet hosszú évtizedek óta óhajtott vágya teljesült: megszületett az önálló magyar haderő létrejöttének a jogi alapja. Ezen törvények alapvetően az álta-

lános védkötelezettséget, a magyar királyi Honvédség magyar vezényleti nyelvét határozták meg, illetve kimondták, hogy a magyar királyi Honvédség az ország határain kívül csak az országgyűlés hozzájárulásával alkalmazható.

A fentebb hivatkozott törvények ellenére azonban nem mondható az, hogy olyan önálló magyar haderő jött volna létre az Osztrák–Magyar Monarchiában, amely meghatározónak lett volna nevezhető. A magyar királyi Honvédség, illetve annak az osztrák „megfelelője”, a k. k. Landwehr „amolyan másodvonalbeli” katonai erőt jelentett. Az Osztrák–Magyar Monarchia tényleges katonai erejét a közös hadsereg, illetve a közös haditengerészet jelentette.

Az első világháborús vereséget követően a magukat polgári demokratikusnak nevező kormányok igyekeztek ugyan valamilyen formában fegyveres erőt is létrehozni – amely egyébként az úgynevezett belgrádi katonai konvenció értelmében hat gyalog és két lovashadosztályból állhatott volna –, de tagadhatatlan tény, hogy katonai kérdésekben ténykedésük inkább a magyarországi kiegészítésű alakulatok leszerelésére irányult. Az önkéntes alapon felállítani szándékozott hadsereg – amely létrejöttét követően a Magyar Néphadsereg nevet viselte – kis létszámú volt, illetve az ország védelmére teljes mértékben alkalmatlannak bizonyult. A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltását – 1919. március 21. – követően a Forradalmi Kormányzótanács hamarosan ráébredt arra, hogy a hadsereg szervezése csak a „régielemek” alapján, azaz sorozással oldható meg. Az önkéntesség elve – amint azt a korábbi hónapok történései ténylegesen alátámasztottak – a gyakorlatban nem sok eredményt hozott. (A Vörös Hadsereg felállításáról a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én kelt *Mindenkihez* nevet viselő kiadványában intézkedett. A vonatkozó rendelet 1919. március 24-én készült el és március

30-án jelent meg. 200 ezer fős „proletár hadsereg” létrehozását kívánták elérni, melynek célja: „...a forradalmi proletárság védelme minden külső és belső ellenséggel szemben” volt.)

A román és cseh támadást követően ténylegesen is létrejött Vörös Hadsereg – amely hivatalosan a Munkások és Parasztok Forradalmi Vörös Hadserege nevet viselte – már komolyabb fegyveres erőnek számított – létszáma megközelítette a 200 ezer főt –, és önálló hadműveletekre is képes volt, de a Magyarországi Szövetséges Szocialista Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukását követően gyakorlatilag „elolvadt”, pontosabban beolvadt a jóval kisebb létszámú Magyar Nemzeti Hadseregbe.

Az önálló magyar állam önálló haderejének alapjait végül is a Szegeden 1919 júliusában szervezni kezdett Magyar Nemzeti Hadsereg jelentette.

1919. június 6-án jelent meg a Károlyi Gyula gróf vezette ellenkormány hadügyminiszterének, Horthy Miklós altengernagynak az a rendelete, amely kimondta, hogy a „...vörösterrorelküzdésére, valamint a törvényes rend és biztonság helyreállítása céljából – Magyar Nemzeti Hadsereg – felállítását rendelte el”. Ennek a hadseregnek – amely a rendelet megjelenésekor még alakulóban sem igen volt – a tagjai olyan megbízható tisztek és altisztek lehettek, akik 1918. október 31-éig szolgáltak, nem töltötték még be az 50. életévüket és a világháborúban legalább 12 havi arcvonalbeli vagy vezérkarbeli szolgálatot teljesítettek. Nem számított kizáró oknak az sem, ha 1918. október 31-e után nyugállományba helyezték őket, hiszen ismert volt, hogy 1919. január 1-jével gyakorlatilag az összes tábornok és ezredes nyugállományba került, azt megelőzően pedig megszüntették a vezérkari testületet, a hadmérnökkart és a tüzértörzskart is.

A szervezést meghirdető Hadügyminisztérium a későbbiek során a rendeletben megnevezett tiszti és altiszt csoportok

mellé más tiszteket, altiszteket és legénységet is mozgósítani kívánt, és az elmaradó önkéntes jelentkezés esetén a behívásokat tervezte.

Az 1919 júniusától szervezni kezdett Magyar Nemzeti Hadsereg a kezdetekben nem jelentett komoly katonai erőt. Létszáma, felszerelése, fegyverzete – amelyre a Szegedet is megszállva tartó francia „katonaság” jóvoltából tett szert – meg sem közelítette a Vörös Hadseregét. Létezése inkább mint alternatíva jöhetett szóba a katonai hivatást gyakorolni szándékozók számára.

Jól példázhatja ezt a helyzetet Pleplár Lajos alezredesnek, a szegedi katonai körletparancsnokság parancsnokának 1919 júniusában megjelent Behívási parancsa, miszerint „... a katonák, kik a folyó évi június 12-én kelt toborzási hirdetmény megjelenése óta toborozva lettek, de szabadságon vannak, azonnal tényleges szolgálatra bevonulni tartoznak.” Azok, akiket még nem toboroztak, azok „...siessenek a nemzetiszínű zászló alá”. S ha ezt teszik, akkor „Minden bevonuló hozzon magával egy napra szóló élelmet, továbbá lehetőleg fegyvert, egyenruhát, egyéb katonai felszerelést, fehérneműt, melynek váltóságát pénzben megkapja.”

A szervezés alatt álló Magyar Nemzeti Hadsereg vonzereje akkor nőtt meg, amikor a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság – ez volt a hivatalos neve a „kommünnek” 1919. június vége óta – politikai vezetése a sikeres felvidéki hadjáratot követően, engedve az antant nagyhatalmak követelésének, megkezdte a Vörös Hadsereg csapatainak a visszavonását a visszafoglalt területekről. A csalódott tisztek – vagy ahogy akkor nevezték őket: a volt tisztek – közül számosan elhagyták a Vörös Hadsereget, és nem kevesen közülük Szegednek vették az irányt.

A Károlyi Gyula gróf ellenkormányát váltó P. Ábrahám Dezső vezette ellenkormányban, a hadügyminiszteri tisztségben Horthy Miklós altengernagyot követő, Belitska Sándor ve-

zérőrnagy 1919. július 27-én rendeletben szabályozta a Szegedre érkező tisztek fogadásának módját. Az úgynevezett „északi vagy felvidéki hadjárat sikere után a politikai döntés következtében visszavont „vörös” alakulatok nem kevés tisztje – amint arra fentebb már utaltam – hagyta ott a szolgálatot és jelentett beteget vagy kérte nyugállományba helyezését, esetleg egyszerűen csak „eltűnt” és indult Szegedre.

Belitska Sándor vezérőrnagy, hadügyminiszter egy személygyűjtő állomás felállítását rendelte el, ahol minden Szegedre érkező tisztnek jelentkeznie kellett. A tisztek személyazonosságát és politikai megbízhatóságát az igazolóbizottság állapította meg, és azt követően intézkedett a tisztek alkalmazásáról, beosztásáról.

Az igazolóbizottság három kategóriába sorolta az ellenőrzött tiszteket: 1. teljesen megbízhatók, 2. politikailag még nem tisztázottak, 3. politikailag rovvott múltúak. Ezen utóbbiakat azonnal le kellett (volna) tartóztatni.

A hadügyminiszteri rendelet ugyanakkor kellő tapintatra intette az eljárásban résztvevőket, amikor azt mondta ki, hogy: „A bajtársias szellem és az egymás iránti kölcsönös tisztelet nem engedheti, hogy azon tisztjeink, kik nélkülözések és számtalan életveszély után végre eljuthatnak hozzánk, itt elutasító, sőt durva fogadtatásban részesüljenek”.

A bajtársiasságra történő utalás mellett, úgy vélem, az álláspontot az is erősíthette, hogy az addig Szegeden lévő tisztek – akik jelentős hányada tartalékos tiszt volt – létszáma mindösszesen néhány százra rúghatott az adott időben, s a szerveződő Nemzeti Hadsereg létszáma is az alig néhány ezer főt közelítette, a lassan már sorozni kezdett legénységgel együtt.

Az 1919. augusztus 19-éig Szegeden működő ellenkormány mellett röviddel a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően létrejött Friederich István

vezette kormány hadügyminisztere, Schnetzer Ferenc vezérőrnagy aláírásával 1919. augusztus 16-án rendelet jelent meg. A hadügyminiszteri rendelet kimondta, hogy a „... felállítandó nemzeti hadseregbe csak azok a tisztek, tisztjelöltek, hadapródjelöltek és hasonló állásúak vehetők fel, akiknek tökéletes megbízhatósága minden kétségen felül áll”, ezért a tiszteket igazoló eljárás alá kell vonni, és meg kell állapítani, hogy az illető a „...tanácsköztársaság alatt és annak érdekében nem teljesítette-e a köteles, illetve rákényszerített munkát meghaladó szolgálatot”.

Érthető tehát, hogy az igazolóbizottságok elé került tisztek szinte kivétel nélkül kényszerhelyzetükre hivatkoztak, s az érvelésüket a bizottságok a legtöbb esetben el is fogadták. Ugyanakkor számosan utaltak az ország védelmének szükséges voltára. Elhangzottak olyan megfogalmazások is, mint Erb Gusztáv (később vitéz Hennyey Gusztáv néven vált ismertté és érte el a második világháború éveit a vezérezredesi rendfokozatot), aki a Stromfeld Aurél vezérkari testületbéli ezredes, a Vörös Hadsereg volt vezérkari főnöke ellen indított per során kijelentette, hogy a „...Vörös Hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált – és nem küzdött osztályérdekéért”.

A Magyar Nemzeti Hadsereg az antanthatalmak engedélyével 1919 augusztusában bevonulhatott a Dunántúlra, pontosabban annak a román hadsereg által el nem foglalt déli-délnyugati részére. A hadügyminiszteri tiszttől már korábban, 1919. július 12-én megvált nagybányai Horthy Miklós a Nemzeti Hadsereg fővezéréként irányította a csapatok mozgását, és gyakorlatilag a tényleges katonai erőt a Magyar Nemzeti Hadsereg jelentette az országban.

A Magyar Nemzeti Hadsereg alakulatai – amelyek létszáma alig haladta meg kezdetben a háromezer főt! – ugyanakkor

megkezdtek az egykori Vörös Hadsereg alakulatrészeinek magukba olvasztását. A hadsereg ennek ellenére 1919 őszén létszámát tekintve alig haladta meg a néhány tízezer főt, és a tisztek és katonák jelentős része nem rendelkezett fegyverrel. A Vörös Hadsereg fegyverzete ugyanis a román hadsereg hadizsákmánya lett, a Magyar Nemzeti Hadseregnek pedig csak az itt-ott megmaradt fegyverekből jutott. Voltak olyan települések – például Miskolc, illetve környéke –, ahol a karhatalmi feladatokat ellátó katonákat csak botokkal tudták „felfegyverezni”, míg egyes jelentések szerint a munkásságnak volt fegyvere. Javított némileg a fegyveres erő helyzetén, hogy az antant-hatalmak megbízottai segítségével sikerült némi fegyverzeti utánpótlást kapnia a Magyar Nemzeti Hadseregnek, továbbá Ausztriából is sikerült fegyverekhez jutni, illetve az itt szerveződő ellenforradalmi katonai csoportok báró Lehár Antal ezredes vezetésével csatlakoztak a Magyar Nemzeti Hadsereghez, érdemben emelve annak létszámát és katonai erejét.

A Fővezérség, illetve a Magyar Nemzeti Hadsereg vezérkara az általa elfoglalt területeken megkezdte a katonai közigazgatás, valamint a katonai parancsnokságok kiépítését. Először az úgynevezett katonai körletparancsnokságok álltak fel, melyek egy-egy nagyváros központtal szerveződtek meg. A hét katonai körletparancsnokság 1919–1920-ban Budapest, Székesfehérvár, Kaposvár, Szeged, Debrecen, Miskolc székhellyel kezdte meg a működését. A szerb haderő által 1921 augusztusában kiűrt Pécset és környékének birtokbavételét követően a kaposvári katonai körletparancsnokság megszűnt, helyét Pécs vette át.

Miközben a katonai vezetés – élén Horthy Miklós fővezérrel – 1919 őszétől kezdődően a Magyar Nemzeti Hadsereg szervezetének kiépítésén fáradozott, az 1920 januárja óta Apponyi Albert gróf vezetésével Párizsban tartózkodó magyar

békedelegáció igyekezett valami eredményt elérni a béketárgyalásokon úgy területi, mind katonai kérdésekben. Működése azonban tökéletesen kudarcra volt ítélve. A győztes hatalmak és az ő jóvoltukból megerősödő közép-európai államok, valamint az újonnan létrejövő államok hallani sem akartak egy Magyarország számára engedményt jelentő békeszerződésről. A legyőzötteknek nem jár könyörület!

A béketárgyalások végül is egy diktátumhoz vezettek, a dokumentumot 1920. június 4-én írta alá a magyar küldöttség két tagja, dr. Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi miniszter, illetve Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a versailles-i Nagy Trianon-palotában.

A trianoni békeszerződést – amelyet akkor és azóta is a magyar társadalom tagjainak döntő többsége diktátumnak tekint – a magyar Nemzetgyűlés, mint az 1921. évi XXXIII. évi törvénycikket iktatta törvénybe és hirdettetett ki az *Országos Törvénytár* 1921. július 31-én megjelent 1921. évi 14. számában. A katonai előírásokat az V. rész tartalmazza. Ezek az előírások katonai tekintetben gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozták a Magyar Királyságot. Az előírások értelmében Magyarország mindösszesen 35 ezer fős hadsereget tarthatott fenn, és ennek az engedélyezett létszámnak is csak tizenötöde lehetett hivatásos tiszt (1750 fő), huszada altiszt (2334 fő), míg a legénységi állományt a 12 évi szolgálatot vállalt önkéntesekből lehetett feltölteni.

Az előírások a hadsereg létszámának meghatározása mellett természetesen kitértek a fegyverzeti kérdésekre is, továbbá a hadsereg szervezetére. Ezek értelmében a magyar haderő nem rendelkezhetett repülőerővel, megtiltotta a békeszerződés a dunai flottilla létrehozását is. Nem lehetett vezérkari testület a hadseregnek, illetve vezérkara, de tilos volt hadsereg és hadtest szintű parancsnokság létesítése is.

A békediktátum előírásai szerint a magyar hadsereg minden ezer fő után 1150 puskával, 15 géppuskával, két aknavetővel és három löveggel rendelkezhetett. Ez összesen 40 250 puskát, 525 géppuskát, 140 aknavetőt és 115 löveget jelentett. A lövegek esetében az űrméretet is meghatározták, illetve dabra előírták a fegyverek lőszerkiszabátát is. A lőszernek és a kieső fegyverek pótlására csak állami tulajdonban lévő gyárban lehetett lőszerrel, fegyverrel előállítani. Mindezek betartásának, végrehajtásának ellenőrzését a nagyhatalmak és a kisantant államok képviselőiből létrehozott Szövetségi Ellenőrző Bizottság volt hivatott végrehajtani, amelynek a létrehozásáról a trianoni békeszerződés 133. cikke rendelkezett. (A Katonai Szövetségi – más néven Szövetségi Katonai – Ellenőrző Bizottság, Hadihajózási Szövetségi Ellenőrző Bizottság és Légihajózási Szövetségi ellenőrző Bizottság működött. A bizottságokban a Szövetséges és Társult Főhatalmak, illetve a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a Román Királyság és a Csehszlovák állam katonai képviselői voltak jelen.)

A nevezett bizottság(ok) 1927. március 31-ig voltak jelen a Magyar Királyságban és fejtették ki ellenőrző tevékenységüket. A magyar államnak gyakorlatilag ezt követően nyílt lehetősége arra, hogy a trianoni békediktátum katonai előírásait megpróbálja „kijátszani”, ami többé-kevésbé sikerült is.

Különösen kellemetlenül érintette a Magyar Nemzeti Hadsereget, illetve a katonai vezetőket a páncélosok használatának tilalma, illetve azok behozatalának megtiltása, jóllehet azok a Nagy Háború tapasztalatai szerint még nem számítottak döntő fontosságú haditechnikai eszköznek.

A magyar fél még a párizsi tárgyalások időszakában igyekezett 85 ezer főben engedélyeztetni a fegyveres erő létszámát, de a felvetés a győztesek részéről teljes elutasításban részesült. Hiába érveltek azzal, hogy a 35 ezer fős hadsereg

legfeljebb az ország belső rendjének fenntartására jöhet szóba, a „békecsinálók” nem változtattak álláspontjukon.

Meg kell azt is mondani, hogy a békediktátum előírásai nem a hadsereg akkori helyzetét rontották, hanem a majdani fejlesztés elé gördítettek akadályokat, jóllehet egyes források szerint 1920 elején valamivel több, mint 100 ezer főt tett ki a Magyar Nemzeti Hadsereg személyi állománya. Igaz, ennek az állománynak a jelentős része a Vörös Hadseregtől „örököltetett”.

A szerveződő Magyar Nemzeti Hadsereg 1920-ban már kezdte az egységesülés jegyeit mutatni, hiszen a korábbi Fővezér, Horthy Miklós 1920. március 1-jével kormányzó lett, és mint ilyen, a Legfelsőbb Hadúrrá is vált, aki a hadsereggel gyakorlatilag önállóan rendelkezhetett. Jogai közé tartozott a tábornokok és tisztek kinevezése, azok nyugállományba helyezése, illetve beosztásukból való felmentése, a hadsereg belső életének szabályozása, és a katonák az esküt is személyére tették le.

Horthy és a katonai vezetés tagjai ekkor – de már 1919-ben is – a legfontosabb feladatok egyikének a hadsereg és a tisztikar fegyelmének helyreállítását, a politizálásnak a hadseregből történő „kitiltását” tartották. Horthy Miklós, mint a Magyar Nemzeti Hadsereg fővezére, egy 1919. augusztus 23-án kelt tiszti parancsban arról szólt, hogy mennyire fontos a fegyelem a hadseregen belül: „Amióta a fővezérséget átvettem – olvashatjuk a parancsban – egyik legfontosabb teendőmnek tartom a tisztikart minden tekintetben ama magas katonai színvonalra újra felemelni, amelyben a régi hadsereg kötelékében valamennyi magyar tiszt mindenkor állott... erős és tántoríthatatlan elhatározásom a magyar nemzeti hadsereg tisztikarát megóvni mindattól, ami annak tekintélyét leronthatja és mostani nehéz feladatának sikeres megoldását veszélyeztethe-

ti.” Hogy ez ne így legyen, a fővezér úgy vélte, hogy „...felépítendő hadseregünk tisztikarának sziklavár fegyvelemmel kell bírnia. A fegyelem lényegét a régi szolgálati szabályzat határozványai szabják meg. Minden parancsnoknak el nem mulasztható kötelességévé teszem, hogy saját hatáskörében ezen szabályzatnak fegyelmi tekintetben, valamennyi alárendelt tisztnek érvényt szerezzen. A legkíméletlenebb eszközöktől sem szabad visszariadnunk, hogy a letűnt korszak bomlasztó s fegyelmet ölő mótelyét sorainkból kiöljük.”

Az idézett mellett további parancsok, rendeletek tucatjai foglalkoztak a fegyelem problémájával, de hasonló volt a helyzet a politizálás kérdésével is. Az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának éveiben a hivatásos tiszteknek tilos volt bárminemű politikai tevékenységet folytatniuk, a forradalmak és ellenforradalmak azonban változtattak ezen a helyzeten. A „régí rend” visszaállítását szorgalmazta e tekintetben – értsd: nem politizál a katona – Schnetzer Ferenc vezérőrnagy, hadügyminiszter 1919. augusztus 11-én kelt rendelete is, amelyet augusztus 30-án meg kellett ismételnie. E rendelet újbóli kiadására minden bizonnyal azért volt szükség, mert – mint olvashatjuk – „... egyes tisztek még mindig részt vesznek politikai mozgalmakban, és ily irányú célzattal párthelyiségeket (klubokat) látogatnak”. A rendeletet megfogalmazók, illetve az azt kiadó hadügyminiszter pedig határozottan kijelentették, hogy „...a politizáló tiszteknek az új magyar hadseregben semmi esetben nem lesz helye”.

A Magyar Nemzeti Hadsereg vezetőinek szeme előtt az egykori Osztrák–Magyar Monarchia haderejének fegyelme, egysége – nyilván a világháború előtti – lebegett. Úgy vélték, az egységes, szellemiségben homogén haderő biztos támasza lehet a kialakuló rendszernek.

E haderő személyi állományának a létrehozása azonban különböző „elemekből” jöhetett csak szóba. Az első világháború

előtti magyar királyi Honvédség, illetve a közös hadsereg hivatásos és tartalékos tisztjeinek, altisztjeinek, valamint az 1918–1919-es időszak vörös- és fehérkatonáinak kellett egységes szervezetet alkotniuk. E sokszínűséget még fokozta a királykérdésben elfoglalt álláspont is, ami a tisztikar tagjait, de a hadsereg egészét is királypártiakra és szabad királyválasztókra osztotta. A többség az 1919–1920-ban kialakult állapotot ideiglenesnek tekintve elfogadta azt, és a kérdéssel élesen csak 1921-ben, IV. Károly magyarországi „látogatásaikor” került szembe.

Az egykori uralkodó visszatérési kísérletei végül nem okoztak kibékíthetetlen ellentétet a Magyar Nemzeti Hadseregen belül. IV. Károly magyar király 1921. március-áprilisi visszatérési kísérlete a Nemzeti Hadsereg tábornoki és tisztikarában nem váltott ki érdemi reakciókat. A volt uralkodó és az államfő, Horthy Miklós személyes találkozása során „tisztázta a helyzetet”, a hivatalban lévő miniszterelnök, Teleki Pál gróf pedig politikai felelősséget érezvén lemondott a tisztéről. Utóda Bethlen István gróf lett.

Komolyabb konfliktust – ténylegesen fegyveres összecsapást is – eredményezett azonban a volt uralkodó 1921. októberi visszatérési próbálkozása. A Nyugat-Magyarországon állomásozó katonai alakulatok felesküdtek a királyra, aki kormányt nevezett ki, tábornoki és törzstiszti, főtiszti kinevezéseket eszközölt, és a csapatokat követve Budapestre indult. A Magyar Nemzeti Hadsereg néhány idősebb tábornoka és törzstisztje „átállt” az IV. Károlyhoz, illetve volt, aki – így a Magyar Nemzeti Hadsereg főfelügyelője (gyakorlatilag a hadsereg főparancsnoka, hivatalosan a Honvédelmi Minisztérium VII. csoportfőnöke) vitéz báró Willerding Rezső gyalogsági tábornok – a beosztásáról lemondott, mások – például Hegedűs Pál, Létay Gyula altábornagyok – nyugállományba kerültek.

Az uralkodó mellé állt tábornokok és törzs-, illetve főtisztek azonban hamarosan „bocsánatot nyertek”, a IV. Károly által magasabb rendfokozatba kinevezettek rendfokozatait elismerték. A politikai és katonai vezetés többsége úgy vélte, fontosabb a hadsereg egységének fenntartása, az „ingadozók” meggyőzése, mint a tisztogatás. A Nemzeti Hadsereg végül is 1921–1922-re egységessé vált. Tábornoki- és tisztkara magába olvasztotta az egykori „közös” és honvédtiszteket – bár ebben az esetben akadtak ellentétek, és voltak olyan törvényhatóságok, amelyek a volt honvédtisztek állományban tartását ajánlották a honvédelmi vezetésnek a volt „közösökkel” szemben – a hivatásosokat és kis létszámban a tartalékosokat, a „vörösöket” és a „fehéreket” egyaránt érte. Az 1921. évi XLIX. törvénycikk a magyar királyi Honvédségről pedig azt is jelentette, hogy 1922. január 4-én a Nemzeti Hadseregből magyar királyi Honvédség lett, mely nevet – a királyi jelző használatát ugyan 1945 elején már elhagyva – 1945 májusáig megtartotta. Szervezetét 1922-ben pedig hét vegyesdandárba szervezve (összesen 42 gyalogzászlóalj) építette fel, amelyek mellett négy huszárezred (16 század), négy önálló üteg és három utászzászlóalj alkotta a hadtestet. A vegyesdandárokba két gyalogezred – egyenként három zászlóaljjal-, egy kerékpáros zászlóalj, egy lovasszászad, egy aknavetőszázad, egy tüzérosztály, egy híradószázad és egy-egy autós-és vonatosztág tartozott. Tüzereje 3053 puskát, 42 géppuskát, 12 löveget és tíz aknavetőt jelentett. Az így létrejött honvédség – melynek felöltöttsége 1925-ben is még csak hatvanszázalékos volt, azaz 21-22 ezer ember volt fegyverben – legfeljebb belső karhatalmi célokra volt alkalmas. Az ország megvédésére, netán támadó hadműveletek indítására elégtelen volt, illetve lett volna. Létrejött azonban mégis nagy jelentőségű volt, hiszen a teljesen függetlenné vált Magyarország – a Magyar Királyság –

önálló haderejének számított, és minden hiányossága, gondja ellenére a nemzet a revízió letéteményesét látta benne.

FORRÁSOK, IRODALOM

Törvénycikkek

Az 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800040.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XL.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2023. 04. 03.)

Az 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800041.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2023. 04. 03.)

Az 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800042.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2023. 04. 03.)

Az 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100049.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (2023. 04. 03.)

Az 1922. évi törvénycikk a m. kir. honvédségtől szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk egyes rendelkezéseinek kiegészítéseiről és módosításáról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92200003.TV&targetdate=&printTitle=1922.+%C3%A9vi+III.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2023. 04. 03.)

Dokumentumkötetek

- A magyar Vörös Hadsereg. (Válogatott dokumentumok.)* Szerk. HETÉS Tibor. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938.* A kötetet szerk. és jegyzetekkel ellátta HETÉS Tibor és MORVA Tamásné. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968.

Monográfiák, tanulmányok, cikkek

- DOMBRÁDY Lóránd – TÓTH Sándor: *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
- DOMBRÁDY Lóránd: *A Legfelsőbb Hadúr és hadserege.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- FOGARASSY László: *A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- HETÉS Tibor: *Stromfeld Aurél.* Kossuth Könyvkiadó, [Budapest,] 1967.
- JANKOVICH Arisztid: *A Nemzeti Hadsereg (1919).* Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt írta GYÖRGY Sándor. Trianon Múzeum – Szülőföld Kiadó, h. n., 2019.
- Magyarország hadtörténete IV. kötet. 1919-től napjainkig.* Szerk. HORVÁTH Miklós. Zrínyi Kiadó, [Budapest, 2018.]
- PATAKI István: *Az ellenforradalom hadserege. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július).* Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1973.
- RÉVÉSZ Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadereje 1918–1919-ben.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.

ROMSICS Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

SZAKÁLY Sándor: A Legfelsőbb Hadúr. *Rubicon*, 2001/1–2.

SZAKÁLY Sándor: A Magyar Nemzeti Hadsereg létrejötte és első évei. In: „*Valami fáj, ami nincs*”. *A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Szerk. ANKA László. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest, 2020. 271–282.

SZAKÁLY Sándor: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara. *Palócföld*, 1989/1.

SZAKÁLY Sándor: Új hadsereg, új tisztikar? *Rubicon*, 1995/5.

Trianon. *A békeszerződés*. Sajtó alá rendezte BANK Barbara – KOVÁCS Attila Zoltán. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2019.

Megjelent: *A Nemzeti Hadseregtől a Magyar Királyi Honvédségig 1919–1945*. Szerk. BENE János. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület, Nyíregyháza, 2022. 9–20.

A Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökei, 1919–1922

A Magyarországi Tanácsköztársaság – 1919 júniusának végétől Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság – fennállásának időszakában a Szegeden működő, Károlyi Gyula gróf¹ vezette ellenkormány hadügyminisztere – nagybányai Horthy Miklós altengernagy² – 40/1919. 1. szám alatt kiadott rendeletével „Magyar Nemzeti Hadsereg” felállítását rendelte el,³ melynek a célja a vörösteror leküzdése, a törvényes rend és a biztonság helyreállítása volt.

A hadügyminiszteri tisztséget betöltő Horthy Miklós 1919. július 15-ével megvált tisztségétől, és azt követően a Nemzeti Hadsereg fővezéréként a tényleges katonai hatalom birtokosa

¹ Károlyi Gyula, gróf (*Nyírbakta, 1871. május 7. – †Budapest, 1947. április 23.), nagybirtokos, politikus. Az aradi ellenkormány elnöke (1919. május 5.–1919. május 30.), az első szegedi ellenkormány elnöke (1919. május 30. – 1919. augusztus 12.). A Magyar Királyság miniszterelnöke 1931. augusztus 24. és 1932. október 1. között. Egyéb – így miniszteri – tisztségeire vonatkozóan lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 360–361.

² Horthy Miklós, nagybányai (1920-tól vitéz) (*Kenderes, 1868. június 16. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Haditengerészet tényleges állományú tisztje, az osztrák–magyar hadiflotta utolsó parancsnoka, legmagasabb rendfokozata altengernagy. 1919. június 6. és 1919. július 15. között a szegedi ellenkormány hadügyminisztere, 1919. július 15. és 1920. március 1. között a Nemzeti Hadsereg fővezére. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság államfője, kormányzó „rangban”.

³ *Csak szolgálati használatra*, 57. 1. sz. dokumentum.

volt 1920. március 1-jéig. Fővezéri működése idején a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöki tisztét előbb bádoki Soós Károly vezérőrnagy – 1919. augusztus 12-étől 1919. december 12-éig szolgált ezen beosztásban –, majd berzeviczei és kakaslomniczi Berzeviczy Béla vezérőrnagy – később altábornagy – töltötte be 1922. január 4-ig.⁴

Mind a két tábornoknak meghatározó szerepe volt a Nemzeti Hadsereg kiépítésében, illetve Horthy Miklósnak az államfői tisztségbe történő megválasztásában. A két tábornoknak a majdani államfő – számukra ez egyértelműen Horthy Miklós volt – jogaival kapcsolatban a korábbi uralkodó(k) számára biztosított jogok voltak a mérvadók. Katonai vonatkozásokban azokat szerették volna elérni, lévén a majdani államfő a Legfelsőbb Hadúr.⁵

De ki is volt ez a két tábornok, aki a Nemzeti Hadsereg létrehozásában döntő szerepet vállalt, és akik szerint a Nemzeti Hadseregnek az ország életében meghatározó szerepe kellett hogy legyen?

Bádoki Soós Károly, a Nemzeti Hadsereg első vezérkari főnöke⁶ 1869. szeptember 28-án született Nagyszebenben, katonacsaládban. Apja a császári és királyi haderő ezredese volt. Soós Károly szülővárosában az evangélikus főgimnáziumban érettségizett kitűnő eredménnyel, azt követően a bécsújhelyi császári és királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémiára nyert felvételt 1887-ben. A katonai akadémiát „igen jó” összered-

⁴ Az 1921. évi XLIX. törvénycikk – a magyar királyi Honvédségről – hatályosulása után a Nemzeti Hadsereg helyett a haderő hivatalos megnevezése magyar királyi Honvédség lett. Berzeviczy Béla felmentése és a névváltozás között semmiféle összefüggés nincs.

⁵ SZAKÁLY 2001.

⁶ Soós Károly a Fővezérség vezérkari főnöke volt, de ez gyakorlatilag a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökét takarta. Ugyanez volt a helyzet Berzeviczy Béla esetében is 1920. március 1-jéig.

ménnyel végezte el, és avatták hadnaggyá 1890. augusztus 18-án (1890. szeptember 1-jei ranggal, 2. rangszámmal) a császári és királyi 21. tábori vadászzászlóaljhoz.⁷ 1890. augusztus 18. és 1892. október 1. között századszolgálatot teljesített, és eközben 1890. december 1-jétől 1892. szeptember 16-áig egyben a zászlóalj műszaki tisztje is volt. 1892. október 1-jétől a zászlóalj altisztképző iskolájának volt a parancsnoka, majd 1892. április 8-ától 1892. szeptember 16-áig századszolgálatot teljesített. 1892. szeptember 16. és 1893. február 8. között a császári és királyi 23. tábori vadászzászlóalj segédtisztje és állomástiszt volt, majd ismét századszolgálat következett. 1893. október 29-étől 1894. április 15-éig a zászlóalj Bosznia–Hercegovinában „fakitermelésben résztvevő” részlegének volt a parancsnoka, majd ismét századszolgálat következett.

Soós Károly hadnagy 1894. október 1-jén kezdte meg a tanulmányait a bécsi császári és királyi Hadiiskolán, amely intézmény az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje számára a vezérkari tiszteket képezte. A Hadiiskolába történő felvételnélkor Soós Károly tökéletes magyar és német nyelvtudása mellett igen jól használta a francia nyelvet és románt is a „szolgálat igényeinek megfelelően”. Az uralkodó Soós Károlyt 1894. november 1-jével főhadnaggyá (13. rangszám), majd 1898. május 1-jével II. osztályú századosná (159. rangszám) nevezte ki. 1911. május 1-jével (9. rangszám) lett I. osztályú százados.

A Hadiiskola „kitűnő” eredménnyel történt elvégzését követően – amikor már az olasz nyelvet is a „szolgálat igényeinek megfelelően” ismerte – a császári és királyi 23. tábori vadászzászlóaljhoz került és teljesített századszolgálatot. 1896. november 1-jével átkerült a császári és királyi 13. gyaloghad-

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (KA), Wien, Qualifikations-Liste Karl Soós von Badok Soós. Károly katonai pályafutásának adatai, 1914. (A továbbiakban ezen forrás alapján, külön jelzet nélkül.)

osztály vezérkari osztályára, és szolgált ott 1895. május 1-jéig mint beosztott vezérkari tiszt. 1895. május 1-jétől 1900. április 30-áig a császári és királyi 20. tábori vadászzászlóalj 3. tábori századának parancsnoka volt, majd 1900. május 1-jével átkerült a császári és királyi 1. hadtest parancsnokság vezérkari osztályára beosztott vezérkari tisztként.

Háromévi ott teljesített szolgálat után a császári és királyi vezérkar „országleíró irodájába – „Landesbeschreibungsbüro des Generalstabes” – osztották be, majd 1907. március 27-étől 1909. szeptember 15-éig a hadműveleti irodában – Operationsbüro des Generalstabes – volt beosztott vezérkari tiszt. Ezen idő alatt „igen megfelelő” eredménnyel tette le a vezérkari törzstiszti vizsgát, és 1907. november 1-jével, 6. rangszámmal vezérkari őrnagyi kinevezést nyert. 1909. szeptember 1-jétől a vezérkar hadműveleti irodájában már csoportvezetőként szolgált, egészen 1911. október 30-áig. Ezen beosztásában nyerte el 1911. május 1-jével, 9. rangszámmal a vezérkari alezredesi rendfokozatot.

A császári és királyi vezérkarnál teljesített szolgálatát követően 1911. november 1-jén az uralkodó az 1. tiroli császárvadászezred 4. tábori zászlóaljának parancsnokává nevezte ki, és abban a beosztásban szolgált 1912. november 1-jéig, amikor is a vezérkari testülethez kerülő századosok tájékoztató tanfolyamának lett a tanára az 1896. november 1-jétől a vezérkari testülethez beosztott, majd 1900. május 1-jétől már abban véglegesített és 1914. január 11-én ezredesi kinevezést⁸ nyert Soós Károly.

A Szerbia ellen meginduló háború során előbb a császári és királyi 4. hadsereg, majd 1914. szeptember 29-étől a Pflanzerbaltin hadseregcsoport vezérkari főnöke volt. 1915. március

⁸ KA Generalstab Rang- und Einteilunglisten 1. Juli 1914.

9-ével a császári és királyi tirolai 1. császárvadász ezred parancsnokává nevezték ki. 1915. augusztus 11-étől a császári és királyi 33. gyalogdandár parancsnoka lett, valamint 1916. június 16-án a császári és királyi 11. hadsereg vezérkari főnöke. 1918. május 5-étől ismét a császári és királyi 33. gyalogdandár parancsnoka volt az 1917. augusztus 1-jével vezérőrnaggyá kinevezett Soós Károly.⁹ Csapat-és seregtesteivel harcolt a keleti és az olaszországi hadszíntéren is. Számos magas kitüntetéssel ismerték el katonai teljesítményét.¹⁰

Az összeomlást követően visszatért Magyarországra és a szegedi katonai kerület parancsnoka lett egy rövid időre. Beosztásából felmentették és nyugállományba került.¹¹ A Szegeden szervezni kezdett Nemzeti Hadseregbe azonnal belépett, és 1919. július 12. és 1919. augusztus 12. között a szegedi Hadügyminisztérium I. csoportjának volt a főnöke.¹² A Nemzeti Hadsereg Fővezérség vezérkari főnöke beosztást 1919. augusztus 12. és 1919. december 12. között töltötte be.¹³ 1919. december 12-én a Hadügyminisztérium katonai államtitkára lett, majd 1920. március 15-étől – tényleges állományú vezérőrnagyként! – honvédelmi miniszter volt 1920. július 19-ig.¹⁴

⁹ KA Qualifikations-Liste Karl Soós von Badok.

¹⁰ Soós Károly a(z első) világháború éveit alatti a következő kitüntéseket nyerte el: Lipót Rend középkeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal, II. osztályú Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel, kardokkal (két ízben), II. osztályú Vaskorona Rend hadidíszítménnyel, kardokkal, Lipót Rend lovagkeresztje hadidíszítménnyel, kardokkal, III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel, kardokkal, Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, Károly Csapatkereszt. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL), VKF 1922 osztály és szám nélküli, illetve Honvédelmi Minisztérium (HM) 1925. 8. osztály, Elnöki, 2.686 (Egy-neves.)

¹¹ HL HM 1921. 8. osztály, Elnöki, 11.584., valamint Sz. n., *Ki kicsoda*, 758.

¹² KELEMEN 1923. 508.

¹³ BÖLÖNY – HUBAI 2004. 438.

¹⁴ Uo. Arra, hogy tényleges állományú vezérőrnagyként töltötte be a honvédelmi miniszteri tisztséget lásd: HL HM 1920. Elnöki, A. 1. tétel, 73.299.

1920. augusztus 1-jével az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós altábornaggyá nevezte ki,¹⁵ és rövid beosztás nélküli időszak után 1921. április 22-ei Kormányzó Elhatározással a kaposvári katonai kerület parancsnoki beosztásába került.¹⁶ Amikor a Pécsét és környékét megszálló szerb csapatok kivonulása megkezdődött, Soós Károly a „délivégek felszabadítására és a felszabadított területek átvételére kirendelt csapatok”¹⁷ parancsnoka lett.¹⁷ A Pécs és környékének szerbek általi kiürítése után a kaposvári katonai körlet megszűnt és helyette Pécssett állt fel az új katonai kerület parancsnoksága. Annak az élére került Soós Károly és szolgált ott 1922. május 6-áig.¹⁸ Katonai pályafutása azonban ekkor még nem zárult le, mivel az államfői döntés nyomán a Honvédelmi Minisztérium Szabályzatszerkesztő Bizottságának lett az elnöke.¹⁹ 1925. május 1-jével nyugállományba került, és ugyanazon nappal az államfő gyalogsági tábornokká nevezte ki.²⁰

Az 1929-ben világháborús érdemei alapján vitézzé avatott²¹ Soós Károly a Magyar Országgyűlés Felsőházának élet-hosszig kinevezett tagja lett,²² és 1936-ban – az első adományozáskor – elnyerte a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot is.²³

¹⁵ HL HM 1926. 8. osztály, Elnöki, 1.112.

¹⁶ HL Kormányzói Elhatározások, 1921. április 22. (1.455/K.I.-1921.)

¹⁷ HL HM 1925. 8. osztály, Elnöki, 2.686. (Egyneves.)

¹⁸ *Rendeleti Közlöny a magyar királyi honvédség számára (Személyes ügyek)*, 1922. 21. sz. (1922. május 20.) 168. A felmentéskor a „pécsi honvéd körlet parancsnoka”-ként nevesítve.

¹⁹ HL HM 1925. 8. osztály, Elnöki, 2.686. (Egyneves.)

²⁰ *Honvédségi Közlöny*, 1925. 12. sz. (1925. május 2.) 95.

²¹ 1929. június 16-án avatta vitézzé Soós Károlyt, a Vitézek főkapitánya, vitéz nagybányai Horthy Miklós.

²² *Almanach*, 946.

²³ MTCN 1942. 684.

Amikor a második világháború harcai Magyarország területét is elérték, Soós Károly elhagyta az országot és az akkor a Németbirodalomhoz tartozó Ausztriába távozott, ahol 1953. június 22-én Villachban bekövetkezett haláláig élt.²⁴

A Hadügyminisztérium katonai államtitkárává kinevezett Soós Károly vezérőrnagyot a Nemzeti Hadsereg Fővezérése vezérkari főnöki beosztásában²⁵ berzeviczei és kakaslomniczi Berzeviczy Béla vezérőrnagy követte. Berzeviczy Béla régi nemesi családban²⁶ született 1870. november 6-án Nagyglomnic településen. Apja, Berzeviczy Egyed földbirtokos, császári-királyi kamarás volt. Berzeviczy Béla a kassai főgimnáziumban érettségizett jeles eredménnyel és nyert felvételt 1887-ben a bécsújhelyi császári és királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémiára, amelyet kitűnő eredménnyel végzett el, és avatták őt 1890. augusztus 18-án (1890. szeptember 1-jei ranggal, 1. rangszámmal) osztályelsőként hadnaggyá a császári és királyi 15. huszárezredhez, ahol 1891. október 30-áig századszolgálatot teljesített, majd a dandártiszti iskola hallgatója lett 1891. november 1. és 1892. április 30. között Temesvárott.²⁷

A dandártiszti iskola befejezte után visszakерült az ezredéhez, ahol századszolgálatot teljesített 1892. november 1-jéig. Ismét dandártiszti iskola következett 1893. április 30-ig, ame-

²⁴ Hadak Útján. Bajtársi Híradó, V. (1953) 51. sz. 14., 16. A halálozás helye Villach, a temetés helye Steindorf. KA Partensammlung (Z 1381): halálozás helye Steindorf. BÖLÖNY – HUBAI 2004. 438. A halálozás helye: Villach.

²⁵ A Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke szolgálati állás később a magyar királyi Vezérkar főnöke, majd azt követően a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnöke elnevezésre változott. A Soós Károly és Berzeviczy Béla váltásának időpontját illetően a korabeli forrásokban is néhány napos eltérés mutatkozik. 1919. december 12., 1919. december 5. és 1919. december 7.

²⁶ A család történetére röviden lásd: VAJAY 1987. 85–87.

²⁷ Berzeviczy Béla katonai pályafutására lásd: KA Qualifikations-Liste Adalbert Berzeviczy von berzevicze und kakaslomnicz, HL Tiszti személyügyi anyagok 31.249. Berzeviczy Béla.; GABÁNYI 1922. Ahol nem történik külön hivatkozás, ott ezen források alapján tekintendők az adatok.

lyet ismételten sikeresen fejezett be. Megint csapatszolgálat következett ezredénél, és 1893. szeptember 27-én megkezdte a tanulmányait a császári és Királyi Hadiiskolán, Bécsben a magyar és német nyelvet tökéletesen, a francia nyelvet jól és a szlovák, illetve a lengyel nyelvet gyengén használó Berzeviczy Béla hadnagy. A Hadiiskola hallgatója volt, amikor 1894. november 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert az uralkodótól. Bécsi tanulmányait 1895. október 30-án fejezte be, és mint a Hadiiskolát „frissen végzett” főhadnagya a császári és királyi 18. lovasdandár vezérkari tisztje lett és szolgált azon beosztásban 1897. május 1-jéig. 1897. május 1-jével a lemergi parancsnokságú császári és királyi lovashadosztály vezérkari osztályára került, majd néhány hónapos szolgálat után 1897. november 1-jével kezdte meg a császári és királyi 13. huszárezredben a csapatszolgálatát, és ugyanezen nappal nyert II. osztályú századosi kinevezést. 1899. november 1-jével átkerült a császári és királyi 2. hadtest parancsnokságára, a katonai osztályra és ott szolgált egészen 1901. október 30-áig, melyet megelőzően 1895. november 1-jével a vezérkari testületbe volt már beosztva, s a testület tagja lett.

1901. november 1. és 1904. április 30. között a császári és királyi Vezérkar hadművelési irodájában szolgált és ismerte meg ott a központi vezetést. A vezérkari testületbéli tisztek számára kötelező csapatszolgálatot 1904. május 1. és 1906. április 30. között a császári és királyi 13. huszárezrednél töltötte le századparancsnokként. Ezt követően a császári és királyi közös hadseregből átkerült a magyar királyi Honvédséghez, és a honvéd lovassági felügyelőnél teljesített vezérkari szolgálatot 1906. július 30-áig, majd a honvéd lovassági felügyelő vezérkari főnöke lett az 1899. november 1-je óta I. osztályú százados Berzeviczy Béla, aki 1906. november 1-jével vezérkari őrnagyi kinevezést nyert.

1911. október 31-ével a császári és királyi 7. huszárezredhez osztották be csapatszolgálatra, melyet követően 1912. március 18-ával az adott ezred parancsnokává nevezte ki az uralkodó az 1910. május 1-jével alezredesi kinevezést kapott Berzeviczy Bélát, aki ekkorra már komoly tapasztalatokkal rendelkezett és nemzetközi kitekintéssel is bírt. 1907. február 9. és 1907. július 30. között ugyanis távol-keleti „tanulmányúton” vett részt. Járt Kelet-Indiában, Ceylon szigetén, Hátsó-Indiában, Jáván, Japánban, Mandzsúriában és Szibériában.

Ezredparancsnoki beosztásban érte el az ezredesi rendfokozatot 1913. július 16-án. A világháborúvá kiterjedő háborúban előbb ezredével a keleti hadszíntéren harcolt, de volt rövid ideig az 1. és 5. honvéd lovas hadosztály egyik vegyes különítményének is a parancsnoka, illetve a magyar királyi 1. honvéd népfelkelő lovasdandár parancsnoka. 1915. szeptember 15-étől 1916. március 24-éig a magyar királyi 23. honvéd lovasdandárt parancsnokolta. A lovas (huszár) tiszt életében érdekes fordulatot jelentett, hogy 1916. március 25-én a 215. gyalogdandár parancsnokságát vette át és seregtestével végig résztvevője volt a harcoknak. 1916. szeptember 24-én a magyar királyi 19. népfelkelő gyalogdandár parancsnoka lett, majd betegsége okán a hátsószámba került gyógykezelésre 1916. október 24-én. 1917. május 1-jén vette át a magyar királyi 33. gyalogdandár parancsnoki beosztását és harcolt a seregtestével az olasz hadszíntéren.

1917. július 21-ével nevezte ki az uralkodó²⁸ a császári és királyi 3. hadsereg vezérkari főnökévé az 1917. június 20-án vezérőrnagyi rendfokozatot elnyert Berzeviczy Bélát. 1918.

²⁸ IV. Károly (*Parsenbeug, 1887. augusztus 17. – †Funchal, 1922. április 1.), magyar király és osztrák császár. Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó uralkodója 1916 novembere és 1918 novembere között. (Magyar királyként IV. Károly, osztrák császárként I. Károly.)

május 10-én ismét seregtestparancsnoki beosztásba került, a császári és királyi 65. gyalogdandár parancsnoka lett. Alig két hét elteltével a magyar királyi 70. honvéd gyaloghadosztály parancsnokává nevezte ki az uralkodó 1918. május 28-án. 1918. november 19-ig állt a hadosztálya élén, melyet fegyelmезetten és rendben vezetett vissza Magyarországra az olasz hadszíntérről.

1918. november 20-ától december 5-éig szabadságát töltötte Kassán, majd valamivel több, mint három hétig, 1918. december 30-ig a kassai honvédkerület parancsnoki tisztét töltötte be. Nem tudván azonosulni a Károlyi Mihály nevével fémjelzett kormány politikájával, felmentését kérte, és 1919. március 1-jével nyugállományba került.²⁹

Berzeviczy Béla katonai teljesítményét a világháború éveitől magas kitüntetésekkel ismerték el. Birtokosa volt a Lipót Rend középkeresztjének hadidíszítménnyel, kardokkal, a II. osztályú Katonai Érdemkeresztnek hadidíszítménnyel a kardokkal, a II. osztályú Vaskorona Rendnek hadidíszítménnyel, kardokkal, a Lipót Rend lovagkeresztjének hadidíszítménnyel, kardokkal, a III. osztályú Vaskorona Rendnek hadidíszítménnyel, kardokkal, a III. osztályú Katonai Érdemkeresztnek hadidíszítménnyel, kardokkal, a Károly Csapatkeresztnek.³⁰

A Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása alatt nem vállalt szolgálatot, annak bukását követően azonban Siófokon jelentkezett szolgálattételre a Nemzeti Hadseregbe. 1919. október 1-jével a kaposvári katonai körlet parancsnokává nevezte ki Horthy Miklós fővezér, és töltötte be azt a beosztást 1919. december 1-jéig.³¹ 1919. december 5-ével lett a Fővezérség ve-

²⁹ HL HM 1920. 8/a. osztály, Elnöki, VIII. tétel. 8.020. (52.324 i. sz.)

³⁰ HL VKF 1922. Osztály és számnélküli iratok, berzeviczei és kakaslovnici Berzeviczy Béla altábornagy.

³¹ Lásd a 29. jegyzetet!

zérkari főnöke, majd annak 1920. március 1-jei megszűnését követően a magyar királyi Vezérkar főnöke.

A versailles-i Nagy Trianon-palotában aláírt békeszerződés³² a vezérkar meglétét is tiltotta, így a magyar királyi Vezérkar megszűnt, és „rejtésben” mint a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportja működött tovább, élén az 1920. augusztus 17-én (1920. május 1-jei ranggal) altábornaggyá kinevezett Berzeviczy Bélával.³³

Berzeviczy Béla a Nemzeti Hadsereg szervezetének kialakításában, az önálló magyar haderő kiépítésében meghatározó szerepet vállalt. A háború éve alatt szerzett súlyos betegsége azonban 1921. második felében már erősen korlátozta szolgálatképességét. Élete utolsó hónapjait kórházban/szanatóriumban töltötte. 1922. január 4-én az államfő felmentette a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportja főnökének beosztásából,³⁴ és amint az a korabeli iratban olvasható, „...ha felgyógyul, más fontos beosztásba kívánják helyezni”.³⁵ Erre azonban már nem került sor. 1922. február 17-én Budapesten elhunyt.³⁶ A Budapest főváros által adományozott sírhelyen temették el a Kerepesi úti temetőben, katonai tiszteletadás mellett 1922. február 20-án.³⁷

³² Versailles-ban a Nagy Trianon-palotában 1920. június 4-én írták alá a győztes hatalmak, illetve a Magyar Királyság képviselői a békeszerződést, amely az 1921. évi XXXIII. törvénycikként került be a Magyar Törvénytarba. A részletes katonai előírásokat az V. fejezet tartalmazza.

³³ GABÁNYI 1922. 104.

³⁴ HL Kormányzói Elhatározások, 1922. január 4. (3.757/K.I-1921.) A felmentésről szóló Kormányzói Elhatározást lásd: GABÁNYI 1922. 104–105.

³⁵ HL HM 1922. 8. osztály, Elnöki, 437.

³⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Gyászjelentések gyűjteménye. Berzeviczy Béla. HL HM 1922. Elnökség, 3.896.

³⁷ GABÁNYI 1922. 106.

BIBLIOGRÁFIA

Almanach – Keresztény Magyar Közéleti Almanach. Második kötet M-Zs. Közgazdasági enciklopédia II. csoport. Budapest, 1940.

BÖLÖNY – HUBAI 2004. – BÖLÖNY József – HUBAI László: *Magyarország kormányai 1848–2004.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

Csak szolgálati használatra – Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938. Szerk. és jegyzetekkel ellátta HETÉS Tibor – MORVA Tamásné. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968. 57.

GABÁNYI 1922. – GABÁNYI János: Berzeviczy Béla altábornagy. *Magyar Katonai Közlöny*, 1922/2. 97–107.

KELEMEN 1923. – DR. KELEMEN Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919).* Naplójegyzetek és okiratok. Szerzői kiadás, Szeged, 1923.

Ki kicsoda – Ki kicsoda? Kortársak lexikona. BÉTA Irodalmi Részvénytársaság, Budapest, 193?.

MTCN 1942. – *Magyarország tiszti cím- és névtára*, IL. M. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1942.

SZAKÁLY 2001. – SZAKÁLY Sándor: *A Legfelsőbb Hadúr, Rubicon Történelmi Magazin*, 2001/1–2. 37–39.

VAJAY 1987. – VAJAY Szabolcs: *A Johanita rend lovagjai 1854–1987.* K. n., h. n., 1987.

Megjelent: „*Bátorság nélkül meddő a tudomány.*” Tanulmányok Schmidt Mária tiszteletére. Szerk. ÖTVÖS István – BACZONI Dorottya. Szent István Társulat, Budapest, 2023. 32–38.

A Bethlen-kormány megalakításának előzményei és körülményei 1921-ben

1921. április 14-én Magyarország kormányzója, vitéz nagybányai Horthy Miklós¹ Kormányzói elhatározása² eredményeként új miniszterelnöke lett a Magyar Királyságnak Bethlen István gróf³ személyében. A magyar politikai életben már jól ismert, de a külországokban sem ismeretlen Bethlen István miniszterelnöki kinevezése igazából nem okozott meglepetést. Személye az 1919 augusztusa utáni időszakban többször is szóba került miniszterelnökként, de részben a körülmények alakulása, részben saját döntése eredményeként az korábban nem valósult meg.⁴ 1921. március 26-án az uralkodó, IV. Károly

¹ Horthy Miklós, vitéz, nagybányai (*Kenderes, 1868. június 18. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Haditengerészet hivatásos tisztje, altengernagy. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság államfője, kormányzó. Életére, működésére a teljesség igénye nélkül lásd: BENCsik 2019.; HOREL 2017.; SAKMYSTER 2001.; TURBUCZ 2014.

² A Kormányzói elhatározás szövegét – „Kedves gróf Bethlen! Önt a m. kir. miniszterelnökké kinevezem és a ministerium megalakítása iránti javaslatait elvárom. Kelt Budapesten, 1921. április hó 14. napján. Horthy s. k. Teleki Pál s. k.” – lásd: *Az 1920. évi február hó 16-ára kihirdetett Nemzetgyűlés naplója*. IX. kötet, 183.

³ Bethlen István, gróf (*Gernyeszeg, 1874. október 8. – †Moszkva, 1946. október 5.), földbirtokos, gazdasz, politikus. A Magyar Királyság miniszterelnöke 1921. április 14. és 1931. augusztus 24. között. Egyéb miniszteri tisztjeire vonatkozóan lásd: BÖLÖNY – HUBAI 2004. 293. Életútjára, politikai működésére lásd: ROMSICS 1991.

⁴ A Simonyi-Semadam Sándor (*Csesznek, 1864. március 23. – †Budapest, 1946. június 4.), ügyvéd, politikus, miniszterelnök (1920. március 15. – 1921.

magyar király⁵ magyarországi „visszatérési kísérlete”⁶ nyomán kialakult politikai helyzetben azonban egyértelművé vált, hogy miniszterelnökként az uralkodó próbálkozása miatt magát felelősnek tekintő Teleki Pál gróf⁷ után csak Bethlen István következhet a pozícióban.

Mi vezetett a Teleki Pál gróf vezette kormány lemondásához és Bethlen István miniszterelnöki kinevezéséhez?

Az uralkodó, IV. Károly 1921. március 26-án érkezett Svájc-ból Szombathelyre Erdődy Tamás gróf⁸ kíséretében, ahol gróf

július 19.) vezette kormány 1921. június 26-i lemondását követően az államfő, Horthy Miklós kormányzó Bethlen Istvánt szerette volna a miniszterelnöki tisztségben látni. Bethlen tárgyalásai a különböző politikai pártokkal azonban nem vezettek eredményre, feltételeit nem fogadták el, így a megbízatástól elállt. A kormányalakítással kapcsolatos tárgyalásokról és Bethlen István feltételeiről lásd: ROMSICS 1991. 108–110.

5 IV. Károly (Habsburg) (*Persenbeug, 1887. augusztus 17. – †Funchal, 1922. április 1.), 1916. december 21. és 1918. november 13. között magyar király (koronázásának időpontja és helyszíne: Budapest, 1916. december 30.), 1916. november 21. és 1918. november 11. között I. Károlyként osztrák császár.

6 A volt uralkodó 1921. március 27-én minden előzetes jelzés nélkül Magyarországra, Szombathelyre érkezett és érvényesíteni kívánta uralkodói jogait, azaz visszatérni a magyar trónra, mivel az eckartsau-i nyilatkozatot – amely így szól: „Trónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet a háború borzalmától megszabadítsam; amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok átitatva. Ennél fogva minden részvételről az államügyek vitelében visszavonulok, és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja. Kelt Eckartsau, ezerkilencszáztizennyolc november hó tizenharmadikán. Károly” – nem „lemondásként” értékelte, hanem azt az uralkodói jogai gyakorlásának ideiglenes felfüggesztésének tekintette. A nyilatkozat értelmezése napjainkig vitatott a szakmai körökben.

7 Teleki Pál, gróf, széki (*Budapest, 1879. november 1. – †Budapest, 1941. április 3.), földbirtokos, jogász, földrajztudós, 1919-től egyetemi tanár, politikus. Magyarország miniszterelnöke 1921. július 19. és 1921. április 14., valamint 1939. február 16. és 1941. április 3. között. Egyéb miniszteri tisztjeire lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 459–460. Életére, munkásságára lásd: ABLONCZY 2005.

8 Erdődy Tamás, gróf, monyorókeréki és monoslói (*Vörösvár, 1886. július 1. – †Kőszeg, 1931. április 20.), császári és királyi kamarás.

Mikes János⁹ szombathelyi püspöknél szállásolták el. Az uralkodó hamis útlevéllal utazott Magyarországra, azzal a céllal, hogy „visszavegye” a trónját. A korabeli vélekedések szerint ezt az antanthatalmak – de legalábbis Franciaország – támogatta volna. Ez azonban téves vélekedés. Semmi nyoma nincs annak, hogy erre bármiféle ígélet – akár szóban akár írásban – megfogalmazódott volna.¹⁰ Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy IV. Károly svájci emigrációjában levelezés útján tartotta a kapcsolatot híveivel és magával Horthy Miklóssal is, akinek jelezte is, hogy szándékában áll a trónt minél előbb elfoglalni.¹¹

A (volt) uralkodó magyar trónra való visszatérése erősen megosztotta a magyar politikai élet szereplőit. A szabad királyválasztók és a legitimisták között komoly konfliktust okozott ez a kérdés. A miniszterelnök, Teleki Pál gróf az ügyben úgy foglalt állást, hogy „...Károly királynak azonnali visszahozatala, mint másrésről Károly királynak a nemzetgyűlés többsége által való detronizálása is óriási veszedelmet jelentene az országra nézve”.¹²

A Magyarországra visszatért uralkodó Szombathelyen fogadta Teleki Pál miniszterelnököt és az őt iváncai birtokán, szalonkavadászon vendégül látó Sigray Antal gróftól,¹³ aki az

⁹ Mikes János, gróf, zabolai (*Zabola, 1876. június 27. – †Répceszentgyörgy, 1945. március 28.), római katolikus pap. 1912. január 1-jétől szombathelyi megyés püspök. Címzetes érsekként 1935. december 31-én nyugállományba vonult.

¹⁰ ABLONCZY 2005. 196–197.

¹¹ Az uralkodó 1920 májusában írt levelet Horthy Miklósnak, amelyben jövendöbeli elképzeléseit, a magyar trón tervezett elfoglalását vázolta fel. A levelet közli: BOROVICZÉNY 1993. 104–105.

¹² ABLONCZY 2005. 195.

¹³ Sigray Antal, gróf, alsó- és felsősúrányi (*Ivánc, 1879. május 17. – †New York, 1947. december 26.), földbirtokos, legitimista politikus. 1904-től a főrendiház tagja. 1919-ben ellenforradalmi tevékenységet folytatott. 1920 és 1921 között a Dunántúli főköormánybiztosa, később Nyugat-Magyarország főköormánybiztosa. IV. Károly 1921. októberi visszatérési kísérlete után tisztéből felmentették. A két világháború közötti évek meghatározó legitimista politikusa, aki

uralkodó elkötelezett hívének számított. Teleki igyekezett az uralkodót „lebeszélni” tervezett budapesti útjáról, és javasolta neki, hogy térjen vissza Svájcba. Erről az uralkodó elkötelezett hívének számító Lehár Antal báró¹⁴ ezredes röviden így emlékezett meg: „Teleki megdöbbsent, egy polgárháború lehetőségéről beszélt, és csak nagyon nehezen tudott uralkodni magán.”¹⁵ Végül abban egyeztek meg, hogy a miniszterelnök Budapestre indul március 27-én, hogy tájékoztassa és „felkészítse” Horthy Miklós kormányzót az uralkodó jöttéről. A tájékoztatás azonban elmaradt, mert IV. Károly előbb érkezett Budapestre, mint Teleki Pál – akinek az autóját vezető gépkocsivezető eltévedt –, és meglepte Horthy Miklós kormányzót. Az uralkodó és a kormányzó megbeszélése hosszú ideig tartott, és végül is Horthynak sikerült meggyőznie IV. Károlyt, hogy hagyja el az országot.¹⁶ Erre 1921. április 5-én került sor, amit megelőzött a szövetséges főhatalmak magyarországi főbiztosainak Teleki Pál miniszterelnökhöz intézett jegyzéke,¹⁷ valamint a szomszédos országok tiltakozása. Utóbbiak közül Csehszlovákia, illetve a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság casus bellinek – háborús oknak – tekintette IV. Károly visszatértét és részleges mozgósítást rendelt el. Ezzel gyakorlatilag a korábban már komoly belső feszültségekkel terhelt Teleki-

a Nemzetgyűlésnek és az Országgyűlésnek egyaránt tagja volt.

¹⁴ Lehár Antal, báró (*Sopron, 1876. február 21. – †Bécs, Nussdorf, 1962. november 12.), tényleges állományú katonatiszt, 1921-ben vezérőrnagy. Az uralkodó első visszatérési kísérletének idején a szombathelyi katonai körlet parancsnoka ezredesi rendfokozatban. A vonatkozó időszakra lásd: LEHAR 1973.

¹⁵ LEHAR 1993. 27.

¹⁶ Az uralkodó és a kormányzó közötti megbeszélésről lásd: HORTHY 1990. 146–150.; BOROVICZÉNY 1993. 92–96. A beszélgetések tartalmát a két emlékező hasonlóan, de nem azonosan idézi fel.

¹⁷ A francia nyelvű jegyzék magyarra fordított szövegét lásd: HORTHY 1990. 350.

kormány sorsa megpecsételődött. A kortárs Kozma Miklós¹⁸ szerint „...a Teleki kormány a pénzügyi javaslatok letárgyalásáig marad. Bethlen-kombinatio 6-8 hét előtt nem aktuális”.¹⁹

A Kozma Miklós által 1921. március 9-én tett megállapítás végül is a jelzett időhatáron belül valósult meg. A Magyarországot elhagyó uralkodó nyilatkozatát – amelyhez Teleki Pál miniszterelnök bevezetőt írt – 1921. április 7-én közzétették a napilapok.²⁰ Az amúgy semleges szöveg azonban felbőszítette a szabad királyválasztókat, hiszen ők annak a megjelentetését nem tartották elfogadhatónak. A napokig húzódó válság végére Teleki Pál lemondása tett pontot. 1921. április 13-én kérte miniszterelnöki tisztéből való felmentését, amit az államfő elfogadott.

Teleki Pál lemondása után egyértelmű volt szinte mindenki számára, hogy az adott helyzetben az új miniszterelnök Bethlen István gróf kell, hogy legyen, akit egyébként Teleki Pál már 1920 decemberében kapacitált, hogy vállalja el a tisztséget. Bethlen azonban jól érzékelhette, hogy akkor elvállalni a miniszterelnöki tisztséget, kvázi „politikai öngyilkossággal” érne fel. Kivárt, megvárta a megfelelő pillanatot.

Bethlen István nem volt kezdő a magyar politikában. 1901-től volt az Országgyűlés Képviselőházának tagja, jól ismerte a magyarországi politikai, gazdasági viszonyokat és a világháborús vereséget követően elveszítvén erdélyi birtokait, Buda-

¹⁸ Kozma (Lázár) Miklós, leveldi (*Nagyvárad, 1884. szeptember 5. – †Buda-pest, 1941. december 7.), tényleges állományú katonatiszt, majd politikus. A Magyar Távirati Iroda elnöke 1920–1935 és 1937–1940, illetve a Magyar Rádió elnöke 1926–1935 és 1937–1940 között. Belügyminiszter 1935. március 4. és 1937. február 3. között, Kárpátalja kormányzói biztosa 1940. szeptember 12. és 1941. december 7. között. Személyére és működésére vonatkozóan lásd: ORMOS 2012.

¹⁹ ABLONCZY 2005. 199.

²⁰ Az uralkodó Szombathelyen 1921. április 2-án keltezett nyilatkozatának szövegét közli: BOROVICZÉNY 1993. 104–105.

pestre telepedett át, és a köz- és politikai élet meghatározó szereplője maradt egészen 1944 tavaszáig. Bethlen István, aki 1918 novemberében még elfogadta és egy ideig támogatta is a Károlyi Mihály²¹ nevével fémjelzett kormányt, 1919-ben élesen elutasította a bolsevik hatalomátvételt és a Magyarországi Tanácsköztársaságot, amely nevét 1919 júniusában Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságra változtatta. Bethlen kérlelhetetlen ellenfele/ellensége lett a regnáló bolsevik hatalomnak, és igyekezett tenni is annak megbuktatásáért. Vezetésével alakult meg az Anti-bolsevista Commité²² – korabeli rövidítéssel ABC –, amely mindent megtett a regnáló kommunista hatalom megbuktatásáért. Bethlen mint a jelzett szerveződés vezetője 1919 nyarán került közelebbi kapcsolatba Horthy Miklóssal, aki akkor a Károlyi Gyula gróf²³ vezette szegedi ellenkormány hadügyminisztere, majd a Nemzeti Hadsereg fővezére volt.

A magyarországi politikai életben egyre inkább meghatározó szerepet betöltő Bethlen 1919 késő ősztől tagja lett a hábo-

²¹ Károlyi Mihály, gróf, nagykárolyi (*Budapest, 1875. március 4. – †Venice, 1955. március 19.), földbirtokos, politikus. 1918. október 31. és 1919. január 11. között a Magyar Királyság, majd a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke, 1919. január 11. és 1919. március 21. között az utóbbinak ideiglenes köztársasági elnöke. Egyéb miniszteri tisztségeire lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 361.

²² Az Anti Bolsevista Commité (Anti-Bolsevista Comité) 1919. április 12-én Bécsben a Magyarországi Tanácsköztársaság elleni fellépésre létrehozott ellenforradalmi szervezet, melynek vezetője Bethlen István volt. Legitimista, függetlenségpárti és Keresztény Nemzeti Egység Pártjához tartozó politikusok összefogásával jött létre. Gyakorlatilag 1919 májusának közepéig tevékenykedett. A legismertebb tettük a bécsi magyar követségről jelentősebb pénzösszeg megszerzése volt 1919. május 2-án.

²³ Károlyi Gyula, gróf, nagykárolyi (*Nyírbakta, 1871. május 7. – †Budapest, 1947. április 23.), földbirtokos, politikus. 1919. május 5. és 1919. május 30. között az aradi, 1919. május 30. és 1919. július 12. között az első szegedi ellenkormány elnöke. Későbbi miniszteri és miniszterelnöki tisztségeire lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 360–361.

rút lezáró béketárgyalásokra készülő magyar küldöttségnek, és Apponyi Albert gróf,²⁴ illetve Teleki Pál gróf mellett annak meghatározó alakjává vált.

A párizsi béketárgyalásról 1920 áprilisában hazatért Bethlen az Országos Menekültügyi Tanács, majd az Országos Menekültügyi Hivatal elnöke lett, amely nem kevés feladatot adott az erdélyisége miatt többszörösen is érintett politikusnak.

Ekkor nem volt tagja a Nemzetgyűlésnek. Az 1920 január 25–26-án megtartott nemzetgyűlési választásokon nem indult, azonban a román királyi haderő Magyarországról történt kivonulása után megtartott „kiegészítő választásokon” 1920 júniusában megpróbálta megszerezni a hajdúsági kerület nemzetgyűlési képviselői mandátumát. Próbálkozása azonban csúfos kudarccal végződött. A választás első fordulójában a második helyet szerezte meg, az 1920. június 27–28-án megtartott második fordulóban viszont már több ezer szavazattal kapott kevesebbet ellenfelénél, így nem került be a Nemzetgyűlésbe. (Azonban nem maradt képviselői mandátum nélkül, miután 1920 szeptemberében Hódmezővásárhelyen – ellenfél nélkül – egyhangúlag választották képviselővé.)

Az 1920 januárjában megtartott nemzetgyűlési választásokat követően a Simonyi-Semadam Sándor vezette kormány benyújtotta a lemondását, és megkezdődtek a kormányalakítási tárgyalások. Az államfő, Horthy Miklós és Bethlen István közötti igen jó személyes viszony okán Bethlen személye került elsődlegesen szóba miniszterelnökként.

²⁴ Apponyi Albert, gróf, nagyapponyi (*Bécs, 1846. május 29. – †Genf, 1933. február 7.), földbirtokos, politikus, diplomata. 1919–1920-ban a magyar béke-delegáció elnöke. 1925 és 1933 között Genfben, a Nemzetek Szövetségénél a Magyar Királyság főkdelegátusa. Miniszteri tisztségeire lásd: BÖLÖNY – HUBAI 2004. 280.

Az előzetes tárgyalások kapcsán két előfeltételt fogalmazott meg: támogassák a pártok egy abszolút többséggel bíró kormánypárt létrehozását és kapja meg a kormányzó a házfelosztás jogát. Utóbbit az 1920. évi I. törvénycikk nem tartalmazta.²⁵

Bethlen „kívánságának” eredményeként mintegy egyhetes tárgyalássorozatot követően 1920. július 13-án megalakult az Egyesült Nemzeti Keresztény Kisgazda és Földmíves Párt, amely a jövőre nézve egy nyolcpontos programtervezetet fogadott el. Ez alapvetően az 1918–1919-ben felbomlott jogrend helyreállítását tekintette elsődleges céljának, de többnyire általánosságokat fogalmazott meg a földreform, a keresztény társadalom intézményes védelme, az 1914 utáni honosítások és a nemkívánatos elemek (az úgynevezett galíciai zsidók) kitoloncolása kérdésében.

Bethlen – érthető okokból – kimondottan fontosnak vélte a személyi kérdéseket, ami a miniszteri tárcák elosztásában mutatkozott meg, gyakorlatilag szabad kezet kért a maga számára. Az új párt – amelyet később csak Egységes Pártként emlegettek – különböző szárnyai azonban csak részben azonosultak Bethlen elképzeléseivel, így az általa miniszteri tisztségekre megnevezett személyekhez ragaszkodó designált kormányfő 1920. július 14-én visszaadta a kormányzónak a megbízatást, és maga helyett Teleki Pált ajánlotta a miniszterelnöki tisztségre. Horthy – Bethlen javaslatát elfogadva –

²⁵ Az 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. A törvénycikk Második fejezetének 13. §-a – Kormányzói hatalom – tartalmazta az államfői jogokkal kapcsolatos megfogalmazásokat. A Nemzetgyűlés elnapolása, a ház felosztása nem szerepelt a jogok között. Ezt később az 1920. évi XVII. törvénycikk – az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk 13. §-ának módosításáról – biztosította az államfőnek. A hivatkozott törvénycikkek elérhetők: <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ez-ev-torvenyei%3fpagenum%3D38> (2022. 03. 22.)

1920. július 15-én Teleki Pált bízta meg a kormányalakítással, aki gyorsan létre is hozta kormányát, elfogadva a különböző pártok személyi javaslatait.

A gyors kormányalakítás ellenére maga Teleki is úgy vélekedett, hogy kormánya valószínűleg nem lesz „hosszú életű”, egyesek szerint tudatos „áldozatvállalás” volt részéről a tiszttség elfogadása, amelyről többek között a Magyarországra akkreditált német követ így jelentett. „A jelenlegi miniszterelnök magánjellegű közlése szerint... a hozzá személyileg közelálló Bethlen gróf rövid időn belülre várható ismételt előtérbe kerülésével lehet számolni. Gróf Teleki maga kizártnak tarja kabinetjének hosszú élettartamát.”²⁶ Hasonló jelentést küldött a magyarországi francia követ is Párizsba, aki 1920. augusztus 2-i táviratában így fogalmazott: „Teleki grófot rövidesen valószínűleg Bethlen gróf fogja felváltani a kabinet élén.”²⁷

A kérdés csak az lehetett ilyen előjelek után, hogy mit takar a „röviden” és milyen okok lesznek azok, amelyek a miniszterelnöki tisztségben történő változást elősegítik, illetve meghatározzák.

A valóságban ezen ok az uralkodó, IV. Károly magyar király korábban már vázlatosan leírt úgynevezett „első visszatérési kísérletével” ténylegesült. A visszatérési kísérlet kérdését nem a legszerencésebben kezelő Teleki Pál miniszterelnök lemondása utat nyitott Bethlen Istvánnak a miniszterelnöki tisztség elfogadására, elfoglalására. Hogy a változás, váltás a levegőben volt, arra utalhat a korszak egyik meghatározó közéleti szereplőjének, politikusának, vitéz leveldi Kozma Miklósnak a már korábban idézet feljegyzése, amely 1921 márciusában alig hatnyolc hétre tette a Teleki kormány „fennmaradását”.

²⁶ ROMSICS 1991. 110.

²⁷ Uo.

Amikor Bethlen elfogadta a miniszterelnöki megbízatást, már elmondható volt Romsics Ignác találó szavait idézve –, hogy nem az ország tett neki ezzel szívességet, hanem vállalásával Bethlen István Magyarországnak.²⁸

A miniszterelnöki kinevezésről Horthy Miklós mintegy harminc esztendő távlatából röviden ekképp emlékezett meg: „Első feladatomnak azt tartottam tehát, hogy az országot politikai és gazdasági téren megerősítsük, kifelé pedig szabad utat keressünk. A Gondviselés ehhez a kettős feladatomhoz olyan munkatársat adott mellém, akiben tökéletesen megbízhattam, és akinek kiváló szellemi és jellembeli adottságai biztosítékot nyújtottak arra, hogy szándékaim az elérhető legjobb módon kerülnek megvalósításra. Bethlen István gróf volt ez a férfi, akit Teleki Pál lemondása után 1921 áprilisában miniszterelnökké neveztem ki... Bethlen alapvető konzervatív gondolkodása szerencsésen egyesült nagyvonalú liberális reformeszmékkal. Világismerete és veleszületett politikai tehetsége különösen alkalmassá tették arra, hogy a külpolitikai lehetőségeket kifürkésze, megragadja vagy akár meg is teremtsen abból a célból, hogy Magyarország lassanként visszanyerhesse mozgási szabadságát.”²⁹

Bethlen István gróf kormánya 1921. április 14-én alakult meg, a következő személyi összetételben:

- miniszterelnök: Bethlen István, gróf,
- külügyminiszter: Bánffy Miklós, báró, losonci,³⁰

²⁸ ROMSICS 1991. 118.

²⁹ HORTHY 1990. 162.

³⁰ Bánffy Miklós, báró, losonci (*Kolozsvár, 1873. december 30. – †Budapest, 1950. június 6.), író, színpadi rendező, diplomata, politikus. A Magyar Királyság külügyminisztere 1920. április 14. és 1922. december 19. között és külügyminiszterként ideiglenesen a „nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere” 1921. április 14. és 1922. február 10. között. Ezt követően a politikától visszavonulva művészeti és írói munkásságot folytatott.

- belügyminiszter: Ráday Gedeon, gróf,³¹
- honvédelmi miniszter: Belitska Sándor,³²
- népjóléti és munkaügyi miniszter: Bernolák Nándor,³³
- pénzügyminiszter: Hegedűs Lóránt,³⁴
- kereskedelemügyi miniszter: Hegyeshalmy Lajos,³⁵
- közéletmezési miniszter: Mayer János,³⁶
- földművelésügyi miniszter: Szabó István, nagyatádi,³⁷

³¹ Ráday Gedeon, gróf (*Pest, 1872. október 18. – †Klad, 1937. szeptember 22.), közigazgatási szakember, politikus. 1910 és 1917 között szolgabíró, majd 1919–1920-ban főispán. 1921. április 14. és 1921. december 3. között belügyminiszter Bethlen István első kormányában.

³² Belitska Sándor (*Lajosfalva, 1872. április 1. – †Budapest, 1939. december 7.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata címzetes gyalogsági tábornok. Csapattiszt, majd vezérkari tiszt. Az első világháború befeljezésekor vezérőrnagy. 1918 novemberére és decembere között a „Magyar Néphadsereg” főparancsnoka. 1919. július 12. és 1919. augusztus 12. között hadügyminiszter a szegedi ellenkormányban. 1920. december 16-tól 1923. június 28-ig honvédelmi miniszter, 1920. december 17-től altábornagyi rendfokozatban. 1923. október 23-tól 1930. április 5-ig a Magyar Királyság Lengyelországba akkreditált követe „II. fizetési osztályba sorolt rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter”-i rangban.

³³ Bernolák Nándor, dr. (*Radvány, 1880. október 2. – †Budapest, 1951. augusztus 8.), jogász, jogakadémiai, majd egyetemi tanár, a Debreceni Egyetem első rektora. Az első Bethlen-kormányban 1921. április 14. és 1922. június 16. között népjóléti és munkaügyi miniszter. A politikától eltávolodva ügyvédként működött.

³⁴ Hegedűs Lóránt (*Pest, 1872. június 28. – †Budapest, 1943. január 1.), író, történész, gazdaságpolitikus, bankár. A Magyar Tudományos Akadémia levelező (1920), tiszteleti (1934), majd igazgató (1935) tagja. 1920. december 16. és 1921. szeptember 27. között pénzügyminiszter.

³⁵ Hegyeshalmy Lajos (*Pest, 1862. október 21. – †Budapest, 1925. március 7.), statisztikai hivatali, kereskedelemügyi minisztériumi tisztviselő. 1921. december 16. és 1922. június 16. között kereskedelemügyi miniszter a Bethlen-kormányban. Egyéb miniszteri tisztségeire lásd: BÖLÖNY – HUBAI 2004. 131.

³⁶ Mayer János (*Kompolt, 1871. június 7. – †Kompolt, 1955. december 23.), kisközgazda politikus, az Egységes Párt elnöke 1922 és 1924 között és a Nemzeti Egység Pártja társelnöke 1936-tól. 1921. április 14. és 1921. június 29. között a Bethlen-kormányban közéletmezési miniszter. Egyéb miniszteri tisztségeire lásd: BÖLÖNY – HUBAI 2004. 394.

³⁷ Szabó István (nagyatádi) (*Erdősokonya, 1863. szeptember 17. – †Erdősokonya, 1924. november 1.), gazdálkodó, politikus. 1909-től a különböző

- vallás- és közoktatásügyi miniszter: Vass József,³⁸
- nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere (ideiglenesen mint külügyminiszter): Bánffy Miklós, báró losonci,
- tárca nélküli kisközgazda miniszter (ideiglenesen mint földművelődésügyi miniszter: Szabó István, nagyatádi.

A Bethlen-kormány ezen összetételében azonban csak rövid ideig állt fenn. Bethlen István 1921 decemberétől 1924-ig a miniszteri posztokon számos cserét hajtott végre,³⁹ és a több mint tíz esztendei miniszterelnöki működése során a kormány összetétele szinte kivétel nélkül az ő elképzelései szerint alakult, melyhez minden alkalommal elnyerte az államfő, Horthy Miklós támogatását, aki Bethlen Istvánt a legbizalmasabb tanácsadói körébe sorolta.

S hogy mit is gondolt miniszterelnökként megvalósítani Bethlen István 1921-ben Magyarországon? Erről miniszterelnöki bemutatkozó beszédében szolt – amely gyakorlatilag a bethleni kormányprogram meghirdetését jelentette – a magyar Nemzetgyűlés 1921. április 19-i ülésén. Bethlen István értékelte az előző évtizedek történéseit és úgy fogalmazott, hogy „az újonnan hivatalba lépett kormánynak az a feladata,

néven működő kisközgazdapártok meghatározó alakja, elnöke. 1922-től a Keresztény-Keresztény Földműves- Kisközgazda és Polgári Párt elnöke. 1920. augusztus 15. és 1921. december 3. között földművelődésügyi miniszter, 1920. december 16. és 1921. június 29. között kisközgazdaügyi tárca nélküli miniszter. Egyéb miniszteri tisztségeire lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 442. Életútjára lásd: NAGYATÁDI 1935.

³⁸ Vass József (*Sárvár, 1877. április 25. – †Budapest, 1930. szeptember 3.), római katolikus pap, hitszónok, egyetemi tanár. 1924. február 16-tól kalocsai nagyprépost. 1920. december 16. és 1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Egyéb miniszteri tisztségeire lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 471.

³⁹ Az 1921 és 1924 között működött Bethlen István vezette kormányok személyi összetételének változásaira lásd: BOLONY – HUBAI 2004. 131–133.

hogy szilárd politikai irányt adjon a nemzetnek”.⁴⁰ Bethlen István megfogalmazta azt is, hogy a múltat már nem lehet feltámasztani és nem is érdemes. Beszédében erről így szólt: „Új politikát kell kezdenünk, mert a politikát ott, ahol Tisza István elhagyta, újratekenni nem lehet... A régi jelszavak elkoptak.”

A miniszterelnök szavait élénk éljenzés és taps fogadta, amikor azt mondta: „Az ország elérte régi vágyát, a nemzeti függetlenséget... A nemzeti függetlenséghez minden körülmények között ragaszkodnunk kell... Ezt azonban olyan áron értük el, milyent sohasem fizettünk volna, ha öntudatosan akartunk volna azt megszerezni.” Bethlen István ugyanakkor ebben a kérdésben kritikát is megfogalmazott, amikor arról szólt, hogy „...meg kell állapítanom, hogy katasztrófánk okai is önmagunkban rejlenek, a külső körülmények elősegítették, de voltaképpen a nemzet belső bajai és sebei voltak azok, amelyek a katasztrófát előidézték”. A kormányfő szerint négy nagy feladat előtt áll a kormány, de a nemzet is, mert mint mondta: „A világ ma nagy destruktív eszmeáramlat hatása alatt áll, Oroszországban még bolsevizmus uralkodik, a bolsevizmus egész Európát behálózza ágenseivel, behálózza pénzzel és működésben van.” A miniszterelnök szerint ez a veszély még Magyarországon is fennáll, amelyet nem lehet nem megállítani.

Második fontos feladata a nemzetnek – és így értelemszerűen a kormánynak is – a „...társadalom gyógyítása... gazdasági csatornákon keresztül, hordképes középosztályt kell újból teremteni... mégpedig a gazdasági lehetőségek felhasználásával. Arra kell törekednünk, hogy a gazdatársadalomban egyfelől a harmóniát helyreállítsuk... másfelől a kisgaz-

⁴⁰ BETHLEN 2000. 116. A további idézetek ebből a kötetből származnak (oldal-szám megjelölése nélkül).

da-társadalmunkat megerősítsük... mert a kisgazda-társadalom a nemzet gerince, amely a kultúra terén haladva, és egyben gyarapodva, majdan kezébe veszi a hatalmat, ebben az országban az intelligenciával együtt alapját fogja megvetni annak az egészséges demokratikus fejlődésnek, amelyre ennek az országnak szüksége van.”

Bethlen István harmadik feladatként a céltudatos kultúrpolitikát nevezte meg, amely nélkül nem lehetséges igazi konszolidáció és a negyedik feladat az, hogy „...emeljük és megteremtsük a nemzet külpolitikai horizontját”.

A miniszterelnöki programbeszédében Bethlen István részletesen szólt mind a négy területről, és olyan kérdésekre is kitért, mint a munkásosztállyal való viszony, a választójog kérdése, a sajtószabadság, a földbirtokreform, a közigazgatás átszervezése. Bethlen István nem kerülte meg a magyar társadalom egészét foglalkoztató úgynevezett „zsidókérdést sem”, melyről többek között ekképp szólt: „Én ellen vagyok mindenféle lármás antiszemitizmusnak... A jogrendet minden körülmények között fenn fogjuk tartani.” A miniszterelnök úgy vélte, hogy a jogegyenlőség kérdésében nem lehet engedni, azt nem lehet, nem szabad megváltoztatni még akkor sem, ha mint mondta – „elismerem, hogy jelenleg van zsidókérdés az országban... de ennek megoldása az, hogy gazdasági téren azok lehessünk nélkülük is, amik velük együtt vagyunk.”

Bethlen István a kormányprogramban megfogalmazottnak megfelelően igyekezett a későbbiek során is politizálni. Ez több mint tíz esztendőn keresztül sikerült is neki, hogy 1931. augusztusi lemondását követően már soha olyan befolyása ne legyen a magyar politikára, mint amilyen számára 1921 és 1931 között megadatott. Ennek ellenére a magyar politikai élet megkerülhetetlen szereplője maradt 1944 őszéig.

BIBLIOGRÁFIA

- ABLONCZY 2005. – ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- BENCSIK 2019. – BENCSIK Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Magyar Mercurius, Budapest, 2019.
- BETHLEN 2000. – BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. és az utószót írta ROMSICS Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- BOROVICZÉNY 1993. – BOROVICZÉNY Aladár: *A király és kormányzója*. Szakmailag ellenőrizte, a jegyzeteket és az utószót írta PRITZ Pál. Európa Kiadó, Budapest, 1993.
- BÖLÖNY – HUBAI 2004. – BÖLÖNY József – HUBAI László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. (Ötödik, javított, bővített kiadás.)
- HOREL 2017. – HOREL, Catherine: *Horthy*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.
- HORTHY1990. – HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Európa – História, Budapest, 1990.
- LEHAR 1973. – LEHAR, Anton von: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. Hrsg. von Peter BROUCEK. Verlag für Wissenschaft und Politik, Wien, 1973.
- LEHÁR 1993. – LEHÁR Antal: *Egy katonatiszt naplója 1919–1921*. *História*, 1993/11.
- NAGYATÁDI 1935. – NAGYATÁDI *Szabó István*. Nagyatádi Szabó István Emlékbizottság, Budapest, 1935.
- ORMOS 2012. – ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. I–II. kötet. PolgArt Kiadó, Budapest, 2012.
- ROMSICS 1991. – ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1991.

- SAKMYSTER 2001. – SAKMYSTER, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós 1918–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.
- TURBUCZ 2014. – Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2014.

Megjelent: *A Bethlen-kormány megalakulása és a konszolidáció szellemi háttere*. Szerk. HOLLÓSI Gábor – JOÓ András – UJVÁRY Gábor. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2022. 9–18.

Egy tábornok Szegedről

Vitéz Dr. Shvoy Kálmán altábornagy

Az 1983-as esztendő egyik sikerkönyve volt Magyarországon Shvoy Kálmán „emlékezése”.¹ A Kossuth Könyvkiadónál Ránki György lektori „védjegye” alatt megjelent munka a két világháború közötti korszak történetének szinte „megkérdőjelezhetetlen forrásává” vált. Ma is a sokat idézett művek közé tartozik. Mindezek ellenére a korszak történelmében járatos történészek és a kötetet figyelmesen olvasók is érzékelték, hogy a „sajátos vegyítésben” közreadott munka² több szakmaiságot és odafigyelést kívánt volna mind a közreadótól, mind a lektortól.

Shvoy kéziratának 1983-as megjelentetése jól példázhatja azt, hogy az első lelkesedés nyomán miként nem szabad(na)

¹ *Shvoy titkos naplója*, 1983.

² A könyv jelentős szakmai visszhangot váltott ki. Számos interjú és ismertetés született a kapcsán. A teljesség igénye nélkül csak néhány: BALOGH László: „Legyen megörökítve életem...” Altábornagy szélárnyékban. Hadtörténetész egy titkos naplóról és emlékiratról. *Esti Hírlap*, 1983. december 23.; ZÖLDI László: „Tiszteességes” tisztok. Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékiratai 1918–1945. *Élet és Irodalom*, 1984. január 20.; SZAKÁLY Sándor: Ami benne van s ami nincs. Shvoy Kálmán naplója és emlékirata 1918–1945. *Magyar Hírlap*, 1984. január 21.; GERGELY Jenő: Történelem és emlékek – retussal. Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. *Népszabadság*, 1984. január 26.; JÓZSA György Gábor: egy tábornok körképe. Széljegyzetek Shvoy Kálmán „napló”-jához. *Magyar Nemzet*, 1984. február 16.; SERFŐZŐ Lajos: Shvoy Kálmán irományai. *Tiszatáj*, 1985/4. 83–88.

a szakmai alapokról megfeledkezve közreadni egy olyan kéziratot, amelynél lehet arra számítani, hogy azt sokan fogják használni és idézni. Közel negyven esztendővel a kötet megjelenése után (is) érdemes szemügyre venni szerzőjének, vitéz dr. Shvoy Kálmánnak, a magyar királyi Honvédség egykori altábornagyának az életútját. Kísérletet kell tenni arra, hogy megpróbáljuk kideríteni, melyek voltak azok az indítékok, amelyek a szerzőt a „napló”, a „naplószerű emlékirat”, avagy az „emlékirat” megírására ösztönözték. Természetesen nem egyszerű ezeknek az indítékoknak a nyomára bukkanni, és a megfogalmazott válaszok is lehetnek feltételesek.

A jelzett felvetésekre, kérdésekre alapvetően a szerző saját megfogalmazásai adhatnak, illetve adhatnának választ. A leírtak hitelességét – és itt nem elsősorban az esetleges kisebb elírásokra, pontatlan feljegyzésekre gondolok – úgy és akkor tudjuk igazolni vagy cáfolni, ha a Shvoy által leírtakat más forrásokkal, feldolgozásokkal egybevetjük, jórészt az aprólékos filológiai elemzés módszereivel élve.³

Úgy vélem (bár állításommal értelemszerűen lehet vitatkozni), hogy Shvoy írásából egyértelműen egy sértett és „kelőn” hiú ember képe bontakozik ki, olyan emberé, aki úgy véli, hogy katonai pályafutása nem teljesedhetett ki – elvégre nem lett sem a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke, sem a magyar királyi Honvédség főparancsnoka. Shvoy mindezt a különféle – személye ellen is – „intrikálóknak” tudja be. Ők a „bécsiek” lennének, azaz az egykoron a bécsi császári és királyi Hadiiskolán végzett „vezérkariak”, akik közé nem mellesleg maga Shvoy Kálmán is tartozott.⁴

³ SZAKÁLY 2012.

⁴ Ha megnézzük az általa rendszeresen emlegetettek névsorát – Röder Vilmos, Werth Henrik, Keresztes-Fischer Lajos, Kárpáthy Kamilló, Rátz Jenő és a sor hosszan folytatható lenne –, azt láthatjuk, hogy közülük Kárpáthy Kamilló,

Shvoy katonai karrierje az általa vélt „sérelemek” ellenére is teljesnek mondható, tehetségével arányos pályát futott be. Nyugállományba helyezése – amit ő politikai okokkal magyaráz – után is jelentős politikai szerepet vállalt a Gömbös Gyula⁵ irá-

Keresztes-Fischer Lajos és Werth Henrik nem volt eredendően honvédtiszt. Ugyanakkor Werth Henrik – a császári és királyi Hadiiskola (1905–1907) elvégzését követően – már 1908-ban, míg Kárpáthy Kamilló 1914 előtt átlépett a magyar királyi Honvédségbe és ott teljesített szolgálatot.

Róder Vilmos (*Pécs, 1881. április 11. – †Budapest, 1969. december 13.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok (vezérezredes). A Honvédelmi Minisztérium VI. csoport (a magyar királyi Honvéd Vezérkar) főnöke 1930. május 26. és 1935. január 16. között. Honvédelmi miniszter 1936. október 12. és 1938. május 24. között. Katonai pályafutására lásd: SZAKÁLY 2022a.

Werth Henrik (*Rezsőháza, 1881. december 26. – †Szovjetunió, 1952. május 28.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1938. szeptember 29. és 1941. szeptember 4. között a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke. Életére, katonai pályafutására lásd: DOMBRÁDY 2005.

Kárpáthy Kamilló, vitéz (*Budapest, 1876. március 28. – †Szolnok, 1952. szeptember 8.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok (vezérezredes). 1930. május 25. és 1935. január 16. között a magyar királyi Honvédség főparancsnoka. Katonai életútjára vonatkozóan lásd: SZAKÁLY 1998.

Keresztes-Fischer Lajos, vitéz (*Pécs, 1884. január 8. – †Vöcklabruck, 1948. április 29.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1938. május 24. és 1938. szeptember 29. között a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnöke, illetve Honvéd Vezérkar főnöke. Lásd: SZAKÁLY 2003. 170.

Rátz Jenő, vitéz nagylaki (*Nagybecskerek, 1882. szeptember 20. – †Vác, 1952. január 21., másutt május 21.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok (vezérezredes). 1936. szeptember 5. és 1938. május 24. között a Honvédelmi Minisztérium VI. csoport (a magyar királyi Honvéd Vezérkar) főnöke, 1938. május 14. és 1938. november 15. között honvédelmi miniszter. Katonai pályafutásáról lásd: SZAKÁLY 2022b.

- ⁵ Gömbös Gyula, vitéz jákfai (*Murga, 1886. december 26. – †München, 1936. október 6.), tényleges állományú katonatiszt, vezérkari testületbéli százados, legmagasabb rendfokozata szolgálaton kívüli viszonybéli gyalogsági tábornok. 1919 után szolgálaton kívüli viszonyba került és politikai pályára lépett. 1929. október 10. és 1936. október 6. között honvédelmi miniszter, 1932. október 1. és 1936. október 6. között a Magyar Királyság miniszterelnöke. Életére, katonai és politikai pályafutására lásd: GERGELY 2001.; VONYÓ 2014.

nyította kormánypártban, és annak „színeiben” országgyűlési képviselő lett 1935-ben.⁶ Megjegyzendő, hogy az egykori katonai vezetők körében nem volt általános jelenség a nyugállományba helyezésük utáni aktív pártpolitikai szerepvállalás, bár a két világháború közötti időszakban azért erre is akad néhány példa.⁷

De ki is volt Shvoy Kálmán és mit tudunk a katonai pályafutásáról?

Shvoy Kálmán 1881. február 12-én született Budapesten, tisztviselői családban. Apja Shvoy Kálmán⁸ MÁV-alkalmazott – ifjabb Shvoy Kálmán ludovikás évei (1895–1899) alatt MÁV-főellenőr –, anyja Cacciari Matild.⁹ Két fiú- és egy lány-

⁶ Shvoy Kálmánt az 1935. március 31. és április 4. között megtartott országgyűlési választások során választották meg a Nemzeti Egység Pártja színeiben országgyűlési képviselővé Szegeden. A Nemzeti Egység Pártja 1935. március 18-i Szegeden megtartott nagygyűlésén Gömbös Gyula miniszterelnök után Shvoy Kálmán is felszólalt: „Óriási sikerem volt, talán nagyobb, mint Gömbösé.” Shvoy Kálmán titkos naplója, 137. (Ő „naplójában” 1935. március 17-ére tette a nagygyűlést, amelyre a színházban került sor.)

⁷ A tényleges állományú katonatisztek számára a napi- és pártpolitikai tevékenység tiltott volt. Politikai pártoknak, egyesületeknek – a tudományos, művészeti egyesületektől eltekintve – nem lehettek tagjai. Nyugállományba kerülésük után viszont ez a tiltás már nem élt, számosan vállaltak politikai szerepet. Az 1935-ben megválasztott országgyűlés képviselőházának is számos nyugállományú katona tagja volt. A teljesség igénye nélkül: vitéz Ujfalussy Gábor nyugállományú címzetes altábornagy, dr. vitéz Shvoy Kálmán nyugállományú altábornagy, vitéz kiskjókai, nagykürthi és köpösi gróf Takách-Tolvay József nyugállományú altábornagy.

Takách-Tolvay József, vitéz kiskjókai, nagykürthi és köpösi gróf (*Kis-Czell, 1876. október 26. – †Budapest, 1945. január 2.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. Katonai pályafutására lásd: SZAKÁLY 2015. 230–231. 1935-től volt a Magyar Országgyűlés Képviselőházának a tagja.

Ujfalussy Gábor, vitéz (*Nyírmihálydi, 1877. július 7. – †Budapest, 1945. május 3.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata címzetes altábornagy. 1935-től volt a Magyar Országgyűlés Képviselőházának a tagja.

⁸ Shvoy Kálmán, idősebb (*?, 1843 – †Budapest, 1930. augusztus 7.).

⁹ Idősebb Shvoy Kálmánné (Cacciari Matild) (*?, 1852 – †Székesfehérvár, 1938. augusztus 28.).

testvéréről tudunk: István szintén hivatásos katonatiszt lett, Lajos római katolikus pap, míg húga, Erzsébet tanítónő.¹⁰

Ifjabb Shvoy Kálmán 1895 és 1899 között „teljesen díjmentes, államköltséges helyen” tanult a Ludovika Akadémián, miután elvégezte a gimnázium első négy osztályát,¹¹ és 1899. augusztus 18-án hadapród-tiszthelyettessé avatták (1899. szeptember 1-jei ranggal, 1. rangszámmal) a magyar királyi 1. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljához.¹²

1899. október 1-jétől 1901. január 20-áig az ezred 11. századánál szolgált alantos tiszti beosztásban. Kiskunfélegyháza – 1900. november 1-jétől már hadnagyi rendfokozatban –, majd 1901. március 10-éig Budapesten a 3. zászlóalj segédtszti beosztását töltötte be. 1901. március 16. és június 15. között Tápiószőlőn századszolgálatot teljesített, melyet követően ismét zászlóalj segédtsztként szolgált Budapesten 1901. július 30-áig. 1902. január 3-ig újfent századszolgálat következett Tápiószőlőn. 1902. január 3-tól március 30-áig a zászlóaljának altiszti iskoláján volt oktatótisztt, amit ismételten századszolgálat követett augusztus 1-jéig. 1902. augusztus 1. és 14. között az ezred 5. századának parancsnokát helyettesítette, azután

¹⁰ Vitéz Shvoy István (*Budapest, 1876. május 4. – †Budapest, 1949. november 20.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok. 1935. január 16. és 1936. szeptember 5. között a magyar királyi Honvédség főparancsnoka. Shvoy Lajos (*Budapest, 1879. március 9. – †Budapest, 1968. január 21.) római katolikus pap. 1927. június 20-án a pápa székesfehérvári püspökké nevezte ki. 1927. augusztus 1-jén volt a püspöki felszentelése, székét 1927. augusztus 8-án foglalta el. 1947-től pápai trónálló. Shvoy Erzsébet (Hetzer Józsefné) (*? – †Székesfehérvár, 1962. június 1.) tanítónő.

¹¹ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL), Ludovika Akadémia iratai. Osztálylajstrom 1895/96 I. b. osztály, Osztályjegyzék 1895/96–1898/1899, Avatási lajstrom 1888–1899.

¹² HL Tiszti személyügyi anyagok. 10.796 (Shvoy Kálmán) A Shvoy katonai pályafutására vonatkozó adatok a továbbiakban innét – külön hivatkozás nélkül – 1905-ig.

1902. október 1-jéig századszolgálat következett. Az 1902. évet végig Budapesten töltötte. 1902. október 1-jén kezdte meg tanulmányait a magyar királyi honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon, úgyszintén Budapesten. Ez a tanfolyam a magyar királyi Honvédségben szolgáló fiatal, a bécsi hadiiskolai tanulmányokra alkalmasnak látszó tisztek felkészítésére szolgált. A honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot sikeresen elvégzők közül választotta ki a Honvédség főparancsnoka azt a néhány tisztet – általában hat-nyolc főt –, akik a bécsi Hadiiskolára, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vezérkari tisztképző intézményébe kerülhettek. A honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot Shvoy sikeresen, „igen jó” összeredménnyel fejezte be 1903. július 31-én, melyet követően a magyar királyi 10. honvéd gyaloghadosztálynál töltött be parancsörtiszti beosztást 1903. szeptember 10-ig.

Rövid, négyhetes szabadsága alatt Shvoy átköltözött Bécsbe, ahol 1903. október 10-én kezdte meg a – német nyelvet szóban és írásban is tökéletesen használó, a franciát és az orosz gyengén beszélő – Shvoy Kálmán magyar királyi hadnagy a hadiiskolai tanulmányait.¹³ 1905. október 20-án fejezte be a császári és királyi Hadiiskolán két éven keresztül folytatott tanulmányait, „igen jó” összeredménnyel ötvenegyedik lett a rangsorban.

1905. október 20. és december 20. között a magyar királyi I. honvéd gyalogezrednél századszolgálatot teljesített, majd a II. honvéd kerületi parancsnokságra került „vezérkarhoz beosztott” főhadnagyként. Utóbbi – főhadnagyi – rangjába 1905. november 1-jén 2. rangszámmal nevezte ki az uralkodó, I. Ferenc József.¹⁴ Shvoy az első világháború kitöréséig a kerületi

¹³ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien (KA), Kriegsschule Fasc. 55. Aufnahmsjahr 1903. Shvoy Kálmán (Koloman Shvoy).

¹⁴ I. Ferenc József (*Bécs, 1830. augusztus 18. – †Bécs, Schönbrunn, 1916. no-

parancsnokságon szolgált, 1912. május 1-jétől mint a „vezérkarhoz beosztott” százados (századosi rangszáma: 1.).¹⁵

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének mozgósítását követően 1914. július 28. és december 1. között a magyar királyi 102. népfelkelő dandár szállásszabályozó vezérkari tisztje, augusztus 22. és december 1. között pedig a császári és királyi XVII. hadtestparancsnokság vezérkari osztályán volt beosztott vezérkari tiszt. Ezt követően 1914. december 2-ától 1915. január 8-áig a császári és királyi 41. gyaloghadosztályból ideiglenesen megerősített, 82. gyalogdandár ideiglenes vezérkari főnökeként szolgált. 1915. január 9-től március 18-ig a magyar királyi 73. honvéd gyalogdandár vezérkari tisztje volt, majd 1915. április 26. és június 30. között a császári és királyi 7. hadsereg parancsnokság vezérkari osztályán mint beosztott vezérkari tiszt teljesít szolgálatot. 1915. augusztus 1-jétől a magyar királyi 40. gyaloghadosztály vezérkari osztályán lett beosztott vezérkari tiszt. Később a császári és királyi 6. hadsereg-parancsnokság szállásmesteri osztályán,¹⁶ illetve a császári és királyi 2. hegyidandár 1. vezérkari tisztjeként is szolgált.

1918. január 1-jén soron kívül őrnaggyá nevezték ki, és 1918. március 10-ével átvették a vezérkari testületbe,¹⁷ 1918 júniusa és novembere között a magyar királyi 39. honvéd gyaloghadosztály vezérkari főnöke volt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlását követően, 1918 novemberében visszatért a hadművelleti területről és Szegedre, korábbi békeidőbeli szolgálati helyére vonult

vember 21.), az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója, osztrák császár és magyar király. A haderő Legfelsőbb Hadura. A tiszti rendfokozatokba történő kinevezések az ő jog- és hatáskörébe tartoztak. A kinevezéseket „Legfelsőbb Elhatározás” formájában tudatta az érintettekkel.

¹⁵ KA Generalstab Rang- und Einteilungsliste 1. Juli 1914.

¹⁶ KA Qualifikations-Liste Shvoy Koloman.

¹⁷ HL Legfelsőbb Elhatározások, 1918. január 30./1918. február 9.

be.¹⁸ 1918. november 15-től a szegedi honvéd kerületi parancsnokság vezérkari főnöke lett, és mint ilyet választották meg a szegedi Katonatanács elnökének. E minőségben a személyét felesége, Wágner Margit¹⁹ miatt ért támadás kapcsán 1919. március közepén a szegedi Katonatanács ülésén többek között állítólag a következőket mondta: „Az a vád ellenem, hogy burzsoá vagyok. Ez nem áll. Az én szüleim is két kezük munkájával keresték kenyerüket.

Én is proletárgyermek vagyok. A régi rendszer megengedte, hogy a szív sugallatát kövessem, azt pedig senki sem kívánhatja tőlem, hogy ezért a feleségemtől elváljak.”²⁰

A szegedi ellenforradalom sikere után az 1919 júniusától szerveződő Nemzeti Hadsereg „I. hadműveleti csoportjának” lett a vezérkari főnöke.²¹

Amikor a Magyarországi Tanácsköztársaság bukását követően a Nemzeti Hadsereg szervezete „véglegesen” kialakult, a szegedi katonai (1922. január 4-től honvéd-) körlet vezérkari főnöke lett.²² Természetesen neki is, mint valamennyi tisztársának, igazolnia kellett a tanácsköztársaság alatti magatartását, ami nem okozott nehézséget neki; az igazoló bizottság „Igazolt”-nak nyilvánította.

1922. május 1-jével a szegedi 5. honvéd vegyesdandár vezérkari főnökévé²³ nevezte ki az államfő,²⁴ és e beosztását

¹⁸ HL Honvédelmi Minisztérium (HM) 1933 Elnökség, I. tétel. 1.454 (6.227. i. sz.)

¹⁹ Shvoy Kálmán 1909. május 5-én kötött házasságot Szegeden Wágner Margittal (életrajzi adatai nem ismertek), a város egyik legvagyonosabb családjának lányával. Apósa, Wágner Gusztáv (*? – †Szeged, 1932. február 19.) kereskedő, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank elnöke (is) volt.

²⁰ HL HM 1920. 8/c. osztály. Elnöki, VIII. tétel. 8.112 (90.925. i. sz.).

²¹ KELEMEN 1923. 448.

²² HL HM 1922. Elnökség, 10.268. (1922. május 13.)

²³ Uo.

²⁴ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1868. június 18. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének tényle-

1922. november 1-jéig töltötte be, amikor is a Honvédelmi Minisztérium VI. csoport – a rejtett Honvéd Vezérkar – főnöke²⁵ mellé beosztott törzstiszt lett.

Az ezen beosztásba kinevezett Shvoy Kálmánról egy 1920-ból származó névtelen feljelentésben azt írták, hogy „...igazi lakájtermészete van, fölfelé talpnyaló, lefelé zsarnok”.²⁶ Ez a feljelentés azonban parancsnokait, előljáróit nem gátolta abban, hogy az időközben alezredesi, majd 1920. május 1-jével (1919. május 1-jei ranggal) ezredesi kinevezést nyert²⁷ Shvoy katonai előmenetelét ne támogassák.

Shvoy Kálmán katonai életútjának fontos állomását jelentette a magyar királyi Honvédség főparancsnokának²⁸ 1. szárnysegédjévé történt kinevezése 1923. március 1-jével.²⁹ A magyar királyi Honvédség főparancsnoka melletti szolgálati beosztása révén közvetlen kapcsolatba kerül(hetet) a legfelsőbb katonai vezetés tagjaival, rálátása nyílt a magyar királyi Honvédséget érintő szinte valamennyi fontos kérdésre, intézkedésre.

A budapesti beosztásából saját kérésére felmentett Shvoy Kálmán vezérkari szolgálatot teljesítő ezredest az államfő, Horthy Miklós kormányzó 1924. május 1-jével a szegedi

ges állományú tisztje, a hadiflotta utolsó parancsnoka. Legmagasabb rendfokozata altengernagy. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság államfője, kormányzó.

²⁵ A Honvéd Vezérkar főnöke ekkor vitéz bulesi Janky Kocsárd altábornagy – később lovassági tábornok – volt, aki mellett mint a szegedi katonai, illetve honvéd körlet, majd 5. vegyesdandár vezérkari főnökeke szolgált Shvoy Kálmán. Janky Kocsárd rövid életrajzát lásd: SZAKÁLY 1998.

²⁶ HL HM 8/c osztály, 1920. Elnöki, VIII. tétel. 8.112. (90.925 i. sz.)

²⁷ HL HM 8. osztály, 1925. Titkos. 80.000 Rendeleti *Közlöny a magyar királyi honvédség számára (Személyes ügyek)*, 1922/27. (1922. június 28.) 188.

²⁸ A magyar királyi Honvédség főparancsnoka az adott időben vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok volt. Katonai életútját bemutató rövid életrajzát lásd: SZAKÁLY 1998. Részletesebben: VARGA 2014.

²⁹ HL HM 1923 Elnökség, 4.708. (A Kormányzói Elhatározás kelte 1923. február 28., száma 292/K. I.)

m. kir. 9. honvéd gyalogezred parancsnokává nevezte ki.³⁰ Shvoy Kálmán akkorra már a szegedi Magyar királyi Ferenc József Tudományegyetemen államtudományi doktori címet szerzett.³¹ Alig valamivel több, mint egy esztendei csapatparancsnoki beosztását követően 1925. november 1-jével a szegedi m. kir. 5. honvéd vegyesdandár gyalogsági parancsnoka lett,³² és 1927. május 1-jén (1926. május 1-jével, 1926. május 1-jei ranggal) tábornokká nevezte ki az államfő.³³ Világháborús érdemei alapján 1929. június 16-án vitézzé avatták.³⁴

1930. május 1-jétől töltötte be a szegedi magyar királyi 5. honvéd vegyesdandár parancsnoki tisztét,³⁵ 1931. május 1-jétől altábornagyi rendfokozatban.³⁶ 1934. május 1-jével beosztása-

³⁰ HL HM 1924. 8. osztály, Elnöki, 8.892.; HL Kormányzói Elhatározások, 663/K. I., 1924. május 12.

³¹ „Doktorrá avatásom. Pfeiffer Péter volt a rektor.” Shvoy Kálmán titkos naplója, 89. Az „államtudományi doktori fok”-ról szóló okiratot 1923. június 1-jén vette át Shvoy Kálmán. Tanulmányaira vonatkozóan a Szegedi Tudományegyetem Levéltárában nincsenek adatok, de az „államtudományi doktori fok” odaítélése igazolt. *Beszámoló*, 1929. (Államtudományi doktori oklevelet kaptak: 427. Shvoy Kálmán.)

Pfeiffer Péter (*Füle, 1862. január 31. – †Szeged, 1947. december 7.), fizikus, egyetemi tanár. 1922–1923-ban a szegedi Magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem rektora.

³² HL Kormányzó Elhatározások. 1925. szeptember 9. (365/titk./K. I.-1925.)

³³ *Honvédségi Közlöny*, 1927/12. (1927. május 1.) 104.

³⁴ *Honvédségi Közlöny*, 1930/6. (1930. március 1.) 48.; *A tízéves Vitézi rend 1921–1931*. Budapest, é. n. 356. Shvoy Kálmán a(z) első világháborúban kiérdemelte a Vaskoronarend III. osztályát a hadídsíztéménnyel, kardokkal, a Katonai Érdemkereszt III. osztályát a hadídsíztéménnyel, kardokkal, az Ezüst Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal (két ízben) valamint a Bronz Katonai Érdemérmét a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal.

³⁵ Shvoy Kálmán titkos naplója, 108.

³⁶ HL HM 1933 Elnökség I. tétel 1.454. (6.227 i. sz.); Shvoy Kálmán titkos naplója, 110. A Shvoy által megadott 1930. április 28-i időpont a Kormányzói Elhatározás kelte.

ból felmentették,³⁷ 1934. szeptember 1-jével nyugállományba helyezték 35 év tényleges szolgálati idő után.³⁸

Shvoy nyugállományba helyezését követően pártpolitikai szerepet vállalt. A kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja tagjaként országgyűlési képviselővé választották 1935-ben, de már 1934-ben Szeged város törvényhatósági bizottságának örökös tagjává is megválasztották. Életútja ezt követően sajátosan alakult. 1939-ban már nem indították az országgyűlési választásokon, és ezt követően sorra-rendre névtelen levelekben rágalmazta meg a szegedi közélet szereplőit. Shvoy Kálmánt végül a budapesti királyi büntetőtörvényszék 1941. november 28-án nyolc hónap fogházra ítélte hamis vád, rágalmazás és becsületsértés vétsége okán. A vétségeket, amelyek a „büntet-té minősülés határán mozogtak” névtelen levelekben, illetve névtelen levelekkel követte el.³⁹ Az ítéletben hangsúlyozták, hogy „...a vádlott mint a vitézi rend tagja s nyug[almazott] altábornagy a vádbeli cselekményeivel a honvéd tábornoki karra s a vitézi rendre is szégyent hozott”.⁴⁰

Az ítélet következtében a Vitézi Rend illetékes fóruma Shvoy Kálmántól a „vitézi jelző” használatát megvonta,⁴¹ és 1943 januárjában egyenruha-viselési jogát is felfüggesztették.⁴²

Fogházbüntetésének végrehajtására – ismereteim szerint – nem került sor. 1945 márciusában Lajos bátyjával együtt rövid időre rendőrhatósági őrizetbe került. A magyarországi harcok

³⁷ HL HM 1934. 8. osztály, Elnöki, 106.562.

³⁸ Uo.

³⁹ Budapest Főváros Levéltára, VII. 5. c. B. XIV. 6.888/1941/11. A per iratanyaga: tanúvallomások, szakértői vélemények, vádirat, védői beadványok, ítélet stb. több száz oldalt tesz ki.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ HL HM Szervek VIII. (Magyar Honvédelmi Minisztérium, Országos Vitézi Szék Felszámolását végző Bizottság iratai) Shvoy Kálmán anyaga.

⁴² HL Pécsi IV. honvéd hadtestparancsnokság iratai. 1. számú Hadtest- és Állomásparancsnoksági Tiszti Parancs (1943. január 5.).

elültét követően a Honvédelmi Minisztérium állandó igazoló bizottsága 750/ig.biz.-1945. szám alatt „rendfokozatától való megfosztását” javasolta.⁴³ A Budapesti Népbíróság fellebbezés után Nb.Ig. XIV. 832/1945/4. szám alatt „Igazolt”-nak jelentette ki,⁴⁴ és az 1947. február 7-én a budapesti ítélőtábla mint büntetőbíróság által meghozott Véghatározat pedig „lezárta” a Shvoy Kálmán elleni bünvádi eljárást azzal az indokkal, hogy „...a vádlott a vád tárgyává tett cselekményeivel sérteteket mint a demokratikus átalakulás előtt uralmon volt politikai rendszer szerveit és eszközeit e hatalmi szerepükben támadta, sértettek a demokratikus átalakulás előtti uralmon volt politikai rendszer alatt tanúsított magatartásukért és cselekedeteikért népellenes büntett miatt jogerősen elítéltek, s így e jellegüknél fogva vádlott vádbeli cselekményeinek megtorlása a demokratikus államrendszer szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak”.⁴⁵

Shvoy Kálmán az ítélet kihirdetése után – csakúgy, mint előtte – továbbra is szegedi lakos maradt és ott élt Klauzál tér 7. szám alatti házukban 1971. október 25-én bekövetkezett haláláig.

BIBLIOGRÁFIA

- Beszámoló, 1929.* – Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc József-tudományegyetem 1922–23 – 1926–27. évi működéséről. Szeged, 1929.
- DOMBRÁDY 2005. – DOMBRÁDY Lóránd: *Werth Henrik, akiről nem beszéltünk.* Argumentum, Budapest, 2005.

⁴³ HL Tiszti személyügyi anyagok 3.135/1890. Shvoy Kálmán.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ *Shvoy Kálmán titkos naplója*, 1983. 315. (A Véghatározat másolata.)

- GERGELY 2001. – GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.
- KELEMEN 1923. – KELEMEN Béla, Dr.: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919)*. (Naplójegyzetek és okiratok). Szeged, 1923. 448.
- Shvoy titkos naplója*, 1983. – *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta PERNEKI Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- SZAKÁLY 1998. – SZAKÁLY Sándor: A magyar királyi Honvédség főparancsnokai 1921–1945. *Új Honvédségi Szemle*, 1998/2. 7–8.
- SZAKÁLY 2001. – SZAKÁLY Sándor: A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökei 1919. augusztus 12 – 1945. május 9. *Új Honvédségi Szemle*, 2002/1. 100–101.
- SZAKÁLY 2003. – SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER, Budapest, 2003. 170.
- SZAKÁLY 2012. – SZAKÁLY Sándor: Napló, naplószerű emlékirat, emlékirat? Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 nyomán a naplóíró felelősségéről és a forráskritika fontosságáról. In: *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga*. Szerk. HORVÁTH Jenő – PRITZ Pál. Magyar Történelmi Társulat – Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Budapest, 2012. 82–98.
- SZAKÁLY 2015. – SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés történetéből. 1918–1945*. Magyar Napló Kiadó Kft., Budapest, 2015. 230–231.
- SZAKÁLY 2022a. – SZAKÁLY Sándor: Röder Vilmos. In: *Ludovikás életutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 239–250.

- SZAKÁLY 2022b. – SZAKÁLY Sándor: Rátz Jenő. In: *Ludovikás életutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 227–238.
- VARGA 2014. – VARGA Adrienn: *Adalékok vitéz nagy Pál gyalogsági tábornok életútjához*. (Kézirat, szakdolgozat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar.) Piliscsaba, 2014.
- VONYÓ 2014. – VONYÓ József: *Gömbös Gyula*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2014.

Megjelent: *Sipos József-émlékkötet*. Szerk. DEÁK Ágnes – JUHÁSZ Krisztina – MARTON Gellért Ernő. SZTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 2023. 173–180.

Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeihez

A Magyar Királyság a második világháború küzdelmeinek részesévé gyakorlatilag a Szovjetunió elleni német hadműveletekhez történt bekapcsolódással vált.¹ Az 1941. áprilisi úgynevezett Délvidéki hadművelet során a magyar királyi Honvédség mozgósított seregtestei a szétesett Jugoszláv Királyság felbomlóban lévő haderejével vívtak kisebb-nagyobb ütközeteket.² Ezek azonban még nem jelentették Magyarország tényleges részvételét az akkor még csak európai háború küzdelmeiben.

A Szovjetunió elleni hadba lépést – 1941. június 27. – követően vált Magyarország ténylegesen hadviselő füllé a háborúban, és még ugyanennek az évnek végén hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal.³

¹ A Magyar Királyság miniszterelnök-külgymisztere, Bárdossy László az országot ért nem provokált szovjet támadás – Kassa városa elleni légitámadás és egy Körösmező–Budapest között közlekedő vonat „meggéppuskázása” – okán jelentette be az Országgyűlés Képviselőházában 1941. június 27-én, hogy a két ország között a hadiállapot beállott. A bejelentésre és a körülményekre vonatkozóan lásd: SZAKÁLY 1991a.

² A magyar királyi Honvédség kijelölt sereg- és csapattestei 1941. április 11-én indították meg támadásukat a széteső Jugoszláv Királyság elleni. A délvidéki hadműveletek rövid bemutatására lásd: HORVÁTH – LENGYEL 2003.

³ A Magyar Királyság és a Brit Birodalom között 1941. április 6-án brit döntés alapján szakadtak meg a diplomáciai kapcsolatok. A brit érdekek képviselését

A Szovjetunió elleni hadműveletekbe a magyar királyi Honvédség a Kárpát-csoport néven egybefogott seregettel kapcsolódott be kezdetben. A Kárpát-csoport gyakorlatilag 1941 novemberéig volt ténylegesen aktív a keleti hadszíntéren.⁴

A magyar politikai és katonai vezetés igyekezett a harcok során főleg a haditechnikában jelentős veszteséget szenvedett seregetest alakulatait visszahozni Magyarországra, és minél kisebb mértékben katonailag részt venni a háborúban. 1941 decemberétől a magyar királyi Honvédség öt gyalogdandárral megszálló feladatokat ellátva volt jelen az elfoglalt szovjet területeken. A kezdetben sikeresnek tűnő elképzeléseket a német haderő 1941. decemberi Moszkva előterében elszenvedett veresége „felülírta”. A német politikai és katonai vezetés számára a kisebb fegyvertárs-országok katonai potenciálja felértékelődött, és azoktól minél nagyobb támogatásra tartottak igényt.

Magyarország felé a német „kívánságokat” Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter⁵ és Wilhelm Keitel tá-

Magyarországon az Amerikai Egyesült Államok vette át. A britek erős szovjet nyomásra 1941. november 29-én ultimátumot intéztek Magyarországhoz: amennyiben a magyar katonai erő nem vonják ki az elfoglalt szovjet területekről 1941. december 5-ig, akkor a Britbirodalom hadban állónak tekinti magát a Magyar Királysággal. Ez 1941. december 7-én be is következett. Az Amerikai Egyesült Államok 1941. december 11-i német és olasz hadüzenetét követően Magyarország „szolidaritását” kifejezendő, előbb a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg, majd 1941. december 12-én hadban állónak nyilvánította magát az Amerikai Egyesült Államokkal. Utóbbi 1942 júniusától tekintette azt „érdeminek”, és üzent hadat Magyarországnak.

⁴ A Kárpát-csoportban összefogott magyar katonai erő a Gyorshadtestből – az 1. és 2. gépkocsizó és az 1. lovasdandár –, valamint az 1. hegyi dandárból, a 8. határvasdász dandárból, a Kárpát-csoport közvetlenekből és a Fővezérség közvetlen egy repülő dandárból állt. Létszáma mintegy 80-90 ezer főre tehető. Tevékenységére lásd: ANDAHÁZI SZEGHY 2004.

⁵ Ribbentrop, Joachim, von (*Wesel, 1893. április 30. – †Nürnberg, 1946. október 16.), német diplomata, politikus, SS főcsoportvezető. 1938. február 4. és 1945. április 29. között a Németbirodalom külügyminisztere.

bornagy, a német Véderő Főparancsnokság főnöke⁶ fogalmazta meg 1942. januári budapesti látogatásai során. Joachim von Ribbentrop 1942. január 6. és 9. között tartózkodott Magyarországon, ahova a magyar államfő, Horthy Miklós kormányzó⁷ meghívására érkezett. A meghívás 1941 decemberére szólt eredetileg egy mezőhegyesi fácánvadászatra, de a Németbirodalomban történt változások miatt a látogatás 1942 januárjára „csúszott át”.⁸ Ribbentrop látogatása során a magyar tárgyalópartnerei⁹ felé jelezte a német igényeket, amelyek a háborúban nagyobb, aktívabb magyar részvételre vonatkoztak.

⁶ Keitel, Wilhelm (*Helmsherde, 1882. szeptember 22. – †Nürnberg, 1946. október 16.), hivatásos német katonatiszt 1901-től. Legmagasabb rendfokozata tábornagy (1940. július 19.) 1938. február 4. és 1945. április 26. között a német Véderő Főparancsnokság főnöke. A „titkos kormánytanács” tagja.

⁷ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1868. június 18. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének hivatalos tisztje, 1918 februárja és 1918 októbere között a hadiflotta parancsnoka. Legmagasabb rendfokozata altengernagy (1918. október 31.). 1919 júniusa és júliusa között hadügyminiszter a szegedi ellenkormányban, majd 1919 júliusa és 1920. március 1-je között a Magyar Nemzeti Hadsereg fővezére. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság „államfője”, kormányzó „rangban”.

⁸ Horthy Miklós Ribbentrop külügyminiszterhez 1941 novemberében fogalmazott levelének részletét lásd: HORTHY 1962. 312. (61. sz. dokumentum.)

⁹ Ribbentrop a budapesti látogatása során – 1942. január 6–9. – tárgyalt Horthy Miklós kormányzóval és Bárdossy László miniszterelnök-külügyminiszterrel. A tárgyalásokról készült német feljegyzés szövegét lásd: *Wilhelmstrasse*, 1968. 646–647. (475. sz. dokumentum.) Horthy Miklós emlékiratában mindössze néhány szót ejt Ribbentrop és Keitel látogatásáról. HORTHY 1990. 256. Szombathelyi Ferenc 1945-ben készített *Emlékiratában* a tárgyalásokról a következőket írta: a németek „...1941 végén az eddigi önkéntes részvételünkkel egyeztetve köteleességet csináltak. Ezen célból 1942. január elején Ribbentrop német külügyminiszter megjelent Budapesten és a magyar kormánytól az egész magyar hadsereg haladéktalan közreműködését követelte. Rá nemsokára Keitel német vezértábornagy ugyancsak Budapesten 25 hadosztály mozgósítását és felvonulását követelte az orosz frontra. Keitel vezértábornaggyal hosszú alkudozások után 9 hadosztályban és 1 páncélos hadosztályban, melyhez az anyagot a németek adták, állapodtunk meg.” SZOMBATHELYI *eml.*, 24.

Alig két héttel a birodalmi külügyminiszter látogatását követően érkezett Magyarországra a német Véderő Főparancsnokság főnöke, Keitel tábornagy, aki azzal az elvárással utazott Budapestre, hogy a teljes magyar haderőt fogják a Németbirodalom részére biztosítani a magyar politikusok és katonai vezetők. A budapesti tárgyalásokon azonban a német katonai vezetőknek szembesülnie kellett azzal, hogy Magyarország a lehetőségek szerinti minél kisebb katonai erőt szándékozik a keleti hadszíntérre küldeni, és tárgyalópartnerei meglepetéssel fogadták a német igényeket és igyekeztek a magyar álláspontot érvényesíteni. A tárgyalások végül is kompromisszumos megoldást eredményeztek, amit a Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes¹⁰ ekként fogalmazott meg: „...kevesebb erőt nem adhattunk volna, mert ezáltal a németeket magunkra haragítottuk volna”.¹¹

A németekkel, pontosabban a Keitel tábornaggal folytatott tárgyalásokról ismereteink szerint két feljegyzés készült. Az egyiket a Magyar Királyság miniszterelnöke-külügyminisztere, Bárdossy László¹² készítette, a másikat a már hivatkozott vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes.

Ezek a feljegyzések a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Filmtárában elfekvő Szálasi-per dokumentumai kö-

¹⁰ Szombathelyi (1934. május 17-ig Knausz/Knauz) Ferenc, vitéz (*Győr, 1887. május 17. – †Pétevárad, 1946. november 4.), hivatásos magyar katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes (1941. november 1.). A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1941. szeptember 6. és 1944. április 19. között.

¹¹ Az idézetet lásd az 1. dokumentumban.

¹² Bárdossy László, Dr., bárdosi (*Szombathely, 1890. december 10. – †Budapest, 1946. január 10.), jogász, diplomata, politikus. A Magyar Királyság külügyminisztere (1941. február 4. – 1942. március 7.), a Magyar Királyság miniszterelnöke (1941. április 3. – 1942. március 7.). Rövid életrajza: PRITZ 2001. Népbírósi perének iratanyagát közreadta: PRITZ 1991. Népbírósi perének jogi vonatkozásairól lásd: JAZOVSKY 1996.

zött található,¹³ de megtalálhatók az iratok eredetiben a Budapest Főváros Levéltárában őrzött Szálasi-per iratai között is.¹⁴ Tudomásunk szerint egyik feljegyzés sem került eddig teljes tartalmában, jegyzetekkel ellátva közlésre. Szombathegyi Ferenc feljegyzését Zinner Tibor ugyan közreadta, de a két dokumentum együtt eddig még nem került publikálásra, azonban Szabó Péter és e sorok írója is hivatkozott már azokra.¹⁵

A feljegyzéseket eredeti formájukban, csak a korabeli gépelésből adódó ékezethiányok, elütések javításával adjuk közre, és reméljük, hogy azok hiányos voltak ellenére is segítenek megérteni a magyar politikai és katonai vezetők 1942. januári dilemmáit és kényszerű döntéseit.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL OL), Filmtár, 7887. doboz. Szálasi per. Tárgyalások Keitel vezértábornaggyal 1942. január 21-én. Bárdossy László m. kir. miniszterelnök. Feljegyzés.

¹⁴ Budapest Főváros Levéltára, XXV. 1.a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbíró-sági pere, 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggyal 1942. január 21-én. 7019–7024.; Bárdossy László m. kir. miniszterelnök. Feljegyzés. Uo. 7016–7018.

¹⁵ SZABÓ 2019. 22–26.; SZAKÁLY 1991b.; ZINNER Tibor: „Az ideális javak” és a doni tragédia. *Népszabadság*, 1993. január 25. 8.

FORRÁSKÖZLÉS

I. Dokumentum

A Keitel Vilmos vezértábornagy és Bárdossy László m. kir. miniszterelnök és külügyminiszter között 1942. január 20-án folytatott tárgyalás jegyzőkönyve

Bárdossy László
m. kir. miniszterelnök

Titkos

Feljegyzés

Keitel Vilmos vezértábornagy és Bárdossy László m. kir. miniszterelnök és külügyminiszter között 1942. évi január hó 20-án déli 13 h–14 h-ig lefolytatott beszélgetéséről.

A vezértábornagy azzal kezdte, hogy elutazása előtt találkozott ugyan Ribbentrop külügyminiszterrel, de csak röviden beszélgetett vele.

A birodalmi külügyminiszter annyit mindenestre közölt vele, hogy a Szovjet elleni tavaszi hadjáratban hajlandók vagyunk részt venni, amit örömmel vett tudomásul és közölte vele azt is, hogy haderőnk 100%-ig nem szándékozunk rendelkezésre bocsátani.

Ezután arra hivatkozva, hogy valószínűleg érdekelni fog, ha a katonai helyzetről tájékoztat – igen részletesen ismertette az orosz front helyzetét. Nagyjában ugyanazt mondta el mint Ribbentrop, de a politikai vonatkozások kiemelése helyett inkább katonai a szempontokra helyezte a fősúlyt.

Előadása rendkívül őszinte benyomást tett.

Többször mutatott rá arra, hogy a német hadvezetőség, sajnos hibákat követett el. Tévedett feltevéseiben és számításai-ban, sőt erre konkrét példákat is adott. Azt külön hangsúlyozta,

hogy a német hadvezetőség a szovjet erőt december elején tényleg elintézettnak tekintette és ennek konzekvenciáit még ipari vonatkozásokban is levonta.

Részletességgel ismertette az észak-afrikai katonai helyzetet. Beszélt a német hadsereg felkészültségéről a norvég, flandriai, normandiai és francia partvidéken.

Érintette annak a lehetőségét, hogy Spanyolországban rezsimváltás következhet be, aminek a német hadvezetőség – szerinte – azonnal levonná a konzekvenciáit, és amire megfelelő haderő rendelkezésre is áll.¹⁶ Végül nagy optimizmussal nyilatkozott a japánok háborús eredményeiről. Véleménye szerint Singapore esetleg már februárban japán kézre kerül.¹⁷

Konkrét kérdésekre is nagyon szívesen és őszintén válaszolt.

A katonai tájékoztatás befejezése után megkérdeztem tőle, vajon Ribbentrop említette-e előtte a Balkánról fenyegető veszélyre vonatkozó komoly aggodalmainkat? Tettem ezt azért is, mert a vezértábornagy a Balkánról nem beszélt.

Keitel azt válaszolta, hogy ezekről az aggodalmakról nem tud, mert – mint mondotta – nem volt ideje Ribbentroppal hosszabban beszélnie.

Erre röviden elmondtam neki ugyanazt, amit a birodalmi külügyminiszternek, megtoldva még azzal, hogy a Szovjet krími partraszállási kísérlete¹⁸ után nem lehet kizárni azt sem,

¹⁶ Utalás a Gibraltár elfoglalását célzó, Spanyolország bevonásával 1940/1941 fordulóján tervezett Félix fedőnevű német hadműveletre, melynek sikere jelentősen befolyásolta volna a Földközi-tengeri hadszíntér eseményeit. Az angliai csata kimenetele, valamint Olaszország észak-afrikai és balkáni kudarcai azonban visszatáncolásra készítettek Franco tábornokot, Spanyolország diktátorát. Ezért Hitler 1940. december 10-én felfüggesztette a Félix-hadművelet előkészületeit. Felmerült egy „németbarátabb” spanyol vezetés hatalomra juttatása is, azonban az oroszországi hadjárat eseményei, a moszkvai csata és az Egyesült Államok hadba lépése miatt a terv végleg lekerült a napirendről. RÉTI 2019.

¹⁷ A japán császári haderő 1942. február 15-én vette birtokba Szingapúrt.

¹⁸ A szovjet Vörös Hadsereg 1941 őszén megpróbálta kiszorítani a Krím-félszi-

hogy a Szovjet esetleg Várnában, Burgaszban vagy a román partokon is megpróbálkozik ezzel.

A vezértábornagy tagadta ennek a lehetőségét. Éppen úgy, mint az angolszász erők partraszállásának veszélyét Görögországban vagy Tráciában. Szerinte Várnában és Burgaszban a német haderő igen erős parti ütegei állnak, német tenger-alattjárók is védik a partot, úgyhogy itten minden meglepetés elől – szerinte – védve vagyunk.

Ezúttal nem nagyon inszisztáltam,¹⁹ csak arra mutattam rá, hogy népünkben él a déli támadás veszélyének tudata és ezt a rendelkezésre bocsátható erők kiszabásánál mindenesetre figyelembe kell venni.

Keitel igen lojálisan elismerte, hogy ez tényleg olyan momentum, amiről nem lehet eltekinteni. Legfeljebb tenni kellene arról, hogy népünkben ennek a szerinte teljesen indokolatlan veszélynek a tudatát valahogy kiirtsuk.

Csak azt feleltem, hogy a háború már annyi meglepetéssel és hirtelen fordulattal szolgált, hogy népünket ebben a tekintetben szinte lehetetlen volna megnyugtanni.

Beszélgetésünk ezzel véget is ért.

getről a német erőket. A kezdeti sikerek után azonban a kísérlet teljes kudarcot vallott. Mindössze Szevasztopol városának védői tartottak ki 1942. július 4-ig az 1941. október 20-ától tartó német–román támadással szemben.

¹⁹ Ragaszkodik valamihez, kitart valami (pl. vélemény) mellett (lat.).

A következő napon, január 21-én,²⁰ a német követ²¹ ebédjén találkoztam újból Keitel vezértábornaggyal, amikor ismertem a közte és a magyar hadvezetőség között létesített megállapodást.

Mindjárt azzal léptem hozzá, hogy meg kell mondanom neki, hogy a magyar hadvezetőség jóval messzebb ment annál, mint amire én számítottam. Hangoztattam, hogy a létesített megállapodás – amelyet természetesen még a kormány és az államfő hozzájárulása szükséges – igen súlyos politikai és gazdasági nehézségek elé állítja a kormányzatot. Miért is őszintén meg kell neki mondanom, hogy a megáll[...]²²

2. Dokumentum

Vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a m. kir.
Honvéd vezérkar főnökének feljegyzése a Keitel
vezértábornaggyal 1942. január 21-én folytatott
tárgyalásokról

Január 21-én az ebéd a Kormányzó Úr Ő Főméltóságánál²³ volt. Ebéd után, az ebédről elmenetben Keitel vezértábornagy a mellékelt levelet nyomta a kezembe.²⁴

²⁰ Mivel a feljegyzés nem közvetlenül az események megtörténte idején készült, Bárdossy téved az időpontot illetően. 1942. január 21-én Horthy Miklós adott ebédet Keitel vezértábornagy tiszteletére. A német követ 22-én 14 órától adott ebédet, s csak így lehet pontos az a megfogalmazás, miszerint erre a találkozóra a magyar hadvezetőséggel megkötött megállapodás után került sor, hiszen ez, mint fentebb már láthattuk, 21-én történt.

²¹ Jagow, Dietrich von (*Frankfurt am Oder, 1892. február 29. – †Meran, 1945. április 26.), német politikus, diplomata. SA főcsoportvezető. 1941. július 1. és 1944. március 19. között a Németbirodalom magyarországi követe, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban.

²² A feljegyzés itt megszakad.

²³ Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzónál.

²⁴ A hivatkozott levél nem található a feljegyzés mellett. Ismereteink szerint eddig nem került elő.

Ez a levél meglepetésként hatott, mert teljesen eltért attól a várakozástól, amely az előző estén a Ritz szállodában²⁵ lefolyt vacsora utáni beszélgetésünk folyományaképpen alakult ki bennünk, bennem és a honvédelmi miniszter Úrban.²⁶

Ezen beszélgetés alapján ugyanis az a vélemény szűrődött le bennünk, hogy Keitel előre láthatólag körülbelül 6 dandárra²⁷ számít részünkről, és talán még a páncél-hadosztályt fogja kérni, amelyet a németek által rendelkezésre bocsátott harcokcsianyaggal szereltünk fel.

A miniszterelnök Úrral²⁸ lakásomon²⁹ folytatott tárgyaláson, amelyen a honvédelmi miniszter Úr³⁰ is megjelent, megállapodtunk abban, hogy a Keittel folytatandó tárgyalásoknál a fenti erő-kiszabat mértékét tartjuk szem előtt. De azt is megtárgyaltuk, hogyha másként nem lehetne, akkor mint maximumális határig, 9 dandár erejéig mehetnénk.

²⁵ A Ritz Szálloda egykoron Budapest legelőkelőbb szállodái közé tartozott. A mai InterContinental Budapest szálló helyén, az V. kerület Apáczai Csere János (akkor Mária Valéria) utca 14. szám alatt, az Apáczai Csere János utca és Eötvös tér sarkán állt. A második világháborúban Budapest ostroma során teljesen kiégett, és 1947-ben lebontották. Köszönet Dubniczky Zsoltnak a pontos adatokért.

²⁶ Bartha Károly, vitéz dálnokfalvi (*Budapest, 1884. június 18 – †Linz, Ausztria, 1964. november 22.), szolgálaton kívüli vezérezredes, honvédelmi miniszter (1938. november 15. – 1942. szeptember 24.). Rövid életrajza: SZAKÁLY 1994.

²⁷ A m. kir Honvédség nem hadosztály-, hanem dandárszervezetű volt. A legkisebb önálló hadműveletre alkalmas seregteste a gyalogdandár két gyalogezredből és egy tüzérezredből állt. Ezek harcának segítésére támogató (felderítő, műszaki, híradó, légvédelmi) alakulatok, valamint ellátó (szállító, lőszer, élelmező, egészségügyi stb.) egységek, oszlopok álltak a dandárparancsnok rendelkezésére. A kétezredes dandár ereje jelentősen kisebb volt a német és a szovjet haderőben általánosan alkalmazott háromezredes hadosztályokénál.

²⁸ Bárdossy Lászlóval.

²⁹ Szombathelyi Ferenc lakása az adott időben a Budapest, I. kerület, Tábor utca 6. szám alatt volt.

³⁰ Bartha Károly.

Keitelnek követelménye, mely 3 hadtestet, á 3 dandár,³¹ azonkívül a gyorshadtestet és 1 hegyidandárt tartalmaz, ezt a mértéket persze messze túlhaladta.

Keitel levelét a honvédelmi miniszter úrnak mindjárt bemutattam, amelynek tartalmán Ő is meglepődött és megállapodtunk abban, hogy erről a követelményről szó sem lehet.

Keittel a tárgyalások 17 órakor a H. M. Úr irodájában³² és jelenlétében indultak meg, amelyen én, mint a vezérkar főnöke az alábbiakat fejtettem ki.

A magyar hadsereg szélességében van megszervezve, de nincs mélysége. A hadsereg csak 1944 év végével lesz majd kész. A jelenlegi állapotában körülbelül csak félig van felfegyverezve és csak egy jobbfajta megszálló hadseregnek tekinthető, mert nemcsak a felszereléssel, de a kiképzés terén is el vagyunk maradva. Ezen állapotában egy olyan korszerű ellenséggel, mint az Orosz, amely még a németek számára is kemény diót jelent, nem veheti fel a harcot úgy, hogy siker kecsegtetné.

Különben is nekünk nem 28 dandárunk van, mint azt a hadrend feltünteti, hanem csak 21 dandárunk, mert az erdélyi hadtest még nincs felállítva, az I. hadtest 2 dandárát a páncélos csapatok felállítása céljából feloszlattuk, a hegyi dandár pedig szervezés alatt van. A gyorshadtestet szintén feloszlattuk és belőle 2 páncélhadosztályt akarunk csinálni, 5 dandár pedig már kint van, mint megszálló erő.³³

A magyar hadsereg ily távoli alkalmazásra sem lelkileg, sem szervezésileg nincsen felkészülve, de maga az ország

³¹ Régies írásmód, jelentése: „3 hadtestet, egyenként 3 dandárral.”

³² Budapest, I. kerület, Vár, Szent György tér 3.

³³ 1942 januárjában az elfoglalt szovjet területeken a Magyar Megszálló Csoport néven működő magyar katonai erőt állományába a 102., a 105., a 108., a 121. és a 124. honvéd gyalogdandárok tartoztak, továbbá a II., a VII. kerékpáros zászlóalj és a II. utász zászlóalj, mintegy 40 ezer fővel.

sincs. A magyar hadsereg és a magyar nemzet szempontjából ez a távoli háború pszichológiailag túlfeszített követelmény. Az országból különben sem vihetünk ki mindent, mert így a Duna medence teljesen haderő nélkül maradna, ami különösen a Balkánra való tekintettel igen veszélyes helyzetet jelenthetne adott esetben, – ha az angolszászok ott partra szállnának – úgy számunkra, mint a közös hadviselés szempontjából is. Különben a két arcvonalas háború szempontjából is jó, ha erők vannak kéznél a központi fekvésű Duna-medencében.

Ribbentrop külügyminiszter által e hó folyamán történő látogatása³⁴ alkalmából követelt 100%-os belemenés a háborúba, részünkről egészen lehetetlen. Ezt én magának Ribbentropnak is megmondtam, de lehetetlen annak az erőnek a rendelkezésére bocsátása is, amelyet Keitel vezértábornagy levelében kér.

Meg kell gondolni azt is, hogy Magyarország tisztán ideális javakért harcol. Nem keresünk Oroszországban semmit, nem úgy, mint a románok, akik minket állandóan és nyíltan támadással fenyegetnek, és véreinket Erdélyben sanyargatják. Már erre való tekintettel is lehetetlen, hogy összes erőinket Oroszország ellen vigyük el és Magyarországot teljesen védtelenül hagyjuk.

Keitel vezértábornagy kifejtette, hogy a Balkán felől veszély nem fenyeget. Romániától nem kell félni, mert ez a háborúban igen nagy erővel fog részt venni, viszont azonban Románia attól fél, hogy a magyarok fogják megtámadni őket és ezért nem akarnak teljes erővel az orosz háborúba belefeküdni.

Keitel kijelentette, hogy az orosz hadsereg különben is nagyon legyengült. A téli harcok nagy veszteséggel jártak, tüzer-

³⁴ Joachim von Ribbentrop, a Németbirodalom külügyminisztere 1942. január 6. és 9. között tárgyalt Budapesten.

sége alig van, páncélosokban, valamint nehéz fegyverekben sok a kiesés. Ebből kifolyólag a magyar hadsereg is nyugodtan szembe szállhat vele. Ezt a felfogást nem tettük magunkévá, mert éppen a téli harcoknál megmutatkozott az orosz hadseregnek még mindig töretlen ereje,³⁵ ebből kifolyólag föltétlenül szükségesnek tartottuk azt, hogy a magyar hadsereg felfegyverkezése terén a németek segítséget nyújtsanak, hogy a magyar egységek ütőképessége lehetőleg a németek ütőképességének színvonalára emeltessenek.

Dacára Keitel kijelentéseinek az oroszok erőállapotára vonatkozólag és megnyugtatóására, amelyet román és Balkán viszonylatban nyújtott, magunk részéről 6 dandárt ajánlottunk fel, amiről Keitel egyáltalán hallani sem akart, mert ezt olyan kevésnek tartotta.³⁶ Hosszú alkudozás és huzavona után, végre megállapodtunk abban, hogy 3 dandárt, amelyek megszállási célokra lettek volna igénybe véve, szintén hadiállományra töltsük fel és ezt is a hadművelleti hadseregbe állítjuk be.³⁷ Így ezen hadsereg 9 dandárból, egy páncél-dandárból fog állani, mely 3 hadtestben lesz összefogva, míg a megszálló erők 5 dandárt fognak kitenni. Részleteket erre vonatkozólag a melléklet megállapodás tartalmaz.³⁸

³⁵ Szombathelyi Ferenc a német Wehrmacht 1941. decemberi Moszkva előterében történt megállítására és a Vörös Hadsereg sikerére utal.

³⁶ Keitel tábornagy budapesti tárgyalásaira vonatkozóan lásd: *Keitel eml.*, 126–127. Keitel azt írja többek között, hogy „...a vita már olyan heves összeütközésbe torkollott, hogy a tárgyalások félbeszakításával fenyegettem meg partnereimet [Szombathelyi Ferencet és Bartha Károlyt], végül egyezsége jutottunk, s ezt írásba is foglaltuk, különösen a német anyagszállítások volumenét és határidejét illetően.”

³⁷ A magyar királyi Honvédség békehadrendjében szereplő magyar királyi 2. honvéd hadsereg ugyanezen a néven került ki a szovjet hadművelleti területre, de sereg- és csapattesteit tekintve más szervezésben. Az utóbbira vonatkozóan lásd: Szabó 2019. 31–67.

³⁸ A jelzett melléklet ismereteink szerint ez idáig nem került elő. (Kiemelés itt és a továbbiakban: az eredetiben.)

A hadsereg felszerelése a németek részéről külön megbeszélés és megállapodás tárgyát képezi a vezérkarok között. Hogy a felajánlott erő tekintélyesebbnek lássék, – a dandárokat könnyű hadosztályoknak neveztük el.³⁹

Ezzel a tárgyalások részünkről lezárultak, a részlet tárgyalások a vezérkar főnökének helyettese vezetésével indultak meg, a német segítség megbeszélése véget.

Impressziónk a tárgyalás lezárásával az volt, hogy kevesebb erőt nem adhattunk volna, mert ezáltal a németeket magunkra haragítottuk volna. Ez lett volna a legrosszabb, mert áldozatot is kellett volna hozni és emellett csak lekicsinylés és talán megvetés lett volna osztályrészünk.

A tárgyalásokat követően Keitel figyelmét felhívtam a Volksbund⁴⁰ káros tevékenységére is és rámutattam arra, hogy a magyar ember milyen nehéz szívvel megy ki a németekkel a német győzelemért Oroszországba harcolni akkor, amidőn a hazai németiség itthon ellene szervezkedik, és hátra támadására készül.⁴¹ A Volksbund szónokok arról beszélnek, hogyha a németek győznek, akkor itt a magyarok úgyis el lesznek intézve. Felemlítettem, hogy a Deutsche Zeitung „Wir rüsten zur Kampf” cím alatt magyarelles cikket jelentetett meg.⁴² Az-

³⁹ A dandár elnevezést 1942 februárjában váltotta fel a könnyűhadosztály elnevezés. A szervezeti változtatás nélküli átnevezés a hadművelleti területen gyakran félreértésekhez vezetett, ugyanis a német felsőbb vezetés a kétezre-des magyar könnyűhadosztályokra gyakran háromezre-des hadosztályokra mért feladatokat szabott ki, amelyeket azok természetesen nem tudtak teljesíteni.

⁴⁰ Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). A német–magyar kisebbségi egyezmény értelmében a Magyar Királyság területén élő németek egyetlen „érdekképviselői” szervezete. Szervezetére, tevékenységére, működésére lásd: TILKOVSKY 1978.

⁴¹ Nem tudni pontosan, hogy Szombathelyi konkrétan mire utalhatott.

⁴² Deutsche Zeitung (Organ der deutschen Volksgruppe in Ugarn). A német mondat helyesen: Wir rüsten zum Kampf (Felkészülünk a harcra). Az újságcikk címe áthallás, egyben egy népszerű német baloldali műdal kezdősora.

után megemlítettem, hogy a legutóbbi Volksbund gyűlésen a németek mártirokról beszéltek, akik itt Magyarországon meghaltak a német mozgalomért. (Toden der Bewegung.)⁴³ Ezzel kapcsolatban felemlítettem az egyik mártír jellemző esetét, akinek neve Stirbik és Piliscsabán van eltemetve.⁴⁴

2 drb melléklet

Keitel féle levél és feljegyzés a megállapodásunkról.⁷⁴⁵

BIBLIOGRÁFIA

ANDAHÁZI SZEGHY 2004. – ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR: A Kárpát-csoport 1941. évi ukrajnai tevékenysége. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/1. 205–274.

A szöveg Erich Mühsam (1879–1934) német és zsidó származású antimilitarista és anarchista költő 1917-es verse. A dallamot egy Fritz Goldstein nevű szintén német, egyben zsidó szerző komponálta (életrajzi adatai nem ismertek, de nem azonos a holokauszt-túlélővel). A vers az első világháború forradalmi szellemének fellángolásából keletkezett, a szöveg- és dallamíró származása és politikai hovatartozásuk miatt az újságcikk címe miatt különös sértésnek szánták. A jeltett írást sajnos nem sikerült fellelni, a *Deutsche Zeitung* lapszámainak hiányos volta okán. A Keitel látogatásról ugyanakkor az újság beszámolt: Keitel Feldmarschall in Budapest. *Deutsche Zeitung*, 1942. január 21. 1.

⁴³ Magyarul: a mozgalom halottjai.

⁴⁴ Német forrás szerint – amelyben az áldozat neve Stribik formában fordul elő. Vö.: „Még a politikai gyilkoságtól sem rettennek vissza e körökben [a magyar levanteoktatók]. Így gyilkolta meg Szabó levanteoktató 1940/1941 fordulóján a piliscsabai Georg Stribik népi német ifjúbajtársakat. Szabó lakására csalta Georg Stribik és Ferdinand Weisz népi német ifjúbajtársat és ott mind a kettőjükre három lövést adott le. Weisznek sikerült elmenekülni, közben Stribik halálos haslövést kapott”. *Volksbund*, 853. Köszönet Orosz Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet erre a munkára, aki a *Deutsche Zeitung* lapszámaint is átnézte. A *Deutsche Zeitung* 1941. január 21-i számában Basch Ferencnek, a Volksbund vezetőjének Buda hegyvidéki látogatásról szóló beszámolójában – Der Volksgruppenführer in Ofner Bergland – mint vértanú jelent meg Piliscsabánál Georg Stribik neve. *Deutsche Zeitung*, 1942. január 21. 3.

⁴⁵ Sem a Keitel-féle levél, sem a feljegyzés nem található az iratanyagban.

- HORTHY 1962. – *HORTHY Miklós titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta SZINAI Miklós és SZÜCS László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- HORTHY 1990. – HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó – História folyóirat, Budapest, 1990.
- HORVÁTH – LENGYEL 2003. – HORVÁTH Csaba – LENGYEL Ferenc: *A délvidéki hadművelet, 1941. április*. Püedlo Kiadó, Budapest, 2003.
- JASZOVSZKY 1996. – JASZOVSZKY László: *Bűnös volt-e Bárdossy László?* Püski Kiadó Kft., Budapest, 1996.
- Keitel eml.* – *Keitel vezértábornagy visszaemlékezései*. A fordítást szakmailag ellenőrizte, a kötetet szerkesztette, az előszót, a tanulmányt és a jegyzeteket írta SIPOS Péter. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.
- PRITZ 1991. – PRITZ Pál: *Bárdossy László a népbiróság előtt*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- PRITZ 2001. – PRITZ Pál: *Bárdossy László*. (Élet-Kép sorozat.) Elektra Kiadóház, Budapest, 2001.
- RÉTI 2019. – RÉTI Balázs: Gibraltár és a Félix-hadművelet. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2019/3. 624–640.
- SZABÓ 2019. – SZABÓ Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2019.
- SZAKÁLY 1991a. – SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott”. Egy döntés politikai hátteréről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991/2. 27–44.
- SZAKÁLY 1991b. – SZAKÁLY Sándor: Vita Nemeskürty Istvánnal. In: Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom. Válogatott írások*. Lánchíd Kiadó, Budapest, 1991. 109–110. (A *Mozgó Világ* 1984/3. számában megjelent írás újra közlése.)

- SZAKÁLY 1994. – SZAKÁLY Sándor: Vitéz dálnokfalvi Bartha Károly. In: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 105–106.
- SZOMBATHELYI 1990. – SZOMBATHELYI Ferenc visszaemlékezése, 1945. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta GOSZTONYI Péter. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- TILKOVSKY 1978. – TILKOVSKY Loránt: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- Volksbund – Volksbund és ifjúság. Dokumentumok a magyarországi német ifjúság történetéből 1925–1944*. Válogatta, szerk., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta VITÁRI Zsolt, a szerkesztésben közreműködött CZEFERNER Dóra, GYIMESI Réka, MÁRKUS Beáta. Kronosz Kiadó, Pécs, 2015.
- Wilhelmstrasse, 1968. – A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Megjelent: *Honvédségi Szemle*, 2022/3. 130–139.

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka a hadsereg állapotáról és helyzetéről 1942. november 15-én

A Magyar Királyság a második világháború küzdelmeinek részesévé gyakorlatilag a Szovjetunió elleni német hadműveletekhez történt bekapcsolódással vált.¹ Az 1941. áprilisi úgynevezett Délvidéki hadművelet során a magyar királyi Honvédség mozgósított seregtestei a szétesett Jugoszláv Királyság felbomlóban lévő haderejével vívtak kisebb-nagyobb ütközeteket.² Ezek azonban még nem jelentették Magyarország tényleges részvételét az akkor még csak európai háború küzdelmeiben.

A Szovjetunió elleni hadba lépést – 1941. június 27. – követően vált Magyarország ténylegesen hadviselő félle a háború-

¹ A Magyar Királyság miniszterelnök-külgügyminisztere, Bárdossy László az országot ért, nem provokált szovjet támadás – Kassa városa elleni légitámadás és egy Körösmező–Budapest között közlekedő vonat „meggéppuskázása” – okán jelentette be az Országgyűlés Képviselőházában 1941. június 27-én, hogy a két ország között a hadiállapot beállott. A bejelentésre és a körülményekre vonatkozóan lásd: SZAKÁLY 1991.

² A magyar királyi Honvédség kijelölt sereg- és csapattestei 1941. április 11-én indították meg támadásukat a széteső Jugoszláv Királyság ellen. A délvidéki hadműveletek rövid bemutatása: HORVÁTH – LENGYEL 2003.

ban, és még ugyanennek az évnek a végén hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal.³

A Szovjetunió elleni hadműveletekbe kezdetben a magyar királyi Honvédség a Kárpát-csoport néven egybefogott sereggel kapcsolódott be. A Kárpát-csoport gyakorlatilag 1941 novemberéig volt ténylegesen aktív a keleti hadszíntéren.⁴

A magyar politikai és katonai vezetés igyekezett a harcok során főleg haditechnikában jelentős veszteséget szenvedett sereggel alakulatait visszahozni Magyarországra, és minél kisebb katonai részt vállalni a háborúban. 1941 decemberétől a magyar királyi Honvédség öt gyalogdandárral megszállt feladatokat ellátva volt jelen az elfoglalt szovjet területeken. A kezdetben sikeresnek tűnő elképzeléseket a német haderő 1941. decemberi Moszkva előterében elszenvedett veresége „felülírta”. A német politikai és katonai vezetés számára a kisebb fegyvertárs országok katonai potenciálja felértékelődött, és azoktól minél nagyobb támogatásra tartottak igényt.

³ A Magyar Királyság és a Brit Birodalom között 1941. április 6-án brit döntés alapján szakadtak meg a diplomáciai kapcsolatok. A brit érdekek képviselőjét Magyarországon az Amerikai Egyesült Államok vette át. A britek erős szovjet nyomásra 1941. november 29-én ultimátumot intéztek Magyarországhoz, melynek értelmében amennyiben a magyar katonai erőt nem vonják ki az elfoglalt szovjet területekről 1941. december 5-ig, akkor a Brit Birodalom hadban állónak tekinti magát a Magyar Királysággal. Ez 1941. december 7-én be is következett. Az Amerikai Egyesült Államok 1941. december 11-i német és olasz hadüzenetét követően Magyarország „szolidaritását” kifejezendő, előbb a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg, majd 1941. december 12-én hadban állónak nyilvánította magát az Amerikai Egyesült Államokkal. Utóbbi 1942 júniusától tekintette azt „érdeminek”, és üzent hadat Magyarországnak.

⁴ A Kárpát-csoportban összefogott magyar katonai erő a Gyorshadtestből – az 1. és 2. gépkocsizó és az 1. lovasdandár –, valamint az 1. hegyidandárból, a 8. határavadászdandárból, a Kárpát-csoport-közvetlenekből és a Fővezérség-közvetlen repülődandárból állt. Létszáma mintegy 80-90 ezer főre tehető. Tevékenységére lásd: ANDAHÁZI SZEGHY 2004.

Magyarország felé a német „kívánságokat” Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter⁵ és Wilhelm Keitel tábornagy, a német Véderő Főparancsnokság főnöke⁶ fogalmazta meg 1942. januári budapesti látogatásuk során. Joachim von Ribbentrop 1942. január 6. és 9. között tartózkodott Magyarországon, ahová a magyar államfő, Horthy Miklós kormányzó⁷ hívta meg – eredetileg 1941 decemberére egy mezőhegyesi fácánvadászatra. A Németbirodalomban történt változások miatt azonban a látogatás 1942 januárjára „csúszott át”.⁸ Ribbentrop itt-tartózkodása során tárgyalópartnerei⁹ felé jelezte

⁵ Ribbentrop, Joachim, von (*Wesel, 1893. április 30. – †Nürnberg, 1946. október 16.), német diplomata, politikus, SS főcsoportvezető. 1938. február 4. és 1945. április 2. között a Németbirodalom külügyminisztere.

⁶ Keitel, Wilhelm (*Helmscherode, 1882. szeptember 22. – †Nürnberg, 1946. október 16.), hivatásos német katonatiszt 1901-től. Legmagasabb rendfokozata tábornagy (1940. július 19.). 1938. február 4. és 1945. április 26. között a német Véderő Főparancsnokság főnöke. A „titkos kormánytanács” tagja.

⁷ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1868. június 18. – †Estoril, 1957. február 9.), az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének hivatásos tisztje, 1918 februárja és 1918 októbere között a hadiflotta parancsnoka. Legmagasabb rendfokozata altengernagy (1918. október 31.). 1919 júniusa és júliusa között hadügyminiszter a szegedi ellenkormányban, majd 1919 júliusa és 1920. március 1-je között a Magyar Nemzeti Hadsereg fővezére. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság „államfője”, kormányzó „rangban”.

⁸ Horthy Miklós Ribbentrop külügyminiszterhez 1941 novemberében fogalmazott levelének részletét lásd: HORTHY 1962. 312. (61. sz. dokumentum.)

⁹ Ribbentrop budapesti látogatása során tárgyalta Horthy Miklós kormányzóval és Bárdossy László miniszterelnök-külügyminiszterrel. Bárdossy László, Dr., bárdsói (*Szombathely, 1890. december 10. – †Budapest, 1946. január 10.), jogász, diplomata, politikus. A Magyar Királyság külügyminisztere (1941. február 4. – 1942. március 7.) és miniszterelnöke (1941. április 3. – 1942. március 7.). Rövid életrajza: PRITZ 2001. Népbírói perének iratanyagát közreadta: PRITZ 1991. Népbírói perének jogi vonatkozásairól lásd: JAZOVSKY 1996. A tárgyalásokról készült német feljegyzés szövegét lásd: *Wilhelmstrasse*, 1968. 646–647. (475. sz. dokumentum.) Horthy Miklós emlékiratában mindössze néhány szót ejtett Ribbentrop és Keitel látogatásáról. HORTHY 1990. 256. Szombathelyi Ferenc 1945-ben készített emlékiratában a tárgyalásokról a következőket írta: a németek „1941 végén az eddigi önkéntes részvételünkkel egyszerre köteleességet csináltak. Ezen célból 1942. január elején Ribbentrop

a német igényeket, amelyek a háborúban nagyobb, aktívabb magyar részvételre vonatkoztak.

Alig két héttel ezt követően utazott Magyarországra a német Véderő Főparancsnokság főnöke. Keitel tábornagy azzal az elvárással érkezett Budapestre, hogy a magyar politikusok és katonai vezetők a teljes magyar haderőt fogják a Német-birodalom részére biztosítani, ám szembesülnie kellett azzal, hogy tárgyalópartnerei meglepetéssel fogadták a német igényeket, és igyekeztek a magyar álláspontot érvényesíteni – vagyis, hogy Magyarország a lehetőségek szerint minél kisebb katonai erőt szándékozik a keleti hadszíntérre küldeni.

A tárgyalások végül is kompromisszumos megoldást eredményeztek, amelyet a Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezéreztredes¹⁰ ekként fogalmazott meg: „kevesebb erőt nem adhattunk volna, mert ezáltal a németeket magunkra haragítottuk volna”.¹¹

A németekkel, pontosabban Keitel tábornaggal folytatott tárgyalások eredményeként a mintegy 200 000 fős magyar királyi 2. honvéd hadsereg indult el a keleti hadművelési területre.

német külügyminiszter megjelent Budapesten és a magyar kormánytól az egész magyar hadsereg haladéktalan közreműködését követelte. Rá nemsokára Keitel német vezértábornagy ugyancsak Budapesten 25 hadosztály mozgósítását és felvonulását követelte az orosz frontra. Keitel vezértábornagy hosszú alkudozások után 9 hadosztályban és 1 páncélos hadosztályban, melyhez az anyagot a németek adták, állapodtunk meg.” SZOMBATHELYI 1990. 24.

¹⁰ Szombathelyi (1934. május 17-ig Knausz/Knauz) Ferenc, vitéz (*Győr, 1887. május 17. – †Pétevárad, 1946. november 4.), hivatásos magyar katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezéreztredes (1941. november 1.). A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1941. szeptember 6. és 1944. április 19. között.

¹¹ Budapest Főváros Levéltára, XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere, 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggal 1942. január 21-én. 7019–7024.

A vitéz Jány Gusztáv vezérezredes¹² által parancsnokolt hadsereg csak nevében volt azonos a békehadrendi 2. hadsereggel, de szervezetét tekintve nem. Az 1942. április 11-én¹³ útnak indított magyar királyi 2. honvéd hadsereg különböző sereg- és csapattestekből állt össze, kielégítve azt az államfői kívánalmat, miszerint az ország egész területét egységesen kell megterhelni a bevonulatásokkal.¹⁴

A 2. hadsereg a szovjet hadműveleti területen folytatott harcok során szemebesült azzal a ténnyel, hogy egy nála korszerűbb, jelentősebb fegyverzettel és hadi tapasztalatokkal rendelkező haderővel áll szemben. A hadsereg parancsnoka, vitéz Jány Gusztáv vezérezredes a szerzett tapasztalatok alapján rendszeresen jelentett és kért fegyverzeti, felszerelési utánpótlást a hadserege számára. Ez azonban a kívánt mértékben soha nem teljesült.

Vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes,¹⁵ honvédelmi miniszter 1942. októberi látogatása alkalmával vitéz Jány Gusztáv emlékeztetőt készített a honvédelmi miniszterrel folytatandó 1942. október 20-ai megbeszé-

¹² Vitéz Jány (Hautzinger) Gusztáv (*Rajka, 1883. október 21. – †Budapest, 1947. november 26.), hivatásos katonatiszt, vezérezredes. Életútjának vázlatát lásd: SZAKÁLY 2019a. 504–512.

¹³ A magyar királyi 2. honvéd hadsereg élszállítmányai 1942. április 11-én indultak el a keleti hadszíntérre. A Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes a hadsereg kiképzési és anyagi felkészültségéről kiadott „Bizalmas a pk. sk. felbontására!” parancsában kifejtette, hogy a hadsereg mindent előírás szerint megkapott, és a lehető legjobb felszerelést és fegyverzetet biztosították a számára. Egyben felhívta a parancsnokok figyelmét arra, hogy a „...drága magyar vérrrel takarékoskodni kell”. Szombathelyi parancsát közli: HORVÁTH 1959. 51–54.

¹⁴ A magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1942–1943. évi történetére lásd: SZABÓ 2019. A kiszállítás előtti magyar katonapolitikai helyzetre lásd: SZAKÁLY 1994.

¹⁵ Vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos (*Parajd, 1884. május 20. – †Piliscsaba, 1976. június 21.), hivatásos katonatiszt, vezérezredes. Életútjának vázlatát közli: SZAKÁLY 2019b. Nagy Vilmos csak röviden szólt a 2. hadseregnél tett látogatásról emlékiratában. NAGY 1986. 123–126.

lésre.¹⁶ Ebben összefoglalta mindazon gondokat, problémákat és javaslatokat, amelyek megoldása nem tűrt halasztást. Ezen emlékeztető 2. számú melléklete volt az itt közreadandó öszszegzés, amely ismereteim szerint ez idáig nem került közlésre.

FORRÁSKÖZLÉS¹⁷

1061/eln. 2. hds. 1943. számához

2. sz. melléklet

MÁSOLAT

2609/2. hds. I. a. 42. XI. 15. szám

A kiképzéssel kapcsolatban az alábbiakat kívánom leszögezni és figyelembevételét kérem.

Általános helyzetkép

A 2. hds. zömében póttartalékosokból álló gyal-al vonult el, mely a korszerű harcra kiképezve és felszerelve nem volt. Ugyanez a helyzet az otthonmaradottaknál is.

¹⁶ Jány Gusztáv 1942. október 20-án a honvédelmi miniszterrel történő megbeszélésre készített anyagát – Emlékeztető a H. M. Úr 42. X. 20-i látogatása alkalmával megbeszélendő és átadandó kérdésekről – lásd: SZABÓ 2019. 638–643.

¹⁷ A dokumentum őrzési helye: Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Filmtár 1722. doboz. (Jány /Hautzinger/ Gusztáv háb. bűnös.) A forrásban található rövidítések feloldása: av. – aknavető; á. – ágyú; eln. – elnöki; ezr. – ezred; ftv. – főtisztviselő (?); gp. – géppuskás; gyal. – gyalogság; H. M. – honvédelmi miniszter; háb. – háborús; hds. – hadsereg; hdt. – hadtest; hk. – harckocsi; ho. – hadosztály; kik. – kiképzés; kgr. – kézigranát; löv. – lövész; oszt. – osztály; ök. – öszszekötő; pct. – páncéltörő; pk. – parancsnok; rep. – repülő; roh. – roham; s.k. – saját kezűleg; stb. – és a többi; sz. – számú; szak. – szakasz; szd. – század; tü. – tüzér; vad. – vadász; vezds. – vezéreztredes; Vkf. – a Honvéd Vezérkar főnöke; zlj. – zászlóalj.

Számolnunk kell azzal, hogy harcedzett ellenséggel kerül az idők folyamán szembe. Feltétlenül szükséges tehát a póttartalékos honvédséget átképezni és kiképzését tökéletesíteni.

Ehhez elsősorban az kell, hogy a túlfejlesztett hadrendet annyira csökkentjük, hogy embertartalékaink annak felállítását, táplálását lehetővé tegyék. 30, legfeljebb 32 év az a korhatár, mely számításba jöhet. Idősebb évfolyamhoz tartozók nem bírják a ma harcának igénybevételét, mert népünk elégtelen vagy oktanlan táplálkozás miatt korán elhasználódik.

Mindenkit, aki így a kivonuló alakulathoz kerül, turnusonként 3-3 hónapra be kell hívni és alaposan át kell gyúrni harcos-sá. Nagy létszám mellett kell ennek történnie, hogy ne legyen senkinek másra ideje, mint rendfokozatának megfelelő foglalkozást úzni és alárendeltjeinek munkáját ellenőrizni, de úgy, hogy időszakok végén lép közbe, különben soha önálló parancsnokaink, kik átérzik felelősségüket, nem lesznek, mert nem lehetnek.

Még egy hadseregnek nem szabad harcba lépni úgy, ahogy nekünk tennünk kellett, mert vérrel fizettünk meg mindent, amit itt tanultunk és amit otthon elmulasztottunk.

Létünkről van szó, ahhoz tökéletes fegyverre és annak tökéletes alkalmazójára van szükség. Tanuljunk legalább a magunk kárán, és ne essünk még egyszer hasonló hibába, mert az végzetessé válik.

Takarékosság, erény, de nem ott, hol az aranyért – de hogy aranyért: papírért – vérrel fizetünk.

Kiképzés

A bevonultak kiképzését egész alul kell kezdeni. Egy és fél hónap raj-, fél hó szakasz-, fél hó század-, fél hó zlj-kiképzés. Szakasztól kezdve gp., av., századnál már tü. is kapcsolódjék bele, utána kéthónapos zárógyakorlat megerősített ezredben.

Már rajoktól kezdve a kik. tervezet szerinti munkát ezek pk-ira kell bízni. A szak. pk. ellenőrizze, segítse a raj. pk-át ott, ahol az dolgát nem érti, de inkább csinálja, csak félig-meddig jól, mint kiválóan – a szakaszparancsnoka –. Mert soha igazán pk. nem lesz belőle, ha nem lehet szabad gondolata.

Éles lövés első naptól kezdve.

Kézigránát – dobás bőséges kiméret mellett. 2. kézigránátal nincs kiképzés.

Műszaki munkák szintén első naptól kezdve. Csatar, ha pilanatra megáll, máris fedezékét emeli ki.

Harckocsik járjanak körülöttük, repülők felettük, hogy azt mindenki természetesnek vegye.

Állandóan zengjen a gyakorlótér robbanásoktól, tüzeléstől vagy bombáktól, hogy szokjon a fül, szív hozzá. Sebesülés sem szerencsétlenség; érezni kell, hogy a háború nem Kolozsvári bevonulás,¹⁸ ott lövedékek hullanak, robbannak és nem virágosó.

Minden egységben szabad menet bizonyos feladattal, veszéyes szakadékokon, mocsarakon való átküldés. Akadálypályák, hol kitöri az ember a nyakát, ha nem ügyel stb. Keménységet kell belenevelni, étlen szomjon nagyot követelni.

Éjjel, erdön át menet, harc.

Az őrség is foglalkozzék. Éjjeli ök-szolgalat más őrséggel, közben lesből rohanják meg, szedjék el a fegyverét, szégyeníték meg! Ha pár fej közben betörik, az csak jó lesz.

Minden eszközzel fel kell kelteni a verekedő kedvet.

Sohase legyen egység közel egymáshoz, szokják az elszigeteltséghez.

Nincs harcban előnyomulás, hanem előre szivárgás. Nem kell sokat gyakorolni, a harcnak pár jellegzetes mozzanatát

¹⁸ Utalás a magyar királyi Honvédség csapatainak 1940. szeptember 15-i kolozsvári ünnepélyes bevonulására, amelyen az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós is megjelent.

sulykoljuk be. Ha nem készülünk el a foglalkozási idő alatt dolgunkkal, lépünk túl és fejezzük be. Semmit sem szabad el-
sietni.

A foglalkozás nem 8h–11h-ig tart, hanem bizonyos harcse-
lekmény vagy annak gyakorolni szándékozott részének elvég-
zése jelenti a foglalkozás végét.

Kemény zártrendű gyakorlattal kezdődik és végződjék
minden foglalkozás.

Együttműködés a gyalogság és fegyverei, tü., hk. és rep.
közt; szokták meg egymást.

A zlj. és ezr. gyakorlatoknál a valóságot megközelítő tűz-
nek kell hallatszanania, mintha a pokol szabadult volna el, olyan-
nak kell a képnek lennie. A tűzbe bele kell kényszeríteni a tá-
madót, ha sebesülés történik, az nem vonhat hadbírói eljárást
maga után.

Minden esetben képezzünk ki 1-1 rohamszázadot.

Fegyverek

A gyalogság ma béna, ha nincs meg mindaz a fegyvere, mely
támadásban és védelemben nélkülözhetetlen.

kell:

zlj-nként 6 av., 4 pct.á.

ezr-ként 12 av. 6 pct.á.

ho-ként 1 roh. üteg 6 löveggel

hdt-ként 1 pc. vad. oszt., á 3 szd., á 4 löveggel

Mindezek alacsony hernyótalpon mozgók is páncélozottak
legyenek.

Hk. ezredekben csak nehéz harckocsi legyen és zlj-ként
1 kísérő század közepes harckocsikkal, melyek a felderítést és
közelbiztosítást végzik.

Csapattestek megkülönböztetése

A vetélkedés növelése és a szellem emelése céljából bölcs dolog volna a gyalogezrednek más nevet adni. ezzel az értékét emelnénk.

Ho-nként legyen	1 vad. ezr.	Jele: a kürt;
	1 löv. ezr.	Jele, keresztbe- rakott karabély
	1 gránátos ezr.	Jele karabély, mellette nyeles kgr.

Vagyis 3 gyal. ezrednek kell lenni hadosztályonként, mert így a dolog suta.

A rohamszázadok kapjanak jelzésül még egy halálfejet. Hordják ezt a mellen, mellette ezredszámot.

Majd mindenki különb akar lenni, mint a másik, így lesz nem gyalogos szellem, hanem vadász-, lövész- és gránátos-szellem, vetélkedés egymás között és más hadosztálybeliek között.

Előképzés

Az eddig mondottak szükségesek ahhoz, hogy az alig, de inkább elégtelenül kiképzett és hadba vonuló emberanyagunkat olyan fokra emeljük, hogy a harcban becsülettel megállják helyüket. Ez azonban gyökeres javulást nem jelent. A gyereknél kell kezdeni, az ifjúnál folytatni és a katonai szolgálatra bevonultnál tökéletesíteni és a tartalékosnál épségben megtartani azt a lelket és tudást, melyet a honvédtől el kell várnunk.

Jövője csak annak a nemzetnek van, amely élni akar és nem élőszködni szeretne. Ehhez önfeláldozó hazaszeretetre és kemény munkára van szükség. Ezt nem lehet sziporkázó, szín-pompás szólamokkal elérni, hanem azzal, hogy

a) megmutatjuk, tanítjuk, hogy mily kemény munka kellett ahhoz, hogy az Árpádok alatt a honfoglalók munkája beteljék, hogy Nagy Lajos és Mátyás király korában hatalmassá legyen, és mennyire letört, amikor kebléből a harcos szelleme kiapadt, amikor az egyenletlenség, puhaság, élőszködni akarás elhatalmasodott felette és szolgájára vált kényuraknak, szomszédoknak, csehnek, oláhnak;

b) kölyökkortól katonának kell nevelni, ki tűri a fáradságot, a szenvedést, leküzdö a félelmet és nem tűri a legyőzetést. Olyan sportot kell csináltatni, olyan akadálykertet, hol a gyatra kitöri a nyakát, csak az ügyes, erős győzi le, vagy a fondorlatos ravaszdí kerüli ki.

c) Már az iskolában kell egyszerű módon, – mint az orosz – megismertetni a fegyvereket, a csatármozgást, a leventéknek meg kell tanulni a fegyver használatát és a harc elemeit, hogy kell kihasználni a sötétséget, az áttekinthetetlen terepet, a veszélyes helyzeteket, hogy az ellenséget legyűrjük.

Ezt olyan könyvekből kell tanítani, ami képeskönyv, szemléltetően-, ez megragad és utána a játszótéren vagy a kisebb terepen gyakorlatilag is elsajátítja.

d) Ne csavarjuk az ifjút vattába, hanem tegyük ki a viszontagságoknak, hadd edződjék; aki nem bírja, az vagy azért már iskola kora óta fizetni kelljen a hadmentességi adó első fokozatát.

Törzsszállás, 1942. XI. 15.

vitéz Jány Gusztáv vezds. s. k.

A másolat hiteles!

Budapest, 1943. június hó 9-én.

Petrezsényi Béla ftv.¹⁹

¹⁹ Személyét nem sikerült azonosítani.

Fenti felterjesztést a Honvédelmi Minisztérium és Vkf-nek
terjesztettem fel.
Budapest, 1947. május 21.
Jány Gusztáv²⁰

BIBLIOGRÁFIA

- ANDAHÁZI SZEGHY 2004. – ANDAHÁZI SZEGHY Viktor: A Kárpát-csoport 1941. évi ukrajnai tevékenysége. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/1. 205–274.
- HORTHY 1962. – HORTHY Miklós *titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta SZINAI Miklós és SZÜCS László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- HORTHY 1990. – HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó – História folyóirat, Budapest, 1990.
- HORVÁTH 1959. – HORVÁTH Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959.
- HORVÁTH – LENGYEL 2003. – HORVÁTH Csaba – LENGYEL Ferenc: *A délvidéki hadművelet, 1941. április*. Püedlo Kiadó, Budapest, 2003.
- JASZOVSZKY 1996. – JASZOVSZKY László: *Bűnös volt-e Bárdossy László?* Püski Kiadó Kft., Budapest, 1996.
- NAGY 1986. – NAGY Vilmos: *Végzetes esztendő, 1938–1945*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. (2., átdolgozott kiadás.)
- PRITZ 1991. – PRITZ Pál: *Bárdossy László a népbírótság előtt*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- PRITZ 2001. – PRITZ Pál: *Bárdossy László*. (Élet-Kép sorozat.) Elektra Kiadóház, Budapest, 2001.

²⁰ Jány Gusztáv kézírásával „hitelesítette” a dokumentumot.

- SZABÓ 2019. – SZABÓ Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2019.
- SZAKÁLY 1991. – SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott”. Egy döntés politikai hátteréről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991/2. 27–44.
- SZAKÁLY 1994. – SZAKÁLY Sándor: Magyarország katonapolitikai helyzetének alakulása a magyar 2. hadsereg frontra küldése előtt. In: *Somogy megye múltjából. – Levéltári Évkönyv* 25. Kaposvár, 1994. 337–345
- SZAKÁLY 2019a. – SZAKÁLY Sándor: „Nem kérek kegyelmet, mert azzal bűnösségemet ismerném el”. Vitéz Jány (Hautzinger) Gusztáv vezérezredes, a tragikus sorsú magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka (1940–1943). Életút vázlat. In: *Élet az arcvonal mögött. Tanulmányok Szabó Péter hadtörténész tiszteletére*. Szerk. KINCSES Katalin Mária – ILLÉSFALVI Péter. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2019. 504–512.
- SZAKÁLY 2019b. – SZAKÁLY Sándor: Vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos életútjának vázlat. In: *Tanulmányok Pollmann Ferenc tiszteletére*. Szerk. DOMOKOS György – KRÁMLI Mihály – MÉSZÁROS Kálmán. Magánkiadás, Budapest, 2019. 275–283.
- SZOMBATHELYI 1990. – *SZOMBATHELYI Ferenc visszaemlékezése, 1945*. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta GOSZTONYI Péter. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Wilhelmstrasse, 1968. – A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Megjelent: *„Emlékezzetek róla, ha újra csatára keltek!” Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére.* Szerk. MEDGYESY Zsófia – MÉSZÁROS Kálmán – PÁSZTI László – SALLAY Gergely – SOLYMOSSI József – ZÁVODI Szilvia. 2. kötet. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2023. 297–304.

Két tábornok a magyar királyi 2. honvéd hadseregből

*Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes
és Stomm Marcel gróf, altábornagy*

1941 decemberében Moszkva előterében a német Wehrmacht elszenvedte első jelentős vereségét. Az előretörő német csapatokat a szovjet Vörös Hadsereg alakulatai megállították és vissza is szorították. A német politikai és katonai vezetés számára megnőtt a jelentősége a fegyvertársnak, együttműködő országoknak tekintett kisebb államoknak, így Magyarországnak is.

A német politikai vezetés az 1941 végére kisebb létszámú magyar katonai erők jelentős növelését kívánta elérni a magyar politikai és katonai vezetésnél. Erre vonatkozó tárgyalásokat először a birodalmi külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop¹ folytatott Budapesten, majd 1942 januárjában a Német Véderő Főparancsnokságának főnöke, Wilhelm Keitel tábornagy,² ugyancsak Budapesten. A kemény hangú, vitákkal tar-

¹ Ribbentrop, Joachim, von (*Wesel, 1893. április 30. – †Nürnberg, 1946. október 16.), német diplomata, politikus, SS-főcsoportvezető. 1938. február 4. és 1945. április 29. között a Németbirodalom külügyminisztere.

² Keitel, Wilhelm (*Helmsherde, 1882. szeptember 22. – †Nürnberg, 1946. október 16.), hivatásos német katonatiszt 1901-től. Legmagasabb rendfokozata tábornagy (1940. július 19.). 1938. február 4. és 1945. április 26. között a német Véderő Főparancsnokság főnöke. A „titkos kormánytanács” tagja.

kított tárgyalások eredményeként a magyar fél „felajánlott” egy 200 ezer fős személyi állománnyal rendelkező hadsereget a németek „támogatására”, amely hadsereg kilenc gyalogdandárból, egy rögtönzött tábori páncélosadosztályból és egy repülőcsoporthoz állt.³

A keleti hadműveleti területre történő kiszállítása/kivonulása ennek a kontingensnek 1942. április 11. és 1942. július 28. között történt meg. A hadműveleti területre kiküldött magyar királyi 2. honvéd hadsereg felszereltségéről és kiképzéséről, a parancsnokok feladatairól a Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes⁴ többek között a következőket írta: „A drága magyar vérrel takarékoskodni kell; *ezt minden magyar pk.-nak kötelességévé teszem.*”⁵ Ugyanebben a parancsban pedig utalt arra is, hogy „A vezetőség minden vonatkozásban minden tőle telhetőt megtett, hogy kivonuló 2. hds-ünk ne bocsájtassék el a hosszú útra – melynél hosszabb előtt magyar haderő még sohasem állott –, mint mostohagyermek, hanem erőikhez képest a lehető leggazdagabban induljon el. És ha majd kint lesz, akkor sem akarjuk, hogy mostohagyermeknek érezze magát, azért – mint már említettem – az összeköttetés fenntartása tekintetében is igyekszünk mindent megtenni.”⁶

A kivonuló magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka vitéz Jány Gusztáv vezérezredes volt, aki beosztását 1940. március 1-jétől töltötte be. A békehadrendi hadseregnek alárendelt sereg- és csapattestekben jelentős változásokat hajtottak

³ A tárgyalásokra legújában lásd: SZAKÁLY 2022.

⁴ Szombathelyi (1934. május 19-ig Kanusz, másutt Knauz) Ferenc (*Győr, 1887. május 17. – †Pétevárad, 1946. november 4.), hivatásos katonatiszt, vezérezredes. A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke (1941. szeptember 6. – 1944. április 19.). Életútjára lásd: DOMBRÁDY 2012.

⁵ HORVÁTH 1958. 52. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶ HORVÁTH 1958. 54.

végre.⁷ Az volt ugyanis a politikai vezetés döntése, hogy lehetőség szerint az ország egész területét egységesen „terheljék” meg a bevonulások során és a hadsereg személyi összetétele is a magyar királyi honvédség egészének megfelelő arányokat tükrözze.⁸

De ki is volt az a tábornok, aki a magyar királyi 2. honvéd hadsereget parancsnokolta, és akit 1945-től kezdődően háborús bűnösnek, 200 ezer magyar katonai és munkaszolgálatos hóhérének neveztek?

„Nem kérek kegyelmet, mert azzal bűnösségemet ismer-ném el” – válaszolt a népbírói tanácsvezető bíró, dr. Pálosi Béla⁹ a „kíván-e kegyelmért folyamodni?” – kérdésére Jány Gusztáv, a volt magyar királyi Honvédség – vezérezredesi rendfokozatától minden jogalap nélkül megfosztott – egykori tábornoka, aki neve előtt már a vitézi jelzőt sem használhatta.

⁷ A békehadrendbeli magyar királyi 2. honvéd hadsereg (Budapest) hadrendjébe a magyar királyi I. honvéd hadtest (Budapest), a magyar királyi II. honvéd hadtest (Székesfehérvár) és a magyar királyi VII. honvéd hadtest (Miskolc) tartozott. A kivonuló hadseregbe ezzel szemben a magyar királyi III. honvéd hadtest (Szombathely), a magyar királyi IV. honvéd hadtest (Pécs) és a magyar királyi VII. honvéd hadtest (Miskolc). A kivonuló hadtestek sereg- és csapat-testeinek egy része sem a békehadrendi volt. A hadsereg szervezetére, történetére lásd: SZABÓ 2017. A hadrendre és a szűkebb parancsnoki karra: uo., 567–592.

⁸ A mozgósításkor azt az igényt fogalmazták meg, hogy a hadművelési területre kerülő hadseregben a sorállomány aránya ne lépje túl a 20 %-ot, és a Romániával határos területen elhelyezkedő magyar királyi VI. honvéd hadtest (Debrecen) és a magyar királyi IX. honvéd hadtest (Kolozsvár) területét az ne érintse. A magyar királyi Honvédség egészében a sorállomány a mozgósított létszám 28 %-át tette ki. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg esetében ez 1942 augusztusában 22,3 %, 1942 októberében 21,7 % volt. SZAKÁLY 1991. 111–112.

⁹ Pálosi (1937-ig Kestler) Béla, Dr. (*Újpest, 1908. május 25. – †Budapest, 1964. január 10.), jogász, bíró. 1945 és 1948. augusztus 10. között a Budapesti Népbírói tanácselnökéként működött. Később különböző bírói tisztségeket töltött be, majd ügyvéd és jogtanácsos volt.

Védője, dr. Jármay Zsigmond¹⁰ ügyvéd – számos más, háborús és népellenes bűncselekménnyel vádolt katonai és polgári személy korábbi és későbbi védője – azonban kegyelemért folyamodott.

A Magyar Köztársaság elnöke, Tildy Zoltán,¹¹ református lelkész a kegyelmi kérvényt elutasította. Az egykori magyar királyi Honvédség 1938. január 1. és 1940. december 31. közötti protestáns egyházi főgondnokát, a volt magyar királyi 2. honvéd hadsereg három éven keresztüli parancsnokát 1947. november 26-án, Budapesten, golyó által kivégezték. Holttestét családja tagjainak kiadták, és november 28-án a rákoskeresztúri új köztemetőben végső nyugalomra helyezték. Fejfájára a neve helyett a következő mondatot írták: „Nem én vagyok erős, hanem aki mögöttem áll, Krisztus.” 1972-ben testvére¹² exhumáltatta és földi maradványait a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra szülei sírjába.¹³

A Jány Gusztáv ellen hozott halálos ítéletet a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1993. október 4-én hatályon kívül helyezte, és az ellene felhozott vádak alól bűncselekmény hiányában felmentette.

Vitéz Jány Gusztáv 1883. október 21-én született Rajkán Hautzinger Sándor lébényi kereskedő és Jány Vilma gyerme-

¹⁰ Jármay Zsigmond, Dr. (*Budapest, 1894. június 7. – †Budapest, 1963. október 18.), jogász, ügyvéd. 1945 után számos népbírósági perben védő. 1958-ban bünvádi eljárás indult ellene, „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt” 1 év 8 hónap szabadságvesztésre ítélték.

¹¹ Tildy Zoltán (*Losonc, 1889. november 18. – †Budapest, 1961. augusztus 1.), református lelkész, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt politikusa. 1945. november 15. és 1946. február 1. között Magyarország miniszterelnöke. 1946. február 1. és 1948. augusztus 3. között a Magyar Köztársaság elnöke.

¹² Hautzinger Sándor (*Lébény, 1885. november 21. vagy 22. – †Budapest, 1973. május 2.).

¹³ Budapest, Farkasréti temető 1/6 (1/c) 2–16.

keként,¹⁴ és evangélikus hitben nevelkedett. A család nemso-kára Budapestre költözött, és az apa – aki 1874 és 1880 között a császári és királyi 76. gyalogezredben szolgált, és őrmesteri rendfokozatot ért el – a Ganz-gyárnál lett magánhivatalnok, a fiatal Hautzinger Gusztáv pedig a budapesti (Deák téri) Evangélikus Főgimnázium diákja lett. Nem tartozott a legjobb tanulók közé. Elégséges összeredménnyel végezte tanulmányait, és az érettségi vizsgálaton is ezt az eredményt érte el.¹⁵

Hautzinger 1902. október 1-jén kezdte meg tanulmányait a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. A Ludovikán eltöltött három esztendő alatt osztályában a legjobb tanulók közé tartozott. A tantárgyak közül különösen a harcászat érdekelte. 1905. augusztus 18-án (1904. szeptember 1-jei ranggal) 9. rangszámmal – „igen jó” összeredménnyel avatták gyalogsági hadnaggyá a lugosi magyar királyi 8. honvéd gyalogezredhez,¹⁶ melynek állományában 1907. december 1-jéig századszolgálatot teljesített, majd 1908. január 15-ig az egyévi önkéntes iskola oktatótisztje lett. Újabb századszolgálat következett 1908. augusztus 12-ig, amikor is a „kerékpárrészleg” parancsnokává nevezték ki.

A magasabb képzésre törekvő fiatal hadnagy 1908. október 15. és 1909. július 31. között végezte el Budapesten a „felsőbb honvédtiszti tanfolyamot”, amelyet követően beiskolázták a bécsi császári és királyi Hadiiskolára, a Monarchia vezérkari tisztképző intézményébe, ahol már a Ludovikán is

¹⁴ Kivonat a Rajkai evangélikus egyházközség keresztelési anyakönyvéből. IV. 122. Ezernyolcszáznyolcvanhárom. A kivonat a birtokban.

¹⁵ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL), Ludovika Akadémia iratai 1902–1905. évfolyam avatottak.

¹⁶ DEZSÉRI BACHÓ 1930. 932.

testi-lelki jó barátjával, nagybaczoni Nagy Vilmossal¹⁷ tanult együtt.

1912 nyarán befejezve hadiiskolai tanulmányait a magyar királyi 82. honvéd gyalogdandár parancsnokságán – mint dandár vezérkari tiszt – kezdte meg szolgálatát az 1910. május 1-jével (13. rangszám) főhadnaggyá kinevezett Hautzinger Gusztáv. A vezérkarhoz beosztott főhadnagy 1915 szeptemberéig szolgált a veszprémi székhelyű honvéd seregtestnél, majd a császári és királyi XVIII. hadtestnél, a császári és királyi 55. gyaloghadosztálynál volt beosztott vezérkari tiszt, és a háború utolsó évében a nyugati fronton megfigyelőként teljesített szolgálatot. 1918 szeptemberében a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályára került az 1915. január 1-jétől vezérkari századosként szolgáló Hautzinger Gusztáv.

Az összeomlást követően a Hadügyminisztériumban szolgált, majd 1919. január 31-étől a szerveződő Székely Különítmény – későbbi nevén Székely Hadosztály – 1. dandárcsoport 1. segédtszjektjeként harcolt a királyi román csapatok ellen. A Székely Hadosztály¹⁸ fegyverletétele (1919. április 26.) után előbb a szamosújvári börtönben tartották fogva, majd Brassóban internálták. Csak 1920. november 1-jén térhetett vissza Magyarországra, amikor is (1919. november 1-jei ranggal) vezérkari szolgálatot teljesítő őrnaggyá nevezték ki, és a debreceni vegyesdandár vezérkari főnöke lett. 1922. május 1-jével a debreceni katonai körlet 1. vezérkari tiszt beosztásába került az 1921. szeptember 1-jével (1. rangszám) vezérkari szolgálatot teljesítő alezredessé kinevezett Hautzinger Gusztáv. 1923.

¹⁷ Nagy Vilmos, vitéz lófő nagybaczoni (*Parajd, 1884. május 30. – †Piliscsaba, 1976. június 21.), tényleges állományú honvédtiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1942. szeptember 24. és 1943. június 12. között honvédelmi miniszter. Rövid életrajzi vázlatát lásd: SZAKÁLY 2017. 262–265.

¹⁸ A Székely Hadosztály történetére lásd: GOTTFRIED – NAGY 2018.

augusztus 1-jén a rejtési okok miatt a Ludovika Akadémia tisztí továbbképző tanfolyam nevet viselő vezérkari tisztképző intézmény¹⁹ harcászati tanára lett a világháborúban magas kitüntetésekkel²⁰ kiérdemlő Hautzinger Gusztáv, akit 1924. június 15-én a Vitézi Rend tagjává avattak.²¹ Azt megelőzően vette fel családnévként édesanyja nevét,²² és ettől kezdve vitéz Jány Gusztávként szerepelt.

Jányt kortársai kitűnő harcosnak tartották. Sok későbbi vezérkari tiszt került ki a kezei alól a vezérkari tisztképző intézményből, ahol 1928. május 1-jéig szolgált, amikor is az 1925. május 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő ezredessé kinevezett Jány Gusztávot vitéz nagybányai Horthy Miklós²³ államfő a székesfehérvári magyar királyi 2. honvéd vegyesdandár vezérkari főnöke beosztásába nevezte ki.

Három esztendei székesfehérvári szolgálat után Jány Gusztáv a magyar királyi Honvédség egyik legszebb és sokak által vágyott beosztásába került, a magyar királyi honvéd Ludovika

¹⁹ A volt magyar királyi Honvéd Hadiakadémia történetére lásd: Oroszi 2000.

²⁰ Jány Gusztáv az első világháború éveit követően a következő kitüntetésekkel nyerte el: Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel, kardokkal (két ízben), Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal (két ízben), Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, német (porosz) II. osztályú Vaskereszt.

²¹ Vitézzé avatásának időpontja 1924. június 15. Vitézi igazolványa: 894–924. Lásd: *VÉ*, 1927. 59.

²² A magyar királyi belügyminiszter Büm. 98.933/IX.-1924. szám alatt engedélyezte a névváltoztatást. Az engedély időpontja: 1924. június 17. HL Honvédelmi Minisztérium 1924. 8. osztály, Elnöki 11.716, valamint a rajkai evangélikus egyházközség keresztelési anyakönyvének hivatkozott kivonata.

²³ Horthy Miklós, vitéz nagybányai (*Kenderes, 1868. június 18. – †Estoril, 1957. február 9.), tényleges állományú osztrák–magyar haditengerész-tiszt. Legmagasabb rendfokozat altengernagy (1918. október 31.). A szegedi ellenkormány hadügyminisztere (1919. június 6. – 1919. július 12.), majd a Nemzeti Hadsereg fővezére 1920. március 1-jétől. 1920. március 1. és 1944. október 16. között a Magyar Királyság államfője, kormányzó.

Akadémia I. főcsoport²⁴ parancsnoka lett 1931. szeptember 1-jével, és jövődö honvédtisztek százainak kiképzésében, nevelésében vehetett részt azt követően. Még ezen beosztásában nevezte ki az államfő 1934. november 1-jével tábornokká a szinte minden évben „kiválóra” minősített – világháborús teljesítményének értékelése: „kimagasló” – Jányt.

A Ludovika Akadémia I. főcsoport éléről 1936. augusztus 1-jével a budapesti 1. vegyesdandár 1. gyalogsági parancsnoki beosztásába került, hogy három hónappal később, november 1-jén átvegye a szombathelyi magyar királyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnoki beosztását. Az 1937. november 1-jén altábornaggyá kinevezett Jány Gusztávot a Legfelsőbb Hadúr-i parancs 1938. május 24-én beosztásából – a szombathelyi magyar királyi 3. vegyesdandár parancsnoka és vezénylő tábornoka – felmentette, és kinevezte Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnökévé. Ez a beosztás a legfontosabbak egyike volt, hiszen az államfő közvetlen környezetébe került, napi kapcsolatban volt vele, és minden a honvédség és az ország védelmi ügyeire vonatkozó kérdéssel szembesült.

Kortársi emlékezések szerint Jányt az „irodai szolgálat” nem vonzotta. Rövid időt töltött el a kormányzó közvetlen közelében. Kérésére 1939. január 4-én beosztásából Horthy Miklós felmentette, és 1939. február 1-jével a budapesti magyar királyi I. honvéd hadtest parancsnokává nevezte ki. Jány e beosztásában testi-lelki jó barátját, vitéz lófő nagybaczoni Nagy Vilmos altábornagyt követte, aki a magyar királyi Honvédség főparancsnokának gyalogsági szemlélője lett.

²⁴ A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia 1931. október 1-jén kettévált. Két főcsoport jött létre. Az I. főcsoport 1939 után magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia néven működött tovább, míg a II. főcsoportból jött létre a magyar királyi Bolyai János honvéd műszaki Akadémia, illetve a magyar királyi Horthy Miklós – 1943-tól Horthy István – honvéd Repülőakadémia.

A magyar királyi Honvédségben végrehajtott szervezeti változások eredményeként 1940. március 1-jével három hadsereget állítottak fel. Jány Gusztáv a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka lett. Az 1. élére Nagy Vilmos, a 3. élére Gorondy-Novák Elemér²⁵ altábornagy került. Mindeközben Jány Gusztáv az 1940. március 5-én kelt legfelsőbb elhatározás nyomán elnyerte a „magyar királyi titkos tanácsosi” méltóságot, 1940. november 5-én pedig a „Magyar királyi tábornoki becsületügyi választmány elnöke” lett.

A lébényi szatócs és gazdálkodó fia szinte elképzelhetetlen katonai karriert futott be. A magyar állam szinte minden legmagasabb kitüntetésében részesült,²⁶ és 1941. május 1-jével (1. rangszám) gyalogsági tábornoki kinevezést nyert. 1941. augusztus 17-én töltötte volna be a 36. tényleges szolgálati évet, ami után – szinte kivétel nélkül – minden tényleges állományú tiszt és tábornok nyugállományba helyezésére sor került. Az ő esetében azonban más javaslat fogalmazódott meg: „...bár 1941. évi augusztus 17-én 36. tényleges szolgálati évét betöltötte, és az 1940. évi december hó 23-án megtartott Katonai Koronatanács 1942. évi május hó 1-jével fogyatékbá vételét határozta el, 1943. május hó 1-ig hadseregparancsnokul történő visszatartását javaslom, miután jelenleg más erre alkalmas

²⁵ Gorondy-Novák (1932. május 30-ig Novák) Elemér (*Budapest, 1885. február 23. – †Cosquin, 1954. május 15.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1940. március 1. és 1941. november 1. között a magyar királyi 3. honvéd hadsereg parancsnoka. Életére és katonai pályafutására röviden lásd: SZAKÁLY 2003. 113–114.

²⁶ Jány Gusztáv 1920 után elnyert kitüntetései: Magyar Érdemrend nagykeresztje hadiszalagon, kardokkal; Magyar Érdemrend nagykeresztje, Különös Dicséző Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérme újölag, Különös Dicséző Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérme, Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal, Magyar Érdemrend tisztikeresztje, Nemzetvédelmi Kereszt, Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal.

tapasztalt hadtestparancsnok nem áll rendelkezésre”.²⁷ Jány Gusztáv ekként maradt a beosztásában, és a békehadrendi magyar királyi 2. honvéd hadseregből „átszervezett”, a keleti hadművelési területre 1942. április 11-ével útnak indított 2. hadsereg parancsnoka lett. Az 1941. augusztusi rendfokozati elnevezések módosulása után vezérezredessé lett Jány 1942. augusztus 25-én megsebesült és rövid ideig betegszabadságát töltötte Budapesten, majd ismét visszatért csapataihoz.

Amikor 1942 őszén, az egykoron a Ludovika Akadémián és a császári és királyi Hadiiskolán is társa, a barát, vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter megsemmisítette a magyar királyi 2. honvéd hadsereget,²⁸ Jány kihallgatáson kérte a minisztertől – az előírt formások betartásával és hangsúlyozásával –, hogy jelentse az államfőnek: felmentését kéri hadseregparancsnoki beosztásából, mert nem tud felelősséget vállalni a hadseregért. Annak helyzete, létszáma, fegyverzete a rá kimért feladat nagyságával össze nem vethető, s egy szovjet támadás tragikus következményekkel járhat a hadseregre nézve. A honvédelmi miniszter elő sem merte terjeszteni Jány kérelmét vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzóhoz, a Legfelsőbb Hadúrhoz. Jány pedig fegyelmezett katonaként teljesítette a parancsot, amit 1942 decemberében a Honvéd Vezérkar főnöke továbbított a számára: a végsőkig kitartani szovjet támadás esetén. A „kivánalmat” Adolf Hitler,²⁹ a Németbirodalom

²⁷ HL HM 1942. III. csoportfőnökség, Elnöki 1.404.

²⁸ Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter 1942. október 17. és 19. között szemléltette meg a magyar királyi 2. honvéd hadsereget.

²⁹ Hitler, Adolf (*Braunau am Inn, 1889. április 20. – †Berlin, 1945. április 30.), osztrák születésű német politikus. A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezetője, 1933. január 30-ától birodalmi kancellár, 1934. augusztus 2-ától birodalmi elnök. 1938. február 4-étől a német véderő (Wehrmacht) főparancsnoka és birodalmi hadügyminiszter is. 1941. december 19-étől a szárazföldi

vezetője, a „vezér és kancellár” juttatta el a magyar államfőhöz, és tőle került az tovább vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredeként keresztül Jányhoz.³⁰ Ő pedig ehhez tartotta magát, mindaddig, amíg az előljáró német parancsnokságtól 1943 januárjának végén más parancs nem érkezett.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg emberfeletti teljesítményének köszönhetően sok tízezren – németek, olaszok, magyarok, románok – menekültek meg a haláltól, illetve a hadifogságtól. A 2. hadsereg 1943 januárja és áprilisa között mintegy 42 ezer hősi halottat és eltűntet, 26 ezer szovjet hadifogságba került katonát és munkaszolgálatost és 28 ezer hazaszállított sebesültet veszített.³¹ Jány a súlyos veszteséget soha nem tudta feldolgozni magában. 1943. január 24-i hadseregparancsát³² – amelyben katonáit méltatlan vádakkal illette – később visszavonta, és megkövette mindazokat, akik a Don menti harcok részesei voltak.³³

1943. augusztus 5-ével parancsnoki beosztásából felmentette Jány Gusztávot az államfő, és 1943. november 1-jével (60 évesen) nyugállományba került. Visszavonultan élt feleségével Budapesten Múzeum körút 3. (II. emelet 5.) szám alatti lakásában. 1945-ben Magyarország szovjet megszállása előtt elhagyta az országot és a Németbirodalomba távozott. Bajorországban amerikai fogságba került. Felesége halálát³⁴ követő-

haderő (Heer) főparancsnoka is.

³⁰ A parancsot lásd: HORVÁTH 1958. 121.

³¹ Az 1943. január 1. és 1943. április 6. közötti veszteségi adatokat lásd: SZABÓ 2017. 656–657. A korábbi veszteségekre vonatkozóan: uo. 620–628.

³² Jány 1943. január 24-i hadseregparancsát teljtartalmúlag első ízben Szakály Sándor adta közre: SZAKÁLY 1981. Korábban csak részletek közöltek belőle. Vö. HORVÁTH 1958. 179–180.

³³ Erre vonatkozóan lásd a 30. számú hadseregparancsot: SZABÓ 2017. 652–653. Az 1943. január 24-i hadseregparancs hatálytalanságára: uo., 654., valamint a 45. számú hadseregparancs: uo., 654–656.

³⁴ Jány Gusztáv felesége: Dávid Anna (*? – †Németország, 1945. július 10.).

en visszatért Magyarországra, jóllehet feltételezhette, hogy mi vár rá. Eljutott hozzá a hír, hogy egykori tábornok- és vitézi rendbéli társa, vitéz nemes Vörös János,³⁵ az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere 1945. június 19-én lefokozta és a Honvédségből kicsapta.³⁶

Hazatérése – amellyről sokan próbálták lebeszélni – után Jányt a kaposvári „szűrőtáborban” vették őrizetbe³⁷ a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának emberei, annak az osztálynak a beosztottja, amelynek élén egykori Ludovika Akadémiai tanítványa, Pálffy-Oesterreicher (később már csak Pálffy) György³⁸ állt. Utóbbi is a kihallgatói közé tartozott. Elítéléséig végig előzetes letartóztatásban volt.

Jány perének anyaga nem könnyen állt össze, annak ellenére, hogy a nevében kiadott parancsokat, utasításokat magáénak ismerte el, s nem tiltakozott. Közben a sajtóban gyilkosnak, hóhérnak és minden másnak elmondták. Az érdekében

³⁵ Vörös János, vitéz nemes (*Csabrendek, 1891. március 23. – †Balatonfüred, 1968. július 23.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1944. április 19. és 1944. októbert 16. között a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke. 1944. december 22. és 1945. november 15. között az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, 1944. december 23. és 1946. február 21. között a Honvéd Vezérkar főnöke (is).

³⁶ A lefokozásról és a kicsapásról szóló rendelet mintegy négy hónappal annak hatályosulása után jelent meg. *Honvédségi Közlöny*, 1945/18. (1945. október 1.) 170.

³⁷ Jány Gusztáv 1945. május 1. és 1945. október 7. között az amerikai katonai hatóságok őrizetében volt. Magyarországra történt visszaszállításakor, 1945. október 7-én vették őrizetbe Kaposvárot.

³⁸ Pálffy (Oesterreicher, majd 1945-ig Pálffy-Oesterreicher) György (*Temesvár, 1909. szeptember 16. – †Budapest, 1949. szeptember 24.), tényleges állományú honvédtiszt, főhadnagy. 1939-ben kivált a magyar királyi Honvédségből és lemondott rendfokozatáról. 1945-től a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának vezetője, a Határőrség parancsnoka, majd a Honvédség felügyelője, honvédelmi miniszterhelyettes. 1949-ben koholt vádak alapján halálra ítélték és kivégezték.

fellépő Ravasz László³⁹ református püspököt is támadták, háborús bűnös védésével vádolták.

Nagy nehezen összeállt a vádirat. A népbírószági tárgyalás 1947 szeptemberében az akkor már „megszokott mederben” zajlott. Mert vajon milyen lehetett az az eljárás, amelynek tanácsvezető bírója – a már említett dr. Pálosi Béla – kórházban, halálos ágyán így válaszolt egykori népbírótársának (a magyar királyi Honvédségben 1944 végéig még hadbíró századosként, dr. tasnádi Major-Maróthy Ákos néven szolgált), dr. Major Ákosnak,⁴⁰ utóbbi – „Ítélektél-e valaha utasításra?” – kérdése: „Igen. Ki kellett hirdetnem a meggyőződésemmel ellentétes többségi döntést a Jány-ügyben is.”⁴¹

Jánynak nem voltak illúziói. Bátran és tisztességesen viselkedett vádlóival, a hamis tanúságtevőkkel szemben. Az ítélet kimondatott: golyó általi halál. Utolsó óráit családja férfitagjával töltötte, majd elindult utolsó útjára, követte nem kevés egykori katonáját, bajtársát és barátját.

1993. október 4-én a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága büncselekmény hiányában az ellene felhozott vádak alól felmentette Jány Gusztávot. Tisztessége, becsülete helyreállt. Vezérezredesi rendfokozatát azonban – melynek elvétele minden jogszabályi háttér nélkül, törvénytelenül történt – a mai napig nem kapta vissza. Katonai becsületének helyreállítása közel negyedszázada várat magára. Vajon még meddig?

³⁹ Ravasz László (*Bánffyhunad, 1882. szeptember 29. – †Leányfalu, 1975. augusztus 6.), református lelkész, 1921 és 1948 között dunamelléki református püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1925–1948).

⁴⁰ Major Ákos (Major-Maróthy), tasnádi, dr. (*Újpest, 1908. május 23. – †Budapest, 1987. május 26.), a magyar királyi Honvédség tényleges állományú honvéd hadbíró tisztje 1945-ig. Legmagasabb rendfokozata hadbíró százados. 1945-ben a Budapesti Népbírószág, majd 1946 és 1948 között a Népbírószágok Országos Tanácsának az elnöke. Később különböző bírói tisztségeket töltött be, illetve ügyvédként dolgozott.

⁴¹ MAJOR 1988. 446.

Gróf Stomm Marcel vezérőrnagy 1942. december 5-én többnapos vonatozás után érkezett ki a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokságára és vette át a magyar királyi III. honvéd hadtestparancsnoki beosztást vitéz Dömötör János altábornagytól.⁴²

Stomm Marcel első világháborús hadi tapasztalatokkal rendelkező, csapattiszti és vezérkari tiszti beosztásokat, valamint csapat- és seregtest-parancsnoki beosztásokat már maga mögött tudó tábornok volt, aki a hadtestparancsnoki kinevezést katonai karrierje következő állomásának tekintette, amely beosztás általában az altábornagyi kinevezéssel is együtt járt.

Stomm Marcel életútja is a XIX. században kezdődött, a katonatiszti hivatást választó magyar ifjak tipikus életútjának tekinthető azzal a különbséggel, hogy a katonatiszti hivatást választók közül a tábornoki rendfokozatokat viszonylag kevesen érhették el.

Miként is alakult Stomm Marcel életútja, katonai pályafutása?

Stomm Marcel 1890. december 24-én született Vácon ágostai hitvallású evangélikus, értelmiségi család első gyermekeként. Apja gróf Stomm Lajos állami szolgálatban álló kataszteri mérnök, anyja Jaminsky Camilla tanítónő, Jaminsky Marcel kataszteri főmérnök leánya.⁴³ A Stomm család angol (skót?) eredetű, néhány tagja a harmincéves háború (1618–1648) időszakában katonaként került a Német-római Birodalomba. A háború befejezése után a család tagjai a birodalom-

⁴² Dömötör (1928-ig Schreiber) János, vitéz (*Komárom, 1889. február 11. – †Budapest, 1972. június 27.), tényleges állományú honvédtiszt. Legmagasabb rendfokozata altábornagy (1942. április 1.). A magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnoka 1942. június 30. és 1943. november 15. között. (A parancsnoki teendőket Stomm megérkezését követően, 1942. december 6-án adta át.)

⁴³ Stomm Marcel családjára vonatkozó adatokat itt és a továbbiakban is lásd: HL Filmtár 1729.

ban telepedtek le, többségük tovább katonáskodott. Egyiküket katonai és diplomáciai érdemeiért II. József császár⁴⁴ birodalmi grófi rangra emelte. Ebből az ágból származott Stomm Marcel nagyapja, aki kataszteri mérnökként az 1850-es években Ausztriából került Magyarországra. A ma Felvidéknek nevezett területen telepedett meg, ahol felesége, Okolicsányi Berta révén és vásárlások útján mintegy 1200 holdas birtokhoz jutott. Különböző váltóügyletek miatt azonban a birtoktól rövidesen megválni kényszerült.⁴⁵

A Stomm családban angol, német, horvát, lengyel és magyar ősök vére keveredett. Stomm Lajos állami hivatalnok gyakori áthelyezései miatt fia, Marcel számos helyen folytatta iskolai tanulmányait. Nyitrán kezdte 1896-ban az elemi iskolát, ott tanult három évig. Kassán végezte el az elemi iskola negyedik és a polgári reáliskola első két osztályát. Majd Temesvár következett, ahol a harmadik és negyedik osztályt végezte. Végig kitűnő tanuló volt. Ezután szülei döntése nyomán a Pécssett működő magyar királyi honvéd hadapródiskolába felvételizett. Saját bevallása szerint jobban vonzotta ugyan a gépészmérnöki pálya, de a szülők kívánságára – amelyben minden bizonnyal közrejátszott az ingyenes taníttatás lehetősége, a családban élő katonai hagyományok emléke és a katonaisztizti hivatás társadalmi megbecsültsége – a katonai hivatást választotta.

Stomm Marcel a hadapródiskolában is kitűnően tanult, s parancsnokai fölvételét javasolták a Ludovika Akadémiára. Az ehhez szükséges érettségi vizsgát a temesvári reáliskolá-

⁴⁴ Habsburg-Lotharingiai József (*Bécs, 1741. március 13. – †Bécs, 1790. február 20.), II. József néven magyar király (1780–1790) és a Német-római Birodalom császára (1765–1790).

⁴⁵ HL Filmtár 1729.

ban tette le jó eredménnyel.⁴⁶ 1908-ban kezdte meg tanulmányait a Ludovika Akadémián, teljesen díjmentes államilag támogatott helyen, s a hat félévből ötöt osztályelsőként végzett el. Jellemét tanárai így értékelték: „Határozott, akaraterős, törekvő, nagy kötelességtudással, megbízható, jó befolyással.”⁴⁷ Magatartásáról az osztály jegyzékében ez olvasható: „Mintaszerű, igen szerény, igen jó modorú, céltudatos törekvéssel.”⁴⁸ Szorgalmának, képességeinek minősítése: „Igen jó tehetség, gyors felfogással, élénk emlékezőtehetséggel, szabatos előadással. Igen szorgalmas”⁴⁹

1911. augusztus 18-án évfolyam elsőként 1. rangszámmal avatták gyalogsági hadnaggyá.⁵⁰ A kassai 9. honvéd gyalogezredben szakaszzparancsnokként kezdte meg hivatásos katonatiszti szolgálatát. 1912-ben az ezred egyévi önkéntesi iskoláján tanított, a következő esztendőben pedig már sikeres felvételi vizsgát tett a budapesti honvéd felsőbb tisztitanfolyamra, amelynek elvégzése megnyitotta az utat a honvédtisztek előtt a vezérkari képesítést nyújtó bécsi Hadiiskolára. Német nyelvtudásának fölfrissítésére és megerősítése végett Stommot 1913 novemberében áthelyezték az Egerben (Csehország) állomásozó császári és királyi 73. gyalogezredhez. 1914-ben került vissza a magyar királyi 9. honvéd gyalogezredhez, amellyel az első világháború kitörése után a frontra indult. Összesen 42 hónapot töltött különböző hadszíntereken. Kato-

⁴⁶ A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára 1898 után sikeres érettségi vizsgát követően lehetett jelentkezni. A honvéd hadapródiskolák növendékei közül az első három évfolyamot kiváló eredménnyel végeztek is jelentkezhetek előjáróik javaslatára felvételire, de polgári középiskolában – gimnáziumban vagy reáliskolában – „érettségi vizsgálatot” kellett tenniük. Érettségi nélkül a három évfolyamos honvéd főreáliskolából lehetett bekerülni a Ludovikára.

⁴⁷ HL Ludovika Akadémia iratai. Osztálylajstrom, 1909/1910. II/c. osztály

⁴⁸ Uo., 1908/1909. I/c. osztály.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ DEZSÉRI BACHÓ 1930. 939.

nai teljesítményeiért megkapta a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a hadi díszítványekkel és a kardokkal, valamint a Bronz és az Ezüst Katonai Érdemérmeket a kardokkal.⁵¹ 1917-ben immáron századosként⁵² elvégezte a laibachi vezérkari tanfolyamot.⁵³

A forradalmak alatt a Székely Hadosztály tisztjeként teljesített szolgálatot. 1919 áprilisában román hadifogságba került, de egy tiszttársával – Füleky Dezsővel⁵⁴ – együtt júniusban megszökött, s a hónap végén jelentkezett Szegeden az ellenkormány szerveződő fegyveres erejébe. A Hadügyminisztérium hadműveleti osztályára osztották be. Ekkor ismerkedett meg Horthy Miklóssal, akinek hűséges híve lett.

Az ellenforradalom hatalomra kerülése után Stomm az elsők között lett a szerveződő Hadiakadémia hallgatója, amelyet 1921-ben sikeresen elvégzett. A Honvédelmi Minisztérium Elnöki D. (békevégrehajtó) osztályán dolgozott, 1924 és 1927 között pedig harcászatot és hadseregvezetést tanított a Ludovika Akadémián. Közben 1925 nyarán vezérkari törzstiszti vizsgát tett „B” eredménnyel és 1926. május 1-jén vezérkari szolgálatot teljesítő (vkszt.) őrnaggyá nevezte ki az állam-

⁵¹ Stomm az Ezüst Katonai Érdemérmeket kardokkal két ízben kapta meg és kiérdemelte a Károly csapatkeresztet, valamint a porosz (német) Vaskereszt II. osztályát az első világháborús teljesítményéért.

⁵² Századosá 1917. november 1-jével nevezte ki az uralkodó.

⁵³ A világháború éveit a vezérkari tisztképzés szünetelt az Osztrák–Magyar Monarchiában. A császári és királyi Hadiiskola 1915 elején beszűntette a működését. A kieső vezérkari tisztútanpótlás biztosítására 1917-ben Laibachban (ma Ljubljana, Szlovénia) néhány hetes vezérkari tanfolyamot indítottak. 1915-ben a körülrzárt Przemysl-ben volt még ilyen tanfolyam, illetve 1918-ban Belgrádban.

⁵⁴ Füleky (1927-ig Füleki) Dezső, vitéz (*Törökbecse, 1887. május 9. – †Budapest, 1975. szeptember 2.), tényleges állományú császári és királyi katonatiszt 1918 előtt. Legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd altábornagy (1939. november 1.). 1919-ben a Székely Hadosztály vezérkari főnökének helyetteseként esett román hadifogságba. Stomm Marcellel együtt szökött meg onnét, és jelentkezett Szegeden a Nemzeti Hadseregbe szolgálattételre.

fő. A Ludovika Akadémiáról 1927 júliusában a Honvédelmi Minisztérium VI-2. (Honvéd Vezérkar főnöke, 2.) osztályára került, onnét azonban már novemberben hat hónapos időtartamra nyelvtanulásra Londonba vezényelték. Kiküldetésének letelte után a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztálya jugoszláv alosztályának a vezetését vette át, de alig egy év letelte után már Párizsban tökéletesíthette francia nyelvtudását. Külföldi kiküldetései a katonai attaséi szolgálatra való felkészítést szolgálták. 1930 májusában tért haza Párizsból, ekkor a magyar királyi „József nádor” 2. honvéd gyalogezred budapesti zászlóaljának parancsnokává nevezték ki. Hat hónapos csapatszolgálatra – minden korábbi beosztásához hasonlóan – kiváló minősítéssel zárult. Ezután ismét a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztályán teljesített szolgálatot, és készült fel a katonai attaséi feladatokra. 1931 februárjában vette át Londonba – de egyúttal Washingtonba is – szóló katonai attaséi beosztását. Három éven át tartó Egyesült Királyságbeli szolgálati ideje alatt Londonban élő rokonainál lakott, Washingtonban egyszer sem járt. Visszahúzódó életet élt, rendszeresen küldött jelentései alig különböztek a többi katonai attasé jelentéseitől, bár többször a szemére vetették, hogy jelentős eseményekről nem küldött jelentést a Honvéd Vezérkar főnökének. Még kiküldetésének évében, 1931-ben vkszt. alezredesi kinevezést nyert.⁵⁵

Hazatérése után 1934 tavaszán a kecskeméti magyar királyi „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának parancsnokává nevezték ki, 1936. november 1-jén lett ezredes és egyidejűleg kihelyezték a vezérkari testületből. Ekkor ezredének lő- és fegyvertisztai beosztásába nevezték ki. 1937. május 1-jétől 1939. augusztus 1-jéig a 7. honvéd gyalogezred parancsnokaként szolgált, azt követően pedig a magyar királyi 14.

⁵⁵ Alezredesi rangja: 1931. november 1.

honvéd gyalogdandár parancsnoka volt. 1940. szeptember 1-jén tábornokká nevezte ki a Legfelsőbb Hadúr, Horthy Miklós kormányzó. Stomm seregtestével részt vett a Felvidék és a Délvidék visszacsatolásában. A Szovjetunió elleni háborúba való magyar bekapcsolódás után is dandárparancsnokként szolgált, békehelyőrségben.

Kitüntetésként fogadta a korábban már jelezett hadtestparancsnoki kinevezését, amely addigi katonai pályafutásának csúcspontjának számított.

Stomm Marcellt olyan állapotok fogadták az arcvonalon, hogy nem lehettek kétségei hadteste sorsát illetően egy esetleges szovjet támadás esetén.⁵⁶ Amikor az 1943. január 12-én megindult szovjet támadás elvágta csapatait a magyar királyi 2. honvéd hadseregtől és Jány Gusztáv vezérezredes egyetértésével közvetlen német alárendeltségbe került, két héten át elfogadta új előljárójától, Siebert altábornagytól⁵⁷ a pusztulásra ítélt utóvéd szerepét. E szerep betöltése közben őt és csapatait német részről sorozatos méltánytalanságok érték, s rádöbbent a harc folytatásának teljes értelmetlenségére, kilátástalanságára. Válaszút elé került: katonái megmentésének érdekében megtagadja Siebert további parancsainak teljesítését, vállalva ezzel egy esetleges fegyveres szembekerülés lehetőségét is, vagy leteszi a fegyvert a szovjet csapatok előtt. Reálisan ezzel a két megoldással számolhatott. Stomm vezérőrnagy azonban

⁵⁶ A magyar királyi III. honvéd hadtest helyzetére és harcaira lásd: SZABÓ 2017. 372–388., 508–543.

⁵⁷ Siebert, Friedrich (*Ludwigshafen, 1888. július 7. – †Würzburg, 1950. május 13.), a német Wehrmacht tábornoka. Legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok (1943. május 1.). 1942. október 10-től a német 2. hadsereg 57. gyaloghadosztályának parancsnoka altábornagyi rendfokozatban. 1943. januárjában kisebb német csapattekből és a magyar királyi III. honvéd hadtestből létrehozott „Siebert csoport” parancsnoka, majd 1943. február 20. és 1943. október 1. között a német XIII. hadtest parancsnoka.

egy harmadik utat választott, melyet 1943. február 1-jén Krasznóje Olinban kiadott hadtestparancsnoksági parancsában közölt alárendeltjeivel: „A m. kir. III. honv. hdt. 1943. jan. 12-től a Don-állások kézbentartásáért súlyos veszteségteljes harcokat vívott. Az Uriv-i áttörés következményeképpen a m. kir. 2. hds-től elválasztva a »Korpsgruppe« Siebert alárendeltségébe került. Ebben az alárendeltségben több mint 12 napon át biztosította a német 2. hadsereg tervszerű visszavonulásához szükséges időt.

A harcokban a magyar csapatok emberfeletti hősiességről tettek bizonyosságot. A mindinkább fellépő lőszer- és élelemhiány, párosulva a szokatlan nagy hideggel, megtörte a védők ellenálló erejét. E perctől kezdve a német hadvezetés számára csak tehetetelt jelentettünk. Előjáró parancsnokomnak ismételt bejelentettem csapataim helyzetét, kérve azoknak kivonását, és hátsóbb helyen való pihentetését és újból való szervezését. Sajnos ez nem történt meg, hanem lőszer, élelem és fedél nélkül a puszta havon szenvedettük végig az orosz tél borzalmas éjszakáit. Láttam rajtatok, hogy napról napra sorvad testi és lelki erőtök, és hogy valamennyien a biztos pusztulás elé tekintünk. A német hadvezetés még az élelmet sem tudta biztosítani.

A mai nappal Siebert tábornok úrtól azt a parancsot kaptam, hogy vezesselek benneteket az Olim-pataktól nyugatra eső területre, ahol keresztül tudjuk magunkat nyugat felé törni. Azon az orosz hadseregen keresztül törni, amelyiken a német hds. teljesen felszerelt, teljes harcértékű hadosztályai sem voltak képesek.

E parancsot én nem tudom nektek továbbadni, mert nincs értelme, hogy az agyonfagyott, kiéhezett magyarok ezrei 10 tölténnyel puskánként, üres gyomorral, tehetetlenül pusztuljanak el.

A német hadvezetőség már a múltban kiadta a parancsot, hogy harcolni és a német hds-nek szolgálatot teljesíteni akaró honvédeket átvesz, úgy bánik velük, mint a többi szolgálatban álló népek fiaival.

A magyar nép történelmében többször előfordult már hasonló helyzetben, hogy egyes merész parancsnokok vezetése alatt, még hihetetlen távolságra is áttörtek.

Ezek után kénytelen vagyok mindenkinek saját belátására bízni jövődjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtandó feladatot adni nem tudok.

A magyar haza mindenkor hálás szeretettel fog visszaemlékezni hős fiaira, akikhez hasonló sors csak keveseket ért a magyar nemzetben. Isten veletek magyar honvédek.

Gróf Stomm vörgy. hdt. pk.⁵⁸

A magyar hadtörténelemben példa nélkül álló, vádiratnak is beillő drámai hangú parancsával Stomm vezérőrnagy lényegében fölöszlatta hadtestét, sorsára hagyta katonáit. Egy váltságba jutott ember kétségbeesett döntése volt ez, egy olyan emberé, aki összeroppant a kritikus helyzetben ránehezülő katonai és politikai felelősség súlya alatt. Nem akarta tovább kitenni katonáit az értelmetlen pusztulásnak, s volt bátorsága megtagadni német elöljárójának a parancsát. Stomm döntése azonban nem katonai magatartásból fakadt, hiszen egy parancsnok soha, semmilyen körülmények között nem hagyhatja magára csapatait. Parancsából viszont eléggé egyértelműnek tűnik, hogy nem tartotta magát olyan „merész parancsnoknak”, aki képes kivezetni embereit a bekerítésből. Az pedig, hogy szembe forduljon a németekkel, illetve letegye a fegyvert a szovjet csapatok előtt és vállalja bármelyik lépés óhatatlan

⁵⁸ A parancsot legutóbb közölte: SZABÓ 2017. 651. A rövidítések feloldása: hds. – hadsereg, hdt. – hadtest, kir. – királyi, m. – magyar, pk. – parancsnok, s. k. – saját kezűleg, vkszt. – vezérkari szolgálatot teljesítő, vörgy. – vezérőrnagy.

politikai következményeit, meghaladta erejét. Parancsa meg-
rázó dokumentum emberi tisztességéről, egyedülálló elhatáro-
zása azonban csupán felemás lépés volt az adott helyzetben.

Stomm a parancs kiadása után szűkebb törzsével elindult
a Siebert altábornagy által megadott nyugati irányba, és 1943.
február 3-án elfogyott lábakkal szovjet hadifogságba került.
Altábornagyi kinevezéséről már ott értesült.⁵⁹

A szovjet hadifogságban levő magyar katonák körében
1943 tavaszán felmerült a gondolata egy Magyar Nemzeti Bi-
zottság létrehozásának. Voltak, akik úgy vélték, hogy a szov-
jet Vörös Hadsereg oldalán harcoló magyar katonai alakulatot,
légiót kellene létrehozni, amelynek vezetését Stomm altábor-
nagy láthatná el.⁶⁰

Stomm Marcel 1951. május 16-án tért haza a hadifogságból.
Kihallgatása után rövidesen előzetes letartóztatásba helyezték
és vizsgálatot indítottak ellene: „...folytatólagosan elkövetett
háborús büntett” miatt készített ügyében vádiratot a budapesti
központi katonai ügyészség. A vádpontok: a Délvidék megszáll-
lásakor öt polgári egyén agyonlövétése Szabadkán, a III. had-
test harcra kényszerítése a Dontól való visszavonulás során,
több menekülő katona személyesen végrehajtott kivégzése
1942 végén.⁶¹ A halálos ítélet kimondását követően, Péter
Gábor altábornagy, az Államvédelmi Hatóság vezetője⁶²

⁵⁹ Altábornagy 1943. február 1. (5. rangszám). Beosztásából 1943. május 15-ével
mentette fel az államfő.

⁶⁰ Az ún. Magyar Légióra és abban Stomm szerepére lásd: SZAKÁLY 1984.

⁶¹ A vádirat másolata a birtokomban van.

⁶² Péter (Eisenberger Benjamin) Gábor (*Újfehértó, 1906. május 14. – †Buda-
pest, 1993. január 23.), szabósegéd, az illegális Kommunisták Magyarországi
Pártjának tagja, egyik vezetője. 1945 után a magyar államvédelmi szervezet
Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztá-
ly, Belügyminisztérium Államvédelmi Osztály, Belügyminisztérium Ál-
lamvédelmi Hatóság, Államvédelmi Hatóság vezetője, 1953-ig. Legmagasabb
rendfokozata altábornagy.

többek között ezt írta saját kezűleg a Stomm vallomására 1951. november 20-án: „Ebből a feljegyzésből is kitűnik Stomm Marcel gazembersége... köntörfalaz, szépítget és csúszómászómódra igyekszik a felelősség alól kibújni. Ezért külön akasztófát érdemel. Mégis mielőtt felakasztjuk, arra vonatkozólag még egyszer ki kell hallgatni és azokról a részekről, amelyeket elismer, élesebben és konkrétan felvenni tőle a jegyzőkönyvet.”⁶³

Stomm ügyének többszöri elővétele után a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az ítéletet kegyelméből életfogytiglani szabadságvesztés büntetésre változtatta, majd perújrafelvétel után a katonai bíróság 12 évi szabadságvesztésre ítélte Stommot.⁶⁴ 1954. augusztus 6-án kegyelemmel szabadult a váci fegyházból. 1956. augusztus 30-án feleségül vette Szurmay Blankát,⁶⁵ akivel Budapesten a Maros utca 14. száma alatt, illetve Budapest XVI. kerületében a Marx utca 23 szám alatt éltek.⁶⁶ 1963. május 24-én levélben fordult Kádár Jánoshoz,⁶⁷ a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkárához, egyben a Minisztertanács elnökéhez nyugellátást kérve. Kérelmét az 1963. szeptember 10-én kelt válaszban elutasították.⁶⁸ 1968. április 25-én hunyt el Budapesten, a XVI. kerületben.⁶⁹

⁶³ HL Filmtár 1729. A Budapesten, 1951. november 20-án készült feljegyzés.

⁶⁴ HL Kb. 3062/1951.

⁶⁵ Szurmay Blanka, uzsoki, báró (*Budapest, 1902. február 12. – †Budapest, 1993. július 23.).

⁶⁶ HL Kb. 3062/1951.

⁶⁷ Kádár (?-ig Csermanek) János (*Fiume, 1912. május 26. – †Budapest, 1989. július 6.), írógépműszerész, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, egyik vezetője. 1945 után számos állami és párttisztviselés. Az adott időben a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára és a Minisztertanács elnöke.

⁶⁸ HL Kb. 3062/1951.

⁶⁹ Budapest XVI. kerületi anyakönyv, 138/1968. A kivonat másolata a birtokomban van.

1989. május 30-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnöki Tanácsa az ellene felhozott vádak alól felmentette.⁷⁰

BIBLIOGRÁFIA

- DEZSÉRI BACHÓ 1930. – *A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története*. Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.
- GOTTFRIED – NAGY 2018. – GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018. (Második, bővített, javított kiadás.)
- HORVÁTH 1958. – HORVÁTH Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958. (Második, bővített kiadás.)
- MAJOR 1988. – dr. MAJOR Ákos: *Népbíráskodás forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Sajtó alá rendezte és az előszót írta ZINNER Tibor. Minerva közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- OROSZI 2000. – OROSZI Antal: *A magyar királyi honvéd Hadiakadémia története (1920–1945)*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000.
- SZABÓ 2017. – SZABÓ Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2019.
- SZAKÁLY 1981. – SZAKÁLY Sándor: Három dokumentum a magyar 2. hadsereg doni katasztrófájáról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1981/4. 638–642.

⁷⁰ Stomm Marcel nem bűnös. Magyar Távirati Iroda, 1989. május 30.

- SZAKÁLY 1984. – SZAKÁLY Sándor: Stomm Marcel és a „magyar légió”. *Mozgó Világ*, 1984/6. 67–74.
- SZAKÁLY 1991. – SZAKÁLY Sándor: Vita Nemeskürty Istvánnal. In: SZAKÁLY Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom. Válogatott írások*. Lánchíd Kiadó, Budapest, 1991. 111–112.
- SZAKÁLY 2003. – SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. Ister Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY 2017. – SZAKÁLY Sándor: Nagy Vilmos – az emberséges tábornok. In: *Protestáns hősök. Félszáz portré az elmúlt félévezred magyar történelméből*. Szerk. FAGGYAS Sándor. Press-Pannonica-Media – Amfipress, Budapest, 2017. 262–265.
- SZAKÁLY 2022. – SZAKÁLY Sándor: Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeiről. *Honvédségi Szemle*, 2022/3. 130–139.
- VÉ 1927. – *Vitézek Évkönyve 1927. I. évf. József királyi herceg tábornagy fővédnöksége alatt*. Szerk. PEKÁR Gyula. A „Vitézek Évkönyve” kiadása, Budapest, é. n.

Megjelent: *Korunk*, 2023/1. 43–56.

Aki a Moszkvában 1944 szeptember- októberében tárgyaló magyar fegyverszüneti küldöttséget vezette

Vitéz Faragho Gábor vezérezredes

1944. augusztus 23-án a Román Királyság kivált a szövetséges és társult hatalmak ellen viselt háborúból és szembefordult korábbi fegyvertársával, a Németbirodalommal. A román „fordulatot” követően a Magyar Királyság államfője, Horthy Miklós számára is egyértelművé vált, hogy az 1941–1942 fordulóján még sikerrel kecsegtető – a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen viselt – háború vereséggel végződik. A kérdés csak az volt, hogy a vereség mértékét miként lehetne mérsékelni és majdani vesztes országgént mi vár(hat) a Magyar Királyságra.

Az államfő – bízva a nyugati szövetségesekkel „megkötött” ügynevezett előzetes fegyverszüneti egyezményben” – úgy vélte, a megoldás az amerikaiak és a britek kezében lehet. Az 1944. szeptember 11-én megtartott szűk körű tanácskozáson – amelyen szinte kivétel nélkül a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot kiérdemelt politikusok és katonák vettek részt – született döntés értelmében vitéz Náday István nyugálományú vezérezredes indult a nyugati szövetségesek által már megszállt Olaszországba az államfő üzenetével.

Náday Istvánnal a nyugati szövetségesek egyszerűen közölték, hogy a „helyzet megoldásának kulcsa” Moszkvában található. A Magyar Királyság oda fordulhat fegyverszüneti kérelmével. Náday jelzését követően Horthy Miklós kormányzó – nem kevés lelki tusa után – meghozta a döntést: magyar küldöttség induljon Moszkvába tárgyalni a Szovjetunió képviselőivel – akik a nyugati szövetségesek nevében is eljárak – a háborúból történő kiválás lehetőségéről és mikéntjéről.

A magyar küldöttség kiszemelt vezetője Rátz Kálmán nyugállományú százados lett, aki a magyar királyi Honvédségből történt kiválását követően politikusi pályára lépett és Oroszország/Szovjetunió szakértőnek számított, aki az orosz nyelvet is kiválóan beszélte.

Rátz a megbízatást végül is nem vállalta, betegségeire hivatkozott, emiatt más személyt kellett „keresni”. A küldöttség vezetőjének személyét végül is vitéz Faragho Gábor altábornagyban, a magyar királyi Csendőrség és Rendőrség felügyelőjében találták meg. Faraghot „előélete” – katonai attasé volt Moszkvában – 1940–1941-ben, orosz nyelvismerete és a szovjet viszonyokban való tájékozottság alkalmassá tette a küldöttség vezetői feladatainak ellátására. Mellé Teleki Géza gróft, egyetemi tanárt – a néhai Teleki Pál gróf egykori miniszterelnök fiát –, valamint Szent-Iványi Domokost, a magyar királyi Külügyminisztérium tapasztalt diplomatáját jelölték ki a feladatra, akit az államfő rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterré nevezett ki.

A magyar küldöttség 1944. szeptember 28-án kelt útra, és Szlovákián keresztül, repülőgéppel érkezett meg Moszkvába. A tárgyalások – amelyek inkább egyoldalú „feladatszabásnak” voltak tekinthetők – végül is a három nagyhatalom egységes álláspontját tükrözve 1944. október 11-én az előzetes feltételek magyar részről történő elfogadásával zárultak, amely fel-

tételek Magyarország számára a háborúból történő kiválás lehetőségét teremtették meg, de azzal a vitéz csíkszentsimoni Lakatos Géza vezérezredes vezette magyar kormány, illetve az államfő nem tudott élni.

A fegyverszüneti delegáció vezetője, vitéz Faragho Gábor vezérezredes életútja tipikusnak tekinthető katonai karrier volt, és hogy az élet a születésétől halálig miként alakult, a következőkben lehet röviden összefoglalni.

Vitéz Faragho Gábor 1890. február 16-án született Kecskeméten, Faragó István városi hivatalnok és Mészáros Mária gyermekeként, római katolikus családban. Édesapja 1894-ben elhunyt, és nevelőapja, Virágh Ferenc városi irodatiszt viselte a későbbiek során gondját.

A kecskeméti római katolikus főgimnázium első osztályát jeles eredménnyel végezte el, melyet követően 14 éves korában, 1904-ben a nagyváradi magyar királyi honvéd hadapródiskola növendéke lett, ahol a harmadik esztendőben Kecskemét törvényhatósági jogú város által fenntartott alapítványi helyen tanult, ami a szerény jövedelmű Faragó-Virágh család számára nagy könnyebbséget jelentett.

Faragó Gábor – nevét 1927. december 31-étől előbb Faraghó, majd Faragho formában használta – igen jól tanult és az évfolyam legjobbjai közé tartozott. Az 1906–1907-es tanévben összeredménye 70 értékpont volt, amely „igen jó”-t jelentett és a 46 növendék között a 2. volt a rangsorban. 1907-ben, a harmadik évfolyam befejezése után magánúton sikeres érettségi vizsgát tett. Ugyanis az alantostisztek képzésére szolgáló hadapródiskolák nem adtak érettségit, ezt a magasabb tiszti képzést biztosító katonai akadémiákra törekvő hadapródoknak magánúton kellett megszerezniük. Az érettségi bizonyítvány birtokában Faragho (akkor még Faragó) Gábor felvételt nyert a Ludovika Akadémiára, „teljesen díjmentes államköltséges helyre”.

Faragho Gábort 1910. augusztus 18-án avatták hadnaggyá – 1910. szeptember 1-jei ranggal, 5. rangszámmal – a m. kir. 25. honvéd gyalogezredhez, melynek székhelye Zágráb volt és a vezényleti, valamint a szolgálati nyelve horvát. Faragho a Zágrábban töltött szolgálati ideje alatt elsajátította a horvát nyelvet, de már akkor jól beszélt németül és franciául is. (A későbbiek során megtanulta a szerb, az orosz, a bolgár, a szlovén, az angol és az olasz nyelvet is. 1924-ben szerb és horvát nyelvből tolmácsvizsgát is tett.)

Amikor a magyar királyi Honvédségben megkezdődött a tüzér fegyvernem szervezése, Faragho áthelyezését kérte a tüzérséghez, melyet megelőzően – az ugyancsak zágrábi állomáshelyű – a császári és királyi 37. tábori tüzérezredben teljesített próbaszolgálatot 1912. november 1. és 1913. november 1. között.

A sikeres próbaszolgálat után került át a m. kir. 7. honvéd tábori ágyúosztályhoz, ahol 1914. április 1-jéig szolgált. Ezt követően a m. kir. 6. honvéd tábori ágyúezrednél szolgált ütegtiszti beosztásban és így került ki a frontra is, miközben 1914. augusztus 1-jével főhadnagyi kinevezést nyert.

A világháború éve alatt hosszú hónapokat töltött a harctéren, többször megsebesült. Először a magyar királyi 6. honvéd tábori ágyúezred 1. ütegének elsőtisztjeként a szerb harctéren szenvedett szilánksérülést, majd 1914. november 23-án láblövést. 1916. június 4-én haslövést követően került kórházba, de megjárta a kórházakat tifusszal és más betegségekkel küzdve többek között 1914. szeptember 10. és október 29. között.

A kórházakból történt kikerülését követő lábadozás időszakaiban különböző pótütegeknél szolgált a háterszámban. (1915 októbere és 1916 márciusa között Zágrábban, 1916 decembere és 1917 márciusa között a magyar királyi 42. tábori tüzérezred pótütegének volt a parancsnoka), majd 1917 márciusa és máju-

sa között Laibachban (ma Ljubljana Szlovéniában) rövid vezérkari tanfolyamot végzett – amelyet akkor „tájékoztató tanfolyamnak neveztek –, és 1917. május 1-jével (9. rangszámmal) századossá nevezték ki.

1917 májusától 1917 júliusáig a zágrábi m. kir. VII. honvéd kerületi parancsnokságon előadótiszt volt, majd azt követően a m. kir. 14. honvéd pótüteg parancsnoka lett.

1918. szeptember 29. és október 15. között a „kecskeméti Nemzetőrség” kerületi felügyelője, majd a zágrábi magyar követségen (sic!) szolgált mint előadó, november 30-ig. Hazatérése után a Hadügyminisztérium, illetve később a Hadügyi Népbiztosság 5. (hadműveletek, hírszerzés, hírszerzési adatok nyilvántartása) osztályán volt előadó, és mindeközben a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományira Karára beiratkozott hallgató volt, akinek két félévet igazoltak is a későbbiek folyamán.

1919. május 6. és 1919. július 20. között a Vörös Hadsereg I. hadtestének parancsnokságán volt előadó. 1919. július 20-án beteget jelentett és kivált a szolgálatból sok száz tisztársához hasonlóan, mivel nem tudták elfogadni, hogy a sikeres észak-magyarországi hadjáratot követően a politikai vezetés engedve az antant hatalmak „kérésének” visszavonta a csapatokat a visszafoglalt területekről.

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően Faragho Gábor jelentkezett a Nemzeti Hadseregbe, és 1919. szeptember 1-jétől a Nemzeti Hadsereg Fővezérség II. csoportjánál (hírszerzés, kémelhárítás) szolgált előadói beosztásban.

1921. október 1. és 1923. augusztus 31. között a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam (rejtett vezérkari iskola, a későbbi magyar királyi Honvéd Hadiakadémia) hallgatója volt. Ezt követően 1923. október 1-jétől 1924 pontosan nem

ismert hónapjáig a Honvédelmi Minisztérium Elnökségén (a minisztérium belső szervezetének, az ügyosztályok egymáshoz való viszonyának szabályozása, a szakosztályok ügykörén kívül eső ügyek intézése) beosztott tiszti beosztásban szolgált. 1924 és 1932. november 1-je között a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály (a rejtett Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztály, a katonai hírszerzés és kémelhárítás) beosztottja, 1925. november 1-jétől immáron vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagyi, 1930. november 1-jétől (2. rangszám) vezérkari szolgálatot teljesítő alezredesi rendfokozatban.

Faragho Gábort – kérelmére – világháborús katonai teljesítménye alapján háborús értéke kiváló (5) volt és birtokosa volt a Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel, kardokkal, az Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, a Károly Csapatkereszt, a Sebesültek Érme, szalagján három sávval, valamint az elmaradt háborús kitüntetést igazoló Kormányzói Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérme, szalagján a hadidíszítménnyel és kardokkal ékesített Vaskorona Rend III. osztálya kitüntetéseknek – az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó 1927. június 26-án vitézzé avatta.

1932. november 1. és 1933. október 1. között a m. kir. „Losonczy István” 5. honvéd tüzérosztály közigazgatási vezetője, majd 1935. február 1-jéig 2. parancsnokhelyettese (rejtett osztályparancsnok) volt. 1935. február 1-jével nevezték ki a Pécssett állomásozó m. kir. „Kinizsi Pál” 4. honvéd tüzérosztály parancsnokává és töltötte be ezt a beosztást egészen 1938. április 1-jéig, miközben március 17-én tartósan vezényelték a Honvédelmi Minisztérium Elnökségére.

1938. április 1. és 1940. március 1. között a Honvédelmi Minisztérium Elnökség B. vezetőjeként szolgált az 1936. no-

vember 1-jével (16. rangszámmal) ezredessé kinevezett Faragho Gábor, akinek minősítése 1931 és 1935 között – majd 1932 és 1941 között is – kiváló (5) volt, és 1938-tól a csapattiszti állományból visszakerült a vezérkari tisztek állománycsoportjába.

A Honvédelmi Minisztérium Elnökség B. ügykörébe „A békeszerződésből folyó és külfölddel kapcsolatban felmerülő katonai ügyek. Idegen katonai attachékkal való érintkezés” kérdései tartoztak. Faragho Gábor ezen beosztásában gyakorlatilag minden Magyarországra akkreditált katonai attaséval személyes kapcsolatba került és jól hasznosította széleskörű nyelvismeretét.

A Magyarországra akkreditált katonai attasékkal való kiváló kapcsolatát igazolhatják azok a külföldi kitüntetések, amelyek közül számosat már a jelzett beosztása idején, illetve az abból történt felmentése után kapott, így többek között az Olasz Korona Rend nagykeresztje (1942), a bolgár Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje (1938), az Olasz Korona Rend parancsnoki keresztje (1936), a Német Sas Rend Érdemkeresztje I. fokozata (1939), a svéd Kard Rend parancsnoki keresztje (1940), a japán Szent Kincs Rend III. osztálya (1941), a horvát Zvonimir Király Koronája Rend I. osztálya a csillaggal (1943), a Finn Fehér Rózsa Rend I. osztályú parancsnoki keresztje (1941), a pápai Nagy Szent Gergely Rend parancsnoki keresztje.

Faragho Gábor vezérkari ezredes 1940. március 1-jétől és május 1-jéig a Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztályán – katonai hírszerzés és kémelhárítás – készült fel a szovjetunióbeli (Moszkva) katonai attaséi feladataira, és az államfő 1940. július 1-jével ki is nevezte katonai attasénak a moszkvai magyar királyi követségre. (Megjegyzendő, hogy 1940. május 1-jével előzetes hozzájárulását adta az államfő a finnországi, észtor-

szági és litvániai katonai attaséi kinevezésének is, de az utóbbi két államnak a Szovjetunióba történt „betagozódása” felülírta a magyar szándékot, míg Finnországba a németországi (Berlin) magyar katonai attasét akkreditálták 1941. november 15-ig, és csak azt követően lett önálló katonai attaséi állomás-hely Helsinki.)

A moszkvai beosztásának átvételét követő hónapban, 1940. augusztus 1-jével nyert tábornoki kinevezést (14. rangszám) Faragho Gábor, és mint ilyen szolgált Moszkvában ténylegesen 1941. június 23-ig, a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakításáig.

Faragho-nak is jelentős szerepe volt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után Oroszországba került honvédszázlóknak a Szovjetunió által 1941 tavaszán Magyarországnak történt visszaadásában, amelyet megelőzött Rákosi Mátyásnak és Vas Zoltánnak a Szovjetunióba történt „kiengedése”.

Faragho Gábor a Szovjetunióban szerzett tapasztalatairól, benyomásairól 1942-ben kiadott *Szovjetország (U. R. S. S.)* című könyvében számolt be, amely az adott időben sikerkönyvnek számított, hogy azt később – 1945 után – a „tiltott könyvek” közé sorolják be.

Faragho Gábor a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakítását követően a moszkvai magyar követség beosztottjaival együtt tért vissza Magyarországra Törökországon, Bulgárián és Románián keresztül. „Moszkvai m. kir. kat. katonai attaché megbízatása alól”-i felmentésére „hivatalosan” azonban csak 1941. augusztus 1-jével került sor, amelyről a *Külügyi Közöny* 1941. szeptember 15-i száma tudósított.

S hogy milyen körülmények között távozhatt Moszkvából Faragho Gábor, azt jól jelezheti a moszkvai magyar követség, Kristóffy József rendkívüli követ és meghatalmazott minisz-

ternek Budapesten keltezett – dátumot nem viselő – jelentése a külügyminiszternek, Bárdossy Lászlónak. Kristóffy többek között a következőket írta: „Meg kell említenem, hogy a követség épületéből történt kilakoltatásunkkor, valamint a [szovjet–török] határig való elszállításunk folyamán a külügyi népbiztosság kiküldöttje jelen nem volt, és kizárólag rendőri őrizet alatt állottunk. Csupán a szovjet határon, Lenínában keresett fel a Külügyi Népbiztosság kiküldöttje, akivel szemben tiltakoztam a bánásmód miatt, amelyben a rendőrség bennünket részesített.”

A külszolgálatból hazatért Faragho Gábor vezérőrnagyot – a tábornoki rendfokozati elnevezés 1941 augusztusától vezérőrnagyira „módosult” – 1941. szeptember 1-jével nevezték ki a Honvédelmi Minisztérium Elnökség vezetőjének. Ebben a beosztásban – amely a Honvédelmi Minisztériumban az egyik legfontosabb beosztás volt – 1942. november 15-éig maradt, amikor is a m. kir. Csendőrség felügyelőjévé nevezte ki az államfő, majd 1943. február 1-jével (1. rangszám) altábornagyi kinevezést kapott.

A m. kir. Csendőrség, mint katonailag szervezett közbiztonsági testület, kettős alárendeltségű volt. Személyi, anyagi és kiképzési téren a honvédelmi miniszter alatt állott, alkalmazását illetően a belügyminiszter alá tartozott. Faragho altábornagy a csendőrség felügyelőjeként személyét tekintve a honvédelmi miniszternek volt alárendelve, és ő felelt a csendőrség személyi, kiképzési és fegyelmi ügyéért.

A csendőrség és a rendőrség 1944 nyarán bekövetkezett átszervezését követően – amikor is a m. kir. Államrendőrség a m. kir. Csendőrséghez hasonló katonailag szervezett őrtestületté „alakult át” – 1944. július 1-jétől a magyar királyi Csendőrség és Rendőrség felügyelője szolgálati állást töltötte be Faragho Gábor, aki hamarosan a szövetségesekkel Moszkvá-

ban folytatni remélt tárgyalásokra kiutazó magyar delegáció vezetője lett 1944. szeptember 28-án. A delegáció vezetőjének „tekintélyét, rangját” emelendő, az államfő 1944. szeptember 27-én vezérezredessé nevezte ki Faragho Gábort, aki ezt követően ezt a rendfokozatot használta, jóllehet a jogszabályokban előírt honvédelmi miniszteri ellenjegyzést a felgyorsult események miatt nem kapta meg az államfői döntés.

Magyarország 1943-tól igyekezett kapcsolatot teremteni a szövetséges nagyhatalmakkal – elsősorban Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal –, hogy adott esetben a háborúból időben és minél kisebb veszteségek árán kilépjen. Ezek a kísérletek azonban csak apró részeredényekre vezettek, és 1944 szeptemberében teljesen egyértelművé vált, hogy Magyarország a háborúból való kilépés „ügyében” a Szovjetunióhoz kell hogy forduljon.

Horthy Miklós kormányzó kezdetben – amint arra korábban már utalás történt – a tárgyalódelegáció vezetőjének személyét a szovjet/országi ügyekben szakértőnek számító Rátz Kálmán nyugállományú katonatisztben, országgyűlési képviselőben vélte megtalálni, aki kellő kormányzati támogatással a gazdasági és kulturális kapcsolatok előmozdításának céljából 1941 tavaszán (is) a Szovjetunióban tartózkodott, de Rátz betegsége hivatkozva elhárította a megbízatást. Ezt követően került a képbe vitéz Faragho Gábor altábornagy, aki katonai attaséi működésének időszakából rendelkezett Szovjetunióbeli tapasztalatokkal és ismeretekkel, valamint ismerősökkel (is).

Faragho Gábor, mint Magyarország kormányzójának, Horthy Miklósnak az egyik meghatalmazottja, 1944. október 11-én Moszkvában aláírta azt az okmányt, amely Magyarország és a szövetséges hatalmak közötti megkötendő fegyverszünet előzetes feltételeit tartalmazta.

Az egyezmény szövege – az eredeti okmány orosz és francia nyelven készült és a francia nyelvű szövegnek 1945. április 18-án kelt hiteles másolatából 1945. június 19-én az Igazságügyminisztérium VII. ügyosztályán készült fordításban – magyarul ekképpen hangzik: „A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok kormányai kívánalmainak megfelelően Horthy kormányzó és a magyar kormány alulírott képviselői, Faragho Gábor vezérezredes, dr. Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter és gróf Teleki Géza egyetemi tanár, kellőképpen meghatalmazva, a következő előzetes feltételt fogadták el:

Magyarország kiüríteni tartozik Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia valamennyi általa megszállt területét és visszavonni valamennyi magyar csapatot és valamennyi magyar hivatalnokot az 1937. december 31-én fennállott határok közé. Ezt a kiürítést ennek a nyilatkozatnak a magyar kormány átvételétől számítva 10 nap alatt be kell fejezni. Ennek a kiürítésnek figyelemmel kísérése és ellenőrzése céljából a három szövetséges kormány el fogja küldeni Magyarországra képviselőit, akik a szovjet képviselő elnöklété alatt az Egyesült Szövetséges Misszió misszióminőségében fognak működni.

Magyarország kötelezi magát arra, hogy megszakít minden kapcsolatot Németországgal, és hogy Németország ellen azonnal hadat üzen, ennek ellenében a szovjet kormány hajlandó Magyarországnak katonai segítséget nyújtani.

Moszkva, 1944. október 11.

Horthy kormányzó képviselői: VITÉZ FARAGHO GÁBOR vezérezredes, SZENT-IVÁNYI DOMOKOS rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, GRÓF TELEKI GÉZA egyetemi tanár.”

Ezen „szerződés” alapján és értelmében tett érdemének igazán nem nevezhető kísérletet a Horthy Miklós kormányzó és

a Lakatos Géza vezérezredes vezette magyar királyi kormány a háborúból történő kiválásra 1944. október 15–16-án.

Faragho Gábor a háborúból történő kiválási kísérlet kudarcát követően Moszkvában maradt, résztvevője lett a jövő magyar kormányának megalakításáról zajló tárgyalásoknak és az ott megszületett döntés értelmében miniszteri tisztség várományosaként érkezett vissza 1944. december 12-én Magyarországra.

Az 1944. október 15–16-ai nyilas–hungarista hatalomátvételt követően létrejött új hatalom „hűtlenség” vádjával 1945. január 18-án – számos, a szovjet oldalra átment tábornok és tisztjársához hasonlóan – rendfokozatától megfosztotta, lefokozta.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. december 21-én Debrecenben „megválasztott” – de a személyi összetételét tekintve Moszkvában már korábban összeállított – kormányban a közellátásügyi miniszteri tisztelet kapta meg Faragho Gábor.

1944. október előtti tevékenységében kifogást nem találtak, személyét „igazoltnak” nyilvánították. Ennek ellenére az Ideiglenes Nemzeti Kormány a baloldal által állandóan támadott tagjai közé tartozott, és végül is 1945. július 21-ével miniszteri tisztségéből felmentették. Azt megelőzően azonban még, mint az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagja – a miniszterelnök Miklós Béla vezérezredeshez és Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszterhez hasonlóan – megszavazta a magyar királyi Csendőrség megszüntetéséről szóló előterjesztést. Amelyről „Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.650. M. E. számú rendelete – a csendőrség felosztatásáról és az államrendőrség megszervezéséről – többek között ekképp rendelkezett: „Az ideiglenes nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 21. és 22. napján Debrecenben adott meghatalmazás alapján az ideiglenes nemzeti kormány az ország közbiztonságának meg-

szervezése és egységes irányítás alá helyezése végett a következőket rendeli:

„1. § (1) A m. kir. csendőrség a múlt néPELLenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el, ezért a magyar nép egységes ítéletének végrehajtásaképpen, az ideiglenes nemzeti kormány megállapítja a csendőrségnek, mint testületnek a felelősségét és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlatja.

(2) Mindazok a személyek, akik a csendőrség szolgálatában állottak, szolgálatukból elbocsátatnak.

(3) A volt csendőrségi személyeknek és hozzátartozóiknak illetménye, nyug- és kegydíj igénye megszűnik...”

Faragho Gábor – aki egyébként irodalmi érdeklődése és kecskeméti születése okán 1942. december 19-től a Kecskeméti Katona József Társaság tagja is volt – 1945. szeptember 1-jével mint vezérezredes nyugállományba került és miniszteri nyugellátásban is részesült.

A megszüntetett/felosztatott magyar királyi Csendőrség és Rendőrség volt felügyelője egy ideig azon kevesek közé tartozott, akik „igazol”-nak nyilvánítottak és ezzel feddhetetlennek gondolhatták magukat.

Nyugállományba helyezését követően Faragho Gábor elhagyta Budapestet – lakása a Mérleg utca 6. szám alatti házban volt – és Kecskemétre költözött, illetve a Kecskemét melletti tanyáján – amely mintegy 300 kataszteri holdat tett ki (szántó, erdő, legelő, halastó, szőlő) – töltötte napjai nagy részét és nem vett részt a politikai életben. Egyetlen egy pártnak sem volt és nem is lett a tagja.

Az 1951-ben Budapestről és vidéki városokból megindult kitelepítések azonban őt sem hagyták „érintetlenül”. Kecske-

métről Újfehértóra telepítették ki, de rövidesen saját Kecskemét melletti tanyájára költözhetett át – lánya emlékezése szerint – a Szovjetunió budapesti nagykövetségének „közbenjárására”. Rendfokozatától megfosztották és nyugellátását is megvonták. A saját tanyájára előírt kényszertartózkodását 1953. szeptember 11-én feloldották, de a „szabad életnek” már nem sokáig örülhetett. 1953. december 22-én a kecskeméti kórházban hunyt el, veseelégtelenségben alig két hónappal 64. életének betöltése előtt. 1953 decemberében kísérték utolsó útjára a kecskeméti Köztemetőbe.

BIBLIOGRÁFIA

- FARAGHÓ Gábor: *Szovjetország (U. R. S. S.)*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1942.
- KOROM Mihály: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti kormány 1944–1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta JUHÁSZ Gyula. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették*. Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2014. (Második, javított és bővített kiadás.)

- SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945.* Magyar Napló Kiadó – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: Fegyverszüneti egyezmény. 1944. október 11., Moszkva. *Magyar Hírlap*, 1984. október 11.
- SZAKÁLY Sándor: Náday István „útravalója”. In: *Lymbus 2008. Magyarságtudományi közlemények.* Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet – Klebelsberg Kuno Alapítvány – Magyar Országos Levéltár – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008. 315–319.
- SZAKÁLY Sándor: Tábornok a Felvidékről. Vitéz Náday István vezérezredes (1888–1954). In: *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére.* Szerk. és a bevezetőt írta MAKKAI Béla. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. 321–329.
- SZAKÁLY Sándor: Tábornokok az Ideiglenes Nemzeti Kormányban (1944–1945). In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmányok Izsák Lajos 70. születésnapjára.* Főszerk. ERDŐDY Gábor. Szerk. FEITL István – SIPOS Balázs – VARGA Zsuzsanna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 163–169.
- SENT-IVÁNYI Domokos: *Visszatekintés 1941–1972.* (Magyar Szemle Könyvek.) Magyar Szemle, Budapest, 2016.
- TELEKI Géza: A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások. *Hírünk a világban (Washington)*, 1955/1–10. (passim)

Megjelent: *Aki a Moszkvában 1944 szeptember-októberében tárgyaló magyar fegyverszüneti küldöttséget vezetett – Vitéz*

Faragho Gábor vezérezredes életútjának rövid vázlata címmel.
In: *Titkos cikkek az örök békéhez. Ünnepi tanulmányok a 70 éves Fülöp Mihály tiszteletére.* Szerk. ZACHAR Péter Krisztián – BARNÁ Attila. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023. 397–406.

Dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf a Magyar Tudományos Akadémia élén (1871–1884)

A Magyar Tudományos Akadémiának – amely 1830 és 1840 között Magyar Tudós Társaság néven működött – fennállásának kezdetétől napjainkig mindösszesen huszonegy elnöke volt. Ezen elnökök egyike – a negyedik a sorban – dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf, a Magyar Királyság egykori pénzügyminisztere (1867–1870), miniszterelnöke és egyben honvédelmi minisztere (1871–1872), illetve az Osztrák–Magyar Monarchia korábbi pénzügyminisztere (1870–1871) volt.

Lónyay Menyhért 1822. január 6-án Nagylónyán született középbirtokos családban. Közép- és felsőfokú tanulmányait Budán folytatta a piarista rend gimnáziumában, majd a pesti tudományegyetemen tanult tovább, ahol elvégezte a kétéves filozófiai és a hároméves jogi tanfolyamot. (Később ugyanott – 1839-ben – szerzett bölcsészdoktori oklevelet.)

A kor szokásainak megfelelően utazásokat tett Magyarországon területén, illetve az akkor még különálló Erdélyben. Tervbe vett nyugat-európai utazása – az arra történt felkészülés ellenére – elmaradt. Az elmaradás okát a Lónyay életútját vizsgáló, feldolgozó kutatóknak még nem sikerült „kideríteni”.

(A későbbiek során azonban kortársaihoz hasonlóan tett nyugat-európai utazást.)

Lónyay Menyhért érdeklődése kezdetektől fogva főleg a gazdasági, pénzügyi kérdések iránt nyilvánult meg. Már fiatalon bekapcsolódott a közéletbe. 1843-ban Bereg vármegye országgyűlési küldöttje – képviselő – lett az Alsótáblán és 1847-ben ismételten képviselővé választotta Bereg vármegye.

1848–1849-ben a magyar Pénzügyminisztériumban miniszteri tanácsosi rangban dolgozott 1848. szeptember 5. és 1849. augusztus 11. között, majd megbízott államtitkár lett 1849. április 6. és 1849. augusztus 11. között.

A szabadságharc leverését követően emigrált. Viszonylag rövid Franciaországbéli tartózkodás után – ahol egyetemi előadásokat is látogatott – tért vissza Magyarországra és kapcsolódott be ismét a köz- és politikai életbe, 1861-től országgyűlési képviselőként.

A kiegyezési elképzelések pártolója volt, ezért nem meglepő, hogy a Habsburg-házzal történt kiegyezést követően létrejött Andrassy Gyula gróf vezetésével megalakult kormánynak – korabeli szóhasználattal: ministerium – tagja lett. Ő kapta meg a pénzügyminiszteri tárcát 1867. február 20-án, és 1870. május 21-ig be is töltötte a tisztséget.

Az uralkodói, I. Ferenc József osztrák császár és magyar király felkérése nyomán 1870. május 21-ével a császári királyi Pénzügyminisztérium vezetését vette át és lett a három „közös minisztérium” – külügy, hadügy, pénzügy – egyikének magyar származású vezetője.

Alig másfél esztendei működése után a császári királyi Pénzügyminisztérium éléről a Magyar Királyság miniszterelnöki tisztségbe került 1871. november 14-én, a császári királyi külügyminiszteri tisztségre felkért – így a magyar miniszterelnöki tisztréről lemondott – Andrassy Gyula gróf utódaként.

Miniszterelnöki tiszte mellett saját kormányában egyúttal a honvédelmi miniszteri tisztséget is betöltötte Lónyay Menyhért, akit 1871. augusztus 3-án grófi rangra emelt az uralkodó. Kormányfői, illetve miniszteri tevékenysége alig egy esztendőig tartott. 1872. december 4-én miniszterelnöki, december 5-én honvédelmi miniszteri tisztségétől is megvált.

Lónyay Menyhért alig 50 esztendő korára a Magyar Királyság legfontosabb közjogi méltóságait elérte. Közel harminc esztendő aktív politikai pályafutását 1875-ben zárta le, többé nem indult már képviselői mandátumért és távolmaradt az országgyűlési munkától.

Kérdés természetesen, hogy a maga által meghozott döntés eltávolította-e őt a közélettől, amely nem azonos a politikai élettel. Úgy vélem, nem. Lónyay a könyvírásban, szakmai publikációk közreadásában és a nemzetgazdasági ügyek iránti elkötelezettségében megtalálta a feladatokat magának.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke „foglalkozási besorolásában” írónak és bölcsésznek nevezett Lónyay Menyhért 1858-tól volt a tudós testület tagja. 1858. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1861. december 20-án tiszteleti tagja, 1866. január 21-én igazgatói tagja és még ugyanazon esztendőben, április 15-én alelnöke lett.

Ha az időrendet nézzük, akkor azt is mondhatnánk, hogy a tudományos pályáját váltotta fel a politikai pálya, de ez így pontatlan lenne. Ismeretes, hogy az adott időben a politikai életben aktív szereplők közül számosan a tudós testület munkájában is tevékenyen részt vettek.

Lónyay Menyhértet a Magyar Tudományos Akadémián 1871 májusában választották elnökké. Lónyay megválasztásával – az MTA előző elnökéhez, báró Eötvös Józsefhez hasonlóan – ismét egy kormányzati tisztséget betöltő politikus került a tudós testület élére. Ezt azonban nem tekinthető vélet-

lennek. Lónyay Menyhért – amint arra már utalás történt – 1858 óta az MTA levelező tagja, 1861-től tiszteleti tagja, 1866-tól igazgatói tagja és alelnöke volt. Így elnökké választása nem okozhatott különösebb meglepetést.

A korábbi elnök, báró Eötvös József is a Magyar Tudományos Akadémia alelnöki székéből lépett előrébb és követte a tisztségben Desseffy Emilt. Amint Cieger András – Lónyay Menyhért életútjának legalaposabb ismerője – idézte Lónyay Menyhért első elnöki beszédét, amelyben az MTA új elnöke megválasztásának indokaként többek között azt mondta, hogy „...ily esetben [Eötvös váratlan elhunytára utalt Lónyay] kötelessége a lobogót megragadni a hozzá közel állónak, hordozni és védeni mindaddig, míg azt, mit a gondjaira bízott, egy méltóbbnak, képeesebbnek, erősebbnek, a kötelesség teljesítésének nyugodt öntudatával, át nem adhatja.”

Lónyay Menyhért az Eötvös József által kialakított szerepfelfogásnak minden valószínűséggel nem tudott megfelelni – vélekedett a már hivatkozott Cieger András. Elhunyt elődje nagyívú, a Magyar Tudományos Akadémián megtartott beszédeiben 1867-től kezdődően a liberális tudománypolitika civilizatorikus programját hirdette meg, és ennek keretében új irányt igyekezett szabni a tudós testület munkájának.

Lónyay akadémiai elnökké történt megválasztásakor éppen a császári királyi Pénzügyminisztérium ügyeinek intézésével, annak az irányításával volt elfoglalva Bécsben, melyet követően a magyar királyi miniszterelnök teendői foglalták el idejét és erejét. Midőn a nevezett tisztségeket bírta, a Magyar Tudományos Akadémia tényleges irányítása Csengery Antalra, az MTA alelnökre hárult.

Valószínűsíthető, hogy Lónyay Menyhért elnökké választásában közrejátszhatott az MTA tagjainak azon reménykedése, hogy a pénzügyekben járatos Lónyay megválasztása esetén

sor kerülhet az Akadémia pénzügyi helyzetének rendbetételére. Amire az adott időben és adott helyzetben igen csak szükség volt.

Minden bizonnyal Lónyay Menyhért is tisztában lehetett ezzel a – vele szemben ki nem mondott – elvárással, mert a Magyar Tudományos Akadémia éves ünnepi közgyűléseire készített beszédei – amint arra a már hivatkozott Cieger András publikációiban rámutatott – többnyire, sőt mondhatni rendszeresen, az intézmény költségvetési, pénzügyi helyzete körül forogtak.

Lónyay Menyhért 1884-ban megtartott – utolsó – elnöki beszédében nem kis büszkeséggel jelentette a tudós társaság tagjainak, hogy a mindenre odafigyelő fegyelmezett takarékoskodás és a pénzügyi gazdálkodás átláthatóvá tételének köszönhetően a Magyar Tudományos Akadémia minden addig fennállott tartozását törlesztette és tiszta vagyona eléri a 2 millió forintot. (A jelzett 2 millió forintot egyébként a Lónyay vezette Magyar Földhitelintézet kezelte).

Lónyay szűkszavúságának másik oka lehetett, hogy nem szeretett beszédeket tartani. Retorikai képességeit több évtizedes politikusi pályafutása ellenére is hiányosnak érezte. Úgy tűnik, hogy retorikai képességeinek hiányos volta egész pályáján végigkísérte. „Folyó hó 20-án lesz az Akadémia ez évi ünnepélyes közgyűlése – jegyezte fel 1883. május 9-én Lónyay –, megint egy rövid alkalmi beszédet kell elmondanom – mihez [!] nem tudok, melynek megírása mindig fejtörést okozott nekem – minden alkalmi beszédnek frázisok és nem tárgy képezi alapját – mi természetemmel nem egyezik – és mégis az Akadémiában, annak elnöki székéről hány ily beszédet kellene összeállítanom, nem számítva az emlékbeszédeket. Most rövid lehetek, két hosszú beszéd úgyis be fogja tölteni a szűkre szabott időt.”

Lónyay Menyhért, aki a már említett retorikai képességiben bizonytalanságot érzett legfontosabbnak vélt emlékező beszédei szövegeinek véglegesítése előtt munkatársai, barátai segítségét kérte: Trefort Ágoston Eötvös-émlékbeszédéhez írt bő vázlatot 1872-ben a számára, míg Arany Jánossal a magyar nemzeti irodalom újjászületésének századik évfordulójára készített beszédét nézette át, ugyancsak 1872-ben. A Deák Ferenc emlékét felidéző beszédét 1877-ban Kaas Ivorral „stilizáltatta”. Mindezek számára nem okoztak sem problémát, sem kisebbségi érzést.

A Magyar Tudományos Akadémia élén eltöltött évei alatt az Akadémia pénzügyi helyzetének rendezése, költségvetési helyzetének stabilizálása mellett még két jelentősebb dolog kapcsolható a nevéhez. 1872-ben javaslatára létrehozták az Akadémián belül a Nemzetgazdasági Bizottságot, melynek élete végéig elnöke is maradt. Nyugodtan mondhatjuk szívének kedves, testhezálló feladat volt Lónyay számára. Két esztendővel később, 1874-ben *Nemzetgazdasági Szemle* néven szakfolyóiratot indított a testület. A szakfolyóirat létrejöttének szükségességét, Lónyay indítványának szövegében is megfogalmazta – amely az akkori pénzügyi válság éveiben nyilvánvaló volt –: „Szükség, hogy az államtudományok s különösen a nemzetgazdasági ismeretek terjesztését mozdítsuk elő, mert a történet tanúsága szerint a mi korszakunkban alig van tudomány, melynek fejlődése és általános elterjedése üdvös hatását jobban bizonyítja. Ellenben a legutóbbi évek története tanúsítja, hogy a közgazdasági elvek kellő fel nem ismerése nagyrészt okozá azon bajokat, melyek államéletünk jelenben legégetőbbjét képezik, s az elkövetett hibák gyors orvoslása egyedül ezen igazságok következetes és célszerű viszonyainkhoz mért alkalmazásából remélhető.”

Lónyay másik – az MTA akkori éveinek talán legfontosabb – kezdeményezése az volt, hogy az Akadémia közadakozásból

vásárolja meg Tasner Gézától Széchenyi István irathagyatékát, köztük naplóit. Lónyay részletesen kimunkált elgondolását az Akadémia alapításának ötvenedik évfordulóján tette közzé, és összekapcsolta saját munkájának megjelentetésével. Abban a Széchenyi István által németül írott naplóból kiválasztott és magyarra fordított idézetek segítségével méltatta Széchenyi pályáját. Könyvét, amelyben több helyütt is a Széchenyihez fűződő tanítványi, munkatársi viszonyáról is írt térítésmentesen megküldték Magyarország szinte összes kaszinójának, egyletének, egy felhívást mellékelve ahhoz. Hiú ábrándnak bizonyult azonban Lónyaynak az az elképzelése, hogy az irathagyaték megvásárlásához szükséges 20 ezer forint rövid időn belül össze fog gyűlni. Egy esztendővel a felhívás közreadását követően az összegnek alig valamivel több, mint a fele állt még csak rendelkezésre a felajánlásokból.

A sikertelenség okairól Lónyay Menyhért ekképp írt Tasner Gézának, a hagyaték tulajdonosának: „Általában mondhatni, hogy ezen gyűjtés kedvezőtlen körülmények közt indult meg és folyik még ma is. Elmúlt év június havában a budai zivatar, jelenben árvíz és a Deák-emlékszoborra való gyűjtések annyira elfoglalták az embereket, hogy megfeledkeztek a gróf Széchenyi emléke iránti kegyeletről; de általában a nyomor az országban oly nagy, hogy utángyűjtések által még nagyobb összeget összehozni alig lesz lehetséges.” Csalódottságát Lónyay Menyhért nem titkolta, és annak az Akadémia közgyűlésén tartott beszédében hangot is adott. Különösen azt nehezményezte, hogy az addig összegyűlt pénz mindössze néhány magánszemély adományainak volt köszönhető, jöllehet Lónyay eredeti szándéka az volt, hogy a kéziratok árát – akár csak kisebb összegekből is, de – sokan adják össze, ezzel is kifejezve nemzeti összefogás fontosságát és az utókor háláját a Magyar Tudós Társaság létrehozásában meghatározó szerepet játszó Széche-

nyi István gróf emlékének. A gyűjtési „kudarc” okaként a szélesebb nyilvánosság előtt azonban már a keleti népekre jellemző apátiát említette. A Széchenyi-iratoknak az MTA részére történő átadására végül 1877-ben került sor, ezzel a „legnagyobb magyar” irathagyatéka a legjobb helyre került.

Lónyay egyébként tervezte, hogy nagyobb, elemző tanulmányt ír Széchenyi munkásságáról. Hogy a terv milyen formában és hogyan valósult volna meg, nem ismeretes pontosan. Lónyay Menyhért irathagyatékában még megtalálható ugyan az első, mintegy tíz kéziratoldali szöveg a tervezett kéziratból, de hogy annak terjedelme mekkora lett volna és Széchenyi munkásságát mennyire ölelte volna fel, csak feltételezhetjük.

Nem ismeretes a kutatások jelen állása szerint, hogy Lónyay Menyhért, a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként résztvevője lett volna a magyarság eredetéről is zajló tudományos vitáknak az 1870-es, 1880-as években, amelyekre a széles közvélemény figyelme is ráirányult. Sokkal inkább foglalkoztatták Lónyayt azok a nemzetgazdasági kérdések, amelyek a korabeli politikai élet vitáihoz kapcsolódtak, és amelyekben a Magyar Tudományos Akadémia különböző pályázatok kiírásával igyekezett érdemben állást foglalni.

Az Akadémia 1873-ban a magyar jegybankügy rendezésének kérdésében, valamint a vicinális vasutak finanszírozásának ügyében, illetve 1877-ben a vasutak államosítása közgazdasági megítélésének témakörében várta a különböző pályamunkák beérkezését.

Lónyay Menyhért, mint az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának az elnöke, felkarolta továbbá a telepítések ügyét. A munkaerő szervezett áttelepítése az országon belül, illetve a külföldről való betelepítés gondolata már az 1870-es évek második felétől kezdve foglalkoztatta a nemzet erejeként jellemzett magyar földbirtokos réteg romlásáért aggodókat.

A kérdés fontosságát jelzi, hogy a *Nemzetgazdasági Szemle* már az 1877. évfolyamában több, e témával foglalkozó írást közölt, a Lónyay Menyhért által vezetett bizottság pedig 1879 januárjában rendezett vitát Galgóczy Károly *A telepítések mai fontossága s vizsgálódás sikerülések feltételei körül* című előadásáról. Az ülésen Lónyay elnökölt és röviden fel is szólalt. A kérdés lényegében az 1880-as évek politikai diskurzusának egyik állandó témájává vált, nem kis részben az újkonzervatív és agrárius körök nyomására.

A napi politikai életben való megszólalás lehetőségét Lónyay számára számos esetben a tudomány fórumai biztosították, és élt is a lehetőségekkel. Az Akadémia egyik alapítójáról, gróf Andrássy Györgyről 1873-ban tartott megemlékező beszédében például saját korának közéletét bírálta, ami a nemzeti összefogás helyett a pártviszályok szításában jeleskedik. Megelégedéssel vette tudomásul, hogy sokan megértették mondanivalója aktualitását: „Ismeretlenektől kaptam leveleket az akadémiai beszéd folytán, úgy látszik, nem csak Önnek nyerte meg figyelmét” – írta Kaas Ivornak.

1877 januárjában pedig – amikor Deák Ferenc halálának első évfordulója alkalmából tartott akadémiai beszédet – szövegével üzent a gazdasági kiegyezés megújításán dolgozó Tisza Kálmán miniszterelnök vezette kormánynak, figyelmeztetve a politikusokat az 1867-es kiegyezés során elért vívmányok megtartásának fontosságára.

Akadémiai tisztségét kihasználva nem egy esetben fogalmazta meg aktuálpolitikai gondolatait tudományos megközelítésben. Erről általában könyveiben, tanulmányaiban megfogalmazott gondolatai szólnak, amelyek a korábbi miniszteri, miniszterelnöki működésének igazolásául (is) szolgálnak, és az őt követő politikusok, kormányok kritikáját is tartalmazzák.

1877-ben ismételten az MTA elnökévé választották; a korábbi szinte közel egyhangú szavazásokkal ellentétben csupán 29:13 arányban erősítették meg elnöki tisztében. Hogy ennek mi lehet az oka, nem tudjuk, de nem kizárható – amint arra Cieger András Lónyay Menyhért életét feldolgozó könyvében is utal –, hogy Haynald Lajos kalocsai érsek jelölése az 1880-as évekre markánsná váló katolikus–protestáns ellentétet előlegezte meg a tudós testületben. Nem igazolhatja, de talán alátámaszthatja ezt a feltételezést, hogy néhány nappal a tisztújítás megtörténtét követően Szász Károly akadémikus (későbbi református püspök) cikket jelentetett meg az *Ellenőr* című lap hasábjain, amelyben igyekezett adatokkal cáfolni azt a lassan közkeletűnek számító vélekedést, miszerint „... az akadémiába bejuthatásnak legbiztosabb kálvinistának lenni”.

Természetesen nem állítható, hogy a protestáns felekezethez való tartozás döntő tényezőnek bizonyult volna az MTA tagság elnyeréséhez, de kétségtelen tény volt, hogy az adott időben az MTA elnöke, Lónyay Menyhért, alelnöke, Csengery Antal és főttkára, Arany János a református felekezet tagja volt.

Lónyay korabeli jegyzeteiből az 1883. májusi akadémiai választás kapcsán is érzékelhetőnek tűnik egy konfliktus, jóllehet a belső ellentétek akkor nem kerültek nyilvánosság elé. „Rövid lehetek, azon történések után, – írta Lónyay – melyek az elnökválasztás iránt az időkben felmerültek – de melyek lecsillapítottnak látszanak – a félreértések elenyésztek. Tehát még 3 évre megválasztanak, ez lesz az utolsó választás, melynek magamat alávetem. A kedvezőtlen sors megviselte tekintélyemet, a múltakat emberek feledék, csak lenne, ki helyemet betölthetné, ma visszavonulnék ezen országban leginkább megtisztelő állástól.

Képezni s nevelni kell az utódot – gr. Széchenyi Bélára gondolok. Fogok szólani legközelebb. Jobb nekem lassan-las-

san visszavonulnom minden nyilvános élettől – rendezem ügyeim –, s míg élek Isten segedelmével, az irodalmi tudományos munkásságnak fogom időm szentelni.”

Az elnökválasztás során a leadott harminchat szavazatból harmincnégyet sikerült elnyerni Lónyaynak, de az eredmény, a siker már nem töltötte el különösebb örömmel.

Az Akadémia közgyűlésén 1883. május 20-án elmondott ünnepi beszédét inkább tekinthetjük búcsúzóznak, mint „győzelmi jelentésnek”. Többek között ezeket mondta: „Ma az előrehaladott életkorban [Lónyay Menyhért 61 éves volt ekkor] nyugalomra vágyódva, várva várom azt az időt, midőn e kitűnő helyet a tehetségem szerinti kötelesség teljesítésének tudatával annak adhassam át, ki a nagy és dicső elődök méltó utódja leend, s ámbár jelenleg újra három évre választattam, tisztemet bármikor az Akadémia rendelkezésére bocsátom. A küzdelmes napokra következett nyugodt korszakban nem újat teremteni, irányt szabni feladatom, hanem csendes munkálkodásban az Akadémia érdekeit előmozdítani, gyarapodásán fáradozni tartottam kötelességemnek. Negyven éve küzdök közpályán. Mint húsz éves ifjú léptem arra, dicső és szomorú napokat éltem át, csalódás és remény, öröm és bának váltakoztak szívemben. Sok küzdelemben vettem részt és nem sebek nélkül. De ezek sajnó fájdalmát enyhíté az a tudat, hogy fáradozásaimnak voltak sikerei hazám javára, melyhez mindig hű maradtam.”

Lónyay Menyhértnek nem adatott már hosszú idő az Akadémia élén. 1884. november 3-án szívroham szőlította el az élők sorából. A halálát követően megjelent nekrológok visszafogottan, nem kevés kritikát (is) tartalmazva szóltak pályafutásáról. Holttestét a Magyar Tudományos Akadémia épületében ravatalozták fel, és 1884. november 6-án onnét vitték Tuzsérra, majd az ott elhantolt holttestet később a nagylányai családi sírboltba helyezték át.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei közül Lónyay Menyhért volt az, aki az ötödik leghosszabb ideig működő elnöke volt a tudós testületnek. Kései utódai emlékezetét megőrizték, jóllehet elnöki működése során a magyar tudományos közéletre nem gyakorolt olyan nagy hatást, mint néhai báró Eötvös József, báró Eötvös Loránd, vagy Berzeviczy Albert, ám abban, hogy a Magyar Tudományos Akadémia évtizedekig biztos anyagi körülmények között működhetet, abban Lónyay Menyhértnak elvülhetetlen érdemei voltak.

BIBLIOGRÁFIA

- BÖLÖNY József – HUBAI László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. (Ötödik, bővített és javított kiadás.)
- CIEGER András: *Lónyay Menyhért 1822–1884. Szerepek – programok – konfliktusok*. Tuzsér Községért Közalapítvány, Tuzsér, 2022. (Második, bővített kiadás.)
- HAMZA Gábor: *Emlékezés Lónyay Menyhéltre (1822–1884), a Magyar Tudományos Akadémia elnökére*. https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2021/L%C3%B3nyay_Menyh%C3%A9rt_MTA_2022_Hamza.pdf (2023. 02. 25.)

Megjelent: Fejezetek a Lónyay család történetéből. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2023. Különszám. (Gróf Lónyay Menyhért születésének 200. évfordulója tiszteletére a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alap támogatásával.) 127–133.

Gróf Klebelsberg Kuno, a politikus és miniszter

A XX. századi Magyarország történelmében a legnagyobb formátumú kultúrpolitikus kétségtelenül az alig 57 esztendő megélt Klebelsberg Kuno gróf. Egy olyan férfúról van szó, aki olyan életutat tudhat maga mögött, amelyre nyugodtan mondhatjuk azt, hogy példaértékű.

Az Arad vármegyei Magyarpécskán 1875. november 13-án született, huszártiszti felmenőkkel bíró fiatalember a katonatiszti hivatást választja ugyan az érettségét követően, de alig néhány hetes bécsújhelyi „próbálkozás” után kilép a császári és királyi „Mária Terézia” Katonai Akadémiáról, mert a családi hagyományoktól eltérően mégsem katonatiszt, hanem inkább jogász vagy történész szeretne lenni.

Egy korán elhunyt huszártiszt családjából elindult valaki, akiből gyaníthatóan egy kevésbé felkészült, hivatását nem biztos, hogy élete céljának tekintő katonatiszt lehetett volna, akivel nem valószínű, hogy sokat nyert volna a magyar nemzet. Helyette kapott egy felkészült jogászt, történészt, akiből olyan politikus vált, aki az államférfi megnevezést is kiérdemli.

Politikus és miniszter, alig néhány esztendő után és alatt Klebelsberg Kuno 1898-ban jog- és államtudományi doktorátust szerzett, az akkor még Budapesti Tudományegyetemen – amely aztán később Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemmé lett –, és alighogy befejezte az egyetemet,

azonnal a Miniszterelnökségre került, ahogy mondani szokták, elkezdni végigjárni azt az utat, amelyet abban az időben szinte minden köztisztviselőnek kijárt. Gyaníthatóan nem végezte rosszul a munkáját. Foglalkozott nemzetiségi ügyekkel, tárgyalt szentszéki ügyekben, és 1910-ben – alig 35 évesen – a közigazgatási bíróság ítélőbírójává választották. 1914-ben, a háború kitörésekor – amelyet a kortársak Nagy Háborúnak neveztek ma pedig az első sorszámnévvel illetjük – már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adminisztratív – ma így mondanák: közigazgatási – államtitkára. Gondoljunk bele, harmincegynéhány éves, az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában vagyunk. És ezt, az akkor nyugodtan fiatalembernek nevezhető férfit az uralkodó valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal jutalmazza.

Az első világháború alatt, én úgy gondolom, hogy szervezőképességének tudható be az, vagy hozzáállásának, hogy előbb a Rokkantügyi Hivatalnak lesz az ügyvezetője, majd az Országos Hadigondozó Hivatal alelnökeként végzi azt a munkát, amely a háború évei alatt a Magyar Királyság területén meghatározó volt.

1917-ben már Miniszterelnökségen politikai államtitkár, egyúttal – 1916-tól – Kolozsvár városnak országgyűlési képviselője. Itt illene megemlíteni azt, hogy Klebelsberg nem kevés magyar településnek lesz, illetve volt országgyűlési, illetve nemzetgyűlési képviselője. Tanulmányai, tevékenysége okán nem kevés magyar településhez kötődik. Gondoljunk bele, Székesfehérvárott érettségizik, első képviselősége Sopronhoz kötődik, mármint a kolozsvári után, az Osztrák–Magyar Monarchia és vele együtt a Magyar Királyság szétesését követően, hogy aztán később egyidejűleg nyerjen el három helyen is képviselői helyet. „Válogathat”: Szeged legyen, Komárom legyen, netán Eger? 1926-ban Szegedet választotta. Úgy vélem,

hogy a szegediek ennek azóta is örülnek, hiszen ha valaki megnézi azt a várost, ott valóban – ha szabad így fogalmazni – nyomon követheti és láthatja Klebelsberg Kuno keze nyomát. Gondoljunk csak mindarra, ami ott felépült és megszületett az ő jóvoltából.

Klebelsberg Kuno egyébként nem vallás- és közoktatásügyi miniszterként kezdte miniszteri pályafutását. Bethlen István gróf első kormányában – Ráday Gedeon gróftól váltva – egy rövid ideig belügyminiszter volt. Belügyminiszteri működését egyébként a történész szakma és a kortársak is – főleg az ellenzéki politikusok – kritikával (is) illették és illetik. Sokan úgy vélik, hogy Klebelsberg Kuno Bethlen Istvánnal együtt a korábbi demokratikusabbnak tűnő választójogi reformot nem abba az irányba vitte, amerre vinni kellett volna, hanem visszalépés volt a választójogi rendelet a korábbihoz képest. Való igaz, hogy a nyílt választást – amely a nem törvényhatósági jogú városokon kívül lett általános egészen 1939-ig – nem ki-mondottan demokratikus, de a választójognak bizonyos feltételekhez kötése – életkor, iskolai végzettség, írni-olvasni tudás stb. – nem biztos, hogy elítélendő. A magam részéről nem vagyok ellene annak, ahogy Klebelsberg Kuno se volt – nehogy összehasonlítsanak vele –, hogy nem árt írni, olvasni tudni, adót fizetni ahhoz, hogy választójoggal rendelkezzen, de ezeket az elképzeléseket a demokrácia messze felülírta. Mindenesetre Klebelsbergnek a tevékenysége azt jelentette – és a Bethlen Istvánhoz való szoros kapcsolódás és kötődése is –, hogy 1922-ben, amikor új kormány alakult, a nemzetgyűlési választások után, vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, ahogy röviden szoktuk mondani, kultuszminiszter.

Ezen tevékenysége az, ami megítélésem szerint jó értelemben rányomja bélyegét erre az időszakra. A trianoni békediktátummal megcsonkított országban, amely területének kéthar-

madát, magyar lakosságának mintegy egyharmadát veszítette el, a műveltség, a kultúra, az oktatás az, ami kiemelheti az országot a szakadékból. Miként változott az írni-olvasni tudók aránya a népesség körében, miként előzi meg Magyarország e téren a szomszédos országokat? A Klebelsberg nevéhez köthető „kultúrfölény” nem a más nemzetek lenézését jelenti, hanem azt, hogy miként lehet a kultúra segítségével másokat megelőzni és akár példát is adni mások számára a felemelkedéshez. És Klebelsberg meg is tett mindezért minden tőle telhetőt. Elérte, hogy az általa irányított vallás- és közoktatásügyi minisztérium az ország éves költségvetésének legalább tíz, néha annál nagyobb százalékát kapja meg!

És mindent megtenni nemcsak azt jelenti, hogy abban a házában tevékenykedik valaki, amelyben miniszter, hanem azt is, miként tud egy miniszter, egy politikus adott esetben a külvilággal kapcsolatokat teremteni, miként fogadja el őt a külvilág és mit tesz ő mindezért.

Klebelsberg Kuno gróf miniszterként – számomra úgy tűnik – meghatározó utazásokat tett külföldön, ahol a külországok kulturális politikáját ismerte meg, sokakkal tárgyalt, és Magyarország számára nagyon fontos dolgokat hozott haza.

1925-ben Berlinben járt. Nem a hitleri Németországban, nehogy valaki azt gondolja. A német tudomány világa és a német egyetemi világ akkor a világ első helyén állt ebben az értelemben. 1926-ban Rómában jelent meg, és az ő tárgyalásai előzik meg az 1927-es magyar–olasz megállapodást, ami a trianoni békediktátumból való kitörés első igazi „eleme” és eredménye.

1930-ban Ausztriába, Lengyelországba, Svédországba és a balti államokba utazott, tapasztalatokat átadni és megismertetni a magyar álláspontot az Európát érintő és érdeklődő kérdésekről. A középpontban természetesen a kulturális kap-

csolatok, Magyarországnak a külvilággal való megismertetése állott.

Klebelsberg Kuno nevéhez a népiskolai program megvalósítása, a középfokú oktatás reformja és a külföldi magyar intézetek létrehozása – Collegium Hungaricumok – kapcsolódnak elsősorban.

Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy Klebelsberg rendkívül kiterjedt tevékenységet folytatott. Ma talán úgy mondanánk: társadalmi munkát (is) végzett. És volt olyan fontos dolog az életében ami a történészeknek ma is nagyon fontos: 1917-től elnöke volt a Magyar Történelmi Társulatnak. Annak a Társulatnak, amely 1867-től létezik, és ez az a szervezet, amelyik az egyik legrégebbi – mai szóval élve – civil szervezet Magyarországon.

A Magyar Történelmi Társulatnak meghatározó szerepe volt a két világháború közti Magyarországon – és annak kéne lennie napjainkban is – a nemzettudat megerősítésében, a tudatformálásban és sok minden másban.

Klebelsberg tudományos teljesítményét is elismerték. A Magyar Tudományos Akadémiának 1922-től tiszteleti, 1924-től igazgatói tagja volt. És hogy a teljesítményét miként értékelte az adott kor, illetve az akkori politikai vezetés vagy maga az államfő, mi sem bizonyítja jobban, mint az I. osztályú Magyar Érdemkereszt kitüntetés elnyerése (1925), illetve 1930-ban a Corvin Lánc, ami akkor a legnagyobb tudományos elismerésnek számított. Utóbbit Klebelsberg nem azért kapta meg, mert úgymond csak politikus volt és miniszter, hanem mindazért a teljesítményéért, amit fölmutatott.

Egy olyan minisztériumot vezényelt és vezetett, amelyben sok mindent el is kellett rejteni, „kijátszani” a trianoni békediktátum előírásait. A „rejtés” alatt többek között a magyar királyi Honvédség bizonyos intézményeinek, feladatainak

a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban történő „elbűjtatását” kell érteni.

A Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak ott volt az V/b. ügyosztálya, amely „Az 1921. évi XLV. tc. alapján létesített nevelőintézetek” ügyivel foglalkozott. Ezen nevelőintézmények nem voltak mások, mint azok a honvéd/katonai középiskolák, amelyek a trianoni békediktátum értelmében nem működhettek (volna), és főleg nem a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alatt.

A minisztérium számos ügyosztálya közül említessék meg a XIII. ügyosztály is, amely a „Testnevelési ügyek, Filmügyek” kérdésével foglalkozott, kiemelten „A testnevelésnek, valamint a testedzésnek az ország lakosai széles rétegeiben való meghonosítása és fejlesztése” területen. Oda tartoztak többek között a Középiskolai testnevelés, Országos Testnevelési Tanács, Országos cserkész-szövetség stb. szervezetek ügyei.

Nem Klebelsberg Kuno volt még a vallás- és közoktatásügyi miniszter, amikor 1921-ben megszületett az 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. Miért volt lényeges ez a törvény és miért is szükséges erről szólni néhány mondatot?

Mert ez a testnevelési törvény kimondta azt, hogy az iskolákban mindenki számára kötelező és biztosítandó a testnevelés, a főiskolák vagy egyetemek hallgatói számára is lehetővé kell tenni azt, és ami nagyon lényeges: minden ezer főnél nagyobb létszámmal működő gyár, üzem, és így tovább... sporttereket, fürdőhelyeket, testgyakorlásra alkalmas helyeket kell hogy létrehozzon.

És van egy másik nagyon lényeges dolog, amit Klebelsberg Kuno valósít meg ebből a törvényből és az ő személyéhez kötődik, a Testnevelési Főiskola. 1921-ben megfogalmazzák, hogy létre kell hozni, és 1925-ben a Testnevelési Főiskola novemberben megkezdte a működését. Európa egyik legkiemel-

kedőbb és legszínvonalasabb nevelő és képző intézménye lett, és Klebelsberg Kuno, aki egyébként nem volt kimondottan sportos alkat – katonacsaládi múltja ellenére – rendkívül fontosnak tartotta ennek az intézménynek a működését és a testi nevelés kérdését. Úgy gondolta, hogy a sportirányítást is valahogy egy kézbe kell fogni. Létrehozták az Országos Testnevelési Tanácsot, aminek volt egy elnöke és volt egy társelnöke. Az utóbbi mindig egy tábornok volt, aki a rejtés okán vagy vezértanácsnoki – a vezérőrnagyi rendfokozat megfelelője – vagy vezérfőtanácsnoki – az altábornagyi rendfokozat megfelelője – ranggal bírt. Gyakorlatilag ez a haderőn kívüli kiképzés „rejtett intézménye” volt.

Az Országos Testnevelési Tanácsban az akkori magyar sportélet és a sportvezetés legkiválóbbjai voltak jelen Muzsa Gyulától kezdve Karafiáth Jenőn keresztül Tárczay Felicides Románig, akik meghatározó alakjai voltak a magyar sportnak. És miért a sport? Mert Klebelsberg Kuno számára is fontos volt a sport. A sport, amelyben nemes versengésben lehet egy kismemizett, megalázott nemzetnek (is) felmutatnia olyan eredményeket, amelyre odafigyel a világ.

Ha megnézzük, mit is mutatott a magyar sportélet Klebelsberg Kuno „illetékes miniszter” működésének időszakában, akkor nyugodtan fogalmazhatunk ekképpen: felfelé ívelő pályára állt, amelyet leginkább a nyári olimpiai játékokon elért eredménnyel lehet igazolni.

A Nagy Háborút követő első olimpiai játékokon 1920-ban nem születtek magyar sikerek, mivel a Magyar Királyság sportolói – mint legyőzött ország polgárai – nem kaptak meghívást az Antwerpenben megrendezett játékokra. Meg kell jegyezni, hogy volt néhány ország, amelyik tiltakozott eme megkülönböztetés ellen, de kisebbségben maradtak. Íme, a „politikamentes sport” egyik első „megnyilvánulása”!

1924-ben Magyarország már részt vehetett az olimpiai játékokon Párizsban, Németország még mindig nem, mert hát ő is vesztes fél volt.

Tehát 1920-ban nincsenek magyar sikerek. 1924. Párizs: két első hely, három második, négy harmadik – összesen kilenc érem. És emellett egy második helyezés, amit mi olimpiai éremnek vagy olimpiai helyezésnek tekintünk, a művészeti kategóriában. És ki volt a két győztes? Hajós Alfréd és Lauber Dezső, a Nemzeti Stadion tervükkel. Megjegyzendő, sikeres, győztes terv – győztes mivel az első díjat/helyet nem adták ki – volt, a stadion felépítésére azonban néhány évtizedet még várni kellett.

1928 Amszterdam. Ekkor már Klebelsberg Kuno – mint ahogy az 1924-ben Párizsban megrendezett játékok idején (is) – volt a miniszter. Előrelépés van, ha nem is az érmek számában, de az összetételében. Lett négy magyar olimpiai bajnok, öt második helyezett és egy első helyezett a szellemi olimpiák versenyén, dr. Mező Ferenc, az ókori olimpiai játékok történetéről írott munkájával. 1948-tól az 1961-ben bekövetkezett haláláig a Nemzetközi Olimpiai Bizottság magyar tagja volt.

És akkor jön 1932, Los Angeles. Klebelsberg Kuno akkor már nem vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1931 augusztusában a Bethlen István vezette kormány lemondott, és a Károlyi Gyula gróf vezette kormányba Klebelsberg nem kapott meghívást. A Los Angelesben megrendezett olimpiai játékokra a világgazdasági válság után nagyon nehéz körülmények között lehetett csak kijutni, és a magyar államnak úgymond „össze kellett szednie a pénzt” a sportolók kiutaztatására. A kiutazó sportolók – évekig készülve a megmérettetésre – igazolták a beléjük vetett bizalmat. Hat első helyezést, négy második helyezést és öt harmadik helyezést szereztek. Ez már

tizenöt érmet jelentett. Akkor és ott is voltak művészeti versenyesek. A képzőművészet – szobrászat – kategóriában egy második hely „jutott” Magyarországnak. A görög származású és nevű Manno Miltiades *Birkózók* szobrát érdemesítették a második helyre. Manno Miltiades az allround sportember megtestesítője volt. Evezett, gyorskorcsolyázott, futballozott és vívótanárnaként is működött a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián.

Klebelsberg halálát – Budapest, 1932. október 11. – követően „érett be igazán a vetés”. 1936-ban a Berlinben megrendezett olimpiai játékokon Magyarország sportolói tíz olimpiai bajnoki címet, egy második és öt harmadik helyet szereztek. Ez mindösszesen tizenhat érem!

S minek köszönhető mindez? Többek között annak, hogy volt és alkotott egy olyan vallás- és közoktatásügyi miniszter – Klebelsberg Kuno gróf –, aki képes volt maga mellé állítani a miniszterelnököt, a kormány szinte valamennyi tagját és elérni, hogy a költségvetésnek mintegy tíz – vagy még nagyobb – százalékát a vallás- és közoktatásügyi tárca kapja meg, amint erre korábban már utalás történt.

És ami még nagyon lényeges: ha megnézzük az akkori tárcát, nem véletlenül kezdődik úgy, hogy vallás- és közoktatásügy, mert a legfontosabb ügyosztályai osztályai, az I., a II., a különböző felekezeteket, római katolikusok, protestánsok, izraeliták és így tovább jelzik, de sok minden más is odatartozik.

Az a politikus, aki az életét tette fel arra, hogy hazáját felvirágoztassa, példakép lehet mindenki számára. Aki a miniszteri tisztét valóban szolgálatnak fogta fel és annak megfelelően élt és cselekedett, nem egyszerűen politikus és miniszter volt, de államférfi is. Államférfi, amiből nem túl sok akadt, de azon kevesek – Tisza István, Apponyi Albert, Bethlen István, Teleki Pál... – között Klebelsberg Kuno grófnak ott a helye!

Klebelsberg Kuno nem katonának állt egykoron, mert bizonyára felismerte, hogy nemhogy hadvezér, de talán még megfelelő minősítésű tényleges tiszt sem válna belőle. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje így elveszített egy majdani tisztet, a Magyar Királyság azonban nyert egy köztisztviselőt, aki politikus és miniszter lett, a kulturális politika területén pedig hadvezéri magasságokba emelkedett.

Megjelent: *Klebelsberg 100. A 100 éve hivatalba lépett Klebelsberg Kuno kultuszminiszter tiszteletére rendezett konferencia emlékére*. Szerk. VANNAI Dorottya – JUHÁSZ Erika. Kulturális és Innovációs Minisztérium, Budapest, 2022. 15–22.

Röder Vilmos vezérezredes

A két világháború közötti Magyarország történelme során számos esetben volt arra példa, hogy a Nemzeti Hadsereg, illetve a magyar királyi Honvédség vezérkarának főnöke, kiválván a katonai szolgálatból, politikusként is „megmérettette” magát. Ezen személyek közé tartozott Röder Vilmos is, aki a két világháború közötti magyar katonai felső vezetők egyik legfelkészültebb, legtehetségesebb tagja volt, és a Honvéd Vezérkar főnöke beosztásban eltöltött közel ötesztendei szolgálat után több mint másfél évig töltötte be a honvédelmi miniszteri tisztséget.

Hogy miként is alakult az egykori nádasdi – minden bizonnyal német eredetű – Röder Frigyes takácsmester unokájának a pályafutása és miként jutott egy iparos családból származó fiatalember a volt magyar királyi Honvédség legmagasabb beosztásába, a korabeli források és a közeli családtagok által kitöltött kérdőívek alapján ekképp vázolható fel.

Röder Vilmos 1881. január 11-jén született Pécsett Röder Vilmos és Held Gabriella elsőszülött gyermekeként. (Testvérei közül Jenő szintén hivatásos honvédtiszt lett, míg Ede benépes szerzetes, majd később gimnáziumi tanár.)

Röder Vilmos édesapja a m. kir. Honvédségben szolgált mint kezelőtiszt, főhadnagyi rendfokozatban. Előbb Pécsett élt, majd később családjával együtt Pápara költözött, ahol az idősebb Röder Vilmos a pápai m. kir. 7. honvéd huszárezredben

szolgált – akkor már századosi rendfokozatban, de szintén – kezelőtisztként.

A gimnázium első osztályát Röder Vilmos Pápan, az akkori Bencés Gimnáziumban (mai jogutóda a Türr István Gimnázium és Kollégium) – amely akkor algimnázium volt – végezte el 1891 és 1895 között és annak sikeres befejeztét követően jelentkezett a m. kir. honvéd(ségi) Ludovika Akadémiára.

Választását minden bizonnyal befolyásol(hat)ta édesapja hivatása és az a tény is, hogy tanulmányait ingyenesen folytathatja a magyar honvéd tisztképzés – akkor még egyetlen – intézményében, a m. kir. honvéd(ségi) Ludovika Akadémián. Az ingyenes képzéshez azonban el kellett nyernie a pályázónak – így Röder Vilmosnak is – valamely városi, vármegyei vagy magánalapítványi helyet, illetve tanulhatott – ahogy a növendékek többsége – „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. Röder Vilmos Ludovika akadémiai tanulmányait „Pécs szabad királyi város alapítványi helyén” végezhetné négy éven keresztül az 1895. október 1-jén megkezdett és 1899. augusztus 18-án befejezett tanulmányai során osztályában végig osztálymásodik volt, összeredménye pedig jeles. Az osztályelső minden esztendőben Tombor Jenő volt, míg mögötte a rangsorban hátrébb Shvoy Kálmán következett, aki a későbbiek során Röder Vilmosról sok jót nem mondott és írt.

Röder Vilmost 1899. augusztus 18-án (1899. november 1-jei ranggal, 2. rangszámmal) avatták hivatásos honvéddhadnaggyá a m. kir. 18. honvéd gyalogezred (Sopron) I. zászlóaljához. Az 1. rangszámot Tombor Jenő kapta. Megjegyzendő, hogy az akkor még négy évfolyamos hadapródiskolaként működő Ludovika Akadémiáról a végzett növendékeket hadapródtiszthelyettesi – ez a rendfokozati elnevezés 1908 októberétől zászlós – rendfokozatban avatták. A felavatott évfolyam legki-

válóbb növendékei – általában az 1. és 2. rangszámmal avatottak – hadnagyi rendfokozatot „kaptak”, és ezzel a későbbiek során évfolyamtársaikat a későbbi magasabb rendfokozatba történő kinevezésekkor megelőzték. Röder Vilmos csapattesténél alantisztai beosztásban kezdte meg a szolgálatát, de törekvő fiatal tisztként hamarosan a m. kir. honvéd felsőbb tiszti tanfolyam hallgatója lett.

Ezt a tízhónapos tanfolyamot a m. kir. Honvédség azon fiatal – többnyire hadnagyi, főhadnagyi rendfokozatban szolgáló – tisztjei végezték el, akik a magasabb képzettséget nyújtó cs. és kir. Hadiiskolára törekedtek. Azok közül, akik ezt a tanfolyamot sikeresen elvégezték, a m. kir. Honvédség főparancsnoka beiskolázhatott négy-öt személyt a bécsi Hadiiskolára, külön felvételi eljárás nélkül. Röder Vilmos 1901-ben kezdte meg tanulmányait a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon és 1902-ben, „jeles” összeredménnyel zárta azokat.

Ezt követően 1902 októbere és 1904 októbere között a bécsi cs. és kir. Hadiiskola (Kriegsschule) hallgatója volt, amit, miután „igen jó” összeredménnyel – huszonegyediknek rangsorolva – elvégzett, és a kolozsvári m. kir. VI. honvéd kerületi parancsnokságra került.

1904. november 1-jén főhadnagyi kinevezést kapott – soron kívül –, 2. rangszámmal, és egyúttal beosztották a vezérkari testületbe és a m. kir. 75. honvéd gyalogdandár parancsnokságra vezérkari tisztnek. Beosztásából 1907. november 1-jén a m. kir. 80. gyalogdandár-parancsnokságára került, szintén vezérkari tiszti beosztásba. 1909. május 1-jével vezérkari századosi kinevezést nyert 20. rangszámmal, és új szolgálati helye a m. kir. Honvédelmi Minisztérium lett. Itt nyert betekintést és szerzett tapasztalatot a katonai közigazgatásról és ismerkedett meg az „íróasztali munkával”. Kortársi emlékezések szerint a későbbiek során, úgy a Honvéd Vezérkar főnökeként, mint

honvédelmi miniszterként íróasztalán nagy rend volt és a különböző színű ceruzák katonás rendben sorakoztak. Jellemző szignója nem kevés korabeli iraton megtalálható.

Az adott korban általános és következetesen végre is hajtott gyakorlat szerint a vezérkari beosztásokban szolgáló tiszteknek a beosztásuk megtartása mellett rendszeresen csapat-szolgálatot is kellett teljesíteniük. Ennek a gyakorlatnak volt betudható, hogy Röder Vilmos – aki a vezérkari testületbe beosztott tiszt volt – 1910. február 1. és 1910. november 1. között csapat-szolgálatot teljesített a soproni m. kir. 18. honvéd gyalogezrednél, ahová elsőtishti beosztásába került még 1899-ben.

A csapat-szolgálat letelte után ismét a Honvédelmi Minisztériumban kapott beosztást, és 1910. november 1. és 1912. november 1. között annak 1. (szervezési) osztályán szolgált.

A Honvédelmi Minisztérium 1. osztálya igen széles ügykörrel bírt. A korabeli honvédségi és csendőrségi névkönyvben – *A magyar királyi Honvédelmi Ministerium, honvédség és csendőrség névkönyve 1911. évre* – 12 pontban foglalták össze az osztály ügykörét. Ezek közül a leglényegesebbek: „1. A m. kir. honvéd és népfelkelő hatóságok, parancsnokságok, csapatok, valamint a koronaőrség és a parlamenti őrség részletes szervezése, katonai kiképzése és az erre vonatkozó törvényjavaslatok szerkesztése. 2. A cs. és kir. közös hadsereg és a cs. kir. honvédség [az osztrák k. k. Landwehr] – tisztán katonai és szervezési kérdesei; azok béke hadrendjének és elhelyezésének nyilvántartása. 3. A honvédség és népfelkelés ügy- és szolgálati rendje. 4. A honvéd és népfelkelő csapatok hadműveleti és egyéb alkalmazása, karhatalmak és különítmények kirendelése, a honvéd csapatok katonai szolgálata, fegyver- és lögyakorlatok, összpontosítások, harcászati és gyakorló lovaglások, békeirányítás, katonai szemleutazások és az ezeknél tett észleletekről szóló jelentések tárgyalása. 5. A csapatgyakorló-

terekre vonatkozó katonai, közigazgatási, mező- és erdőgazdasági elvi kérdések... 8. Az összes vezérkari és tüzértörzskari ügyek és a honvédségnél szolgálati alkalmazásban álló vezérkari testületi és tüzértörzskari, valamint vezérkari és tüzértörzskari szolgálatra alkalmazott, ily minősültségű tisztek összes személyi ügyei. 9. A felsőbb tiszti tanfolyam ügyei a Hadiiskolába és a felsőbb tüzértanfolyamba való vezénylest illetőleg. A tulli és a honvéd táviró tanfolyam, a hadi iskola (sic!) és a felsőbb tüzér tanfolyam összes ügyei katonai tekintetben, szintűgy ezek gazdasági ügyei is, a mennyiben (sic!) azok a tanügyi vezetéssel kapcsolatosak, illetve elvi jelentőségek... 11. Rendkívüli katonai események és ünnepélyek általában, ideértve a Szolgálati Szabályzat szerint bejelentendő rendkívüli eseményeket is. 12. A véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk 4. és 66. §§-ban felsorolt adatok összegyűjtése és a közös hadügyminiszternek való átküldése...16. A katonai osztályok vezérkari és általános könyvtárának, valamint a katonai tábori munkálatoknak kezelése...”

A Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálat után ismét csapatszolgálat következett, a korábbi éveknek megfelelően a magyar királyi 18. honvéd gyalogezred állományában, 1913. november 1-jéig.

Talán nem meglepő, hogy a csapatszolgálat után Röder Vilmos útja megint a m. kir. Honvédelmi Minisztériumba vezetett, ahol ismét az 1. osztályon szolgált, egészen a Szerbiának küldött hadüzenet idejéig.

Röder Vilmost 1914. augusztus 1-jén – alig múlt ekkor 33 éves – 28. rangszámmal vezérkari őrnaggyá nevezték ki, és beosztották a kassai m. kir. III. honvéd kerületi parancsnokság állományába.

Röder Vilmos viszonylag rövid ideig szolgált a hátszországban, távol a harcmezőtől. Az Osztrák–Magyar Monarchia szá-

razföldi haderejének – a hadseregnek – megindított hadműveleteit követően, a Kárpátokban folyó harcok idején, 1915. január 14-től a Szurmay-csoport vezérkari főnöki tisztségét töltötte be, az 1916. február 1-jével – 27. rangszámmal – immáron vezérkari alezredessé kinevezett Röder Vilmos. 1916. április 1-jétől a Szurmay-csoportból Szurmay-hadtestté átszervezett/átnevezett seregtest vezérkari főnöke volt, majd 1917. február 9-től a császári és királyi XXIV. hadtest vezérkari főnökeként vett részt az orosz fronton zajlott harcokban.

1917. augusztus 23-án a keleti hadműveleti területről az olasz hadszíntérre helyezték át seregtestével együtt, így továbbra is az osztrák–magyar XXIV. hadtest vezérkari főnöki beosztásában szolgált. Résztvevője volt a 11. és 12. isonzoí csatának, továbbá a Tagliamento és a Piave folyók mentén zajlott véres ütközeteknek.

1918. november 4-én az Osztrák–Magyar Monarchia több százezer katonájához hasonlóan Röder Vilmos is olasz hadifogságba került, mert a fegyverszüneti megállapodás hatályba lépését az olasz és az osztrák–magyar haderő eltérően értelmezte. Hadifogságba kerülésének időpontjában Röder Vilmos vezérkari testületbeli alezredes addigi kiemelkedő katonai teljesítménye elismeréseként már birtokosa volt Vaskorona Rend II. osztálya hadidíszítménnyel, kardokkal, Lipót Rend lovagkeresztje, hadidíszítménnyel, kardokkal, Vaskorona Rend III. osztálya, hadidíszítménnyel, kardokkal, a Katonai Érdemkereszt III. osztálya, hadidíszítménnyel, kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal és a II. osztályú Vöröskereszt Díszjelvény hadidíszítménnyel kitüntetéseknek.

A hadifogság hónapjait a Nápoly melletti Agnanóban, majd Comóban töltötte egészen 1919. november 12-éig, és onnét tért vissza Magyarországra, addigra már kellő jártasságot szerez-

ve az olasz nyelvben is. (Röder tökéletesen beszélt németül és jól bírta a francia nyelvet is.)

Magyarországra való hazatérését követően belépett a Nemzeti Hadseregbe és a Fővezérség hadművelési irodájába került beosztásra, majd a Fővezérség megszűntét (1920. április 1.) követően a magyar királyi Vezérkar 1. (hadművelési) osztályának lett a vezetője, és ebben a beosztásban szolgált, amikor kinevezték vezérkari ezredessé 1920. május 1-jével.

Miután a trianoni békediktátum katonai előírásai – amelyek a magyar haderő létszámát 35 ezer főben szabták meg, amelyből 1750 fő lehetett a tényleges állományú tisztek és 2334 a tényleges állományú altisztek száma – sem a vezérkari testületet, sem a vezérkart nem engedélyezték a Magyar Királyság hadereje számára, olyan megoldást kellett találnia a politikai és katonai döntéshozóknak, amely „kiküszöbölheti” ezt a hiányosságot, és mindezt oly módon, hogy a békeszerződés értelmében Magyarországon működő Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottságnak – amely 1927. március 31-ével fejezte be tevékenységét a Magyar Királyság területén – mindez ne tűnjön fel.

A nem engedélyezett vezérkar, illetve a Honvéd Vezérkar főnöke szolgálati állás, mint a Honvédelmi Minisztérium VI. (katonai) csoportja működött. Az egykori vezérkari testületbeli tiszteket pedig „vezérkari szolgálatot teljesítő” – rövidítve vkszt. – tiszteknek nevezték/jelölték.

A Honvédelmi Minisztérium VI-1. osztályát (csapatok központi alkalmazása) vezette Röder Vilmos, aki az 1910-es években szerzett tapasztalatait jól kamatoztathatta. Elöljárói értékelték is ezen tevékenységét. A szervezeti átalakításokat követően 1922. december 7-én kelt Kormányzói Elhatározással Röder Vilmost az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós – aki egyben a Legfelsőbb Hadúr is volt – a Honvédel-

mi Minisztérium VI-A. (hadműveleti) csoportfőnökévé nevezte ki.

Ezen beosztásában lett 1923. szeptember 1-jével (soron kívül) tábornok, alig 42 évesen! Ezidáig nem ismeretes pontosan, hogy ebből a beosztásából mikor mentette fel a Horthy Miklós kormányzó Röder Vilmost és nevezte ki a szombathegyi m. kir. 3. honvéd vegyesdandár gyalogsági parancsnokává, az viszont igen, hogy ezen utóbbi beosztásából az 1925. január 30-án kelt Kormányzói Elhatározással mentette fel az államfő és nevezte ki egyúttal a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportja főnökének a helyettesévé. Röder Vilmos altábornagyi kinevezésére már ebben a beosztásában került sor 1926. november 1-jével.

1930. május 26-ával a nyugállományba vonuló vitéz bulcsi Janky Kocsárd lovassági tábornokot – aki egyszemélyben töltötte be a m. kir. Honvédség főparancsnoki beosztását és a HM VI. csoportfőnöke tisztséget – követte Röder Vilmos a Honvéd Vezérkar főnöke (a rejtés okán továbbra is HM VI. csoportfőnök) beosztásában. 1933. január 1-jével gyalogsági tábornoki kinevezést kapott. Röder Vilmos a magyar királyi Honvédség fejlesztésének, a fegyverkezési egyenjogúság békés úton történő elérésének a híve volt. Ebben a kérdésben közte és a miniszterelnöki, illetve honvédelmi miniszteri tisztelet egyaránt betöltő vitéz jákfai Gömbös Gyula között teljes egyetértés mutatkozott.

Később azonban a miniszterelnök és egyben honvédelmi miniszter Gömbös Gyula és a Honvéd Vezérkar főnöke között ellentétek merültek fel, és ennek köszönhetően Gömbös megvonta a bizalmát Röder Vilmostól, akit az államfő 1935. január 16-án felmentett a Honvéd Vezérkar főnöke beosztásából, és 1935. május 1-jével nyugállományba került. Megjegyzendő, hogy Röder Vilmos nyugállományba helyezése egyébként

a korabeli előírásoknak teljes mértékben megfelelt. A m. kir. Honvédség tényleges állományú főtisztjei, törzstisztjei és tábornokai a 36. betöltött szolgálati évet követően nyugállományba kerültek. A nyugállományba helyezést mindenkinek magának kellett kérnie, és ha valaki netán „megfeledkezett” erről, akkor figyelmeztették a „mulasztására”. Röder Vilmost a nyugállományba helyezésekor alig hét hónap választotta el a kötelező nyugállományba vonulástól.

Az ötvennegyedik életévét már betöltött gyalogsági tábornoknak Horthy Miklós, a hosszú évek során kifejtett kiemelkedő katonai működése elismeréseként a Kormányzói Különös Dicsérő Elismerés látható jelét, a Magyar Koronás Nagy Aranyérmét adományozta. Addigra Röder Vilmos már birtokosa volt a(z első) világháború során kiérdemelt kitüntetések mellett a II. osztályú Magyar Érdemkeresztnek (1925), a II. osztályú Tiszti Katonai Szolgálati Jelnek (1929), amelyet a 30. szolgálati év betöltése után adományozott az államfő a tényleges állományú tiszteknek, tábornokoknak, az I. osztályú Magyar Érdemkeresztnek (1930), továbbá „A Nemzeti Hadsereg Budapestre történt bevonulásnak 15. évfordulója alkalmából a kormányzó sajátkezű aláírásával ellátott arcképének”.

A beosztásából felmentett Röder Vilmos 1935. május 1-jével nyugállományba vonult és már mint nyugállományú gyalogsági tábornok nyerte el 1936-ban a „magyar királyi titkos tanácsos”-i méltóságot.

A Gömbös Gyula halálát követően megalakult Darányi Kálmán vezette kormányban a honvédelmi tárca kapta meg, 1936. október 12-én a nyugállományból visszahívott és azonnal szolgálaton kívüli viszonyba helyezett Röder Vilmos. Honvédelmi miniszteri működése során legfontosabb feladatának a honvédség fejlesztését, megfelelő haditechnikai eszközökkel történő ellátását tekintette, ennek megfelelően a Honvéd

Vezérkar főnöke beosztásában kialakított kitűnő olasz kapcsolataira igyekezett építeni.

Az úgynevezett győri program kidolgozásában – amelynek értelmében a magyar állam egymilliárd pengőt fordított volna az ország védelmi képességeinek fejlesztésére – is komoly szerepet vállalt, de annak a végrehajtásában miniszterként már nem vett részt. 1938. május 14-én miniszteri tisztéből az államfő felmentette az addigra már az 1938. január 1-jén kelt Legfelsőbb Elhatározással a Magyar Országgyűlés Felsőházának élethossziglani tagjának kinevezett Röder Vilmost.

Röder a Felsőház tagjaként aktív tevékenységet fejtett ki, és 1942. március 10-én az 1939. évi II. törvénycikk 141. §-a alapján alakított 36 tagú országos bizottság is tagja lett.

A második világháború éveit alatta a Bethlen István gróf nevével fémjelzett, Magyarország háborús részvételének mérséklését javasoló politikusok csoportjába tartozott. Úgy vélte, Magyarországnak a nemzetiszocialista Németbirodalom melletti teljes elköteleződése nem szerencsés.

Magyarország német megszállását – 1944. március 19. – követően a német elvárásoknak megfelelő Sztójay Döme vezette kormány lépéseit következetesen ellenezte. 1944. szeptember 10-én az államfő által a háborúból történő kiválás lehetőségeit megvitató szűk körű megbeszélésnek személyesen is résztvevője volt, és határozottan kiállt a háborúból történő kiválás mellett.

A nyugati szövetségesek felé tett lépés – Náday István nyugállományú vezéreztudós, az Olaszországban lévő amerikai–brit parancsnoksággal való kapcsolatfelvételi kísérlete – azonban eredménytelen volt és Magyarországot a Szovjetunió felé „irányították”.

Az úgynevezett „előzetes fegyverszüneti egyezményről” Röder Vilmos is a rádióból értesült. Érdemi információi nem

voltak a Moszkvában zajló „tárgyalásokról”, és a Budapesten zajló eseményekre sem volt – nem is lehetett – semmiféle ráhatása.

A nyilas–hungarista hatalomátvételt – 1944. október 15–16. – követően Röder Vilmos illegalitásba vonult. A budapesti Svéd Királyi Követség – a Svéd Királyság képviselte a háború idején Magyarországon a Szovjetunió érdekeit – orosz és magyar nyelven kiállított fényképes igazolványa már a közelgő szovjet csapatokkal való „találkozás” esetére igyekezett némi védelmet adni Rödernek. A nyugállományú vezérezredes számára kiállított kétnyelvű igazolvány szövege magyar nyelven így szólt: „Igazolvány A magyarországi szovjetország érdekek képviselőjével megbízott budapesti Svéd Királyi Követség igazolja, hogy Roeder Vilmos ur, magyar felsőházi tag a német megszállás óta elutasító álláspontot foglalt el a magyar kormánypolitikával szemben, A fentiek alapján a Kir. Követség nevezett valamennyi Illetékes Hatóság és Szerv jóindulatú oltalmába ajánlja. Budapest, 1944. november 20. Danielson s. k. svéd kir. követ”. Ennek az igazolványnak a birtokában várhatta a háború befejezését.

Budapest elfoglalását követően a szovjet katonai hatóságok letartóztatták Röder Vilmost, de hamarosan az Ideiglenes Nemzeti Kormány, pontosabban a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére bocsájtották őt. A honvédelmi miniszter állandó igazoló bizottsága 1945. március 20-án kelt határozatával a Honvéd Vezérkar egykori főnökét, volt honvédelmi minisztert „Igazolt”-nak nyilvánította.

Röder Vilmos 1945 után nem vállalt sem politikai, sem katonai szerepet, feladatokat. Budapesten élt feleségével, Szalay Annával és lányával, Johannával.

A politikától magát távontartó, nyugállományú vezérezredes sem kerülhette el azonban a sorsát. 1951. június 7-én őt és

hozzátartozóit is kitelepítették Budapestről. Kijelölt kényszerlakhelye Füzesgyarmat lett. A kényszerlakhelyen való tartózkodás alól 1953. augusztus 19-én felmentették ugyan, de még egy ideig Füzesgyarmaton maradt.

Később visszatérhetett Budapestre, ahol a VI. kerületi Rudas László – ma Podmaniczky – utca 43. szám alatt (I. emelet 1.) lakott, és ott írta meg emlékiratait. Annak sorsáról közeli rokona, unokaöccse, Röder Iván közlése szerint annyi tudható, hogy a belügyi szervek állandó zaklatásait megelégtelve az egyetlen (?) példányt tűzbe vetette Röder Vilmos, s így a két világháború közötti időszak egyik meghatározó katonai vezetőjének évtizedes katonai és politikusi tapasztalatait megőrkítő dokumentum az enyészetté vált. A nehéz anyagi körülmények között élő Röder Vilmos 1969. december 13-án Budapesten hunyt el. Holttestének hamvasztás előtti beszentelésére a Farkasréti temetőben került sor 1969. december 23-án, 11 óra 30 perckor. A kiemelkedő tehetségű és képességű egykori tábornok hamvait később Sopronba szállították. Sírja a soproni Új Szent Mihály temetőben található, és az a Nemzeti Emlékhely Bizottság 2004. április 25-i 34/2004. számú határozatában közreadott döntésével a Nemzeti Sírkertbe soroltatott be.

A két világháború közötti magyar katonai felső vezetés egyik legfelkészültebb, legtehetségesebb tagjának emlékét ma már csak a távolabbi rokonok és a korabeli levéltári források őrzik.

BIBLIOGRÁFIA

A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.

Honvédelmi miniszterek 1848–1994. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.

SÍPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)

SZAKÁLY Sándor: Egy igazolvány és tulajdonosa. *Magyar Hírlap*, 1989. március 29.

SZAKÁLY Sándor: Róder Vilmos – katona és/vagy politikus. In: „*A kultúra tarthatja meg és teszi ismét naggyá*”. *Tanulmányok Ujváry Gábor hatvanadik születésnapjára.* Szerk. DUBNICZKY Zsolt – HERMANN Róbert – KOCSIS Annamária – LIGETI Dávid – OROSZ László. Ráció Kiadó, Budapest, 2020. 508–515.

Megjelent: *Ludovikás életutak.* Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 239–250.

Vitéz nagylaki Rátz Jenő vezérezredes

A két világháború között a Magyar Királyság haderejének, a Nemzeti Hadseregnek, illetve 1922. január 4-étől m. kir. Honvédségnek szinte valamennyi jelentősebb vezetői beosztását – a m. kir. Honvéd Hadiakadémia parancsnoka, vegyesdandár parancsnok, a Honvéd Vezérkar főnöke, honvédelmi miniszter – betöltötte Rátz Jenő, tábornok, aki 1882. szeptember 20-án, anyai ágon római katolikus, apai ágon görög katolikus családban született a Torontál vármegyei Nagybecskerekben.

Apja, nagylaki Rátz Jakab Torontál vármegyei gyámpénztárnok, majd megyei tiszteletbeli alszámvevő volt, anyja Novák Cecília. Két fiú – Kornél és Oszkár – és két lánytestvére – Alexandra és Mária – született még.

A nagybecskereki községi főgimnázium nyolc osztályát végezte 1892 és 1900 között és tett jeles eredménnyel „érettségi vizsgálatot” 1900-ban. Nem ismeretes, hogy a tizennyolc éves fiatalembert mi készítette a papi hivatás választására, de az érettségit követően a csanádi papnevelőben tanult fél esztendő, majd azt elhagyva/otthagya 1901-ben jelentkezett a m. kir. honvéd Ludovika Akadémiára, amely akkor már három évfolyamos akadémiaként működött.

Rátz Jenőt felvették a Ludovika Akadémiára, 1901. szeptember 20-án megkezdte katonai tanulmányait. Mivel elnyerte a „Bárá Orczy család alapítványi helyét”, így tanulmányait

ingyenesen végezhetette. Kiválóan tanult, többnyire osztály-elsőként fejezte be az évet.

Mind a három évfolyam kiváló eredménnyel történt befejezését követően 1904. augusztus 18-án, 1909. szeptember 1-jétől számítandó ranggal, 4. rangszámmal avatták hadnaggyá a kolozsvári m. kir. 21. honvéd gyalogezredhez a németül már kiválóan beszélő Rátz Jenőt, akit románul sem lehetett volna már „eladni”.

A 21. honvéd gyalogezred állományából áthelyezték a szegedi magyar királyi 5. honvéd gyalogezredhez, ahol 1908. október 15-éig alantos tiszti beosztásban szolgált. Ezt követően a budapesti honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra vezényelték a magasabb képzettségre törekvő fiatal tisztet.

A honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot sikeresen elvégző fiatal honvédtisztek – hadnagyok, főhadnagyok – közül a m. kir. Honvédség főparancsnoka javaslatára évente 4-5 fő kerülhetett be – felvételi vizsga nélkül – a bécsi cs. és kir. Hadiiskolába, ahol a jövőző vezérkari tisztjeit képezték, 1908-ig kétéves időtartamban, 1908-tól pedig három esztendő alatt.

A honvéd felsőbb tiszti tanfolyam kiváló eredménnyel történt elvégzését követően visszakerült a csapattestéhez és 1909. június 30. és 1909. október 1. között századszolgálatot teljesített az 1909. május 1-jével, 28. rangszámmal főhadnaggyá ki-nevezett Rátz Jenő.

A huszonhetedik életévét éppen betöltötte, amikor 1909. október 1-jén megkezdte tanulmányait a bécsi vezérkari tisztképző intézményben, ahol azt jegyezték fel róla, hogy a szerb és a francia nyelvben is „szükségképpen” járatos. (Később a francia nyelvet is kitűnően elsajátította.)

A cs. és kir. Hadiiskola befejezését követően a kialakult gyakorlatnak megfelelően vezérkari tiszti beosztásba helyezték mint „vezérkarhoz beosztott” főhadnagyot, és kassai m. kir.

77. honvéd gyalogdandár vezérkari osztályára került. 1914. március 11-én a m. kir. kassai III. honvéd kerületi parancsnokság vezérkari főnöke. Nemes Balassa Béla vezérkari testületbeli ezredes a Rátz Jenőről készített „egyéni leírásban” kiváló tisztnek írta le, aki igen alkalmas a vezérkari testületbe való átvételre.

Rátz Jenőt az uralkodó 1914. augusztus 1-jén vezérkari testületbeli századossá nevezte ki, aki a(z első) világháború folyamán különböző vezérkari tiszti beosztásokban szolgált, 1915-ben a Szurmay-csoport vezérkari osztályán.

Harctéri teljesítményéért két ízben érdemelte ki a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet hadidíszítménnyel, kardokkal valamint az Ezüst és a Bronz Katonai Érdemérmeket hadiszalagon kardokkal.

Az összeomlás Kassán érte, ahol egy ideig még szolgált a honvéd kerületi parancsnokságon, de 1919-es tevékenysége nem ismeretes, ahogy vezérkari őrnagyi kinevezésének időpontja sem, ám 1920. szeptember 1-jével már vezérkari alezredes volt.

A Nemzeti Hadseregbe történt belépését követően Miskolcon, a katonai körletparancsnokságon szolgált mint beosztott vezérkari tiszt.

A magyar m. kir. Hadiakadémia létrejöttét – amelyet kezdetben Ferjentsik-csoportnak, majd a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamnak, később Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyamnak neveztek – követően ott lett a hadtörténelem tanára. 1922 októberétől 1924. december 1-jéig ugyanott, mint tanulmányi csoportvezető és harcászattanár szolgált, mindeközben 1923. szeptember 1-jével „vezérkari szolgálatot teljesítő” ezredessé nevezte ki Horthy Miklós kormányzó a(z első) világháborús teljesítmény elismeréseként 1922. augusztus 15-én vitézzé avatott Rátz Jenőt.

Az 1924. december 1-jén kelt Kormányzói Elhatározás Rátz Jenőt a Honvédelmi Minisztérium VI csoport 6. osztályának élére állította. A HM VI. csoport a trianoni békeszerződés által nem engedélyezett vezérkart fedte. A HM VI. csoport főnöke megnevezés a Honvéd Vezérkar főnöke szolgálati állás rejtésére szolgált. A VI-6. osztály foglalkozott és dolgozta ki a m. kir. Honvédség számára a különböző szabályzatokat. Röviden Szabályzatszerkesztő osztálynak is nevezték. 1928. június 16-án kelt az a Kormányzói Elhatározás, amely Rátz Jenőt a HM VI-4. osztályának vezetőjévé „tette”. Az osztály feladata volt többek között a vezérkari tisztek képzésével, továbbképzésével való foglalkozás.

Rátz Jenő ekkor már tagja volt a Magyar Katonai Írók Körének. 1921-ben jelentette meg Budapesten szerzői kiadásban *A marne-i csata. Előzmények a német balsiker okai, tanulságok* című munkáját, amely sokak számára vált fontos olvasmánnyá. Rátz Jenő később is sokat foglalkozott elméleti kérdésekkel és a világháború tapasztalatainak feldolgozásával. Az 1931-ben *Magyar Katonai Közlönyből Magyar Katonai Szemlévé* „átalakult” folyóirat *Általános Katonai Közlemények* rovatának lett a vezetője, természetesen szolgálati beosztásának megtartása mellett.

A Vitézi Rend vezetésében is szerepet kapott, amikor is 1929. április 16-án a 7. számú Vitézi Törzsszék törzskapitánya lett. Ezt a tisztelet egészen 1940 decemberéig töltötte be, majd róla lemondott a 69 kataszteri hold vitézi telekkel rendelkező Rátz Jenő.

Az 1930. november 1-jével tábornokká kinevezett Rátz Jenő 1931. október 1-jéig vezette a HM VI-4. osztályát, amikor is az államfő beosztásából felmentette és kinevezte a m. kir. Honvéd Hadiakadémia parancsnokává, amely rejtési okok miatt még akkor is a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam nevet viselte.

Rátz Jenő igyekezett „megreformálni” a vezérkari tisztképzést. Az ő elképzelései alapján indult meg a leendő vezérkari tisztek külföldi országokba történő vezénylése, ami azt jelentette, hogy a vezérkari tanulmányaikat megkezdeni szándékozó fiatal főhadnagyk egy esztendeig idegen országok – Olaszország, Franciaország, Németország – haderejében teljesíthettek szolgálatot egy adott csapattestnél, jobban elsajátítva ezzel az adott idegennyelvet, illetve megismerkedhettek az adott ország haderejének szervezetével, belviszonyaival stb.

Rátz Jenőt az államfői döntés 1935. január 16-án a Hadiakadémia éléről a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese szolgálati állásba emelte. E beosztásában – az újonnan a Honvéd Vezérkar élére kinevezett vitéz Somkuthy József altábornagy mellett – csak néhány hónapot töltött el. A Legfelsőbb Hadúr akarata 1935. május 1-jével a budapesti m. kir. 1. honvéd vegyesdandár parancsnoki beosztásába emelte Rátz Jenőt, aki családja nemességének igazolást ekkor kérte a belügyminisztertől, melyet utóbbi a Büm. 50.305/1936. szám alatt igazolt.

A korábban a csapatoknál a(z első) világháborút követően mindössze néhány hetet szolgált Rátz Jenő alig valamivel több, mint egy évet töltött el a vegyesdandár parancsnoki beosztásban. A kitűnő katonai vezetőnek és felkészült tábornoknak tartott Rátz Jenő az államfő döntésének köszönhetően 1936. szeptember 5-től a m. kir. Honvéd Vezérkar főnöke lett, és 1936. október 1-jével, 1936. október 1-jei ranggal – „soron kívül” – altábornagyi kinevezést is nyert. Az 1919–1920-as rövid időszakot leszámítva – amikor a katonai viszonyok is nem egy esetben kaotikus állapotot mutattak – nem volt arra példa, hogy egy tábornok (korábban és 1941-től a rendfokozati elnevezés vezérőrnagy) kerüljön a honvéd vezérkar élére.

Rátz Jenő mint katonailag kiválóan képzett, az európai katonapolitikai helyzet alakulását nyomon követő szakember

látta az 1930-as évek közepén a nemzetközi viszonyokban bekövetkező változásokat, amelyek magukban rejtették egy nagyobb katonai konfliktus lehetőségét. Ő ennek kirobbanását 1940-re prognosztizálta. A Honvéd Vezérkar főnökeként pontosan ismerte a m. kir. Honvédség helyzetét, tudta, hogy egy újabb háborúra a magyar haderő fegyverzetét, felszerelését és erejét tekintve nincs felkészülve, ezért annak a mielőbb fejlesztését tartotta fontosnak és meghatározónak. Ez az elképzelése megegyezett a magyar tábornoki és tisztikar többségének a véleményével.

Mivel a Honvéd Vezérkar főnökének a feladata volt a honvédség hadra foghatóságának biztosítása, új fegyverek beszerzésével és bevezetésével, a korszerű csapat- és fegyvernemek felállításával kapcsolatos irányelvek kidolgozása, a haderő ütőképességének növelése a vezérkar szakközegeivel, hozzálátott a m. kir. Honvédség mennyiségi, de elsősorban minőségi fejlesztésére vonatkozó tervek kidolgozásához. Rátz Jenő úgy látta, hogy ehhez az Olasz Királyság mellett, amellyel Magyarországnek hagyományosan jó katonai kapcsolatai voltak, a Hitler vezetése alatt felemelkedő Németbirodalom támogatása is szükséges. Nem a nemzetiszocialista eszmékhez való vonzódás okán fogalmazódott meg benne ez az elképzelés, hanem a német Wehrmacht látványos fejlesztése láttán. Az általános hadkötelezettség visszaállításával, a versailles-i békeszerződés által tiltott fegyver- és csapatnemek hadrendbe állításával, a tiszti- és altisztikar rátermettség alapján való kiválogatásával és a korszerű kiképzéssel a német véderő rövid időn belül olyan mennyiségi és minőségi fejlődésen ment keresztül, hogy képessé vált a demilitarizált Rajna-övezet és a Saar-vidék megszállására, megbontva ezzel a Versailles környéki békeszerződések rendszerét. Ez, valamint a Németbirodalom európai nagypolitikában történő megerősödésének

érzékeltetősége volt az a motiváló erő, amely Rátz Jenőt egyre inkább a német orientáció felé sarkallta.

Honvéd Vezérkar főnöki működése során a m. kir. Honvédség fejlesztésére, az ország védelmének megerősítésére megfogalmazott vezérkari terveket a gazdasági helyzet javulásával lehetett (volna) elérni. A kérdés ugyanakkor az volt, hogy miképp lehet a nagyszabású tervekhez előteremteni az anyagi forrásokat és azokat a meghatározott célra felhasználni. A honvédelmi fejlesztések gazdasági háttérének megteremtésére egy képzett pénzügyi szakember, Imrédy Béla, a Magyar Nemzeti Bank elnöke vállalkozott, aki úgy vélte, hogy az ország védelmére fordítandó 1 milliárd pengő előteremthető és az elegendő is lehet mind a m. kir. Honvédség felszerelésének, fegyverzetének a korszerűsítésére, mind az országban szükséges infrastrukturális fejlesztésekre.

A m. kir. Honvédség ugrásszerű fejlesztésére a Rátz Jenő vezette honvéd vezérkar által kidolgozott tervek és az Imrédy Béla elképzelései alapján az ezt biztosító anyagi fedezet a Darányi Kálmán miniszterelnök által 1938. március 8-án meghirdetett úgynevezett győri programban öltöttek később testet. A tervezet a hadsereg korszerű felfegyverzésének megindításán túlmenően új gazdasági és politikai irányvonalat is jelentett. Az öt év időtartamúra tervezett beruházásnak csupán 600 millió pengő fedezete volt a vagyonadóból, amit a hadikiadásokra szántak. A további 400 millió pengőt, amit infrastrukturális beruházásokra kívántak fordítani, olyan hitelekkel fedezték, amelyek legnagyobb részét a jegybank biztosította bankjegykibocsátással, amely mögött nem volt megfelelő árualap. Ez a konstrukció nagyon hasonlatos volt ahhoz a pénzügyi művelethez, amellyel a német véderő fejlesztését finanszírozták Hitler hatalomra kerülése után. A győri program jelentősen növelte a m. kir. Honvédség harci értékét és számos

új munkahelyet teremtett. A program gazdasági részének irányítására 1938. március 9-én Imrédy Bélát gazdasági csúcsmiszterré – tárca nélküli közgazdasági miniszter az ország gazdaságpolitikájának egységes irányítására – nevezték ki, aki a legnagyobb egyetértésben működött együtt a katonai részek kidolgozójával, Rátz Jenő altábornaggyal. A Darányi Kálmán vezette kormány belpolitikai okokból történt felmentését követően Imrédy Béla kapott kormányalakítási megbízást, akinek fő feladata a győri program folytatása mellett az ország gazdasági helyzetének kézben tartása és a kormánypárt megbomlott egységének helyreállítása lett.

A magyar katonai felsővezetés csúcán álló két személy közül a Honvéd Vezérkar főnöke volt a felelős a honvédség hadra foghatóságát, illetve alkalmazását biztosító fejlesztési és haditervekért, a honvédelmi miniszter hatáskörébe pedig a fentiek anyagi és személyi szükségleteinek biztosítása tartozott az országgyűlés által megszavazott honvédelmi költségvetésből. Miután a Rátz Jenő által vezetett vezérkar kidolgozta a m. kir. Honvédség szervezeti és fegyverzeti korszerűsítésének programját, logikusnak látszott, hogy ennek végrehajtását honvédelmi miniszterként ő irányítsa. Ennek alapján Imrédy Béla a vele jó kapcsolatban lévő Rátz Jenő altábornagyot kérte fel honvédelmi miniszternek. Az államfő, Horthy Miklós elfogadta Imrédy Béla javaslatát és 1938. április 30-ával, 1938. április 30-i ranggal vitéz nagylaki Rátz Jenőt gyalogsági tábornokká, majd 1938. május 14-ével honvédelmi miniszterré is kinevezte és egyben szolgálaton kívüli viszonyba helyezte. (A magyar királyi Honvédség politikai tisztségekbe kerülő tagjai a tényleges állományból kikerültek és a politikai funkciót szolgálaton kívüli viszonybeliként vagy nyugállományba helyeztéként tölthették be. Ennek oka, hogy még a látszatát is el akarták kerülni annak, hogy a csak az Országgyűlésnek

felelős miniszterre a m. kir. Honvédség bármilyen befolyást gyakorolhasson.)

Rátz Jenő esetében „sajátos” helyzetet jelentett, hogy honvédelmi miniszteri kinevezése és szolgálaton kívüli viszonyba helyezése tíz nappal korábban történt meg, mint a Honvéd Vezérkar főnöki beosztásából történt felmentése. Utóbbira 1938. május 24-én került sor.

Rátz Jenő honvédelmi miniszteri működése idején – 1938 augusztusában – került sor a jugoszláviai Bledben az úgynevezett kisantant országokkal – Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával – való megállapodásra, amelynek értelmében a Magyar Királyságra vonatkozó trianoni békediktátum katonai korlátozásait gyakorlatilag „feloldották” és kimondták a fegyverkezési egyenjogúságát Magyarországnak. Magyarország vállalta, hogy lemond a Csehszlovákia, a Román Királyság és a Jugoszláv Királyság elleni esetleges fegyveres fellépésről, és ezek az államok az országuk területén élő magyarok helyzetének javítását ígérték.

Szinte ugyanezen időben tett látogatást a Németbirodalomban Horthy Miklós kormányzó, amelyre többek között Imrédy miniszterelnök és Rátz honvédelmi miniszter is elkísérte. A látogatás alkalmával a Magyarország számára felvett német ajánlatot – Magyarország az egykoron a szerveződő csehszlovák államnak juttatott magyarországi területek visszaszerzéséért indítson háborút Csehszlovákia ellen és Németország majd Magyarország segítségére siet – visszautasították. Ezt a m. kir. Honvédség helyzetével (is) indokolták, illetve úgy látták, hogy nem lehetséges egy efféle vállalást tenni, hiszen az a nyugati hatalmak – Franciaország és Nagy-Britannia – határozott ellenlépéseit vonná maga után.

A németországi látogatáson tapasztaltak nagy hatással voltak Imrédy Bélára, aki azt a következtetést vonta le, hogy az

ország gazdasági stabilizálása és irányítása német mintára csak a tekintély elvének előtérbe állításával lehetséges. „Az én felfogásom az volt, a kormány szerepére kell a fő súlyt helyezni, hogy az államélet berendezése felett megfelelő felhatalmazással rendelkezzenek, s ily módon helyes elgondolásait könnyen valósíthassa meg” – vallotta később. Elképzelése az volt, hogy egy mozgalom élére állva fokozatosan felszámolja a politikai pártokat s ezzel a parlamentarizmust. Rátz Jenő, akit lenyűgöztek a Németországban látott katonai bemutatók, a honvédség további fejlesztése érdekében egyetértett a miniszterelnökkel.

Mialatt a magyar belpolitikában a kormányfő és a parlamenti pártok közötti csatározás folyt, az európai nagypolitika is mozgásba lendült. 1938. szeptember 29–30-án Münchenben Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország képviselői – pontosabban első számú vezetői – úgy döntöttek, hogy a Csehszlovák államnak át kell adnia a németek lakta területeket a Németbirodalomnak, míg a magyarokkal és a lengyelekkel az általuk vitatott területekről tárgyalásos úton kell megegyezni.

Rátz Jenő ezeket az elképzeléseket a maga részéről támogatta és úgy vélte Magyarországnak más lehetősége nincs, már csak ezért sem, mert 1938 márciusa óta szomszédja már nem Ausztria, hanem az azt bekebelező hitleri Németország.

A komáromi magyar–csehszlovák tárgyalások 1938 októberében nem vezettek eredményre. A két ország kormányai döntőbíráskodást kértek a négy európai nagyhatalomtól. A britek és a franciák érdektelenségüket nyilvánították ki a kérdésben és „ráhagyták” a döntést az olaszokra és a németekre.

1938. november 2-án a bécsi Felső Belvedere palotában megszületett a döntés: Magyarország közel 12 ezer négyzetkilométernyi területet kapott vissza a Csehszlovák államtól,

közel 1 millió lakossal, akiknek több mint 80 százaléka vallotta magát magyarnak.

Rátz Jenő ezt a sikert még mint honvédelmi miniszter érte meg. Részesen lehetett a felvidéki bevonulás(ok)nak.

Nem sokkal a Felvidék visszatérése után Imrédy egy házszabálmódosító törvényt nyújtott be, amely előkészített volna egy olyan felhatalmazási törvényt, amely a kormányt függetleníttette volna az Országgyűléstől. Ekkor 62 képviselő kilépett a kormánypartból és az ellenzékkel összefogva Imrédyt leszavazták. Ezért 1938. november 15-én benyújtotta lemondását. Mivel a kormányzó az ellenzékot nem akarta hatalomhoz juttatni, a lemondást nem fogadta el, de, hogy Imrédyt meggyengítse, néhány hívét eltávolíttatta a kormányból. Így többek között honvédelmi miniszteri tiszteből Horthy Miklós államfő – az addigra már magyar királyi tanácsosi méltóságot kiérdemelt – Rátz Jenőt is felmentette.

A miniszteri tisztségéből felmentett és nyugállományba került Rátz Jenő a továbbiakban aktív politikai tevékenységet fejtett ki. A barátja és politikustársa, Imrédy Béla által 1940-ben alapított Magyar Megújulás Pártjának lett a tagja, illetve egyik meghatározó vezető alakja, egyik elnökhelyettese. A németek bizalmát élvező párt a kormány jobboldali ellenzékéként gazdasági, politikai és katonai téren egyaránt a német óhajok teljesítését követelte. Rátz Jenő a párt jelöltjeként képviselői mandátumot is szerzett a tokaj-hegyaljai választói kerületben 1944 nyarán, mely mandátumát 1944. november 8-ig meg is tartotta.

Magyarország német megszállását követően Rátz Jenő a kormányzó és a németek közt létrejött politikai alku eredményeként mint az MMP alelnöke az újonnan alakult Sztójay Döme vezette kormányban tárca nélküli miniszter lett, egyben megbízva a miniszterelnök helyettesítésével. Bár ő jobban sze-

rette volna a honvédelmi tárcát, de Horthy Miklós ragaszkodott az addigi honvédelmi miniszter, Csatay Lajos személyéhez. Miniszterelnök-helyettesi tisztét egészen 1944. július 19-ig megtartotta, amikor is az államfő tisztéből felmentette. Megjegyzendő azonban, hogy Rátz Jenő ezen tisztéből való felmentését már mintegy három héttel korábban kérte az államfőtől. Ennek alapvető oka az volt, hogy nem értett egyet a Weiss-Chorin csoport tulajdonolta ipari üzemeknek, gyáraknak stb. a németek számára történő átadásával, amellyel a magyar hadiipar és egyben a gazdaság jelentős része azok kezére került.

A miniszteri tisztéből történt felmentését követően Rátz Jenő a Magyar Országgyűlés Képviselőházának továbbra is a tagja maradt, de érdemi képviselői tevékenység nem köthető a nevéhez. Ismeretes, az Országgyűlés alig ülésezett abban az időszakban és törvényalkotói tevékenységet gyakorlatilag nem folytatott.

Vitéz Lakatos Géza vezérezredes miniszterelnöki kinevezését követően Rátz Jenő politikai megnyilvánulásai nem ismeretesek. Érdemi szerephez a nyilas–hungarista hatalomátvételt – 1944. október 15–16. – követően jutott, amikor az államfői jogok gyakorlásával is felruházott Szálasi Ferenc miniszterelnök, Nemzetvezető, 1944. november 4-én a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagjává – élethossziglan – nevezte ki Rátz Jenőt. A Felsőház pedig az 1944. november 8-án megtartott ülésén elnökké választotta meg. A megjelent 50 felsőházi tag közül 45 fő adta le szavazatát, ezek megoszlása a következő volt: igen – 37, megoszlott (sic) – 7, üres szavazat – 1.

Rátz Jenő – kormánypárti politikustársai többségéhez hasonlóan – a szovjet Vörös Hadsereg előrenyomulásának következtében elhagyta Magyarországot és a Németbirodalom területére települt át. Ott került amerikai (hadi)fogságba. Fog-

ságba kerülését követően a nála lévő és a magyar állam tulajdonát képező értékeket leltár szerint átadta a hatóságoknak.

Az amerikai hatóságok kiadták Magyarországnak Rátz Jenőt. A Népügyészség 1945. október 19-én „nyilvántartásba vette”, majd 1945. október 25-től előzetes letartóztatásba került a vezérezredesi rendfokozatától 1945. június 19-én megfosztott és egyben a honvédségből kicsapott Rátz Jenő.

A Budapesti Népügyészség háborús és népellenes bűnök elkövetésével vádolta meg és a Budapesti Népbíróság a Sztójay Döme és társai ellen lefolytatott perben, az 1946. március 22-én kihirdetett ítéletében háborús és népellenes bűnöket elkövetőként golyó általi halálra, vagyonelkobzásra és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélte. (Az 1946. március 21-én megtartott zárt ülésen született meg a döntés, de a kegyelmi tanács kegyelemre ajánlotta Rátz Jenőt.) Az ítélet kihirdetését követően 1946. június 24-én a Népbíróságok Országos Tanácsa elé került Rátz Jenő büntetőügye, és a NOT I. 3845/1946 számú ítélete 1946. július 1-jén az elsőfokú ítéletet jóváhagyta.

Rátz Jenő érdekében számos ismert személyiség – többek között Ravasz László református püspök, Feszty Masa festőművész – fordult a Magyar Köztársaság elnökéhez, Tildy Zoltánhoz, kegyelmet kérve számára. Ugyanezt tette Rátz Jenő védőügyvédje – a rendszerváltoztatás után az Amerikai Egyesült Államokbeli emigrációjából hazatért és a Kereszténydemokrata Néppárt meghatározó vezetőjeként és országgyűlési képviselőjeként működő – dr. Varga László is. Utóbbi Rátz Jenő védelmével nem kis kockázatot vállalt, és emlékezése szerint meg volt győződve védence elleni eljárás koncepciós jellegéről.

A köztársasági elnök élve a törvény adta kegyelmezési jogával Rátz Jenő halálos ítéletét 1946. augusztus 19-én életfogytiglan tartó kényszermunkára változtatta. A Honvéd Vezérkar volt főnöke, a volt honvédelmi miniszter, egykori mi-

niszterelnök-helyettes büntetését a váci büntetés-végrehajtási intézetben töltötte, ahol – a Legfőbb Ügyészség 1954. február 16-án, Budapesten keltezett levelének tanúsága szerint – 1952. május 21-én elhunyt. (Egykori rabtársai Rátz Jenő halálának az időpontját 1952. január 21-ben adták meg a néhai honvédelmi miniszter családja tagjainak.)

Földi maradványai váci úgynevezett rabtemetőben nyugsznak. Fennmaradt irathagyatéka családtagjai döntése nyomán a Hadtörténelmi Levéltárban került elhelyezésre.

BIBLIOGRÁFIA

A magyar Quisling – kormány Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. Szerk., a bevezető tanulmányt írta, sajtó alá rendezte és a mutatókat készítette KARSAI László – MOLNÁR Judit. 1956-os KHT, Budapest, 2004.

Honvédelmi miniszterek 1848–1994. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.

SZAKÁLY Sándor: A magyar királyi Honvéd Hadiakadémia parancsnokai (1919–1944). *Új Honvédségi Szemle*, 1996/9.

SZAKÁLY Sándor: A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnökei 1919. augusztus 12. – 1945. május 9. *Új Honvédségi Szemle*, 2002/1.

SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár.* ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.)

Megjelent: *Ludovikás életutak.* Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 227–238.

Vitéz lófő nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes

Vitéz lófő nagybaczoni Nagy Vilmos m. kir. honvéd vezérezredes 1942. szeptember 29. és 1943. június 12. között a Kállay Miklós miniszterelnök vezetésével működött m. kir. kormány honvédelmi minisztere volt. Felmentése bejelentésekor többek között e szavakkal búcsúzott a Honvédelmi Minisztérium személyi állományától: „...az az egyetlen helyes út, mely a törvény keretei között maradva, igazságos, egyenes, emberséges és őszinte még akkor is, ha az nem mindig egyezik a napi élet ide-oda hullámzó érdekivel és felfogásával. Szemem előtt mindig az lebegett, hogy a Biblia örök értékű törvényeinek engedelmesskedjem. Katona létemre a Szolgálati Szabályzat utasításait ugyancsak törvényként kezeltem. Ezek írták elő magatartásomat, és nem voltam hajlandó ezektől eltérni, de nem is fogok mindaddig, amíg az emberi erkölcs és katonai magatartás ez írott törvényeinél különbet, jobbat, igazságosabbat és emberibbet nem alkot az isteni és emberi törvényalkotás... Hirdettem és hirdetem ma is, hogy a becsület fogalmához tartozik, hogy meggyőződéssel állunk azon az úton, melyet törvényeink, szabályaink előírnak. Erről az útról senkiért és semminemű érdekért letérni soha nem szabad. A becsület megköveteli az állhatatosságot, a kitartást, az egyenes, őszinte gondolkodást és cselekedetet!”

A miniszter által hivatkozott két könyv – a *Biblia* és a *Szolgálati Szabályzat* – mindig ott feküdt a miniszteri szoba íróasztalán, emlékezett évtizedekkel később Nagy Vilmosra egykori szárnysegédje, Kéri Kálmán, a rendszerváltoztatás után a Magyar Országgyűlés korelnöke, a Magyar Demokrata Fórum képviselőcsoportjának tagja és akkor már nyugállományú vezérezredes. Néhai nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes emlékét a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum épületének falán emléktábla idézi.

A két világháború közötti időszak, illetve a második világháború éveinek kiemelkedő képességű magyar tábornoka az erdélyi Parajdon székely református köznemesi családban született 1884. május 30-án, lófő nagybaczoni Nagy Zsigmond, a Parajdi Sóbányahivatal bányamérnöke és a német (szász) ösökkel is rendelkező Hermann Vilma második gyermekeként. Az apját fiatalon elvesztő Nagy Vilmos a szászvárosi református főgimnázium Kún Kocsárd Kollégiumában tanult és ott is érettségizett 1902-ben jeles eredménnyel. A család anyagi helyzete – édesanyja évi 680 korona nyugdíjat és nevelési pótlékot kapott – és bátyja, Béla példája arra ösztönözte, hogy az ingyenes tanulás lehetőségét biztosító honvédtiszti hivatást válassza. Pályázott a m. kir. honvéd Ludovika Akadémiára, ahová 1902-ben fel is vették, és megkezdte katonai tanulmányait októberben.

A komoly kihívást jelentő tanulmányait Nagy Vilmos „teljesen díjmentes államköltséges helyen” végezte három esztendőn keresztül, végig jeles eredménnyel, évfolyamelsőként. 1905. augusztus 18-án évfolyamelsőként avatták hadnaggyá 1904. szeptember 1-jei ranggal (1. rangszámmal) és osztották be a szabadkai magyar királyi 6. honvéd gyalogezredhez a magyar mellett németet is kitűnően használó, de a román nyelvet is bíró Nagy Vilmost.

Csapattesténél századszolgálatot teljesített, az altiszti iskola oktatójaként működött és az ezred élelmezőtisztjét is helyettesítette. A szolgálatban kitűnő, kellő elméleti és gyakorlati felkészültséggel bíró fiatal hadnagy 1908-ban jelentkezett a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra és a sikeres felvételi után annak hallgatója lett. A honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot legjobb eredménnyel befejezők az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkari tisztjeit képező bécsi cs. és kir. Hadiiskolára kerültek. (Évente általában nyolcan.) Nagy Vilmos 1909-ben jeles eredménnyel fejezte be a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot és került a bécsi császári és királyi Hadiiskolára – évfolyamtársai voltak többek között Rátz Jenő és Jány Gusztáv is –, amelyet 1912-ben „igen jó” összeredménnyel végzett el, és közben 1910. május 1-jével (5. rangszámmal) főhadnagyi kinevezést nyert.

A jól felkészült, tehetséges fiatal tiszt a magyar királyi 79. honvéd gyalogdandárnál mint vezérkarhoz beosztott főhadnagy kezdte meg vezérkari tiszti szolgálatát. A többnyire egykét esztendei „próbaszolgálat” után a megfelelek átkerültek a vezérkari testületbe és különböző magasabb parancsnokságokon, illetve a Hadügy-, valamint a Honvédelmi Minisztériumban és a vezérkar különböző irodáiban szolgáltak. Nagy Vilmos a világháború éveit már mint a vezérkari testület tagja szolgált, 1914. november 1-jétől vezérkari századosi rendfokozatban.

A szerb és az orosz hadszíntéren eltöltött mintegy egy esztendei szolgálat után 1915. augusztus 4-én a háttországba, a Honvédelmi Minisztérium I. a (szervezési) osztályára került előadótisztnek Nagy Vilmos vezérkari százados és szolgált ott 1916. június 20-ig, amikor is az orosz hadszíntérre került és a Szurmay hadtest vezérkari osztályán lett beosztott vezérkari tiszt. 1916. november 15-től előbb a 6. hadosztály parancsnok-

ságán volt beosztott vezérkari tiszt, majd 1917. február 6-tól a 16. honvéd gyalogdandár első vezérkari tisztje lett. 1918 februárjától ismét a Honvédelmi Minisztérium 1. a. osztályára került és maradt ott beosztásában az 1918. novemberi összeomlásig.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően létrejött magyar Hadügyminisztériumban vállalta a további szolgálatot és egyben az Ugron Gábor, Bethlen István, Bánffy Miklós és mások által létrehozandó Székely Nemzeti Tanács katonai szakértője lett. A tanácsköztársaság kikiáltását követően – mint megannyi, korábban a cs. és kir. közös haderőben, illetve a m. kir. Honvédségben szolgált tiszttársa – a Vörös Hadseregben vállalt szolgálatot, mert úgy vélte, hogy a szülőföldet, a hazát védelmezni kell. Későbbi tábornoktársai közül ugyanígy vélekedett akkor Werth Henrik, Sónyi Hugó, Jány Gusztáv, Sztójay Döme, Náday István, Szombathelyi Ferenc, Vörös János, Csatay Lajos, Lakatos Géza, Hennyey Gusztáv, Andorka Rudolf, Röder Jenő és még sokan mások. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően a Nemzeti Hadseregbe jelentkezett szolgálattételre, ahová a mindenki számára kötelező igazoló bizottsági eljárást követően be is léphetett.

1919 novemberétől a Hadügyminisztérium 1. osztályán előadótiszt, majd a Honvédelmi Minisztérium VI-1. osztályán (amely a trianoni tiltó előírások okán nem volt más, mint a Honvéd Vezérkar főnöke hadműveleti osztálya) fogalmazótiszt 1920. augusztus 24. és 1924. december 15. között, 1921. november 1-jétől vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy, 1922 júniusától – 1921. szeptember 1-jei ranggal – vezérkari szolgálatot teljesítő alezredesi rendfokozatban. Nagy Vilmos vkszt. alezredes 1924. december 15. és 1925. december 30. között a m. kir. Honvédség főparancsnoka mellé beosztott tábornoknál

került alkalmazásra. E beosztásában nevezte ki Horthy Miklós államfő vezérkari szolgálatot teljesítő ezredessé 1925. május 1-jével.

A negyvenedik életévét még alig betöltött Nagy Vilmos 1925. december 30. és 1927. október 31. között a honvédelmi miniszter, Csáky Károly gróf, szolgálaton kívüli altábornagy, majd szolgálaton kívüli lovassági tábornok szárnysegédjeként szolgált. Ebben a beosztásában szinte teljes rálátása nyílt a m. kir. Honvédség szervezetére, parancsnoki állományára, és kapcsolatba kerülhetett a kormány tagjaival, megismerhette a kormányzati és a parlamenti munkát.

1927. november 1-jével a budapesti m. kir. 1. honvéd vegyesdandár vezérkari főnöke lett. Ez a beosztást 1931. május 1-jéig töltötte be, a már 1923. június 17-én, világháborús teljesítménye alapján vitézzé avatott Nagy Vilmos. (Katonai teljesítményét a Vaskorona Rend III. osztályával, a hadidíszítménnyel és kardokkal, a III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel és kardokkal, az Ezüst Katonai Érdemérem a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal – kétszer –, a Bronz Katonai Érdemérem a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal és a Vöröskereszt díszjelvény 2. osztálya a hadidíszítménnyel ismerték el. Megkapta a német II. osztályú Vaskeresztet is.)

Vegyesdandár vezérkari főnöki beosztásából való felmentését követően 1933. május 1-jéig a Honvédség főparancsnoka, vitéz Kárpáthy Kamilló gyalogsági tábornok szárnysegédjeként szolgált, majd átvette a budapesti 1. honvéd vegyesdandár kerékpáros gyalogsági parancsnoki (rejtett dandárparancsnoki) beosztását és töltötte be azt 1935. május 1-jéig. 1935. május 1. és 1936. január 1. között a Honvédelmi Minisztérium Katonai Közigazgatási Csoportfőnökségén szolgált az 1934. május 1-jével tábornokká kinevezett Nagy Vilmos. 1936. január 1. és

1936. október 1. között a Honvédelmi Minisztérium Katonai Közigazgatási Csoportfőnöke volt, majd 1936. október 1-jétől a budapesti 1. honvéd vegyesdandár parancsnoka.

A m. kir. Honvédség szervezeti változásai következtében a vegyesdandárok 1938 novembere és 1939 januárja között hadtestekké alakultak át, így a budapesti is. Az 1937. november 1-je óta altábornagyi rangban szolgáló Nagy Vilmost már e minőségében mentette fel az államfő beosztásából és nevezte ki 1939. február 1-jével a m. kir. Honvédség főparancsnoka gyalogsági szemlélőjévé. Alig egy esztendő telt el ebben a beosztásban Nagy Vilmos, amikor a Honvédség újabb fejlesztése során létrehozott három hadsereg egyikének, a m. kir. 1. honvéd hadseregnek a parancsnokává nevezte ki az államfő 1940. március 1-jével. Hadseregpáncsnoki kinevezése után két nappal elnyerte a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot, majd 1940. május 1-jével gyalogsági tábornok lett.

A második bécsi döntést követően a Keleti Országrészekbe és Észak-Erdélybe bevonuló magyar honvédség kötelékében Nagy Vilmos gyalogsági tábornok mint a m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnoka térhetett vissza szülőföldjére. Több mint húsz esztendő után láthatta ismét székelyföldi szülőfaluját. 1941. február 1-jével a harminchatodik szolgálati évét augusztusban betöltő tábornokot beosztásából felmentette Magyarország kormányzója, és a szokásos háromhavi egészségügyi szabadság letelte után 1941. május 1-jével nyugállományba került. Nyugállományba helyezése után két iparvállalat elnöki tisztségét fogadta el, a kötelezően kikérendő engedélyek elnyerése után: a Dunai Repülőgépgyár Rt.-t, valamint a szabadkai Hartmann cégét.

A korábban a Magyar Katonai Írók Körének tagjaként számos publikációt közreadó Nagy Vilmos 1925-től a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának megbízott

tagja, 1927 és 1930 között a budapesti Tiszti Kaszinó Egyesület tudományos bizottságának elnöke is volt. Nyugállományba vonulása után azonban már nem fejtett ki katonai szakírói tevékenységet. Piliscsabán lévő házában élt feleségével, a már önállóvá vált fiával és három lányával szoros kapcsolatot tartva.

1942. szeptember 29-én az államfő a tisztéből felmentett vitéz dálnokfalvi Bartha Károly szolgálaton kívüli vezérezre-des utódként honvédelmi miniszterré nevezte ki vitéz lőfő nagybaczoni Nagy Vilmost. Az Országgyűlés Képviselőházában a bemutatkozása sikeres volt, és miniszterként a *Biblia* és a *Szolgálati Szabályzat* szellemében járt el. Rendezte a munkaszolgálatosok helyzetét, megszüntette az „ad hoc” behívásokat. A hadművelleti területen és a hátszországban is létrehozta a munkaszolgálatos alakulatok felügyelői beosztást és a munkaszolgálatosokkal szemben törvénytelenül fellépők ellen hadbírói eljárásokat indított, míg a zsidó származású orvosok, állatorvosok, gyógyszerészek, mérnökök esetében úgy rendelkezett, hogy azok a hátszországban, hivatásukat gyakorolva, többnyire keresztény/keresztényen társaikat helyettesítették. (Ez a gyakorlat egyébként 1944 nyaráig maradt fenn.)

A zsidók munkaszolgálatáról – ami az 1939. évi II. törvény szerint is fegyver nélküli katonai szolgálat – többek között így vélekedett: „Én magam részéről a törvény és az emberiség álláspontján állok, mert nekem munkásra van szükségem, aki nekem azért kell, hogy el is végezze azt a műszaki munkát, amelyet nem akarok a csapattal elvégeztetni. Ha pedig munkát követelek, akkor nekem annak az embernek a munkaképességéről gondoskodnom kell. A bevonultak ne tekintsek ezt a munkásszázadba való bevonulást megalázásnak. Ez honvédelmi szolgálat, az kötelező mindenkire, törvényes alappal bír. Viszont azonban legyenek meggyőződve arról is, hogy a pa-

rancsnokok olyan beosztottaknak tekintik őket, akikről ők emberségesen és tisztességesen gondoskodni tartoznak.”

Nagy Vilmos tábornok úgy vélte, hogy Magyarországnak a tengelyhatalmak mellett addig kell(ene) kitartania, amíg az ország érdeke nem kíván mást. Ez az álláspontja nem talált osztatlan támogatásra. A szélsőjobboldal képviselői – akik a miniszteri beiktatásakor még tisztelettel viseltettek iránta – szembefordultak vele és vélt vagy valós okokra hivatkozva interpellációt nyújtottak be ellene. Az államfő és a miniszterelnök, Kállay Miklós bizalma május elején még töretlennek látszott személye iránt, azonban amikor a németek mellett az olaszok is fenntartásaikat hangoztatták Nagy Vilmostal szemben, Horthy kormányzó a korábban felajánlott lemondását elfogadta és 1943. június 12-én tisztéből felmentette. A felmentéséhez vezető „okokról” a következőkben foglalta össze az álláspontját a miniszterelnöknek: „Az ellenem felhozott vádak közül összefoglalva a következők a szembetűnőek:

Bátyámat, Nagy Béla tábornokot ültettem be azokba az igazgatói tagságokba, amelyekről én miniszterrel történt kinevezésem folyamánként lemondtam. (Állítólag nyolc igazgatói tagságom volt. Különösen azt tartják megengedhetetlennek, hogy én a szabadkai Hartmann cégnek elnökévé és a budapesti Tschuk szőrmés cég igazgatói tagjává bátyámat választattam meg.)

Bátyám felesége zsidó származású.

Hartmann József gyárigazgatónak a reformátusvallásra térése alkalmával tanúskodtam.

(Ezzel kapcsolatban úgy tüntetik fel a dolgot, hogy Hartmann több szabálytalanságot követett volna el.)

Az államtól 480 hold földet kaptam.

A zsidó munkaszolgálatosok kérdésében nem követtem a korszellemet, azzal szembehelyezkedtem, engedékeny vagyok

e kérdésekben, sőt emberséges bánásmódot követelek meg velük szemben.

Az egyes pontok megvilágítására az alábbiakat jelentem:

1.-hez

Miniszterré (történt) kinevezésem előtt a vezérkar főnökének engedélyével két vállalatnak voltam az elnöke. A szabadkai Hartmann cégnek és a Dunai Repülőgépgyárnak, folyamatban volt a szőrmeárugyári elnökségem elismerése is.

A Dunai Repülőgépgyár igazgatói tagjává bátyámat a közgyűlés még elnökségem idején megválasztotta, a másik két vállalatnak igazgatóságába lemondásom után került be anélkül azonban, hogy én erre befolyást gyakoroltam volna. Megjegyzem még, hogy a Hartmann cég tulajdonképpen egyáltalán nem működik, mert szabadkai telepét a Hangya bérbévette. Tehát ez a cég ma semmiféle üzlettel nem foglalkozik. Az a burkolt gyanúsítás, hogy ezt a helyzetet a megnevezett cégek bármiféle üzleti előny szerzésére használták vagy használták volna fel, rosszakaratú beállítás, mert valótlan. Én ezeknek a vállalatoknak soha semmiféle üzleti előnyt nem nyújtottam, mert ügyeikkel sem bátyám, sem senki más a vállalatok részéről sohasem fordult hozzám.

Miniszterré történt kinevezésem alkalmával mindenféle közigazdasági állásomról lemondtam. Nyolc igazgatói tagságom sohasem volt.

Bátyám viszont, mint ezredes c. tábornok 1929-ben ment nyugállományba 660 p. nyugdíjjal, ezért volt kénytelen ugyancsak engedéllyel polgári foglalkozás után nézni, hogy a tábornoki rangjának megfelelően meg tudjon élni.

2.-hez

Bátyám felesége tényleg 1929-ben tért át a ref. hitre. Ezt én sohasem tagadtam, és nem is szégyenlem, jöllehet ma az ilyet le szokták és meg szokták tagadni. Én ezt nem teszem. De kü-

lönben is a bátyám saját családi ügye és magánügye. Engem világnézeti és vallási felfogásomban sógornóm származása nem befolyásol. A 14 évvel ezelőtt történt bátyám házasságával engem ma megvádolni vagy azt terhemre róni csak az olyan politikusok képesek, és éppen azok vállalkoznak, akiket a zsidóvérű Imrédy vezet.

És 4.-hez

Az tény, hogy tanúja voltam Hartmann József úrnak a ref. vallásra történt áttérésénél. Én mindig örültem és örülök annak, hogy a krisztusi tanoknak, a szeretet vallásának híveket lehet még ma is szerezni. Ez nem bűn, sőt minden Krisztus-hívó léleknek kötelessége.

Hartmann József urat én már 38 éve ismerem. Vele együtt voltam a harctéren, a 19. dandárnál viselt parancsnoki tisztet. Három kardos kitüntetése van. Tulajdonosa a II. osztályú német vaskeresztnek és a török vasfélholdnak. Az ellenség előtt is derekasan megállta a helyét.

Felkérését, mint harctéri bajtársamét nem utasíthattam vissza (akkor, amikor a támogatásra a legnagyobb szüksége volt) se mint tiszt, sem mint ember.

Az állampolgárságával kapcsolatban róla terjesztett rosszindulatú szóbeszéd valótlannak bizonyult. Ezt az Államvédelmi Központ tisztázta. Hartmann úr egyéni tisztességéhez szó ne fér.

5.-höz

Ipolyvisken 1940-ben – tehát 2 évvel miniszteri kinevezésem előtt – (közép) birtokot vásároltam. Területe nem 480, hanem csak 279 hold. E birtokot az előirt törvényes feltételek mellett és formák között – a földm. minisztérium hozzájárulásával – 47 évi lefizetésre (juttatták) vettem meg. Egyébként is vitéz vagyok (tehát vitézi birtokot is kérhettem volna), 4 gyermekem és 3 unokám van.

(Miniszterségem óta semmit sem szereztem.)

6.-hoz

A munkaszolgálatosok kérdésében jövetelemkor olyan rettenetes állapotok uralkodtak, hogy csak emberfeletti küzdelemmel sikerült e téren a hátszági alakulatoknál rendet teremtenem. Az 1942. XIV. t. c. által teremtett állapotokat megfelelő rendelkezéssel igyekeztem emberséges állapotba hozni. Eddig a zsidó (keresztény vallású is) szabad prédául volt odadobva (a legnemtelenebb emberi szenvedélyeknek) a kegyetlen, brutális, mondhatnám sokszor a vadállatias bánásmódnak. Amikor mindenki azt hirdette, hogy zsidókat kínozni, pusztítani, legyilkolni hazafias kötelesség. Az Ukrajnába kiküldött munkaszolgálatosok úgyszólván pusztulásra voltak ítélve. A zsidók behívásánál a legnagyobb önkényeskedések fordultak elő. Behívattak olyanokat, aki valakinek az útjában állott, akinek valamilyen címen, mint káros embernek pusztulnia kellett, tekintet nélkül korára, vagy társadalmi állására.

A brutális bánásmódról nap nap után kaptam jelentéseket. Egyik-másik helyen a megvadult keretlegénység és sajnos a tisztok is (az úgynevezett koreszmék által fűtve) olyan brutális és embertelen bánásmódot vezettek be a szolgálat kezelésébe, hogy azt még a jóérzésű magyar katonák is megsokallták és bejelentették.

A verések, a túlfeszített munka és a rossz táplálkozás következtében több esetben haltak meg munkaszolgálatosok. Ezeket a rémségeket hadbírói vizsgálat során állapítottam meg, igyekszem ezeknek a rémségeknek véget vetni.

(Ilyen állapotban találtam a munkaszolgálatosok ügyét.) Hivatalos vizsgálat állapította meg, hogy több munkás alakulatnál a betegeket nem engedték kórházba, súlyos tüdő- és szívbajosok, eskórosok, gyomorfekélyesek ott kínlódtak a tá-

borokban és nem akadt parancsnok, aki (emberségesen) rendet teremtett volna, mert a kiadott és érvényben volt rendeletek szerint zsidókat semmiféle kedvezményben részesíteni nem volt szabad. És a (túlzó eszmék által megfertőzött) vezetők az emberséges bánásmódot is kedvezménynek minősítették. Behívtak bosszúból és haszonlesésből olyan embereket is, akiknek munkáját semmire sem lehetett használni, mert öregek és törődöttek voltak.

Ezért kellett megszüntetni a »SAS behívókat« és elrendelni a nyilvántartásba vétel lapján a korosztályok szerinti behívásokat.

Szabályozni kellett a szolgálatkezelést és a bánásmódot, úgy, amint azt a honvédség minden tagja számára a Szolgálati szabályzat előírja. Semmiféle külön szigorítást, de természetesen kedvezést sem engedtem meg, de szigorúan megköveteltem az emberséges bánásmódot azokkal szemben, akiknek munkás kezére szükségünk van.”

Nagy Vilmos az őt ért támadásokról, azok „okairól” – amelyek végül is a lemondásához, honvédelmi miniszteri tiszteből való felmentéshez vezettek – az államfőt, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzót is tájékoztatta 1943 júniusában a következőképpen: „Irtó hadjáratot indítottam a munkaszolgálatosok és azok családtagjainak megzsarolása, de az általuk üzött megvesztegetések ellen is.

Rendeztem az orvosok, állatorvosok, mérnökök és gyógyszerészek felhasználásának kérdését is.

Végül rá kellett mutatnom a magyar hadsereg további alkalmazása tekintetében elfoglalt álláspontokra.

Mindig azt hirdettem, hogy nekünk a tengelyhatalmak oldalán ki kell tartanunk a végső döntésig. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar nemzetet a teljes pusztulásba is hajlandó vagyok belevinni.

Miután Magyarország már eddig is erején túlmenve vett részt az Oroszország elleni háborúban, most, amikor a végkifej­ lődés felé haladunk, az országot tovább gyengíteni nem szabad.

Az országnak a fenyegető román, tót és esetleg szerb táma­ dással szemben, hadsereggel kell rendelkeznie. Már csak 4 és fél könnyű hadosztályunk van itthon. Ebből további erőket az ország területéről kiengedni addig nem lehet, amíg ezek a ve­ szélyek fennállnak, és amíg felszerelés tekintetében kiállítha­ tó hadosztályainkat legalább megközelítően fel nem tudjuk szerelni.

Románia megtartása annyira bizonytalan, hogy vele szem­ ben minden biztonsági előkészület indokolt. Állandóan han­ goztatja azt, hogy a jelenlegi helyzeten változtatni kell, mert ő az észak-erdélyi területekről le nem mond, sőt ezen túl már a Tiszáig akar előrejutni.

Lehetséges, hogy ha az angolszászok valahol a Balkánon partra szállnak, vagy a német haderőnek helyzete súlyossá válik, akkor Románia azonnal hátat fordít Németországnak. Ebben az esetben számolni kell azzal is, hogy az anyaország­ ban lévő román haderővel meg fogja kísérelni Észak-Erdély visszafoglalását.

Ezt nekünk minden áron meg kell akadályozni.

Ezért nem ajánlhatunk fel további erőket arra, hogy azokat az ország határain kívül alkalmazzák. Ezért tartom én Im­ rédyék felajánlkozását a németek felé nemcsak katonai tudat­ lanságnak, hanem egyenesen bűnös merényletnek a magyar nemzet érdekeivel szemben.”

A későbbiek során Nagy Vilmos nem vállalt érdemi szere­ pet. Visszavonultan élt klotildligeti házában. Igyekezett azon­ ban minél több hozzá forduló érdekében utódánál, csataji Csatay Lajos szolgálaton kívüli vezérezredesnél közbenjárni. Ezek a lépései általában sikerrel jártak.

A nyilas–hungarista hatalomátvételt követően Nagy Vilmost is letartóztatták. Budapesten és Sopronkőhidán tartották fogva, majd Németországba vitték. 1945 májusában szabadult és tért vissza Magyarországra. Igazolták, de érdemi feladatokat nem kapott. Emlékiratait még 1946-ban megírta, de hamarosan a teljes mellözöttséggel, budapesti lakásának elvételével és nyugdíjának megvonásával kellett szembesülnie.

Nagybaczoni Nagy Vilmos élete hátralévő éveit Piliscsabán töltötte, ahol alkalmanként az újságírók rendelkezésére állt és magyar nyelven leveleket váltott egykori vendiáktársával, Petru Grozával, a Román Államtanács elnökével.

A sok viszontagság és meghurcoltatás után még életében jelentős nemzetközi elismerést kapott. A jeruzsálemi székhelyű Jad Vasem Intézet 1965 decemberében a Világ Igaza címmel tüntette ki, ezzel ismerve el a második világháború éveit alatti emberséges tevékenységét.

Az idős tábornok szellemi frissességben élt haláláig, sokat kertészkedett, írt és olvasott. 1964-ben dolgozta át a még 1947-ben megjelentetett Végzetes esztendők című művét. Piliscsabán 1976. június 21-én, 93. életévében érte a halál. Sírja a piliscsabai temetőben található.

BIBLIOGRÁFIA

A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.

Honvédelmi miniszterek 1848–1994. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.

Nagy Vilmos honvédelmi miniszter feljegyzése Horthy Miklós számára 1943-ból. A dokumentumot közzéteszi, beve-

- zetővel és jegyzetekkel ellátta BONHARDT Attila – SZAKÁLY Sándor. *Kritika*, 1984/8.
- NAGYBACZONI NAGY Vilmos: *Végzetes esztendők 1938–1945*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986. (Második, átdolgozott kiadás.)
- „Mint katona esküt tettem...” Nagy Vilmos honvédelmi miniszter 1943. május 3-i emlékeztetője Kállay Miklós miniszterelnök számára. Közzéteszi BONHARDT Attila – SZAKÁLY Sándor. *Mozgó Világ*, 1985/12.
- SÍPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: Nagy Vilmos. Az emberséges tábornok. In: *Protestáns hősök. Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből*. 2. Szerk. FAGGYAS Sándor. Press – Panonica – Media – AmfiPress, Budapest, 2017.

Megjelent: *Ludovikás életutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 187–198.

Vitéz lófő csikszentsimoni Lakatos Géza vezérezredes

Lakatos Géza erdélyi eredetű, székely lófő család gyermekeként látta meg a napvilágot 1890. április 30-án Budapesten. Olyan családba született, amelyben mélyen gyökereztek az 1848–49-es szabadságharc emlékei. Apai nagyapja 1848–49-ben honvédtiszt, a kiegészítés után pedig egy ideig a Ludovika Akadémia gondnoka volt. Anyai nagyapja kormánybiztos a szabadságharc idején.

A Lakatos család a századforduló középosztálybeli családjainak életét élte. A Kereskedelmi Múzeum igazgatói posztját betöltő, miniszteri tanácsosi rangban lévő apa megfelelő életszíntonalat biztosított gyermekeinek, családjának. A biztos családi háttér, az anyagi függetlenség azonban megszűnt a családfő korai halálával.

A gyermekek iskoláztatásához ekkor a katonatiszti pálya választása teremthetett lehetőséget. Az ingyenes tanuláson kívül bizonyára ösztönzően hatottak a fiatal Lakatos Gézára és ikertestvérére, Kálmánra a családban élő negyvennyolcas hagyományok is, amikor a budapesti Piarista Gimnáziumban megkezdett tanulmányait a soproni magyar királyi honvéd főreáliskolában folytatták, eljegyezve magukat a katonatiszti hivatással.

A soproni honvéd főreáliskola létrejötté 1898-ban az önálló magyar haderő megteremtéséért vívott küzdelem egyik fontos eredménye volt. Egyidejűleg katonai akadémiai rangra emelték

az addig négy évfolyamos hadapródiskolaként működő Ludovika Akadémiát, és megkezdte működését a nagyváradai és a pécsi honvéd hadapródiskola is. Úgy tűnt, hogy ezzel megoldódik az önálló magyar haderő tiszti utánpótlásának gondja. Ettől fogva a magyar királyi Honvédség tisztképzésének megvoltak ugyanazok az intézményes lehetőségei, mint addig a közös hadseregnek – eltekintve természetesen a nagyságbéli különbségtől.

Lakatos Géza a jó képességű és kimagaslóan jól tanuló növendékek közé tartozott. A soproni három esztendő követően útja egyenesen vezetett a Ludovika Akadémiára, hogy ottani tanulmányait követően a m. kir. Honvédség tényleges állományú tisztje lehessen. A magyar királyi Honvéd(ségi) Ludovika Akadémián is három évet töltött el. Kitartó, szorgalmas akadémistának bizonyult, akit 1910. augusztus 18-án avatták hadnaggyá, 1910. szeptember i-jei ranggal és 1. rangszámmal, a budapesti m. kir. 1. honvéd gyalogezredhez. A fiatal hadnagy ekkor még nem is sejtette, hogy milyen nagy hasznát veszi majd egyszer azoknak a tiszti műveltséghez tartozó ismereteknek – zenélésnek, rajzolásnak, festésnek, idegen nyelveknek –, amelyeket megszerzett a Ludovika Akadémián a katonai szakmai tárgyak elsajátítása mellett. A műveltségnek ezek az elemei éppoly elengedhetetlenek voltak a tisztek társadalmi életében, mint mondjuk a rendszeres lovaglás, vívás és úszás.

A m. kir. 1. honvéd gyalogezrednél csapatszolgálatban eltöltött néhány év után a fiatal gyalogostiszt a legtöbb tiszt vagyanak netovábbját jelentő bécsi cs. és kir. Hadiiskolára törekedett, amelynek sikeres elvégzése biztosította (volna) bejutását a vezérkari testületbe.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben – azaz a közös hadseregben, a m. kir. Honvédségben, valamint az osztrák k. k. Landwehrben – egyetlen egységes vezérkari testület volt. E három hadsereg vezérkari tisztjei ugyanannak a testü-

letnek voltak a tagjai. Hogy egy honvédtiszt oda bejuthasson, előbb el kellett végeznie a bécsi cs. és kir. Hadiiskolát. Külön felvételi vizsgát azonban nem kellett tennie: elegendő volt, ha megállta a helyét a Budapesten működő honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon. A tízhónapos intenzív tanulás befejeztével a Honvédség főparancsnoka jelölte ki azt a nyolc-tíz fiatal tisztet – általában főhadnagyot –, akik elkezdheték tanulmányaikat Bécsben, a nagy szorgalmat és kemény munkát követelő, német tannyelvű iskolán.

Az ottani tanulmányok megkezdése előtt a honvédtiszteket a német nyelv alaposabb elsajátítására közös ezredekhez vezényelték, egy esztendei szolgálatra. Lakatos Géza a linzi gyalogezredhez – 14. Oberösterreichisches Infanterieregiment – került. A Hadiiskolára történő beiskolázása már csak pusztán formalitás lett volna; ekkor, 1915 elején azonban főleg az egyre növekvő tiszthiányra való tekintettel felozlatták a Hadiiskolát és az ott tanulók, valamint a felvettek is hadibeosztásokba kerültek.

Lakatos Géza ily módon eredeti csapattestével került a frontra, ahol súlyosan megsebesült. Felgyógyulása után ismét a harctérre vezényelték, s noha nem végezhetette el a bécsi Hadiiskolát, de sikeresen befejezte a felsőbb honvédtiszti tanfolyamot, különböző vezérkari tiszti beosztásokban szolgálhatott mint a vezérkari testületbe beosztott tiszt.

A háború alatt megjárta az orosz, a szerb és az olasz harcteret, volt összekötő tiszt különböző német csapat- és seregeteknél, előbb főhadnagyi (1914. augusztus 1.), majd századosi (1917. május 1.) rendfokozatban. Katonai teljesítményét négy „kardos” kitüntetéssel ismerték el, köztük a Vaskorona Rend III. osztályával, a hadidíszítménnyel, kardokkal, amelyre –mint könyvében (Ahogyan én láttam. Budapest, 1992) is írja – igen büszke volt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. őszi összeomlásakor Lakatos Géza azok közé a szerencsések közé tartozott, akik még hazatérhettek az olasz hadszíntérről, nem estek hadifogságba. Visszatértek odahaza felfordulást, nyomort és forradalmat talált. Forradalmat, amely merőben idegen volt gondolkodásától, neveltetésétől, egész lényétől.

A hatalomra került s elsősorban Károlyi Mihály gróf nevével fémjelzett politikai erők a vesztes háború után azt képzeltek, hogy lehetőségük lesz az antanttal történő megegyezésre, az ország területi épségének legalább részleges megőrzésére, valamint a polgári demokratikus átalakulás véghezvitelére. Ezek az elképzelések azonban 1918 őszén már nem voltak megalapozottak: a wilsoni elvekben hiába reménykedtek a vesztesek, minthogy a térségben a győztes nagyhatalmakkal szövetséget kötött, újonnan szerveződő országok haderői jelentették a tényleges erőt. Az antant ígéretéseiben bízók a békés megoldásban reménykedő magyar kormányok viszont azt gondolták, hogy hadseregbe, helyesebben szólva, az addigi hadseregbe nincsen szükség. Mint Böhm Vilmos írja visszaemlékezésében, 1918. november elejétől december közepéig egymillió kétszázézer katonát szereltek le, és december végére befejeződött a hadsereg teljes személyi leszerelése, melynek következtében negyvenezer tartalékos és nyolcezer hivatásos tiszt megélhetése vált bizonytalanná. És nemcsak a rendetlenül hazatérő katonákat szerelték le, hanem a tábornokaik és tisztjeik vezetésével zárt rendben, fegyelmezetten hazavonuló hadosztályokat is.

Számos tisztársával együtt Lakatos Géza is úgy látta, hogy katonai pályafutása ezzel véget ért. Ám hamarosan fordult a helyzet: az 1919. március 21-én kikiáltott Magyarországi Tanácsköztársaság élet-halál harcára készülhetett: az újabb és újabb demarkációs vonalakat rendre megsértő és az országból

egyre nagyobb területeket elfoglaló román és csehszlovák haderő 1919 áprilisában támadásba lendült. A tanácskormány szorongatott helyzetében felhívással fordult az ország lakosságához, mindenekelőtt az ipari üzemek munkásságához, a volt katonatisztek pedig kötelezte a Vörös Hadseregbe való jelentkezésre. Így került ismét a hadseregbe, a proletárdiktatúra Vörös Hadseregébe, sok száz tisztársával együtt Lakatos Géza százados.

A Vörös Hadsereg parancsnokságának vezérkari főnöke, Stromfeld Aurél volt vezérkari ezredes (a tanácskormány eltörölte a katonai rendfokozatokat), Lakatos Géza egykori tanára a Ludovika Akadémián, most kivételesen kedvező beosztásba helyezte volt növendékét: a Vörös Hadsereg főparancsnoki tisztét ellátó Böhm Vilmos mellé osztotta be katonai tanácsadónak.

Hogy miért kellett a főparancsnok mellé katonai tanácsadó? Azért, mert a kommunista–szociáldemokrata vezetésű új hadseregben a legmagasabb katonai posztokon olyan „katonai vezetők” ültek, akik jobbára csak hírből ismerték a háborút. A magyar történeti publicisztika által legendás hőökké emelt Landler Jenő, Münnich Ferenc, Pogány József, Szamuely Tibor és társaik legföljebb csak elemi katonai ismeretekkel rendelkeztek, és felkészültségük alapján a legjobb esetben is csak egy szakasz irányítását lehetett volna rájuk bízni. Ilyenformán a proletárdiktatúra nem nélkülözhetette a katonai szakembereket, akik – mivel a haza forgott veszélyben – hajlandók voltak egy időre elfojtani ellenszenvüket a „vörösök” iránt és harcba szállni az ország integritását fenyegető ellenséggel.

Lakatos Géza azonban, számos tisztársához hasonlóan, a sikeres felvidéki hadjárat után hamarosan megvált a Vörös Hadseregtől. A proletárdiktatúra katonai összeomlása és politikai bukása nem látszott előtte kétségesnek. A tanácskormány

katonai elképzeléseit helytelenítő Stromfeld Aurél lemondása is ösztönzőleg hatott a tisztekre, amikor elhagyták az új hadsereget.

Az összeomlás után Lakatos Géza ismét szolgálatra jelentkezett. Úgy látta, hogy a Szegeden megalakult Nemzeti Hadsereg vallja magáénak azokat az elveket és hagyományos nemzeti értékeket, amelyek tiszteletében ő maga is nevelkedett.

A szerveződő, de kis létszámú hadseregben különböző vezérkari beosztásokat töltött be, majd a Hadiakadémiára – akkori nevén: a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamára – került hallgatónak.

A hadiakadémiai év sikeres befejeztével 1921 és 1923 között a Ludovika Akadémián tanított hadseregszervezést és harcászatot. Beosztásából útja a honvéd vezérkar főnökségre, annak is az egyik legfontosabb osztályára, az 1. vkf. (hadműveleti) osztályra vezetett, az 1925. május 1-jétől vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagyi rendfokozatban szolgáló Lakatos Géza útja. Ez volt a vezérkar „agya”. Itt fogalmazták meg és dolgozták ki a hadsereg alkalmazására szóló terveket.

A Honvéd Vezérkar – akkori nevén HM VI. csoport – főnökének 1. osztályáról rövid időre Párizsba került Lakatos Géza. 1927. március 1-jétől nyolc hónapig az Institut du Panthéonban tökéletesítette francia nyelvtudását, nyelvileg felkészülve új szolgálati beosztására, a prágai magyar követség katonai attaséi tisztének ellátására.

1927-ig követségi munkatársnak bejelentett, azaz „álcázott” vezérkari tisztek töltötték be a külföldi magyar követségek katonai attaséi posztjait. Hivatalosan a külügyi ranglétrán araszolgattak előre, a fogadó országok többsége azonban pontosan tudta, mi a feladatuk, s milyen beosztásban vannak. Lakatos Géza egyike volt az első hivatalos és legális katonadiplomátáknak, méghozzá olyan országban, amellyel Magyar-

ország korántsem volt kiegyensúlyozottnak mondható viszonyban.

Hat esztendeig szolgált Prágában, s közben 1929. május 1-jével vezérkari alezredesi kinevezést nyert. Működéséről sajnos alig áll rendelkezésünkre adat; feltehetőleg jól látta el hivatalát, legalábbis erre enged következtetni a hat esztendő. Ez volt politikai, pontosabban külpolitikai „beavattatásának” időszaka, ekkor került kapcsolatba Horthy Miklós kormányzóval is és nyert szélesebb kitekintést a világra. A különböző országok diplomatáival, katonai attaséival való rendszeres találkozásai felkészült katonapolitikussá érelték.

Prágából visszatérve, a honvédségben kialakult gyakorlat szerint, csapatparancsnoki beosztásba került. A miskolci m. kir. „Görgey Arthur” 13. honvéd gyalogezred parancsnoka lett. Alig néhány hónap múlva vezérkari ezredesi (1934. november 1.) rendfokozatban a miskolci 7. vegyesdandár vezérkari főnöke. Beosztását 1938. május 1-jéig látta el, amikor is a budapesti m. kir. 1. honvéd vegyesdandár 3. gyalogsági parancsnokává (rejtett dandárparancsnok) nevezték ki. Nem egészen két esztendővel később – ekkor már tábornok (1939. november 1.) – a m. kir. 2. honvéd hadsereg vezérkari főnöke lett Jány Gusztáv hadseregparancsnok mellett.

Lakatos Géza tisztelettel, egyszersmind kritikával emlékezik egykori előljárójára, Jány Gusztávra, a második világháború egyik tragikus sorsú magyar katonai vezetőjére. A vele eltöltött közel másfél esztendő során Lakatos alaposan megismerte a magyar honvédséget, minden erényével és hibájával együtt. Mögötte volt már a felvidéki és az észak-erdélyi bevonulás, megtörtént a magyar hadba lépés a Szovjetunió ellen, amikor 1941. augusztus 1-jével kinevezték a kassai VIII. hadtest parancsnokává és vezénylő tábornokává. Három hónap múlva, 1941. november 1-jével altábornaggyá nevezte ki az államfő.

Aligha volt véletlen Lakatos miskolci és kassai beosztásokba történő kinevezése. Szerepe lehetett benne a prágai hat esztendőnek, a Csehszlovákiában szerzett helyi ismereteinek is: a miskolci m. kir. 7. honvéd vegyesdandár és a kassai m. kir. VIII. honvéd hadtest ugyanis érintkezett a szomszédos országgal.

Kassai beosztása már a második világháború éveire esett, annak a háborúnak idejére, amelyet Magyarország geo- és katonapolitikai helyzeténél fogva s az addig már megtett sorozatos politikai lépései következtében aligha kerülhetett volna el. A német–olasz közreműködéssel történt területi visszacsatolások, a verhetetlennek hitt német Wehrmacht oldalán menetelő román és szlovák seregtettek már maguk is kényszerítő erővel hatottak a magyar politikai és katonai vezetésre, ám végső – és végzetes – döntéséhez az 1941. június 26-i Kassa elleni légitámadás teremtette meg a szilárdnak látszó alapot.

Lakatos Géza több mint húsz esztendővel az események után úgy látta, hogy a magyar hadba lépés nem volt törvényszerű, s hogy talán el lehetett volna kerülni a háborút. A kérdés csak az: vajon ugyanúgy vélekedett 1941 júniusában is? Leánya, Lakatos Mária visszaemlékezve akkori beszélgetéseikre, határozottan állítja, hogy igen.

Ismeretes Szombathelyi Ferencnek, 1941. szeptember 6-ától a Honvéd Vezérkar főnökének az álláspontja, amely szerint a magyar katonai erőt a lehetőséghez mérten meg kell őrizni, „átmenteni” a háború utáni időszakra, nehogy megismétlődjék az, ami 1918 őszén történt, amikor az ország fegyveres erő híján mindenki szabad prédájává vált.

Tény, hogy 1943-ban elbizonytalanodott a magyar felsőbb katonai vezetés: többsége nem hitt már feltétlenül Németország győzelmében, de bízott még a kiegyezéssel béke lehetőségében. Illúziókban ringatták magukat – s ebben osztozott

velük a magyar politikai vezetés is – a koalíciós hatalmak egymás közötti ellentéteit illetően, s emellett tévesen ítélték meg Magyarország esélyeit is a békekötésre. Nem ismerték fel, hogy totális háborúban vesznek részt, amelyben fegyverszünetről, békekötésről csak feltétel nélkül lehet szó. Kétségtelen tény, hogy a szövetséges hatalmak a feltétlen megadásról szóló casablancái határozatukkal (1943. január) megnehezítették a nemzetiszocialista Németország fegyvertárs országainak kiválását a háborúból. Hiába reménykedtek ez utóbbiak, hogy kilépésüket vagy kilépési szándékukat a szövetségesek valamilyen módon majd „honorálni” fogják. Mindezzel azonban láthatólag nem számoltak a magyar katonai vezetők.

Lakatos Géza akkor szembesült a háborúval, amikor békebeosztásából 1943 májusában a m. kir. Honvéd Megszálló Erők parancsnokává nevezték ki, amely szolgálati beosztás 1943. augusztus 10. után a m. kir. 2. honvéd hadseregparancsnok elnevezést kapta. E beosztásában – 1943. augusztus 1-jétől vezérezredesi rendfokozatban – közvetlen közlőként érezte a magyar–német kapcsolatok minden rezdülését, s megismerhette a magyar–német katonai viszonyt. Rábízott feladatát, mint mindig, igyekezett pontosan, kiválóan jól megoldani. Bizonyítják ezt magas német és magyar kitüntetései is. Korrekt, bajtársi kapcsolatot tartott a németekkel, de sosem vált parancsaik szolgálai végrehajtójává. Ahol csak lehetett, érvényesítette a magyar érdekeket, védte csapatait és csak a teljesíthető parancsok végrehajtására engedte alkalmazni őket. A németekkel, a német katonai vezetőkkel előforduló súrlódásai azonban nem „németellenességéből” fakadtak, hanem az ellentétes érdekek összeütközéséből. Nem tagadható, hogy a német katonai vezetők mindig olyan magyar parancsnokokat szerettek volna látni a nekik alárendelt seregtestek élén, akik ellenvetés nélkül végrehajtják parancsaikat.

Lakatos vezérezredest 1944. április 21-ével a hátszázgból a Kárpátok előterébe felvonuló m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnokává nevezték ki. A m. kir. 1. honvéd hadsereg feladata a német Közép és Dél Hadseregcsoport közt keletkezett űr kitöltése volt, amely rés lehetővé tette volna, hogy a Vörös Hadsereg a keletkezett résbe benyomulva oldalba támadja a két német hadseregcsoportot és közvetlenül felzárkózzék az Északkeleti-Kárpátokra. A vezetése alatt álló hadsereg 1944 áprilisában végrehajtott támadása megakadályozta, hogy a szovjet haderő elérje a Kárpátok vonalát. A sikeres offenzíva után beállott hadműveleti szünet idején, 1944. május 26-án Lakatos vezérezredest felmentették a m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnoki beosztásából. Felváltása részben a Honvéd Vezérkar főnökének posztján német nyomásra bekövetkezett változással függött össze. Vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredest felmentése után Lakatos Géza vezérezredest már rangviszonyainál fogva is, mint az egyik legesélyesebb jelölt került szóba. Az államfő azonban, engedve a németek kívánságának, helyette Vörös János altábornagyot nevezte ki a Honvéd Vezérkar főnökévé. Ez erősen rányomta a bélyegét később Lakatos Géza és Vörös János személyes viszonyára.

Hazatérése után Horthy Miklós kormányzó kihallgatáson fogadta, ahol utalt rá, hogy hamarosan egy, az ország jövője szempontjából nagyon fontos feladattal kívánja megbízni. A kormányzói kihallgatás után Lakatos Géza a felesége vidéki birtokán várta, hogy az államfő hívja, s valamilyen feladattal meg bízza. Személye többször is szóba került a megalakítandó új kormány miniszterelnökeként. Horthy Miklósnak és szűkebb körének elképzelése szerint ugyanis a Sztójay-kormányt tiszta „katonakormány” kellett volna követnie, azzal az alapvető feladattal, hogy kivezesse a háborúból az

országot. E kényes feladat megoldása várt volna Lakatos Gézára.

Nem ismeretes, hogy Lakatos Géza mikor és milyen körülmények között került közelebbi kapcsolatba Horthy Miklós kormányzóval, sem hogy milyen meggondolásból esett rá a választás, mint kormányfőre. Alighanem szerepe volt benne a Horthy iránti feltétlen hűségének, megbízhatóságának, s a németekkel már korábban kialakult korrekt viszonyának is. Lakatos ugyanis – tudván, hogy a németek megszállta Magyarországon 1944 nyarán-őszén nem lehet ellenükre politizálni – mindig nagy óvatosságot tanúsított a velük támadt vitás kérdések megoldásában.

Többszöri megbeszélések, kormányzói kihallgatások után végül is elvállalta a megbízatást, de mindenben szigorúan ragaszkodott az alkotmányossághoz. Minden lépését ez vezérelte, valamint a Horthyhoz való hűség. Mégis úgy tűnik, mintha az államfő és a miniszterelnök viszonya nem lett volna teljesen harmonikus. A háborúból történő kiválás tervéről például Lakatosnak csak hézagos értesülései voltak; a tervet egy politikai és katonai hatalommal nem rendelkező szűkebb csoport fogalmazta meg és készítette elő. A miniszterelnök, a Honvéd Vezérkar főnöke, a honvédelmi miniszter, de még a külügyminiszter is csak hiányos információkat kapott. Másrészt a miniszterelnök és a Honvéd Vezérkar főnöke között is voltak ellentétek. E két magas beosztású személy – mondhatni, hagyományosan – szembekerült egymással, minthogy a Honvéd Vezérkar főnöke a miniszterelnök megkerülésével is megjelenhetett a kormányzónál, hogy kifejtse előtte a kormányfővel nem egyeztetett önálló nézeteit. Lakatos viszont, mint miniszterelnök, nem adhatott utasítást a Honvéd Vezérkar főnökének, működését alig ellenőrizhette. A háborúból történő kiválás előkészítése során kölcsönös bizalmatlanság nyilvánult

meg az érdekeltek között, s ezt még súlyosbította az alkotmányos előírásokhoz való szigorú ragaszkodás követelménye a miniszterelnök részéről, aki viszont nem ritkán információk nélkül s ezért tanácstalanul állt a megoldandó feladatok előtt. Gondoljunk csak bele: az ország első tisztviselője alig tud valamit a sorsfordító moszkvai tárgyalásokról, és csak jóval később értesül arról, hogy 1944. október 11-én a magyar küldöttek már alá is írtak egy megállapodást a fegyverszünet előzetes feltételrendszeréről!

Lakatos Géza miniszterelnöki kinevezéséről egyébként kortársa, Vattay Antal a következőket jegyezte fel: „L. jövetelet az ország szívesen vette, és mert katona volt, erélyes, független nemzeti életünkért szolgáló ténykedést várt.” Ugyancsak Vattay jegyezte fel róla, amikor már miniszterelnök volt: „Bajtársai jó katonának tartották, nyílt fejű embernek, aki azonban nehezen jutott elhatározásra.” Az utóbbi megállapításhoz csak annyit tehetünk hozzá, hogy vezető államférfi ritkán kap súlyosabb feladatot, mint amelyet Lakatos vezérezredes kapott – és vállalt – 1944 őszén. Érthető, hogy döntéseit nem hozhatta meg egyik napról a másikra.

Kormánya a legjobb szándékkal sem volt képes megoldani a reá nehezedő és vállalt feladatot. Hogy miért nem? Tucatnyi választ lehetne adni erre a kérdésre. A leglényegesebb talán az, hogy egy olyan kiugrást, amelynek feltétele a németekkel történő azonnali fegyveres szembeszállás, nem támogatott volna a honvédség felső vezetése. A legtöbben – maga Horthy Miklós kormányzó is – úgy vélték, hogy Magyarországnak a fegyvertársi hűség és az adott szó tiszteletben tartásával, a hagyományos módon szabad csak kiválnia a háborúból. Ennek az elképzelésnek a megvalósítása azonban a totális háborút hirdető és folytató „szövetséggel”, valamint a feltétel nélküli megadást követelő ellenféllel szemben eleve kudarcra

volt ítélve. Nem sikerült, mert nem sikerülhetett. Lakatos Gézának, miniszter társainak, a honvédség felső vezetőinek neveltetésüket, múltjukat, hagyományos értékrendjüket kellett volna megtagadniuk a németekkel való konfrontáció árán megvalósítandó kiválás esetén. A tények azt bizonyítják – az okok és körülmények persze szerteágazóak –, hogy ezt végül is nem vállalták.

Lakatos Géza sorsa 1944. október 16-a után úgyszólván törvényszerűen alakult: nyilas–hungarista őrizet, kihallgatások, majd a háború befejezte után szovjet internálás; tanúkihallgatás a háborús bűnösséggel vádoltak pereiben; nyugdíjmegvonás, kitelepítés, alkalmi munkák, majd szerény – nyugdíjnak alig nevezhető – havi járandóság a megélhetés legszűkösebb biztosítására.

A volt miniszterelnök és vezérezredes élete utolsó éveit emlékei rendezgetésének, formába öntésének szentelte. Úgy vélte, tartozik ezzel önmagának és a jövő nemzedéknek. Életpályáját, mely a magyar történelemnek csaknem fél évszázadát szelte át, az ő belső igazságához híven rajzolta meg: *ahogyan ő látta*.

A magyar Belügyminisztérium lehetővé tette számára az 1960-as évek közepén, hogy Ausztráliában élő gyermekeihez távozhasson Magyarországról. Ott hunyt el Adelaide-ben 1967. május 21-én. A Magyar Királyság egykori miniszterelnökének, Lakatos Géza vezérezredesnek a földi maradványait az athelstoni temetőben helyezték végső nyugalomra.

BIBLIOGRÁFIA

A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.

- IZSÁK Lajos – PÖLÖSKEI Ferenc – ROMSICS Ignác – SZERENCSÉS Károly – URBÁN Aladár: *Magyarország miniszterelnökei*. Cégér Kiadó Kft., Budapest, 1993.
- LAKATOS Géza: *Ahogyan én láttam*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)

Megjelent: *Ludovikás életutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 147–158.

Vitéz lófő dálnoki Miklós Béla vezérezredes

Vitéz lófő dálnoki Miklós Béla erdélyi református családban született Budapesten 1890. július (más adatok szerint június) 11-én. Apja, dálnoki Miklós Gergely polgári iskolai tanár, illetve igazgató, később budapesti tanítóképző intézeti tanár, címzetes igazgató. Édesanyja pedig Traviczky Johanna volt. A család nemesi eredetét a magyar királyi belügyminiszter 1907. augusztus 28-án igazolta.

Amikor Miklós Béla a budapesti I. kerületi főgimnázium tanulója volt (1900–1904), a család székely lófő rangja még nem nyert igazolást. A főgimnázium első négy osztályát jeles eredménnyel elvégző Miklós Béla a Sopronban működő magyar királyi honvéd főreáliskola növendékeként tanult tovább 1904 és 1907 között „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. 1907-ben került be a Ludovika Akadémiára, ahol szintén kiválóan tanul, teljesen díjmentes államköltséges helyen. 1910-ben a III. évfolyamot 90 egység számmal, kitüntetéssel kettős gombokkal végezte el, hadnaggyá avatták, 1910. augusztus 18-án, 1910. szeptember 1-jei ranggal, 3. rangszámmal, és a varasdi m. kir. 10. honvéd huszárezredhez került.

A Ludovika Akadémián az évfolyamában a legjobbak közé tartozó Miklós Béla hadnaggyá avatásakor már jól beszélt a német, a francia és az olasz nyelvet. A későbbiek során – te-

kintettel arra, hogy ezredének vezényleti nyelve a horvát volt – megtanult valamelyest horvátul és szerbül is.

Ezredénél beosztott tisztként kezdte meg szolgálatát, de a magasabb képzést nyújtó cs. és kir. Hadiiskolára törekedett. Az oda bekerülni szándékozó honvédtiszteknek előbb a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot kellett elvégezniük, és az azt elvégzettek közül a legjobbakat a m. kir. Honvédség főparancsnoka javasolta az iskolára.

Miklós Béla 1913 és 1914 között végezte el a jelzett tanfolyamot, de a világháború kitörése miatt már nem került be a vezérkari tisztképző intézménybe, mert azt 1915 elején feloszlatták és a hallgatói, illetve a tanárai is a harcterekre vonultak.

Miklós Béla főhadnagyi kinevezését a háború kitörését követően, 1914. augusztus 1-jén kapta meg és 1914. október 10-ig a m. kir. 10. honvéd huszárezredben szolgált alantostisztként. Eme beosztását követően 1915. július 2-ig a m. kir. 42. honvéd gyaloghadosztálynál parancsőrtsiszt volt, illetve hadosztály vezérkari osztályán teljesített szolgálatot, majd a m. kir. 5. honvéd huszárhadosztály vezérkari osztályán volt beosztott tiszt 1915. július 2-tól 1915. szeptember 22-ig. 1915. október 3-ig betegség miatt nem szolgált, majd felgyógyulását követően ismét a m. kir. 5. honvéd lovashadosztály vezérkari osztályán volt beosztott vezérkari tiszt.

Miklós Béla 1917. május 1-jével századosi kinevezést nyert, de nem ismeretes, hogy 1916 és 1918 között hol és milyen beosztásokban teljesített szolgálatot. Az elnyert kitüntetései okán – III. osztályú Katonai Érdemkereszt a hadidíszítménnyel, kardokkal (két ízben), Ezüst és Bronz Katonai Érdemérem a hadiszalagon, kardokkal, Károly Csapatkereszt – azonban egyértelmű, hogy a hadművelési területen volt beosztva.

Az összeomlást követően továbbra is szolgálatot vállalt, 1918. december 7-étől a budapesti városparancsnokságon nyert beosztást, ahol 1919. február 25-éig teljesített szolgálatot.

1919. március 21. után több száz tisztársához hasonlóan a Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében vállalt szolgálatot. 1919. június 25. és 1919. augusztus 13. között rendelkezési állományban volt, melyet követően ismét a budapesti városparancsnokságon szolgált egészen 1920. február 4-éig. Katonai anyakönyvi lapjának tanúsága szerint 1920. február 4. és április 12. között beteg volt.

Betegségéből felépülve 1920. május 3-ig ismét a budapesti városparancsnokságon volt beosztott tiszt. 1920. május 3. és július 30. között a 2. csendőr tartalékdandár állományába osztották be, ezt követően ismét a budapesti városparancsnokságon találjuk.

1920. október 1. és 1921. augusztus 1. között elvégezte a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamát, amely nem volt más, mint a trianoni békediktátum által tiltott vezérkari tisztképző intézmény, későbbi nevén m. kir. Honvéd Hadiakadémia. Miklós Béla és számos tisztársa – akik az akkor Nagy Háborúnak nevezett a világháborúban vezérkarhoz beosztott tisztként is szolgáltak – egy esztendő alatt szerezhették meg a vezérkari képesítésüket.

Miklós Béla 1921. szeptember 1-jétől 1925. február 1-jéig szolgált a Honvédelmi Minisztérium 7/ö (összekötő) osztályán, ami nem volt más, mint a Honvédelmi Minisztérium és a trianoni békediktátum által tiltott Honvéd Vezérkar egyik közös – nevezetesen híradó – osztálya. Az osztály nagyon fontos volt, hiszen a hadsereg „idegrendszeréért”, a híradásért felelt. Feladata volt a honvédség híradóanyaggal való ellátása, a békekiképzés és a hadihíradás megtervezése és biztosítása. Itt intézték az új híradóanyagok szerkesztésével, bevizsgálásával

val, rendszerezésével és a gyártás bevezetésével kapcsolatos ügyeket. Az osztály békeidőben is kapcsolatot tartott a postai hatóságokkal. Mozgósításkor az itt elkészített tervek alapján a felállított Központi Híradás vezetősége ellenőrzést gyakorolt az ország távíró- és telefonvonalai és rádióállomásai felett. Az osztály kettős alárendeltségű volt, szervezési és végrehajtási ügyekben a vezérkar, közigazgatási és anyagi tekintetben a Honvédelmi Minisztérium alá tartozott.

1925. február 1-jétől június 30-ig a m. kir. 2. honvéd huszárezrednél teljesítette a vezérkari tisztek számára kötelező csapatszolgálatát az 1925. május 1-jével (5. rangszámmal), vezérkari szolgálatot teljesítő” őrnaggyá kinevezett Miklós Béla.

1925. július 1. és 1928. augusztus 1. között a budapesti m. kir. 1. vegyesdandár-parancsnokság állományában volt, majd a Honvédelmi Minisztérium 8. (tiszti személyügyi) osztályára helyezték át, de egyben vezénlyéssel az 1. honvéd vegyesdandár-parancsnokságon kapott beosztást.

1929. április 15-ével Magyarország Kormányzója Katonai Irodájába nyert beosztást, ahol április 22-ével a Katonai Iroda főnökének a helyettese lett, május 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő alezredessé (ugyanazon rangnappal és 2. rangszámmal) nevezte ki az államfő. Még ugyanazon esztendőben, a világháborúban nyújtott kiemelkedő katonai teljesítménye és az azt bizonyító kitüntetései alapján, kérelmére 1929. június 16-án a Vitézi Rend tagjává avatták. Miklós Béla az államfő közvetlen közelében teljesített szolgálata során került közelebbi kapcsolatba Horthy Miklós kormányzóval, ami a későbbi pályafutására, katonai előmenetelére is hatással volt.

Miklós Bélát 1932. augusztus 1-jével áthelyezték a HM VI-2. osztályára (a rejtett Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztálya (hírszerzés és kémelhárítás), amely egyéb feladatai mellett a katonai attasék ügyeit is intézte. Itt megkezdte a felkészülését

a németországi katonai attaséi beosztásra. 1933. március 1-jével két hónapra Berlinbe helyezték, a katonai attaséi teendők átvételére. Az államfő 1933. május 1-től nevezte ki a berlini magyar követség katonai attaséjává és szolgált ott 1936. május 1-jéig. Ez alatt az idő alatt, 1934. november 1-jével (26. rangszámmal) nevezte ki az államfő vezérkari szolgálatot teljesítő ezredessé.

Háromévi katonai attaséi szolgálatát követően 1936. május 1-jével beosztásából felmentették és június 1-jével a kecskeméti m. kir. „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezredhez helyezték át beosztott törzstiszti helyre, miközben június 15-ével a vezérkari tisztek állománycsoportjából „áthelyezték” a csapattiszti állománycsoportba.

1937. május 1-jével lett a m. kir. 1. „I. Ferenc József” jász-kun honvéd huszárezred parancsnoka, mely beosztását 1938. május 1-jéig töltötte be. 1938. május 1-jével a m. kir. 2. honvéd lovasdandár parancsnokává és 1939. november 1-jével (5. rangszámmal) tábornokká nevezte ki Horthy Miklós kormányzó.

1940. március 1-jével megbízták az akkor alakult, két-két lovas- és gépkocsizó dandárból, valamint az azokat támogató és kiszolgáló csapatokból álló m. kir. I. honvéd gyorshadtest parancsnoki teendőinek az ellátásával. A gyorshadtest parancsnokaként részt vett az erdélyi bevonulásban, a délvidéki hadműveletekben, illetve 1941. augusztus 1-jétől már mint kinevezett parancsnok a Szovjetunió elleni harcokban. A gyorshadtest vezetésért érdemelte ki a Magyar Érdemrend hadiszalagos, kardos középkeresztjéhez a csillagot (a Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon, kardokkal kitüntetését 1939-ben Kárpátalja visszafoglalásáért adományozta számára a kormányzó), és ugyanezen teljesítményért nyerte el 1941-ben a német Vaskereszt II., illetve I. osztályát is.

1940. november 1-jével (3. rangszám) lett altábornagy. 1942. február 1-jén vette át a kolozsvári m. kir. IX. honvéd

hadtestparancsnoki beosztását és lett annak „vezénylő tábornoka” is. 1942. október 14-i hatállyal az államfő Magyarország Kormányzója Katonai Irodája főnökévé és egyben főhadsegéddé nevezte ki. A kormányzó mint Legfelsőbb Hadúr Katonai Irodáján keresztül tartotta a közvetlen kapcsolatot a honvédséggel. Ebben a beosztásban napi kapcsolatban állt az államfővel, katonai kérdésekben – főleg személyi vonatkozásban – meghatározó szerepe lett Miklós Bélának, aki a kormányzó bizalmasa, katonai ügyekben egyik legfontosabb tanácsadója lett.

Nem véletlen tehát, hogy amikor 1944. augusztus 17-én kelt Legfelsőbb Elhatározásával Horthy Miklós beosztásából felmentette, az Északkeleti-Kárpátokban harcoló m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnokává nevezte ki. Felmentése előtt, még 1944. augusztus 3-án elnyerte a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot.

Bár a kormányzó szépen búcsúztatta, hadseregpáncsnoki kinevezését mégsem kitüntetésnek, inkább mellőzésnek vette. Úgy vélte, hogy a főhadsegédi beosztásnál csak a honvédelmi miniszternek és a Honvéd Vezérkar főnökének a helye jelentősebb. Úgy érezte, hogy már nem bírja úgy a kormányzó bizalmát, mint korábban, ami mögött intrikát gyanított. A valóságban az „ezeréves” határokon álló és a szovjet Vörös Hadsereggel közvetlen harci érintkezést folytató m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnokaként fontos szerepet szántak neki a tervezett „kiugrási kísérlet” végrehajtásában.

Mint képzett és a kormányzó köreiből járatos tábornok tudta, hogy a háború jelen állásában a fegyverszüneti tárgyalásokra előbb vagy utóbb sor kerül a szovjet féllel is. A kiérkezésakor a hadsereg körletében tartózkodó körülbelül 25 000 német katona számát október 15-éig sikerült 300-400 főre csökkentenie, a német parancsnokságokkal való érintkezést a minimálisra korlátozta.

Október 9-én a hadseregparancsnokot Budapestre rendelték. Mint később kiderült, Miklós Béla október 11-én kormányzói kihallgatáson jelent meg. Itt tájékoztatták arról, hogy fegyverszüneti bizottság tartózkodik Moszkvában és belátható időn belül megtörténhet a fegyverszünet aláírása. Ennek esetére megkapta „az 1920. évi III. 1. sz. rendeletem életbe lép” jelmondatot, amelynek vétele után az alábbi intézkedéseket kell majd tennie:

1. A harcot be kell szüntetni; 2. a velük szemben álló szovjet erőkkel fel kell venni az érintkezést; 3. a németek ellen harcolni kell; 4. a rendre és fegyelemre különös súlyt kell helyezni.

Miklós Béla 1944. október 12-én érkezett vissza az 1. hadsereg-parancsnokságra, Husztra „egészségileg kissé megviselt állapotban.” Súlyos cukorbetegsége miatt gyakran voltak fizikai elgyengülései, amelyeket csak nagy akaraterővel tudott palástolni. Zárkózott természete és a vezérkari tisztekkel szembeni bizalmatlansága mellett talán ez volt az oka annak, hogy a Budapesten elhangzottakról nem tájékoztatta legközelebbi munkatársát, legfőbb segítőjét, a hadsereg vezérkari főnökét, Kéri Kálmán vezérkari ezredest sem, aki vele együtt volt felelős a hadseregért. Csupán azt említette, hogy kilátás van a kormányzó közeli huszti látogatására, melynek biztosítása megszervezését kérte. Ugyanakkor bemutatott egy őrnagyot, akit Budapestről hozott magával, és utasította vezérkari főnökét, hogy a legnagyobb titokban szervezze meg annak a frontvonalon való áttételét. A nevezett Nemes József tartalékos őrnagy volt, aki az akkor már aláírt előzetes fegyverszüneti feltételek elfogadását megerősítő írásos államfői meghatalmazást vitte Moszkvába. Kéri ezredes a parancsot anélkül teljesítette, hogy tudta volna, mit visz a futár.

1944. október 13-án este Miklós Béla táviratot kapott a Honvéd vezérkartól, hogy október 14-én estére hadseregének ve-

zérkari főnökével együtt menjen Máramarosszigetre, ahol ott lesz majd a m. kir. 2. honvéd hadsereg parancsnoka, dálnoki Veress Lajos vezérezredes és vezérkari főnöke is. Máramarosszigeten a Honvéd Vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes tart majd eligazítást a részükre. Vélhetőleg ekkor kellett volna tájékoztatást kapniuk az előzetes fegyverszüneti egyezményről és arról, hogy a két hadseregparancsnok milyen előkészületeket tegyen, illetve mi lesz a feladatuk az előzetes fegyverszüneti egyezmény bejelentését megelőzően és utána.

Az eligazítást azonban október 14-én kora délután táviratilag lemondták.

Mivel sem a Honvéd Vezérkar főnökségétől, sem a kormányzóságtól újabb intézkedések nem érkeztek, folytatták az 1. hadseregparancsnokság harcálláspontjának Husztról Beregszászra történő október 13-án megkezdett visszavételét. Miközben a parancsnokság egy része már Beregszászon, másik fele pedig még Huszton volt, hangzott el a rádióban 1944. október 15-én 12.30-kor Horthy Miklós kormányzó proklamációja, amelyben bejelentette, hogy a hadi helyzetre való tekintettel az országnak a háborús pusztításoktól való megkímélése céljából fegyverszünetet kér. Miklós Bélát, miként a magyar tábornoki és tisztikar döntő többségét, az előkészítetlen bejelentés váratlanul érte, mivel sem az előre megbeszélt jelmondat, sem a vezérkarnak a m. kir. 1. hadsereg teendőire vonatkozó hadműveleti intézkedése nem érkezett meg hozzá. Ez elbizonytalanította, várakozásra készítette. Tekintettel arra, hogy egész délután sem a kormányzóságtól, sem a Honvéd Vezérkar főnökségtől nem tudott érdemi tájékoztatást kapni, csak annyit tehetett, hogy csapatainak megparancsolta a védőállásokban való további kitaratást és az őket „bármely” irányból érő támadások visszaverését.

A hadseregparancsnok október 15-én késő este Beregszászról visszatért Husztra, ahol vezérkari főnökével megvitatták

a teendőket. Mivel már látszott, hogy Budapestről nem kapnak érdemi tájékoztatást, úgy döntöttek, hogy másnap reggel Kéri vezérkari ezredes átmegy a frontvonalon és a másik féltől, a Vörös Hadsereg ottani parancsnokságától kér felvilágosítást a fegyverszünet feltételeiről. Ezek ismeretében haladéktalanul visszatér, hogy megtehessék a kellő intézkedéseket. Közben „felkérés” érkezett Gotthard Heinrici vezérezredestől, a német 1. páncélos hadsereg parancsnokától: arra kérte a m. kir. 1. honvéd hadsereg parancsnokát és vezérkari főnökét, hogy október 16-án délelőtt helyzettájékoztatás céljából keressék fel szobranci harcálláspontján. A történetek ismeretében Miklós Béla – nem alaptalanul – attól tartott, hogy Szobráncon mindkettőjüket őrizetbe veszik, ezért úgy döntött, hogy 16-án reggel vezérkari főnökével ő is átmegy az arcvonalon és a helyzet ismertetése után együtt térnek vissza a hadsereghez.

Így történt, hogy 1944. október 16-án reggel Miklós Béla vezérkari főnökével és törzsének néhány tisztjével együtt átment a szovjet csapatok oldalára. A tervezett gyors visszatérésre azonban már nem kerülhetett sor. Ugyanis mire október 18-án eljutottak a 4. Ukrán Front parancsnokságára, Budapesten megtörtént a nyilas hatalomátvétel, és a m. kir. Honvédség számára a harc további folytatására adtak ki parancsot. Miklós Béláék csak a 4. Ukrán Front parancsnokságán tudták meg, hogy az előzetes fegyverszüneti feltételeket a Moszkvában tartózkodó fegyverszüneti delegáció a kormányzó jóváhagyásával már 1944. október 11-én aláírta.

Mivel csapataihoz már nem térhetett vissza, Miklós Béla vezérezredest repülőgépen Moszkvába vitték, ahol bekapcsolódott az úgynevezett Moszkvai Bizottság munkájába.

1944. október 16-ával, távollétében hadsereg-parancsnoki beosztásából felmentették, és ellene 1945. január 20-án „szökés büntette, hűtlenség büntette” miatt eljárás indult, mindeköz-

ben 1945. január 18-án „hütlenség” címén már lefokozták, majd 1945. március 15-én törölték a Vitézi Rend tagjainak sorából is.

A szovjet csapatokhoz történt „átmenetelt” követően Miklós Béla 1944. október 17-én felhívást/parancsot (?) fogalmazott meg, amelyben a m. kir. 1. honvéd hadseregben szolgáló tábornokokat, tiszteket, tiszthelyetteseket és legénységi állományú személyeket arra szólította fel, hogy szüntessék meg a szovjet Vörös Hadsereg csapataival szembeni ellenállást, forduljanak szembe a németekkel és semmisítsék meg a német katonai alakulatokat. A felhívás szövegét rölapokon juttatták el a magyar csapatokhoz, illetve szovjet hadifogságba esett magyar honvédtisztek vitték el azokat önként a magyar seregtestparancsnokokhoz.

Miklós Béla felhívása gyakorlatilag nem járt érdemi eredménnyel. Felmerült benne – és számos, a szovjet oldalra „átment” tisztársában –, hogy az államfő 1944. október 15-i proklamációjára alapozva magyar fegyveres alakulatot állítsanak fel. Ennek azonban nem volt realitása. A szovjet katonai vezetés, pontosabban a legfőbb vezető, Sztálin nem tartotta ezt fontosnak és ezzel Eduárd Benešnek, az emigráns csehszlovák kormány vezetőjének álláspontját támogatta, aki a leghatározottabban ellenezte, hogy a szövetségesek oldalán magyar fegyveres erő is megjelenjen, hasonlóan a csehszlovák, lengyel és román csapattestekhez.

A szovjet vezetők 1944 októberének végén felvetették Miklós Bélának, hogy az 1944. október 11-én aláírt „előzetes fegyverszüneti egyezmény” szellemében eljárva alakítson kormányt. Ezt Miklós Béla nem vállalta, mivel tudta, hogy a kormányzónak akadályoztatása esetére van „homo regiusa”, azaz az őt akadályoztatása esetén helyettesítő személy, dálnoki Veress Lajos vezérezredes személyében, aki ebben a kérdésben döntést hozhat(na).

Amikor kiderült, hogy Veress Lajost a németek letartóztatják, így homo regiusi „megbízásának” nem tehet eleget, megváltozott Miklós Béla álláspontja. Hajlandónak mutatkozott a szovjetekkel, egyben a nyugati szövetségesekkel való együttműködésre.

Miklós Bélát – és számos magyar katonatisztet is – Moszkvába szállították, ahol „bekapcsolták” a kormányalakítási tárgyalásokba. Érdemi tárgyalásokról azonban nem volt szó. A szovjet fél úgy vélte, hogy egy olyan magyar kormányt kell összeállítani, amelyben egyaránt helyet kapnak a Horthy Miklóshoz kötődő személyek – így Miklós Béla vezérezredes, Faragho Gábor vezérezredes, Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar korábbi főnöke, Teleki Géza gróf –, valamint a Szovjetunióban élő emigráns kommunisták és a Magyarországon lévő „németellenes” polgári erők képviselői. Miklós Bélának a majdani kormánytagok kiválasztásában semmi érdemi szerep nem jutott, ahogy a különböző tárcák szétosztásában sem. Ezzel együtt tudomásul vette a szovjetek elképzeléseit, mi több, elfogadta a kommunisták által kidolgozott programot.

Ezt követően a Moszkvában lévő majdani kormánytagokat Debrecenbe szállították, ahol 1944. december 21-én összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek tagjai a szovjet Vörös Hadsereg által megszállt magyarországi területekről kerültek Debrecenbe, s akiket ezt megelőzően különböző népgyűlések során „választottak meg”.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnökévé, miniszterelnökké választotta Miklós Bélát és a kormány tagjai is azok lettek, akiket Moszkvában kijelöltek. Miklós Béla miniszterelnöki bemutatkozó beszédében hitet tett a magyar társadalom demokratikus átalakítása, az ország függetlenségének és államiságának

helyreállítása, valamint a „fasiszta szervezetek” feloszlása és a háborús bűnösök felelősségre vonása, továbbá a „népellenes törvények és rendeletek” hatálytalanítása mellett. Hangoztatta a földreform szükségességét, új magyar haderő felállítását.

Fontosnak és meghatározónak tartotta a magántulajdon sérthetlenségét, a társadalmi berendezkedés alapjának tekintve azt, a jószomszédi viszonyt a szomszédos országokkal, az „őszinte barátságot a hatalmas Szovjetunióval” és természetesen az Amerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával.

1944. december 28-án az Ideiglenes Nemzeti kormány hadat üzent Németországnak, majd képviselői – Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János honvédelmi miniszter és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár – 1945. január 20-án aláírták a fegyverszüneti szerződést a szövetséges nagyhatalmak képviselőivel. Ezzel megkezdődött az új Magyarország „felépítése”.

A Miklós Béla nevével fémjelzett kormány 1945 áprilisában települt át Debrecenből Budapestre. Mozgástere alapvetően annyira terjedt ki, amennyire azt a teljhatalommal rendelkező Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság – és annak vezetője, Vorosilov tábornagy – lehetővé tette. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány erejéből a legtöbb esetben csak felvetésekre, finom „tiltakozásra” futotta, és nem egy esetben a kormányban meghatározó szerepet kapott kommunistákkal szemben kellett „fellépni”. Miklós Béla igyekezett a lehetőségekhez mérten megszólalni és utalni a gondokra. A Minisztertanács 1945. február 9-i ülésén arról is szólt, hogy az éves gabonatermésből a jóvátételre semmit sem lehet fordítani, mert a szovjet hadvezetés olyan mennyiséget vesz igénybe, hogy legfeljebb a vetőmagszükségletre

marad gabona. Február 24-én pedig azt mondta, hogy a Budapestre szállított élelmiszer nem jutott el az éhezőkhez, mert „...egyrészt több vagon élelmiszert elhurcolnak az oroszok, másrészt az élelmiszerkészlet elosztásánál Vas Zoltán a kommunistákkal szemben részrehajlóan jár el”.

Ugyancsak felszólalt a szovjet csapatok általi jogtalan elhurcolások, internálások ellen. Mint mondta, „... az elhurcolások legjobban éppen azokat a korosztályokat érintik, amelyekre az új hadseregnek felállítása végett szüksége van”. Bírálta a politikai rendőrség – az Államvédelmi Osztály – tevékenységét, nem tudott azonosulni a magyarországi németek kitelepítésének módjával. 1945 nyaratól Miklós Béla a minisztertanácsi üléseken gyakorlatilag már csak elnökölt, érdemi beleszólása nem volt a dolgok menetébe.

Még miniszterelnöki működése során született meg az 1945. évi VIII. törvénycikk, amely a választójog kérdését rendezte és az addigi magyar választójogi törvények legdemokratikusabb alkotása volt úgy tartalmában, mint szellemiségében. Nemzetközi összehasonlításban is kiállta a próbát. Más kérdés, hogy a választási eredményektől függetlenül olyan kormány(ok) alakult(ak) 1945 novemberétől, amelye(ke)t a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetője, Vorosilov tábornagy, illetve helyettese Szviridov altábornagy „jóváhagyott”.

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választásokat követően gyorsan megalakult az új kormány. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány működése – vele együtt Miklós Béla miniszterelnöki tevékenysége is – megszűnt. A tisztét 1945. november 15-ig töltötte be, miközben 1945. november 12-ével szolgálaton kívüli viszonyba helyezték s attól kezdve mint szolgálaton kívüli viszonybéli vezérezreides, nyugalmazott miniszterelnök élte napjait.

1945 novemberében, tizenkét köztiszteletnek örvendő személlyel – Kodály Zoltánnal, Szent-Györgyi Alberttel, Károlyi Mihállyal stb. – együtt a Nemzetgyűlés tagjává választották Miklós Bélát, a nemzet érdekében végzett korábbi tevékenységének elismeréseként. A Nemzetgyűlés munkájában azonban érdemi tevékenységet nem fejtett ki.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon – amely a történetírásban és a közbeszédben egyaránt a „kékcédulás” megnevezést kapta – a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt színeiben indult képviselőjelöltként. (Megjegyzendő, hogy egyben a párt vezetőségének, az úgynevezett hetesfogatnak is tagja volt, Zsedényi Bélával, Futó Dezsővel, Pfeiffer Zoltánnal, Hegymegi Kiss Pállal, Moór Gyulával, Vársáry Istvánnal együtt.)

A magát konzervatív-liberálisnak meghatározó párt a néhány hetes választási kampány során jól teljesített. Több mint 670 ezer szavazatot szerzett, és ezzel az ellenzéki pártok sorában a Barankovics István nevével fémjelzett Demokrata Néppárt mögött a második helyen végzett. A választásokon induló tíz párt sorában pedig a szavazatok százalékos arányát és a képviselői helyek számát tekintve az ötödik helyre került.

Megválasztását követően azonban nem sokáig élvezhette képviselői mandátumát Miklós Béla, mert attól kommunista nyomásra a Választási Bíróság 1947. november 20-án megfosztotta, miután megsemmisítette a Magyar Függetlenségi Párt választási eredményét, s a pártot Rajk László belügyminiszter döntése nyomán azonnal feloszlatták. A Magyar Kommunista Párt vezetői egyébként már a választásokat követő napokban kijelentették, hogy a Pfeiffer-párt – ők így nevezték a Magyar Függetlenségi Pártot „...demokrácia-ellenes aknamunkáját meg kell és meg fogják hiúsítani.” Ez hamarosan be is következett.

Pfeiffer Zoltán emigrációba kényszerült, mások visszavonultak a politikai élettől. Miklós Béla Zsedényi Bélával együtt – kellő naivitásról tanúbizonyságot téve – megpróbált a kommunista vezetőkkel a „nemzeti összefogás szükségességére” hivatkozva tárgyalni „az elmérgesedett politikai légkör enyhítése céljából”. Farkas Mihály válasza – aki akkor a Magyar Kommunista Párt főtitkár-helyettese volt – egyértelműen hangzott: „Önökkel nincs mit tárgyalni, s valószínű valami tévedésről van szó.”

Miklós Béla életéből ekkor már nem sok volt hátra. 1948. november 21-én, Budapesten hunyt el az 1944 utáni korszak első magyar miniszterelnöke, aki nem élt a neki felkínált külföldre távozás lehetőségével.

Miklós Bélának nem voltak politikai ambíciói, a politikai pártoktól független tisztikar híve volt. A sors azonban szinte akarata ellenére Magyarország történetének egyik legkritikusabb időszakában mégis a politika egyik központi alakjává tette. Neve mint az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke került be a magyar történelembe. Feladatainak az ország érdekében a legjobb tudása szerint igyekezett eleget tenni.

A m. kir. Ludovika Akadémia egykori kitűnően tanuló diákjának, a m. kir. Honvédség egyik legmagasabb rendfokozatú és beosztású tábornokának sírja a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben található, melyet a Nemzeti Kegyeleti Bizottság (ma már Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság) 2004-ben a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánított.

BIBLIOGRÁFIA, FORRÁSOK

- A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története.* Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.
- IZSÁK Lajos – PÖLÖSKEI Ferenc – ROMSICS Ignác – SZERENCSES Károly – URBÁN Aladár: *Magyarország miniszterelnökei.* Cégér Kiadó Kft., Budapest, 1993.
- KÉRI Kálmán: *1944. október 15. és az 1. magyar hadsereg.* Kézirat. Lelőhelye: Hadtörténelmi Levéltár, Tgy. 2741.
- SÍPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945.* Magyar napló Kiadó – VER ITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár.* ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *Tábornokok az Ideiglenes Nemzeti Kormányban (1944–1945).* In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára.* Főszerk. ERDŐDY Gábor. Szerk. FEITL István – SÍPOS Balázs – VARGA Zsuzsanna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 163–169.
- Megjelent: *Ludovikás életutak.* Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 173–186.

Vitéz Faragho Gábor vezérezredes

Vitéz Faragho Gábor 1890. február 16-án született Kecskeméten, Faragó István városi hivatalnok és Mészáros Mária gyermekeként, római katolikus családban. Édesapja 1894-ben elhunyt és nevelőapja, Virágh Ferenc városi irodatiszt viselte a későbbiek során a gondját.

A kecskeméti római katolikus főgimnázium első négy osztályát jeles eredménnyel végezte el, melyet követően 14 éves korában, 1904-ben a nagyváradi magyar királyi honvéd hadapródiskola növendéke lett, ahol a harmadik esztendőben a Kecskemét törvényhatósági jogú város által fenntartott alapítványi helyen tanult, ami a szerény jövedelmű család számára nagy könnyebbséget jelentett.

Faragó Gábor – nevét 1927. december 31-étől előbb Faraghó, majd Faragho formában használta – igen jól tanult, az évfolyam legjobbjai közé tartozott. Az 1906-1907-es tanévben összeredménye 70 értékpont volt, amely „igen jó”-t jelentett, és a 46 növendék között a második volt a rangsorban. 1907-ben, a harmadik évfolyam befejezése után magánúton sikeres érettségi vizsgát tett. Ugyanis az alantos tisztek képzésére szolgáló hadapródiskolák nem adtak érettségit, ezt a magasabb tiszti képzést biztosító katonai akadémiákra törekvő hadapródoknak magánúton kellett megszerezniük. Az érettségi bizonyítvány birtokában Faragho Gábor felvételt nyert a Ludovika Akadémiára „teljesen díjmentes államköltséges helyre”.

Faragho Gábort 1910. augusztus 18-án avatták hadnaggyá – 1910. szeptember 1-jei ranggal, 5. rangszámmal – a m. kir. 25. honvéd gyalogezredhez, melynek székhelye Zágráb volt és a vezényleti és a szolgálati nyelve horvát. Faragho a Zágrábban töltött szolgálati ideje alatt elsajátította a horvát nyelvet, de már akkor jól beszélt németül és franciául is. (A későbbiek során megtanulta a szerb, az orosz, a bolgár, a szlovén, az angol és az olasz nyelvet is. 1924-ben szerb és horvát nyelvből tolmácsvizsgát is tett.)

Amikor a magyar királyi Honvédségben megkezdődött a tüzér fegyvernem szervezése, Faragho áthelyezését kérte a tüzérséghez, melyet megelőzően – az ugyancsak zágrábi állomáshelyű – a cs. és kir. 37. tábori tüzérezredben teljesített próbaszolgálatot 1912. november 1. és 1913. november 1. között. A sikeres próbaszolgálat után került át a m. kir. 7. honvéd tábori ágyúosztályhoz, ahol 1914. április 1-jéig szolgált. Ezt követően a m. kir. 6. honvéd tábori ágyúezrednél szolgált üteg-tiszti beosztásban és így került a frontra is, miközben 1914. augusztus 1-jével főhadnaggyá nevezték ki.

A világháborúban hosszú hónapokat töltött a harctéren, többször megsebesült. Először a magyar királyi 6. honvéd tábori ágyúezred 1. ütegének elsőtisztjeként a szerb harctéren szenvedett szilánksérülést, majd 1914. november 23-án láblövést. 1916. június 4-én haslövés miatt került kórházba, de megjárta a kórházakat tifusszal és más betegségekkel többek között 1914. szeptember 10. és október 29. között.

A lábadozás időszakában különböző pótütegeknél szolgált a hátszágban. 1915 októbere és 1916 márciusa között Zágrábban, 1916 decembere és 1917 márciusa között a magyar királyi 42. tábori tüzérezred pótütegének volt a parancsnoka, majd 1917 márciusa és májusa között Laibachban (ma Ljubljana).

jána, Szlovénia) vezérkari tanfolyamot végzett, és 1917. május 1-jével (9. rangszámmal) századossá nevezték ki.

1917 májusától 1917 júliusáig a zágrábi m. kir. VII. honvéd kerületi parancsnokságon előadótiszt, majd azt követően a m. kir. 14. honvéd pótüteg parancsnoka volt.

1918. szeptember 29. és október 15. között a „kecskeméti Nemzetőrség” kerületi felügyelője, majd a zágrábi magyar követségen (sic!) szolgált mint előadó november 30-ig. Hazatérése után a Hadügyminisztérium, illetve később a Hadügyi Népbiztosság 5. (hadműveletek, hírszerzés, hírszerzési adatok nyilvántartása) osztályán volt előadó. Mindeközben a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományira Karára beiratkozott hallgató volt, akinek két félévet igazoltak is a későbbiek folyamán.

1919. május 6. és 1919. július 20. között a Vörös Hadsereg I. hadtestének parancsnokságán előadó. 1919. július 20-án beteget jelentett. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően jelentkezett a Nemzeti Hadseregbe, és 1919. szeptember 1-jétől a Nemzeti Hadsereg Fővezérség II. csoportjánál (hírszerzés, kémelhárítás) szolgált, előadói beosztásban.

1921. október 1. és 1923. augusztus 31. között a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam (rejtett vezérkari iskola, a későbbi magyar királyi Honvéd Hadiakadémia) hallgatója volt. 1923. október 1. és 1924 között a Honvédelmi Minisztérium Elnökségén (a minisztérium belső szervezetének, az ügyosztályok egymáshoz való viszonyának szabályozása, a szakosztályok ügykörén kívül eső ügyek intézése) beosztott tiszti beosztásban szolgált. 1924 és 1932. november 1. között a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály (a rejtett Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztály, a katonai hírszerzés és kémelhárítás) beosztottja, 1925. november 1-jétől vezérkari szolgálatot

teljesítő őrnagyi, 1930. november 1-jétől (2. rangszám) vezérkari szolgálatot teljesítő alezredesi rendfokozatban.

Világháborús katonai teljesítménye alapján – háborús értéke kiváló (5) volt és birtokosa volt a Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidísztménnyel, kardokkal, az Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, a Károly Csapatkereszt, a Sebesültek Érme, szalagján három sávval, valamint az elmaradt háborús kitüntetést igazoló Kormányzói Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérme, szalagján a hadidísztménnyel és kardokkal ékesített Vaskorona Rend III. osztálya kitüntetéseknek. Az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó 1927. június 26-án vitézzé avatta.

1932. november 1. és 1933. október 1. között a m. kir. „Lósonczy István” 5. honvéd tüzérosztály közigazgatási vezetője, majd 1935. február 1-jéig második parancsnokhelyettese (rejtett osztályparancsnok).

1935. február 1-jével nevezték ki a Pécssett állomásozó m. kir. „Kinizsi Pál” 4. honvéd tüzérosztály parancsnokává és töltötte be ezt a beosztást egészen 1938. április 1-jéig, miközben március 17-én tartósan vezényelték a Honvédelmi Minisztérium Elnökségére.

1938. április 1. és 1940. március 1. között a Honvédelmi Minisztérium Elnökség B. vezetőjeként szolgált az 1936. november 1-jével (16. rangszám) ezredessé kinevezett Faragho Gábor, akinek a minősítése 1931 és 1935 között – majd 1932 és 1941 között is – kiváló (5) volt, és 1938-tól a csapattiszti állományból visszakerült a vezérkari tisztek állománysoportjába.

A Honvédelmi Minisztérium Elnökség B. ügykörébe „A békeszerződésből folyó és külfölddel kapcsolatban felmerülő katonai ügyek. Idegen katonai attachékkal való érintkezés” kérdései tartoztak. Faragho Gábor ezen beosztásában gyakor-

latilag minden Magyarországra akkreditált katonai attaséval személyes kapcsolatba került, és a jól hasznosította széleskörű nyelvismeretét is.

A Magyarországra akkreditált katonai attasékkal való kiváló kapcsolatát igazolhatják azok a külföldi kitüntetések, amelyek közül számosat már a jelzett beosztása idején, illetve az abból történt felmentése után kapott, így többek között az Olasz Korona Rend nagytiszti keresztje (1942), a bolgár Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje (1938), az Olasz Korona Rend parancsnoki keresztje (1936), a Német Sas Rend Érdemkereszt I. fokozata (1939), a svéd Kard Rend parancsnoki keresztje (1940), a japán Szent Kincs Rend III. osztálya (1941), a horvát Zvonimir Király Koronája Rend I. osztálya a csillaggal (1943), a Finn Fehér Rózsa Rend I. osztályú parancsnoki keresztje (1941), a pápai Nagy Szent Gergely Rend parancsnoki keresztje birtokába jutott.

Faragho Gábor vezérkari ezredes 1940. március 1. és május 1. között a Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztályán – katonai hírszerzés és kémelhárítás – készült fel a szovjetunióbeli (Moszkva) katonai attaséi feladataira, és az államfő 1940. július 1-jével ki is nevezte katonai attasénak a moszkvai magyar királyi követségre. (Megjegyzendő, hogy 1940. május 1-jével előzetes hozzájárulását adta az államfő a finnországi, észtországi és litvániai katonai attaséi kinevezésének is, de az utóbbi két államnak a Szovjetunióba történt „betagozódása” felülírta a magyar szándékot, míg Finnországba a berlini magyar katonai attasét akkreditálták 1941. november 15-ig, és csak azt követően lett önálló katonai attaséi állomáshely Helsinki.)

A moszkvai beosztásának átvételét követő hónapban, 1940. augusztus 1-jével nyert tábornoki kinevezést (14. rangszám) Faragho Gábor, és mint ilyen szolgált Moszkvában ténylegesen 1941. június 23-áig, a magyar–szovjet diplomáciai kapcsó-

latok megszakításáig. Neki is jelentős szerepe volt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után Oroszországba került honvédszászlóknak a Szovjetunió által 1941 tavaszán Magyarországnak történt visszaadásában, amelyet megelőzött Rákosi Mátýásnak és Vas Zoltánnak a Szovjetunióba történt „kiengedése”.

Faragho Gábor a Szovjetunióban szerzett tapasztalatairól, benyomásairól 1942-ben kiadott *Szovjetország (U. R. S. S.)* című könyvében számolt be, amely az adott időben sikerkönyvnek számított, hogy azt később – 1945 után – a „tiltott könyvek” közé sorolják be.

Faragho Gábor a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakítását követően a moszkvai magyar követség beosztottjaival együtt tért vissza Magyarországra Törökországon, Bulgárián és Románián keresztül. „Moszkvai m. kir. kat. katonai attachéi megbízatása alól”-i felmentésére „hivatalosan” azonban csak 1941. augusztus 1-jével került sor, amelyről a *Külügyi Közöny* 1941. szeptember 15-i száma tudósított.

S hogy milyen körülmények között távozhatott Moszkvából Faragho Gábor, azt jól jelezheti a moszkvai magyar követ, Kristóffy József rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter Budapesten keltezett – dátumot nem viselő – jelentése a külügyminiszternek, Bárdossy Lászlónak. Kristóffy többek között a következőket írta: „Meg kell említenem, hogy a követség épületéből történt kilakoltatásunkkor, valamint a [szovjet–török] határig való elszállításunk folyamán a külügyi népbiztosság kiküldöttje jelen nem volt, és kizárólag rendőri őrizet alatt állottunk. Csupán a szovjet határon, Leninakanban keresett fel a Külügyi Népbiztosság kiküldöttje, akivel szemben tiltakoztam, a bánásmód miatt, amelyben a rendőrség bennünket részesített.”

A külszolgálatból hazatért Faragho Gábor vezérőrnagyot – a tábornoki rendfokozati elnevezés 1941 augusztusától ve-

zérőrnagyira „módosult” – 1941. szeptember 1-jével nevezték ki a Honvédelmi Minisztérium Elnökség vezetőjének. Ebben a beosztásában – amely a Honvédelmi Minisztérium egyik legfontosabb beosztásai közé tartozott – 1942. november 15-éig maradt, amikor is a m. kir. Csendőrség felügyelőjévé nevezte ki az államfő, és 1943. február 1-jével (1. rangszám) altábornagyi kinevezést kapott.

A m. kir. Csendőrség mint katonailag szervezett közbiztonsági testület kettős alárendeltségű volt. Személyi, anyagi és kiképzési téren a honvédelmi miniszter alatt állott, alkalmazását illetően a belügyminiszter alá tartozott. Faragho altábornagy a csendőrség felügyelőjeként személyét tekintve a honvédelmi miniszternek volt alárendelve, és ő felelt a csendőrség személyi, kiképzési és fegyelmi ügyeiért.

A csendőrség és a rendőrség 1944 nyarán bekövetkezett átszervezését követően – amikor is a m. kir. Államrendőrség a m. kir. Csendőrséghez hasonló katonailag szervezett őrtestületté „alakult át” – 1944. július 1-jétől a magyar királyi Csendőrség és Rendőrség felügyelője beosztást töltötte be Faragho Gábor, aki hamarosan a szövetségesekkel Moszkvában folytatni remélt tárgyalásokra kiutazó magyar delegáció vezetője lett 1944. szeptember 28-án. A delegáció vezetőjének „tekintélyét, rangját” emelendő, az államfő 1944. szeptember 27-én vezérezredessé nevezte ki. Ezt követően Faragho Gábor következetesen ezt a rendfokozati megnevezést használta, jóllehet a törvényi előírásokban meghatározott honvédelmi miniszteri ellenjegyzést nem kapta meg, mivel az okirat már nem került a honvédelmi miniszter, csatáji Csataj Lajos szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredes elé, aki küldöttség útba indításáról sem kapott tájékoztatást.

Magyarország 1943-tól igyekezett kapcsolatot teremteni a szövetséges nagyhatalmakkal – elsősorban Nagy-Britanniával

és az Amerikai Egyesült Államokkal –, hogy adott esetben a háborúból kilépjén. Ezek a kísérletek csak apró részeredményekre vezettek, és 1944 szeptemberében teljesen értelmetlenné vált, hogy Magyarország a háborúból való kilépés „ügyében” a Szovjetunióhoz kell forduljon.

Horthy Miklós kormányzó kezdetben mint delegációvezetőre a szovjet/országi ügyekben szakértőnek számító Rátz Kálmán nyugállományú katonatisztra, országgyűlési képviselőre gondolt, aki kormányzati támogatással a gazdasági és kulturális kapcsolatok előmozdítása céljából 1941 tavaszán a Szovjetunióban tartózkodott, de Rátz betegsége miatt elutasította a megbízást. Így került a képbe vitéz Faragho Gábor altábornagy, aki katonai attaséi működésének idejéből rendelkezett szovjetunióbeli tapasztalatokkal és ismeretekkel és ismerősökkel (is).

Faragho Gábor Magyarország kormányzója, Horthy Miklós egyik meghatalmazottjaként 1944. október 11-én Moszkvában aláírta azt az okmányt, amely a Magyarország és szövetséges hatalmak közötti megkötendő fegyverszünet előzetes feltételeit tartalmazta. Az eredeti okmány orosz és francia nyelven készült. A francia nyelvű szöveg 1945. április 18-án kelt hiteles másolatából 1945. június 19-én az Igazságügyminisztérium VII. ügyosztályán készült fordításban magyarul így hangzik:

„A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok kormányai kívánalmainak megfelelően Horthy kormányzó és a magyar kormány alulírott képviselői, Faragho Gábor vezérezredes, dr. Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter és gróf Teleki Géza egyetemi tanár, kellőképpen meghatalmazva, a következő előzetes feltételt fogadták el:

Magyarország kiüríteni tartozik Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia valamennyi általa megszállt területét és vissza-

vonni valamennyi magyar csapatot és valamennyi magyar hivatalnokot az 1937. december 31-én fennállott határok közé. Ezt a kiürítést ennek a nyilatkozatnak a magyar kormány átvételétől számítva 10 nap alatt be kell fejezni. Ennek a kiürítésnek figyelemmel kísérése és ellenőrzése céljából a három szövetséges kormány el fogja küldeni Magyarországra képviselőit, akik a szovjet képviselő elnöklete alatt az Egyesült Szövetséges Misszió misszióminőségében fognak működni.

Magyarország kötelezi magát arra, hogy megszakít minden kapcsolatot Németországgal, és hogy Németország ellen azonnal hadat üzen, ennek ellenében a szovjet kormány hajlandó Magyarországnak katonai segítséget nyújtani.

Moszkva, 1944. október 11.

Horthy kormányzó képviselői: VITÉZ FARAGHO GÁBOR vezérezredes, SZENT-IVÁNYI DOMOKOS rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, GRÓF TELEKI GÉZA egyetemi tanár.”

A szerződés alapján és értelmében tett érdemének igazán nem nevezhető kísérletet Horthy Miklós kormányzó és a Lakatos Géza vezérezredes vezette magyar királyi kormány a háborúból történő kiválásra 1944. október 15–16-án, sikertelenül.

Faragho Gábor a háborúból történő kiválási kísérlet kudarcát követően Moszkvában maradt és résztvevője lett a jövő magyar kormány megalakításáról folyó tárgyalásoknak, és az ott megszületett döntés értelmében miniszteri tisztség várományosaként érkezett vissza 1944. december 12-én Magyarországra.

Az 1944. október 15–16-i nyilas–hungarista hatalomátvételt követően létrejött új hatalom „hűtlenség” vádjával 1945. január 18-án – számos, a szovjet oldalra átment tábornok és tisztjarsához hasonlóan – rendfokozatától megfosztotta, lefokozta.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. december 21-én Debrecenben „megválasztott” – de a személyi összetételét tekintve Moszkvában már korábban összeállított – kormányban a közellátásügyi miniszteri tisztet kapta meg Faragho Gábor.

1944. október előtti tevékenységében kifogást nem találtak, személyét „igazoltnak” nyilvánították. Ennek ellenére az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a baloldal által állandóan támadott tagjai közé tartozott, és végül is 1945. július 21-ével miniszteri tisztségéből felmentették.

Ezt megelőzően azonban még mint az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagja – a miniszterelnök Miklós Béla vezérezredeshez és Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszterhez hasonlóan – megszavazta a magyar királyi Csendőrség megszüntetéséről szóló előterjesztést, amelyről „Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.650. M. E. rendelete – a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről – többek között ekképp rendelkezett: „Az ideiglenes nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 21. és 22. napján Debrecenben adott meghatalmazás alapján az ideiglenes nemzeti kormány az ország közbiztonságának megszervezése és egységes irányítás alá helyezése végett a következőket rendeli:

1. § (1) A m. kir. Csendőrség a múlt néPELLenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el, ezért a magyar nép egységes ítéletének végrehajtásaképpen, az ideiglenes nemzeti kormány megállapítja a csendőrségnek, mint testületnek a felelősségét és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlátja.

(2) Mindazok a személyek, akik a csendőrség szolgálatában állottak, szolgálatukból elbocsátatnak.

(3) A volt csendőrségi személyeknek és hozzátartozóiknak illetménye, nyug- és kegydíj igénye megszűnik...”

Faragho Gábor – aki egyébként irodalmi érdeklődése és kecskeméti születése okán 1942. december 19-től a Kecskeméti Katona József Társaság tagja is volt – 1945. szeptember 1-jével mint vezérezreides nyugállományba került, és miniszteri nyugellátásban is részesült.

A megszüntetett/feloszlatott magyar királyi Csendőrség és Rendőrség volt felügyelője egy ideig azon kevesek közé tartozott, akik „igazolt”-nak nyilvánítottak és ezzel feddhetetlennek gondolhatták magukat.

Nyugállományba helyezését követően Faragho Gábor elhagyta Budapestet – lakása a Mérleg utca 6. szám alatti házban volt – és Kecskemétre költözött, illetve a Kecskemét melletti tanyáján – amely mintegy 300 kataszteri holdat tett ki (szántó, erdő, legelő, halastó, szőlő) – töltötte a napjai nagy részét és nem vett részt a politikai életben. Egyetlen pártnak sem volt és nem is lett a tagja.

Az 1951-ben Budapestről és a vidéki városokból megindult kitelepítések azonban őt sem hagyták „érintetlenül”. Kecskemétről Újfehértóra telepítették ki, de rövidesen saját Kecskemét melletti tanyájára költözhetett át – lánya emlékezése szerint a Szovjetunió budapesti nagykövetségének „közbenjárására” –, amiről egyébként megfosztották és nyugellátását is megvonták. Az ottani kényszertartózkodását 1953. szeptember 11-én feloldották. 1953. december 22-én a kecskeméti kórházban hunyt el, veseelégtelenségben, alig két hónappal 64. életévének betöltése előtt. 1953 decemberében kísérték utolsó útjára a kecskeméti Köztemetőbe.

BIBLIOGRÁFIA

- FARAGHÓ Gábor: *Szovjetország (U. R. S. S.)*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1942.
- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Magyar napló Kiadó – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették*. Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Budapest, 2014. (Második, javított és bővített kiadás.)
- SZAKÁLY Sándor: Fegyverszüneti egyezmény. 1944. október 11., Moszkva. *Magyar Hírlap*, 1984. október 11.
- SZAKÁLY Sándor: Tábornokok az Ideiglenes Nemzeti Kormányban (1944–1945). In: *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmányok Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Főszerk. ERDŐDY Gábor. Szerk. FEITL István – SIPOS Balázs – VARGA Zsuzsanna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 163–169.

Megjelent: *Ludovikás életutak*. Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 39–48.

Vitéz primor felsőtörjai Kozma István altábornagy

A két világháború közötti időszak és a második világháború éveinek egyik ismert és sokak által nagyra becsült katonai vezetője, primor felsőtörjai Kozma István, 1896. szeptember 9-én született Csíkszeredán. A szerény körülmények között élő, hét gyermeket nevelő református székely család fia nagypapjának, az 1848–1849-es szabadságharcban honvédtisztként szolgált Székely Dénes vármegyei mérnöknek példáját követte, amikor úgy döntött: a katonai pályát választja.

A csíkszeredai főgimnáziumban jeles eredménnyel tett sikeres érettségi vizsga után 1914 szeptemberében lett a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia hallgatója teljesen díjmentes, alapítványi helyen. Tisztjelölt társaival együtt egy év alatt végezte el a Ludovikát „jeles” összeredménnyel. A rövidített tanulmányi idő oka a háború folyamán bekövetkezett hatalmas tiszti veszteségek voltak, amelyek gyors utánpótlást kívántak. 1915. augusztus 18-án avatták hadnaggyá: a kolozsvári m. kir. 21. honvéd gyalogezredhez került, amely rövidesen a frontra indult. Összesen huszonkilenc hónapot töltött az arcvonalban, egy hónapot a hadra kelt seregnél, hét hónapot pedig a mögöttes országrészen. A harctéren nyújtott teljesítményéért kiérdemelte a Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel, kardokkal, a III. osztályú Katonai Éremkeresztet hadidíszítménnyel, kardokkal, az Ezüst és a Bronz Katonai Érdemérmeket

hadiszalagon, kardokkal, valamint megkapta a Károly Csapatkeresztet és a Sebesültek Érmét egy sávval. Az 1917. május 1-jével főhadnaggyá kinevezett tiszt esetében ezek a kitüntetések kimagasló katonai teljesítményt takarnak, hiszen a Vaskorona Rend és a Katonai Érdemkereszt is inkább a törzstisztek kitüntetésére szolgált. Ez utóbbira való felterjesztésben kitüntetésre érdemes haditetteit ekképp méltatták:

„1916. július hó 17-én Welesniowtól északkeletre mint felderítő különítmény parancsnok nehéz viszonyok között, harc árán az ellenségről igen értékes jelentéseket hozva, feladatát eredményesen oldotta meg. 1916. július hó 28-tól augusztus hó 1-jéig lezajlott 4 napos ütközetben Welesniow község mellett az ellenséges tüzérségi által teljesen lerombolt állását az oroszok szüntelen tömegtámadásaival szemben sikeresen védelmezte. Tartalékul kivonatván ellentámadáshoz rendelve legénységét folyamatosan buzdítva századát csodálatra méltó, példaadó hősiességgel és halálmegvető bátorsággal vezette rohamra, nehéz kézitusában és kézigránátharcban az állást visszafoglalta és a támadó túlerőnek igen nagy veszteséget okozva, azt mindvégig a további tömegtámadások ellen szívósan meg is tartotta.”

Legmagasabb kitüntetésére, a III. osztályú Vaskorona Rendre vonatkozó kitüntetési javaslatában ezredparancsnoka így jellemezte: „Az ezredben legendaszerű személyes vitéz magatartása, gyors és merész elhatározottsága, odaadó fáradhatatlan szorgalma, a legnagyobb veszélyben is rendíthetetlen kitartása az ezred legkiválóbb tisztjévé emelte.”

Nem véletlen, hogy Kozma István első világháborús értékelése kimagasló volt, érdemei elismeréseként 1923. június 17-én a Vitézi Rend tagja lett. A teljesítmény, a parancsok és a feladatok végrehajtása számára később is csak a legmagasabb szinten volt elképzelhető. Az 1926 és 1941 között ismert minő-

sítései minden évben kiválóak (5) voltak, míg (első) világháborús értékelése a legmagasabb, kimagasló (6) volt. Nem túl sokan dicsekedhettek ilyen értékeléssel.

Kozma István főhadnagy harctéri sebesülése miatt kórházi ápolás alatt volt, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott. A fiatal tiszt 1918. november 16-i felépülését követően szolgálattételre jelentkezett. Nem a hadseregbe, hanem a budapesti államrendőrség állományába osztották be, mely a Károlyi Mihály nevével fémjelzett Magyar Népköztársaság 1919. március 21-i megszűnte után a volt csendőrséggel együtt Vörös Őrséggé alakult át. Kozma István ott szolgált – tisztársai százeihez hasonlóan a Magyarországi Tanácsköztársaság (1919 júniusától már Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság) bukásáig.

1919. szeptember 10-én kérte felvételét a Nemzeti Hadseregbe, ahol előbb a jászberényi karhatalmi zászlóaljnál szolgált, majd 1920. március 15. és 1921. május 30. között a Budapesti városparancsnokságon. 1921. június 1. és 1924. október 1. között a budapesti magyar királyi 1. honvéd gyalogezredben századparancsnoki beosztást töltött be. Kozma István – számos tisztársához hasonlóan – a magasabb katonai képzettséget adó magyar királyi Honvéd Hadiakadémiára – akkori nevén Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam – törekedett.

Sikeres felvételi után 1924. október 1. és 1926. augusztus 1. között volt a Hadiakadémia hallgatója, és közben 1926. május 1-jével, 93. rangszámmal századossá nevezte ki az államfő. (Századosi rangnapját később 1924. szeptember 1-jére „helyesbítették”)

A Hadiakadémia elvégzése után 1927. május 1-jéig tartó rövid csapatszolgálat következett: századparancsnok volt a magyar királyi 13. honvéd gyalogezrednél. 1927. május 1-jével

átvették a vezérkari tisztek állománycsoportjába és átkerült a vezérkari testületbe, a budapesti 1. vegyesdandár parancsnokságán kapott beosztást mint előadó. A trianoni békediktátum katonai megkötései a tényleges állományú tisztek számát 1750 főben korlátozták, vezérkart – így vezérkari tiszteket – sem engedélyeztek. Ennek tudható be, hogy vitéz felsőtorjai Kozma István „hivatalos rendfokozata” vezérkari szolgálatot teljesítő főelőadó volt, amely az antant Szövetségekői Katonai Ellenőrző Bizottságának távozása után, 1928. január 1-jétől vezérkari szolgálatot teljesítő századosra módosult.

A budapesti magyar királyi 1. honvéd vegyesdandár parancsnokságáról került 1929 októberében a Honvédelmi Minisztériumba, ahol 1931. szeptember 1-jéig mint előadó teljesített szolgálatot, s közben 1930-ban kilenc hónapig a honvédelmi miniszter – vitéz jákfai Gömbös Gyula – szárnysegédjének volt a helyettese. 1931. szeptember 1-jével kezdte meg a vezérkari tisztek számára kötelező csapatszolgálatát a budapesti m. kir. 1. honvéd gyalogezrednél, előbb mint század-, később mint zászlóaljparancsnok működött. 1932. szeptember 1-jével visszakerült a Honvédelmi Minisztériumba a HM VI. csoportfőnökségének nevezett Honvéd Vezérkar főnöke 4. osztályára a vezérkari továbbképző al csoport vezetőjének. Itt érte el 1934. május 1-jén a vezérkari őrnagyi rendfokozatot. Vezérkari beosztásától 1936-ban rövid időre megvált, és az újonnan felállított gránátos tanfolyam parancsnoka lett Várpalotán.

1936. október 1-jével a m. kir. Honvédség akkori hét vegyesdandára számára egy-egy gránátoszázadot állítottak fel. Ezek a századok képezték az alapját annak a hét, később szervezendő, válogatott tisztekből és legénységből álló, magas harci szellemű, testileg edzett, szervezeténél és kiképzésénél fogva a legnehezebb feladatok végrehajtására alkalmas gránátoszászlóaljoknak, amelyeket a hadműveletek kezdetén az

ellenséges mozgósítási rendszer és felvonulás megzavarására, az ellenség közlekedési útvonalainak átvágására és rombolására kívántak használni. A hadműveletek további szakaszában a gránátoszászlóaljok súlyponti tartalékként álltak volna a hadtestparancsnokok rendelkezésére, hogy támadáskor az erősebb helyi ellenállásokat letörjék, ingadozó küzdelem esetén a döntést kierőszakolják, üldözéskor a sikert kihasználják, visszavonuláskor mentsék, ami menthető, védelemben pedig ellentámadásokat hajtsanak végre. Ehhez a gránátosoknak nagyfokú öntevékenységre és mozgékonyagra volt szükségük.

Kozma Istvánnak az erre a feladatra való kiválasztásában nagy szerepe volt az első világháborús csapattiszti beosztásaiban mutatott gyors, „rámenős”, öntevékeny vezetési stílusának, amellyel általában személyesen vezette sikerre a parancsnoksága alá tartozó egységeket. Fáradhatatlan, a parancsot feltétel nélkül végrehajtó, bátor katonának ismerték, s a gránátos tanfolyam élére olyan ember kellett, aki nemcsak követel, hanem ha kell, példát is mutat.

1937. május 1-jével, 1. rangszámmal vezérkari alezredessé nevezte ki az államfő Kozma Istvánt, aki 1937 októberében átkerült a m. kir. Honvéd Hadiakadémiára, a hadművelési vezérkari szolgálat tanárának. Beosztását 1940. június 1-jéig töltötte be, de közben 1939–1940-ben egy fél esztendeig a budapesti m. kir. 1. honvéd gyalogezred parancsnokának helyettese volt. (A vezérkari tisztek számára kötelező csapaszolgálatát töltötte le. 1940. február 1-jétől a honvédelmi miniszter, vitéz dálnokfalvi Bartha Károly szolgálaton kívüli táborszernagy szárnysegédje lett, azonban továbbra is tanított a Hadiakadémián.

1940. június 15-én felmentették szárnysegédi beosztásából az 1940. május 1-je óta már vezérkari ezredesi rendfokozatban (1. rangszám) szolgáló Kozma Istvánt, és kinevezték a miskolci m. kir. VII. honvéd hadtest vezérkari főnökévé. Seregtesté-

vel részt vett a Keleti Országrészek és Észak-Erdély visszacsatolásában. Mint annyi más erdélyi, székely származású katonának, élete meghatározó élménye lett a bevonulás, amelyről naplójában örökítette meg benyomásait.

1942. március 1-jével mentették fel Kozma Istvánt a VII. hadtest vezérkari főnöki beosztásából és a m. kir. I. honvéd hadtest személyi tartalékjaként vezényelték a m. kir. IX. honvéd hadtest székelyföldi kirendeltjének, melynek 1942. október 1-jével lett a kinevezett vezetője. Feladata – az egykori székely határőrvidék mintája alapján – a székely határvédelem megszervezése, kiépítése lett.

A székely határvédelem magvát az 1942 márciusában a székelyföldi III. korcsoportbeli (48-60 éves) tartalékosokból felállított miliciarendszerű 20 székely határőrszázlójából alkotta. Feladatuk egy esetleges román támadás esetén a segítség beérkezéséig a határvidék alakulatok harcának támogatása volt. A minél gyorsabb hadra foghatóság érdekében a székely határőrség tagjai egyenruhájukat, fegyverüket ott tartották, ezért már előre felszerelve vonulhattak be alakulatukhoz.

1942. november 1-jével nevezte ki az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó vitéz felsőtorjai Kozma Istvánt – aki 1942. október 1-jével (1942. szeptember 30-i ranggal, 7. rangszámmal) kapta meg a vezérőrnagy rendfokozatot – a m. kir. 27. (székely) könnyű hadosztály parancsnokává, majd 1943. február 1-jével „M. kir. Székely honvéd határvédelmi parancsnok”-ká, Marosvásárhelyre.

Az 1942. november 15-ével megalakult Székely Határvédelmi Parancsnokság alárendeltségében a székely határőrszázlójak és a Székelyföldön állomásozó reguláris határvidéki alakulatok mellé két tüzérszázalék, valamint egyéb támogató és kiszolgáló csapatok kerültek. Legütőképesebb alakulata

a kétezredes marosvásárhelyi 27. székely könnyűhadosztály lett. 1943. október 1-jétől a székely határőrségnek két, 18-19 évesekből álló újonc évfolyama is volt. Ezek kiképzésére, valamint az idősebbek továbbképzésére 8 gyalogsági és egy tüzérségi kiképzőtábor hoztak létre.

1944. július 1-jéig állt a székely határvédelem élén, amikor is a Kárpátok előterében súlyos harcokat folytató, m. kir. VI. honvéd hadtest alárendeltségében álló m. kir. 25. honvéd gyaloghadosztályhoz került, és átvette annak parancsnoki beosztását július 15-én. A Rokietánál nehéz harcokat vívó hadosztály 1944. július 28-án már meginogni látszott, amikor Kozma István törzsének tagjaival együtt fegyvert ragadt: „Urak, utánam! A törzs kövesse a hadosztályparancsnok példáját! ... a visszaözlönök elé nyomultak s erélyes parancsokkal... valamint fegyverhasználattal visszatérésre bírták őket”, és fellépésükkel megállították a visszaözlönöket, megtorpanásra bírva ezzel a megsemmisítéssel fenyegető orosz támadást, így a Tatár-hágónál a magyar csapatok megakadályozták a betörést. Kozma István másnap súlyosan megsebesült, és a háterszágba került. Kézzelel vezetett naplójába a következőket jegyezte be: „1944. VII. 29. 11 h 25 I az orosz harctéren Delatyn-tól DK-re 12 km. (Rokieta 1111 s két aknaszilánktól megsebesültem. A Mindenható különös kegyelme életben hagyott, bár hajszálnyira álltam a véghez. Ami most még hátra van, az csak az ő ajándéka! Te benned bíztam Uram eddig is; hitemen ezután is csak Te leszel egyedüli erősségem. Ha életemre még szüksége van e hazának, becsülettel dolgozom. Ha azonban fel kell azt ajánlanom magyar Hazámért, tiszta lelkem, hívjál Uram, megyek! Debrecen, hadikórházban 1944. VIII. 10. vitéz Kozma István vezérőrnagy”. A lábadozó, betegszabadságát töltő Kozma Istvánt 1944. szeptember 1-jével (6. rangszámmal) altábornaggyá nevezte ki az államfő.

A nyilas–hungarista hatalomátvételt követően került csak sor a hadosztályparancsnoki beosztásából való felmentésére. 1944. november 1-jével az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és a Testnevelésnek Országos vezetőjévé, valamint a Nemzetőrök Országos parancsnokává és a Honvédelmi Minisztérium levente csoportfőnökévé nevezték ki. Utóbbi beosztásait soha nem foglalta el, minek következtében 1945. január 1-jével rendelkezési állományba került, azaz beosztották a honvédelmi miniszter és a Honvédség főparancsnoka törzskülönítményének állományába, számos más, beosztását el nem foglalt tábornok társához hasonlóan.

Még budapesti tartózkodása alatt tevőleges szerepe volt a fővárosi közművek felrobbantásának megakadályozásában. Nyugatra való kitelepülése után igyekezett kiszabadítani az úgynevezett Hungarista gyűjtőtáborban lévő politikai és katonai vezetőket, például Esterházy Móricot, Nagy Vilmost, Szombathelyi Ferencet, Náray Antalt.

1945. május 1-jén amerikai hadifogságba került, ahonnan 1945. december 20-án szabadult. Hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium Állandó Igazolóbizottsága 1946. számú határozatával igazoltnak nyilvánította. Még igazolása és nyugállományba helyezése – 1946. szeptember 1. – előtt elhelyezkedett Macskásy Árpád gépészmérnök műszaki vállalatánál, ahol előbb segédmunkásként, majd raktárosként dolgozott és a „Vas-és Fém munkások Szakszervezetének” lett a tagja.

Ezen idő alatt, távollétében, a kolozsvári néptörvényszék 1946. május 21-én hozott ítéletével (8/1946.) húsz esztendei szabadságvesztésre ítélte. Nem ismeretes, hogy a román állam kiadatására tett-e lépéseket, az viszont igen, hogy egykori „hadiakadémista” tanítványai, Sólyom László és Pálffy-Oesterreicher (ekkor már Pálffy György) az újjászerveződő Magyar Honvédségbe. Kozma István hallgatott a hívó szóra.

Minden bizonnyal a honvédségbe való belépéshez volt szükség azokra az igazolásokra, amelyeket számára szűkebb pátriájában, a Székelyföldön állítottak ki a különböző szervezetek. A Magyar Népi Szövetség Kézdivásárhelyi Szervezete 1947. május 8-án kelt igazolásban többek között az alábbiakat írta: „...igazoljuk, hogy a parancsnoksága alatt szolgáló, itteni lakos honvédektől és tisztektől olyan értesüléseink vannak, hogy annak idején, mint a határvédelmi csapatok parancsnokának a magatartása határozottan németellenes volt, alantásával szembeni magatartása pedig közvetlen és emberséges volt. Igazoljuk továbbá, ugyancsak fenti információink alapján, hogy székelyföldi parancsnoklása alatt népellenes cselekedeteket nem követett el, amiért is a Székelyföld lakossága körében személyével kapcsolatban kedvező vélemény volt és van kialakulva. Általános magatartása demokratikus volt.”

Hasonló szellemben nyilatkozott a Romániai Szociáldemokrata Párt Csík megyei szervezete, valamint a Magyar Népi Szövetség Csikszeredai tagozata.

Nem sokkal az igazolások beérkezése után Kozma István ismét egyenruhát öltött. A korábban említett „hadiakadémista” tanítványainak köszönhetően a Magyar Honvédség tábournoki karába került, korábban „viselt” altábornagyi rendfokozatában. 1947. augusztus 1. és 1948. január 1. között az 1. honvédkerület személyi tartalékában volt, de már 1947. december 17-én kinevezték a pécsi székhelyű 2. honvédkerület parancsnokává. 1949. április 6-áig szolgált Pécsen, amikor is a Honvédelmi Minisztériumba került és a Honvéd Vezérkar főnöke Titkárságát vezette. Ebben a beosztásban alig három hónapig maradt. 1949. július 1-jével a Hadiakadémia parancsnokává nevezték ki, de az ottani szolgálati ideje sem tartott hosszú ideig. 1949. október 1-jével felmentették beosztásából és nyugállományba helyezték. Rövid, 1947-től kezdődő szolgálata

során kiérdemelte a Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikeresztjét 1948-ban, a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét 1949-ben, a „48-as Díszérmet” 1948-ban és az 1949. évi „Május 1.” jelvényt.

Nyugállományba helyezését követően sorsa számos egykori tábornok- és tisztársáéhoz hasonlóan alakult: megfigyelés, majd őrizetbe vétel. 1950. február 19-től előzetes letartóztatásba került, a Budapesti Katonai Ügyészség folytatólagosan elkövetett háborús bűnökkel vádolta meg, amelyek közül a legsúlyosabb az 1944. július 28-án a Rokietánál megfutamodó katonák elleni – az akkor érvényben lévő Szolgálati Szabályzat szerint szabályszerű – fegyverhasználat volt. A vádak alapján a Budapesti Katonai Törvényszék, illetve a Katonai Főtörvényszék 1951-ben halálra ítélte.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke a kegyelmi kérvényt elutasította és Kozma István altábornagyon az ítéletet 1951. október 2-án végrehajtották.

Az 1990-ben benyújtott perújrafelvételi kérelem alapján folytatott tárgyaláson a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa megállapította, hogy az 1951-es bírósági eljárás során csak terhelő írásos tanúvallomásokat vettek figyelembe, az azokban lévő ellentmondásokat nem tisztázták, a tanúkat és a vádlottat nem szembesítették, a védelem tanúit nem idézték meg és a vádlott védekezésének nem adtak helyt, ezért 1990. április 3-án a törvénysértő ítéletet megsemmisítette. A Magyar Köztársaság elnöke 1991-ben Kozma Istvánt posztumusz vezérezredessé nevezte ki.

Kozma István altábornagy, mint annyi volt bajtársa, hivatásának élő katona volt. Számára a törvények, a katonai szabályzatok előírásai voltak mérvadók, cselekedeteit azok határozták meg. A mindenkori politikától távol tartva magát igyekezett szolgálni hazáját. A haza azonban nem tart(ott) mindig igényt

katonáira. Ha úgy hozta a sors, a katona (lett) a bűnbak, ő került a vádlottak padjára. A számos esetben törvénytelenül meghozott ítéletek után évtizedekkel mi csak megkövethetjük őket, tiszteleghetünk emlékük előtt.

Kozma Istvánnak mindössze jelképes sír juthat a Rákoskeresztúri Köztemető 298-as parcellájában. A két világháború bátor katonájának, az új Magyar Honvédség egyik vezetőjének földi maradványai a mai napig ismeretlen helyen porladnak.

BIBLIOGRÁFIA

A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Szerk. DEZSÉRI BACHÓ László. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.

NAGY József: *A Székely Határvédelmi Erők története a visszaemlékezések tükrében (1940–1944).* Kézirat, PhD-disszertáció. ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019.

SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: *A Ludovika egykor és most.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. (Második, javított, bővített kiadás.)

SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár.* ISTER Kiadó, Budapest, 2003. (Második, javított és kiegészített kiadás.)

SZAKÁLY Sándor: Visszaadni a nemzetnek a hősokeket. Kozma István altábornagy portréjához. *Magyar Hírlap*, 1990. augusztus 16.

SZAKÁLY Sándor: Száz éve született. Vitéz primor felsőtorjai Kozma István altábornagy. *Magyar Honvéd*, 1996. szeptember 13.

Megjelent: *Ludovikás életrajzok*. Szerk. CSIKÁNY Tamás –
HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.
123–132.

Kéri Kálmán vezérkari ezredes, nyugállományú vezérezredes

Kéri Kálmán hosszú élete során változatos pályát futott be, amíg egy szepességi szász eredetű mozdonyvezető fiából az 1990-ben demokratikusan választott Magyar Országgyűlés korelnöke lett. Életútja szinte átfogta az egész XX. századot. Ismerője volt a magyar és a közös magyar–osztrák múlt szinte minden említést érdemlő eseményének. Életében övezte megbecsülés és tisztelet, ette a rabok vékonyka és keserű kenyerét, volt foglya a szovjet megszálló hatóságoknak és a magyar ÁVH-nak is. Százakat vallhatott barátjának, ezreket bajtársának, Magyarországon és külföldön egyaránt. Államférfiak és politikusok sokaságát éppúgy ismerte, mint a lövészárkok egyszerű katonáit. Úgy hozta a sors, hogy két világháborút, s forradalmakat és ellenforradalmat élhetett meg. A történelem szomorú alakulása miatt szülőföldje idegen ország részévé vált. Katonai tanulmányainak egyik színhelyét, Traiskirchent 1918 után szintén csak útlevéllal kereshette föl. Egykori bajtársai sorra elfogytak mellőle: kik Magyarországon, kik külföldön fejezték be földi pályafutásukat. Rajta viszont, úgy tűnt, nem fogott az idő, pedig volt mit átélnie. Ő volt Kéri Kálmán, a volt m. kir. Honvédség egykori vezérkari ezredese, a Magyar Honvédség ezredese, majd a rendszerváltoztatást követően a Magyar Honvédség tartalékos vezérőrnagya (1990) és nyugállományú vezérezredese (1991).

Néhai Kéri Kálmán – nevét még az ő születése előtt már Fickerről Kérire változtató – Kéri Gyula mozdonyvezető és Fröhlich Vilma egyetlen gyermeke 1901. július 25-én látta meg a napvilágot Iglón. A magát büszkén magyarnak valló cipster család gyermeke – ahogy ő emlékezett a családban németül inkább mondták azt, hogy „Wir sind Ungarn”, mint azt, hogy „Wir sind Deutsche” – korán árvaságra jutott. Nemcsak az egyenruhák és a fegyverek iránti vonzalom volt az, amely az iglói gimnázium első négy osztályának jó, illetve elégséges eredménnyel való elvégzése (1911–1915) után a cs. és kir. tüzér hadapródiskolába irányította Kéri Kálmán útját, hanem az ingyenes tanulás/taníttatás lehetősége is.

Traiskirchen örök emlék maradt a számára. A növendékek számára szigorú napi- és kiképzési rend mellett az engedélyezett kimaradások alkalmával tett bécsi séták, a hadapródiskola növendékeként a magyar állampolgárságú növendéktársaival a magyar *Himnusz* éneklése a *Gott erhalte...* helyett – „mert mi magyarok vagyunk” –, részvétel I. Ferenc József császár és király temetésén 1916 decemberében. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően 1918 novemberében Schönbrunn fegyveres őrizete, mert annak védelmére/őrizetére katonai erő a hadapródiskola növendékein kívül nem állt rendelkezésre.

A Monarchia felbomlása után hosszú hajóút során jutott el számos magyar állampolgárságú növendéktársával – így a haláláig barátjának megmaradt Pogány (akkor még Penna) Imrével –, illetve a mödlingi és bécsújhelyi katonai akadémiákon tanult magyar fiattal Budapestre. Budapestre érkezésük után szinte kivétel nélkül valamennyien a magyar királyi jelzőtől már megfosztott Ludovika Akadémia „akadémikusai” lettek.

A Magyarországi Tanácsköztársaság 1919. március 21-i létrejöttét követően továbbra is a Ludovika Akadémia hallgatója maradt és így akár „vörös katonának” is tekinthető.

Az intézmény nevét hamarosan Vörös Parancsnokképző tanfolyamra változtatták, de a tanári kar továbbra is a „régí tisztekből” állt.

Alig tizennyolc évesen résztvevője lett az úgynevezett „ludovikás ellenforradalomnak” (1919. június 24.), melyet követően Guido Romanelli olasz alezredes határozott fellépésének köszönhetően „csak” Sinkó Ervin politikai előadásait kellett hallgatnia többtucatnyi társával együtt. Utóbbit „komoly büntetésnek” tekintette. Azt követően rövid időre a román arcvonalra vezényelték.

A Vörös Hadsereg összeomlását követően ismét a Ludovika Akadémiára került és a tüzérosztály akadémikusa lett. 1921. augusztus 20-án fejezte be tanulmányait „igen jó” összeredménnyel, és avatták tüzér fegyvernembéli hadnaggyá Kéri Kálmánt. Első szolgálati helye a miskolci 7. tüzérosztály volt.

Annak fiatal tisztjeként vezényelték csapattestével együtt 1921 októberében Budapestre, a volt uralkodó IV. Károly második visszatérési kísérlete alkalmával. Ő is, mint számos tiszttársa, feltette a kérdést magának és parancsnokának is: az uralkodó vagy a kormányzó?

1921. november 1-jével áthelyezték a m. kir. 4. honvéd tüzérosztály állományába, és Tolnán a tarackos-, illetve az aknavetőüteg beosztott tisztje lett. 1923 júniusában mint aknavető tiszttel még Tolnáról vezényeltek Inotára egy kéthónapos közelharc-tanfolyamra, amelyet igen jó összeredménnyel végzett el. 1924. július 1-jével szolgálati útja Budapestre vezetett. A m. kir. Honvédség főparancsnokának, vitéz bulcsi Janky Kocsárd lovassági tábornoknak, majd vitéz Kárpáthy Kamilló gyalogsági tábornoknak lett a parancsörtisztje. Ebben a beosztásában kapta meg 1924. október 1-jén főhadnagyi kinevezését 1924. szeptember 1-jei ranggal és 11. ragszámmal. 1926. szeptember 1-jével áthelyezték a budapesti m. kir. 1. honvéd tüzérosztály

állományába, ahol ütegtisztként, illetve segéd tisztként szolgált.

A m. kir. 1. honvéd tüzérosztály állományába tartozó Kéri Kálmán 1926. október 1. és 1927. május 1. között tüzértiszti lovaglótanfolyamot végzett kiváló eredménnyel Kecskeméten, majd 1927. október 1. és 1928. május 1. között a Szegedi Szabályzatismertető Tanfolyam hallgatója volt. A különböző vegyesdandárok állomáshelyén működő szabályzatismertető tanfolyamok célja a vezérkari tisztképző tanfolyamra – a m. kir. Honvéd Hadiakadémiára, amely akkor rejtési okok miatt a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam nevet viselte – történő beiskolázás „előszobái” voltak.

Kéri Kálmán a Szegedi Szabályzatismertető Tanfolyamot „igen jó” összeredménnyel végezte el, és a sikeres felvételi vizsgát követően 1928. október 1-jén megkezdte tanulmányait a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyamon, amelynek akkor Werth Henrik tábornok, a Honvéd Vezérkar későbbi főnöke (1938. szeptember 28. – 1941. szeptember 4.) volt a parancsnoka. Kéri Kálmánra a képzett, komoly vezérkari múlttal rendelkező parancsnok nagy hatást gyakorolt.

A vezérkari tanulmányait 1931. április 30-án befejező Kéri Kálmánt 1931. május 1-jével századosná neveztek ki és áthelyezték a pécsi m. kir. 4. honvéd vegyesdandár-parancsnokság vezérkari osztályára beosztott vezérkari tisztnek. Egy esztendői vezérkari próbaszolgálatát követően átkerült a vezérkari testületbe – a trianoni békediktátum katonai előírásai okán „vezérkari szolgálatot teljesítő” azaz vkszt. századosként –, és 1932. augusztus 1. és 1933. augusztus 1. között a pécsi m. kir. 4. honvéd vegyesdandár vezérkari osztályát vezette. A vegyesdandár élén akkor volt hadiakadémiai parancsnoka, Werth Henrik altábornagy állt.

1933. augusztus 1-jével Kéri Kálmán vezérkari századost át-helyezték a Honvédelmi Minisztérium VI-7/k. (közlekedési) osztályára. Az osztály ügykörébe tartozott a vasút- és közútfejlesztési munkáknál, valamint a vasúti, és vízi szállítási eszközök továbbá az ország gépjárműparkja fejlesztésénél a honvédelmi érdekek képviselője. Ennek érdekében összeköttetést tartott fenn az összes vasúti és hajózási igazgatósággal. Ügykörébe tartozott mindenféle katonai szállítással kapcsolatos ügy megszervezése és gyakorlati irányítása, valamint az ezekkel kapcsolatos költségek biztosítása és az adminisztráció lebonyolítása. Az osztály kettős alárendeltségű volt, szervezési és végrehajtási ügyekben a vezérkar, míg közigazgatási és anyagi tekintetben a minisztérium alá tartozott. Kéri Kálmán százados az előbbi részleghez került, ahol előbb beosztott tiszt, majd al-osztályvezető, csoportvezető és osztályvezető-helyettes lett. Mindeközben 1935. július 1-jétől 1937. május 1-jéig az Országos Légvédelmi parancsnokság vezérkari főnökének a helyettese is volt. Kéri Kálmán a 7/k. vkf. osztályról úgy vélekedett, hogy az a vezérkar „ólombányája” volt. Ott csak dolgozni lehetett, szorgalmasan és kitartóan. A m. kir. Honvédségnek az ellenség elleni vasúti szállítását kellett megtervezni, megszervezni, a kész terveket napok alatt átdolgozni. Mozdonyvezető fiaként szerette ezt a munkát. Évtizedek múltával is fejből sorolta a vasútállomásokat, a vágánypárokat, az állomások átteresztőképességét, a berakodási lehetőségeket stb. Tudta, mit szállíthat egy szerelvény, miként kell annak összeállnia. Ismerete és vezette a mozdonyokat, de volt fűtő is. Tudta, a vezérkari tisztnek is ismernie kell mindazt, amit az alárendelteknek, s neki is meg kell tudnia csinálnia azt, amit másoktól elvár.

1938 júliusában kiváló eredménnyel tette le a vezérkari törzstiszti vizsgát, amely alapfeltétele volt a vezérkari ranglétrán való további emelkedésnek.

A Szudéta-vidék körül kialakult csehszlovák–német feszültség miatt tervezett mozgósítás előzményeként mint a 7/k. osztály vezetőjének helyettesét 1938. szeptember 5-ével neveztek ki a Központi Szállításvezetőség parancsnokává. A Központi Szállításvezetőség a honvédelmi szállítmányok körébe tartozó felriasztási, felvonulási kiürítési és egyéb csapat- vagy anyagszállítmány irányításra, szabályozására létrehozott katonai szervezet volt, amelyet a mozgósítást megelőző úgynevezett honvédelmi készültség elrendelése után a 7/k. osztály állított fel a békeidőben már előre elkészített tervek alapján. Önálló intézkedési joggal rendelkezett az ország vasúti vontató- és gördülőanyaga, valamint hajóparkja felett, utasításait a szállítás alatt lévő csapatok kötelesek voltak betartani. Mozgósítás esetén elvileg az ország összes közlekedési vállalata neki volt alárendelve. Ezt a fontos beosztást töltötte be, amikor 1939. május 1-jével vezérkari őrnaggyá nevezte ki az államfő.

Alig volt negyven éves, amikor az 1939 márciusában létrejött önálló szlovák állam fővárosába, Pozsonyba került a magyar királyi követségre, katonai attaséi beosztásba 1941. augusztus 1-jével.

A németül, olaszul, franciául és csehül is kitűnően beszélő vezérkari tiszt visszatért szűkebb hazájába, ahol a szlovák nyelven való tárgyalás sem esett nehezeére.

Pozsonyt Budapest követte. 1942. augusztus 1-jével a honvédelmi miniszter – vitéz Bartha Károly szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredes – szárnysegédévé nevezték ki, miközben a pozsonyi katonai attaséi beosztásából csak 1942. október 1-jével mentette fel az államfő. Ahogy mesélte, ez alatt a két hónap alatt „ingázott” Budapest és Pozsony között. A honvédelmi miniszter szárnysegédi beosztását Bartha Károly felmentését követően vitéz lófő nagybacsoni Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, majd csataji Csataj Lajos

szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredes honvédelmi miniszterek mellett is megtartotta. Miniszterei mellett sokat látott, tapasztalt és tanult, az 1942. április 1-jével (1942. március 30-i ranggal és 3. rangszámmal) vezérkari alezredessé kinevezett Kéri Kálmán. A hazai politikai élet szinte minden meghatározó szereplőjével megismerkedett, külföldi államfőkkel, politikusokkal, katonai vezetőkkel való találkozásokra kísérte el – ahogy ő mondta – főnökeit, de a Magyar Királyság képviseletében járt Szófiában is a bolgár uralkodó, III. Borisz cár, 1943. szeptemberi temetése alkalmával.

Szárnysegédi szolgálata alatt, 1942. november 1-jével (1942. október 29-i ranggal) kapta meg a vezérkari ezredesi rendfokozatot. A három miniszter közül főleg az utóbbi kettővel szárnysegédként a legbizalmasabb, közvetlen munkatársi kapcsolatban volt. Személyük és a mellettük eltöltött két esztendő meghatározóvá vált életében. Nagy Vilmost politikailag szélesebb látókörűnek, liberálisabb felfogásúnak tartotta, akinél „kevesebben ismerték fel korábban a magyar kül- és katonapolitika tévtujait, amelynek hangot is adott.” Csatay kevésbé volt politikus alkat, ő a hadsereget a napi politikától távol akarta tartani. Legfőbb feladatának a honvédség felszerelésének, kiképzésének és motiváltságának javítását tekintette, hogy az a bármely irányból érkező támadással szemben a siker reményében vehesse fel a harcot. Képzett katonaként 1943-ban már mindketten tudták, hogy a németek ezt a háborút nem nyerhetik meg, legfeljebb kompromisszumos békében reménykedhetnek. De ez a remény az idő múlásával egyre halványult. A m. kir. 1. honvéd hadsereg 1944 áprilisában a Kárpátok előterében történő felvonulásával kapcsolatban Csatay abban reménykedett, hogy a mozgósított, együtt tartott hadsereg egy gyors átállási kísérletnél döntő szerepet játszhat majd.

A „kényelmes” budapesti beosztásából az m. kir. 1. hadsereg alárendeltségében működő VI. hadtest vezérkari főnökeként 1944. június 10-én hadibeosztásba kerülő szárnysegédjét a honvédelmi miniszter az alábbi szavakkal búcsúztatta: „Az 1. hadsereg feladatát abban látom, hogy az orosz hadsereget a Kárpátok előtt vagy a Kárpátokban addig tartsa vissza, amíg az angolszászok délről vagy délnyugatról közelebb érnek. Akkor a német rendszabályok, amik átállásunk ellen bevetettek, már korlátozottak lehetnek, és a németek ellen fordulásunk sikert ígérő lesz. Kíméld a magyar vért!”

A két miniszter mellett eltöltött évek és a miniszteri szárnysegédként kapott bizalmas információk, valamint a német tisztekkel folytatott őszinte beszélgetések közben szerzett tapasztalatai alapján harctéri beosztását a Tatár-hágót védő VI. hadtest vezérkari főnökeként abban a tudatban foglalta el, hogy a németek a háborút elvesztették, Magyarország és a nemzet számára az egyedüli helyes út ebben a kritikus helyzetben a „szakítás” Németországgal.

A vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy parancsnokolta, m. kir. VI. honvéd hadtesttel részese volt a Kárpátok előterében, illetve a Kárpátokban folyó harcoknak, jobbára védelmi műveleteknek. 1944 júliusában parancsnokát Budapestre rendelték, ahol a kormányzó kihallgatáson fogadta. Visszatérve harcálláspontjára Farkas Ferenc altábornagy elmondta vezérkari főnökének, hogy a Sztójay-kormány esetleges leváltása esetén felállítandó katonakormányban felajánlották neki a kultuszminiszteri tárcát. Egyúttal érdeklődött, hogy Kéri ezredes alkalomadtán vállalkozna-e egy kényes feladatra. „A kérdésre, hogy mi volna az, azt felelte: az események rosszabbra fordulás esetén az oroszokkal tárgyalni.” A több mint 25 éves katonai szolgálat alatt belé nevelt fegyelem hatása alatt röviden jelentette: „Ha erre valaha parancsot kapok, természetesen teljesítem.”

Az ezzel kapcsolatos vívódásairól Kéri Kálmán így ír visszaemlékezésében: „Az ellenséggel tárgyalni, nem, ezt talán végezze el más. Én becsületes katona akarok maradni, aki harcol, és nem pedig tárgyalgat. Napokig rágódtam ezen a kérdésen, amíg eljutottam odáig, hogy lelkileg felkészültem erre a feladatra, meggyőződésből vállalva azokat a következményeket, melyek ebből fakadnak. Mindinkább úrrá lett rajtam az a sejtés, hogy közeleg az idő, amikor fontosabb lesz a tárgyalás, mint a harc, a fegyvernél is döntőbb lesz a szó.”

Felkészültsége, vezetői képességei alapján – 1944 júliusának végén a távol lévő hadtestparancsnokot helyettesítve egy veszélyes szovjet támadást is elhárított – 1944 augusztus 8-án a m. kir. 1. honvéd hadsereg vezérkari főnöki posztjára nevezték ki, ahol parancsnoka vitéz lófő dálnoki Miklós Béla vezérezredes lett, akinek a kormányzó bizalmasaként fontos szerepet szántak a szovjetekkel hamarosan megkezdendő fegyverszüneti tárgyalások lebonyolításában és a megkötendő fegyverszüneti megállapodás határozatainak végrehajtásában. Ehhez azonban nemcsak katonai ügyekben kiváló, hanem katonapolitikai és diplomáciai téren is jártas segítőt, vezérkari főnökre is szükség volt. Ezért nem tekinthető véletlennek Kéri Kálmán 1944 augusztusi kinevezése.

1944 októberében Miklós Béla vezérezredesnek Budapestre rendeléséből, a Honvéd Vezérkar főnökének egy október 14-ére Máramaroszigetre összehívott, majd lemondott eligazító értekezletéből, a kormányzó közeljövőben tervezett huszti látogatásról szóló hírekből, valamint abból, hogy különböző megbízottakat kellett a hadsereg sávjában a legnagyobb titokban áttenni a szovjet oldalra, Kéri ezredes arra a következtetésre jutott, hogy hamarosan döntő lépésekre kerül sor. Azonban erről sem felettesétől, sem máshonnan nem kapott konkrét információt. Ezért parancsnokával és többi tisztjával

val együtt teljesen váratlanul érte Horthy Miklós kormányzó 1944. október 15-én 12.30-kor elhangzott rádiószózata, amelyben bejelentette, hogy az országnak további háborús pusztításoktól való megmentése érdekében fegyverszüneti tárgyalásokat kezd a Szovjetunióval mint a Szövetséges Hatalmak képviselőjével.

Tudta, hogy a német ellenlépések megelőzésére azonnal cselekedni kell. Azonban erre vonatkozó konkrét utasítást a nap folyamán többször megkísérelt telefonhívások ellenére sem a vezérkartól, sem a kormányzóságtól, sem pedig parancsnokától nem sikerült kapnia. Lehetőségei abban merültek ki, hogy a tájékoztatásért jelentkező beosztott parancsnokokat állásaikban maradásra, a bárhonnán érkező támadások elhárítására és a fegyelem fenntartására utasította. Mivel látszott, hogy Budapesttől az 1. hadsereg magatartására vonatkozó érdemleges intézkedést és parancsokat nem fognak kapni, úgy döntött, hogy a fegyverszüneti feltételek megismerése és az együttműködés módjának megbeszélése céljából kapcsolatba lép a másik féllel, a szembenálló 4. Ukrán Front parancsnokságával. A terve az volt, hogy 1944. október 16-án reggel mint az 1. hadsereg vezérkari főnöke, akinek birtokában van a hadsereg helyzetével kapcsolatos minden olyan ismeret, amelyekre szükség van a katonai együttműködés megkezdéséhez, személyesen megy át az arcvonalon. Az volt az elképzelése, hogy a szovjetektől az addig még nem ismert előzetes fegyverszüneti feltételekről, a Moszkvában aláírt egyezményről kapott információk birtokában haladéktalanul visszatér, hogy a m. kir. 1. hadsereg csapatainak a kormányzói proklamáció értelmében a szükséges intézkedéseket kiadhassák. E tervvel Miklós Béla is egyetértett. Azonban október 16-án reggel az indulás előtt, miután „felkérést” kapott Gotthard Heinrici vezérezredestől, a német 1. páncélos hadsereg parancsnokától, hogy

helyzettájékoztató céljából keresse fel szobránci harcálláspontján, Miklós Béla úgy döntött, hogy vezérkari főnökével együtt ő is átmegy a szovjet oldalra. Így 1944. október 16-án reggel mind a m. kir. 1. hadsereg parancsnoka, mind vezérkari főnöke átlépte az arcvonalat azzal a szándékkal, hogy a szükséges ismeretek birtokában hamarosan visszatérnek és megkezdik az előzetes fegyverszüneti egyezményben vállalt katonai kötelezettségek végrehajtását.

Erre azonban már nem kerülhetett sor, ugyanis október 17-én este, amikor a 4. Ukrán Front parancsnokának, Petrov hadseregtábornoknak a hadiszállására érkeztek, s ahol Magyarország kormányzójának képviselőjeként üdvözölték őket, sajnálkozva közölték, hogy Budapesten, így a Honvéd Vezérkarban is a németek, illetve magyar követőik vették át a hatalmat és a honvédségnek a háború további folytatására adtak ki parancsot.

Budapesten és gyakorlatilag az országnak a szovjet Vörös Hadsereg által meg nem szállt területén a Szálasi Ferenc névvel fémjelzett Nyilas-kereszt Párt–Hungarista Mozgalom vette át a hatalmat. A hivatalnokokat és a m. kir. Honvédség tagjait – a zsidó munkaszolgálatosokat is! – feleskették a miniszterelnöki tisztség mellett az ideiglenesen a kormányzói jogkört is gyakorló Szálasi Ferencre.

Kéri Kálmánnak, a már csak államfői jóváhagyásra váró kitüntetési javaslatát – a Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon, kardokkal – törölték.

A nyilas–hungarista hatalom „hütlenség” vádjával 1945. január 18-án megfosztotta vezérkari ezredesi rendfokozatától Kéri Kálmánt, aki a szovjet oldalról már nem tért vissza a magyar királyi 1. honvéd hadsereg csapataihoz, mert a szovjet „fél” nem tette azt lehetővé. Ahogy mondta: be kellett látnia, hogy ezzel végül is az életét mentették meg, mert az új hata-

lom szinte biztosan hadbírótság elé állította volna, és az ítélet minden bizonnyal halálos lett volna.

Kéri Kálmánt – Miklós Bélával együtt – a szovjet katonai hatóságok Moszkvába szállították, ahol bekapcsolódott az ot-tani tárgyalásokba. Ezek a Horthy Miklós által kiküldött delegáció tagjai – vitéz Faragho Gábor vezérezredes, gróf Teleki Géza egyetemi tanár, Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter –, továbbá a szovjet Vörös Hadsereghez szintén „átment” vitéz Vörös János vezérezredes, a m. kir. Honvéd Vezérkar korábbi főnöke (1944. április 16. és 1944. október 16. között) az emigráns kommunista vezetők között, valamint a szovjet kormány képviselői között folytak. A magyarok és a szovjet illetékesek moszkvai tárgyalásai eredményeként megszületett a döntés: a Vörös Hadsereg által elfoglalt magyar területeken „választásokat” tartanak, hogy azok eredményeként létrejöjjön az új magyar állam nemzetgyűlése, illetve egy új kormány, amely szembefordul Németországgal és a szövetségesek fegyvertársává válik. 1944. december 21-én Debrecenben összeült az „Ideiglenes Nemzetgyűlés”, amely megválasztotta a Moszkvában Molotov külügyminiszter által már összeállította – „Ideiglenes Nemzeti Kormány”-t. Kéri Kálmán az új, szervezni kezdett Magyar Honvédség egyik vezetője, 1945. január 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium katonai főnöke lett. Feladata a fegyverszüneti szerződésben vállalt magyar hadosztályok felállítása, megszervezése és a németek elleni hadműveletekre való alkalmassá tétele volt.

Bár az Ideiglenes Nemzeti Kormány Igazoló Bizottsága 1945. február 26-án „igazolt”-nak nyilvánította, 1945. március 3-án szolgálati beosztásából felmentették és azzal a váddal, hogy szabotálja a magyar hadosztályok frontra küldését, letartóztatták. A vád annyiban igaz volt, hogy Kéri Kálmán a ren-

delkezésre álló, rosszul felszerelt, fizikailag és szellemileg a harcra még fel nem készített alakulatokat alkalmatlannak találta a bevetésre, ezért harctérre irányításukat katonai szempontokból ellenezte. Ezzel szemben a kormány – benne a honvédelmi miniszter, Vörös János vezérezredes – politikai okokból az új magyar haderőnek a Németbirodalom elleni minél előbbi és minél nagyobb számban történő alkalmazását követezte. Ezen kívül közvetlen előjárójával, a honvédelmi miniszterrel, Vörös János vezérezredessel számos múltbéli és jelenlegi konfliktusa akadt. Csaknem kéthónapos fogva tartás után bizonyítékok hiányában Kéri Kálmánt szabadlábra helyezték és visszakerült a minisztérium létszámfeletti állományába.

1945. augusztus 8-án a HM Katona Politikai Osztálya ismét őrizetbe vette és átadta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet tagozatának. Itt megállapították, hogy nem háborús bűnös, nem is kém, sőt érdemei vannak, ezért szabadon bocsátották.

Érdemeit a *Honvédségi Közlöny* 1946. évi 2. számában (1946. február 1.) megjelent *Személyi rendeletek*ben ekképp ismerték el: a honvédelmi miniszter Kéri Kálmán vezérkari ezredest „...a demokratikus Magyarország érdekében a honvédségen belül kifejtett tevékenységéért... 3 év rangelönyözéssel és előléptetéssel” jutalmazta. „Az előléptetésre külön történik intézkedés” – olvasható ugyanott. Ám erre az intézkedésre közel 45 évet kellett várni. Amikor ugyanis Kéri Kálmán megtudta, hogy kinevezéséhez a megszálló szovjet hatóságok, pontosabban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének hozzájárulása szükséges, kijelentette, hogy „a kinevezést csak akkor fogadhatja el, ha arról a Magyar Köztársaság elnöke szuverén módon dönthet”.

Miután a Katona Politikai Osztály számára felajánlott vezetését nem fogadta el, ismét létszámfeletti állományba került

egészen 1946. október 23-áig, amikor 1946. szeptember 1-jei dátummal az 5000/1946. M. E. rendelet alapján mint nélkülözhetőt – ellátási igényei megtartása mellett – a honvédség tényleges állományából elbocsátották.

Elbocsátása után magántisztviselőként a svájci CIBA gyógyszergyár budapesti képviselőjénél dolgozott. 1949 februárjában a HM Katona Politikai Osztálya letartóztatta és 1949. február 8-án internálták. Előbb Budapesten, majd Kistarcsán volt internált, majd a hírhedt recski munkatáborba került, ahol a büntetőbrigádban dolgozott.

1953. december 4-én szabadult Recskről, de előtte 1953. december 3-án „...a demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatás” vádjával négyévi szabadságvesztésre és 500 forint vagyyonelkobzásra ítélték. Ahogy emlegetni szokta: így adtak „törvényes formát” a letartóztatásának és internálásának.

Szabadulása után a szokásos, egykori katonatiszti életutat járta be. Volt éjjeliőr, portás, fordítóirodai külső fordító, az Astoria Szálló és a Kárpátia Étterem pincemestere, végül a Hungaria Szálloda és Étterem Vállalat központi raktárosaként ment nyugdíjba 1966-ban. Közben sokakat tanított német és francia nyelvre és a vele kapcsolatba kerülőket emberségre, tisztességre, hazaszeretetre.

Érdekelte a hadtörténelem. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának felkérésére felkereste személyes ismerőseit, az egykoron fontos beosztásban lévő katonai vezetőket (Vattay Antalt, Röder Vilmost), akik nem álltak szóba az új rendszer történészeivel, de őt hajlandóak voltak fogadni és kérésére megírták visszaemlékezéseiket. Ezt a Budapesti Rendőrfőkapitányság szervezkedésnek minősítette, ami miatt Kéri Kálmán 1965 júniusa és 1966 decembere között rendőri felügyelet alatt állt. Ez azonban nem vette el a kedvét a hadtörténeti kutatásoktól. Nyugdíjazása után rendszeres látogatója volt

a Hadtörténelmi Intézetnek és a Hadtörténelmi Levéltárnak. Bár világnézetüket tekintve nem álltak azonos platformon, már a '60-as évek végén jó kapcsolat alakult ki a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum vezetése és kutatói, valamint az akkor még „deklasszált elemként” nyilvántartott Kéri Kálmán között. Az előbbieket – mint a sorsfordító idők tanújára – élő történelmi forrásként tekintettek rá, Kálmán bácsi – ahogy ott mindenki hívta – pedig értékelte, hogy egyenlő partnerként kezelik és hogy az ott kutató történészek az objektív valóság megismerésére törekcszenek. Nem egyszer „második otthonként” említette a Hadtörténelmi Intézetet. Tanulmányokat, visszaemlékezéseket írt, interjúkat adott, az ezekért kapott tiszteletdíjakból egészítette ki csekélyke nyugdíját. Neve országszerte egyre ismertebbé vált. A politikai légkör lassú enyhülésével mind gyakrabban keresték fel volt bajtársai. Az 1980-as évek közepén már barátaiból és tisztelőiből álló valóságos kör vette körül, akiket arra biztatott, írják le emlékeiket, hogy amennyire lehet, ezekkel is pótolják a m. kir. Honvédség a háború idején vagy az azt követő időkben nagyrészt elveszett korabeli dokumentumait. Később külföldre is utazhatott. Rengeteget tett azért, hogy a világban szétszóródott magyar hadtörténelmi emlékek hazakerüljenek. Bécsi útjait követően mindig iratok száza kerültek Magyarországra. Ezeket a Hadtörténelmi Levéltár megvette, áruk újabb utazásokat tett lehetővé, amelyek újabb és újabb dokumentumokkal gazdagították a levéltár gyűjteményét és gyarapították a m. kir. Honvédséggel kapcsolatos ismereteinket. A '70-es évek végén, a '80-as évek elején fiatal történészek jelentek meg a Hadtörténelmi Intézetben és a Hadtörténelmi Levéltárban, akik már ideológiai megkötések és a háború utáni évtizedekben kialakult sztereotípiák nélkül akarták vizsgálni Magyarország hadtörténetét. Kálmán bácsi sokat beszélgetett velük, magyarázott nekik, személyes

ismeretei alapján olyan, az eseményekre befolyást gyakorló személyi összefüggésekre mutatott rá, amelyek a megmaradt iratok alapján sem lehettek volna megismerhetők az utókor számára. Ugyanis Kéri Kálmán nem titkolt szándéka a m. kir. Honvédség második világháború után sárba tiport becsületének helyreállítása volt. Azt akarta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje, de még inkább a két világháború közötti magyar honvédség története a maga erőnyeivel és hibáival együtt objektíven álljon az utókor előtt.

Az egyre gyorsabban változó világban életkorát meghazudoló aktivitással tevékenykedett. 1988. szeptember 16-án egyik alapító tagja és elnöke lett a törvénytelenül fogvatartottak és joghátrányszenvetettek érdekképviselőt vállaló Recski Szövetségnek. Nem sokkal később szintén alapító tagja és elnöke a Honvéd Hagyományőrző Egyesületnek, a HOHE-nak, amelynek célja a m. kir. Honvédség emlékének megőrzése, hagyományainak ápolása és átadása a mai magyar hadseregnek, megteremtve a jogfolytonosságot a múltbéli és a jelenlegi magyar haderő között.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum vezetése is értékelte az ezen a téren szerzett érdemeit. Néhány nappal a Magyar Köztársaság létrejötte után, 1989. november 8-án az intézmény parancsnoka, Liptai Ervin vezérőrnagy az alábbi kéréssel fordult minisztériumi előljáróihoz: „...az 1960-as évek óta a Néphadsereggel, illetve a Hadtörténeti Intézettel lojális magatartást tanúsít. Az 1919 és 1945 közötti korszak megismeréséhez sok szakmai segítséget nyújtott. Fontos szerepe van abban, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum felbecsülhetetlen értékű második világháborús dokumentumokat kapott meg.

Javaslom ügyének sürgős felülvizsgálását, nyugállományú ezredesi rendfokozatától való megfosztásának törlését.”

Részben a fenti felterjesztés alapján 1990. március 1-jével Szűrös Máttyás, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének elnöke mint ideiglenes köztársasági elnök Kéri Kálmánt a tartalékállományban vezérőrnaggyá nevezte ki. (A kinevezés előtti „nyomozás” során derült ki, hogy Kéri Kálmánt egykori vezérkari ezredesi rendfokozatától annak idején „elfelejtették” megfosztani.)

A sors fintora, hogy az előléptetési parancsot Kárpáti Ferenc, a Magyar Néphadsereg utolsó előtti politikai főcsoportfőnöke, a Magyar Népköztársaság vezérezredesi rangban levő utolsó honvédelmi minisztere nyújtotta át, már Németh Miklós 1988. november 24-én hivatalba lépő kormányának katonaként tartalékállományban lévő minisztereként.

Kéri Kálmán az 1990. áprilisi demokratikus választásokon a Magyar Demokrata Fórum országos listáján országgyűlési képviselőként bejutott a Magyar Országgyűlésbe. Az 1990–1994-es országgyűlési ciklus legidősebb tagjaként az alakuló ülés korelnökéeként is tevékenykedett. Ennek értelmében az első szabadon választott országgyűlés eskütétele után – mivel ekkor Szűrös Máttyás tisztsége megszűnt – Göncz Árpád házelnökké választásáig közjogi értelemben másfél órán át Magyarország első embere, azaz államfője volt.

1991. március 14-én a Magyar Köztársaság elnöke, dr. Göncz Árpád vezérezredessé nevezte ki, nyugállományban.

Példamutatóan vett részt a Magyar Országgyűlés munkájában. Utazott és szervezett, eseteket támogatott. Fő szervezője volt az 1992 augusztusában a Ludovika Nagyrétjén megszervezett ludovikás világtalálkozónak, ahol a Magyarországon élő egykori ludovikások csaknem 50 esztendő után először találkozhattak szabadon emigrációba került egykori évfolyamtársaikkal. Naptárában a napok szinte mindig órára voltak beosztva.

Halála előtt néhány nappal a kérdésre, hogy miért nem pi-
hen, ezt válaszolta: „Vannak kötelességeim és feladataim,
azoké az elsőbbség. Még a Honvéd Hagyományőrző Egyesü-
let ügyét szeretném rendezni, és utána újra „hadtörténészked-
hetek.”

Utóbbi már nem adatott meg neki, de legfőbb vágya telje-
sült: a volt m. kir. honvéd tisztikar és még élő tagjai vissza-
nyerték becsületüket. A „Nyugaton” és a Magyarországon élő
egykori honvédtisztek végleges megbékélésére szánt összejö-
vetelt már nem hívhatta egybe. 1994. május 26-án hunyt el.
Katonai tiszteletadással vettek tőle búcsút a Fiumei úti sírkert-
ben 1994. június 7-én, és földi maradványait a Szent Gellért
Plébánia urnatemetőjében helyezték örök nyugalomra. Egyko-
ri lakóháza – Budapest, II. Érmelléki utca 9. – bejáratánál em-
léktábla emlékeztet rá.

Kéri Kálmán a rendszerváltoztatás után a második világhá-
ború alatt az ország és a nemzet megmentéséért folytatott
Hitler-ellenes politikai szolgálatokért, önfeláldozó magatartá-
sáért, valamint a Magyar Honvédség újjászervezésében végzett
kimagasló teljesítményéért két magas kitüntetésben részesült:
90. születésnapján, 1991-ben a Magyar Köztársaság babérko-
szorúval ékesített Zászlórendjét, 1993-ban pedig a Magyar
Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét vehette át.

BIBLIOGRÁFIA, FORRÁSOK

- KÉRI Kálmán: *1944. október 15. és az 1. magyar hadsereg.*
Kézirat. Lelőhelye: Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Tgy.
2741.
- KÉRI Kálmán: *Magyar vezérkari tisztek kiképzése és tovább-
képzése az 1920–1944 közötti években.* Honvédelmi Mi-

- nisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1992.²
- MAJDÁN Béla: „Magyarnak lenni: hit”. *Egy XX. századi magyar család története több mint száz évvel a trianoni békediktátum után és több mint 25 évvel Kéri Kálmán halála után.* (Kézirat.)
- SZAKÁLY Sándor: A tisztikar szelleme és magatartása a második világháború időszakában. Beszélgetés Kéri Kálmán volt vezérkari ezredessel. *Honvédségi Szemle*, 1987/8. 87–92.
- SZAKÁLY Sándor: A recski kényszermunkatábortól az Országgyűlésig. Kéri Kálmán nyugállományú vezérezredes, a Magyar Országgyűlés korelnöke, 1990. *Nemzetőr (München)*, 1990. szeptember.
- SZAKÁLY Sándor: Az elmaradt fordulat napjai. 1944. október 15–16. Beszélgetés Kéri Kálmánnal. *Élet és Irodalom*, 1991. október 18.
- SZAKÁLY Sándor: Elment egy katona. Kéri Kálmán vezérezredes (1901–1994). *Magyar Nemzet*, 1994. június 7.
- SZAKÁLY Sándor: 1901. július 25-én született. Kéri Kálmán nyugállományú vezérezredes. *Ármádia*, 2001/8.
- SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár.* ISTER Kiadó, Budapest, 2003.
- SZAKÁLY Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945.* Magyar Napló Kiadó – VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest, 2015. (Második, javított és kiegészített kiadás.)

Megjelent: *Ludovikás életutak.* Szerk. CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 83–98.

„Háry Tata”

Vitéz Háry László (1890–1953) címzetes vezérőrnagy életútjának rövid vázlatja

„Háry Tata” – alárendeltjei, bajtársai egymás között – de nem egy esetben a jelenlétében is – ekként emlegették a magyar katonai repülés két világháború közötti időszakának egyik meghatározó alakját, vitéz Háry Lászlót, aki alig több mint ötven esztendősen került nyugállományba ezredesi rendfokozatban 1941. október 1-jével¹ és lett címzetes vezérőrnagy 1943. február 2-ával.² Életútjának rövid, vázlatos áttekintése alátámaszthatja azt a már korábban megfogalmazott véleményt/állítást, hogy a két világháború közötti évek magyar királyi Honvédsége – 1919 júniusa és 1922 januárja között a Nemzeti Hadsereg vezetőinek többsége a dualizmus időszakának magyar alsó középosztálybeli családjaiból került ki, akiknek az életében a katonai hivatás választása jelentős társadalmi előrelépést jelentett.³

¹ *Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) (HK [Szü])*, 1941. (1941. augusztus 19.) 37. szám, 481.

² *HK (Szü)*, 1943. (1943. február 24.) 10. szám, 213.

³ A két világháború közötti évek, illetve az 1938 és 1945 közötti időszak katonai felső vezetőinek társadalmi viszonyaira lásd: SZAKÁLY 1984a.; SZAKÁLY 1987. 55–91.

CSALÁDI HÁTTÉR ÉS ISKOLÁK

Háry László 1890. augusztus 11-én született a Győr vármegyei Gyömöre községben, Háry László⁴ községi körjegyző és felesége, Hnat Karolina⁵ első gyermekeként, római katolikus családban. Háry László születését követően a családba még tizennégy gyermek – nyolc fiú és hat lány – „érkezett”,⁶ akik közül két fiú csecsemőkorban, egy fiú főiskolásként 21 évesen, egy lánygyermek pedig tanulóként, 12 évesen hunyt el.⁷ A legidősebb Háry gyermek, László és a legfiatalabb testvér között 22 év korkülönbség volt. A család szerény anyagi körülmények között élt. Mindössze 2500 négyszögöl kertet „birtokolt”, amelyet később, 1925-ben részben hitelre történt vásárlás, részben „adomány” útján 31 holddal gyarapított. Utóbbinak több mint a felét idősebb Háry László 1928-ban bekövetkezett halála után el kellett adni, mert a család nem tudta tovább törleszteni a hitelt.⁸

A gyömörei elemi iskola négy osztályának elvégzését követően Háry László Győrbe került, gimnáziumi tanuló lett. 1904 és 1908 között végezte el az első négy osztályt – az algimnáz-

⁴ Háry László (*Pápa, 1863. április 25. – †Gyömöre, 1928. október ?). Az adat forrása a néhai Háry Kálmán (*Gyömöre, 1911. március 19. – †Budapest, 1998. február 8.) által számomra Budapesten, 1986. január 11-én kitöltött kérdőív (*Kérdőív*) I. 4. pontja.

⁵ Hnat Karolina (*Ekecs, 1872. március 5. – †?). *Kérdőív*, I. 6. pont.

⁶ *Kérdőív*, I. 8. pont. H. Pál (1892), alkalmazott, H. Margit (1893) háztartásbeli, H. Julianna (1896), tanítónő, H. József (1895) hét hónapos korában elhunyt, H. József (1897) két hetes korában elhunyt, H. Imre (1898) 1919-ben elhunyt, H. Lajos (1899) géplakatos, majd 1945 után anyagbeszerző, H. Erzsébet, háztartásbeli, H. Zoltán, hentes- és mézárósszegéd, majd szakács, Jolán (1905) háztartásbeli, majd könyvelő, H. Ilona (1906) 1918-ban elhunyt, H. Elek (1909) postai kiadó gyakornok, H. Kálmán (1911), a magyar királyi Honvédség hivatásos repülőtisztje, majd árelemző, H. Emma (1912), háztartásbeli. Továbbá: Győri Vendel gyömörei római katolikus plébános 1985. november 19-i levele.

⁷ Háry Imre, illetve Háry Ilona.

⁸ *Kérdőív*, I. 9. pont.

ziumot⁹ –, majd a magyar királyi Honvédség egyik tisztképző tanintézetébe, a nagyváradi magyar királyi honvéd hadapródiskolába került, lett annak a növendéke.

Források hiányában nem ismeretes, hogy milyen volt Háry László tanulmányi előmenetele a hadapródiskolában, az viszont dokumentált, hogy 1908. augusztus 18-án avatták hadapródtiszt-helyettesé, 1908. szeptember 1-jei ranggal, 19. rangszámmal a császári és királyi 11. tábori vadászzászlóaljhoz.¹⁰ Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a tábori vadászzászlóaljak a gyalogos fegyvernem elitalakulatának számítottak. Rang volt ott szolgálni. A 11. Ungarisches Feldjägerbattalion-t 1813-ban állították fel, amelynek kiegészítő körlete Győr és környéke volt. Ebben az alakulatban lett tisztvárosa Háry László a magyar királyi Honvédségben a később altábornagyi rendfokozatig jutó schöndorni Schönner Odilónak¹¹ és Kiss Jánosnak.¹²

⁹ *Kérdőív*, II. 1. pont.

¹⁰ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL), Hadapródiskolai névjegyzék 1903–1917. 1908. évfolyam.; Uo. Nagyváradi hadapródiskola, 1904–1908. évfolyam.; Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kriegsministerium 1908. Bi. 6 A2-3/9.

¹¹ Schönner Odilo, vitéz schöndorni (*Eger, 1877. május 13. – †Eger, 1958. augusztus 22.), a császári és királyi közös hadsereg, majd a Nemzeti Hadsereg, illetve a magyar királyi Honvédség tényleges állományú tisztje. Legmagasabb rendfokozata altábornagy (1928. május 1.), nyugállományba helyezése (1935. május 1.) előtti utolsó beosztása a Honvédség főparancsnokának gyalogsági szemlélője (1930. július – 1935. március 1.). Katonai pályafutásának 1919 utáni adatait lásd: SZAKÁLY 1984b.

¹² Kiss János, vitéz (*Erdőszentgyörgy, 1883. március 24. – †Budapest, 1944. december 8.), a császári és királyi közös hadsereg, majd a Nemzeti Hadsereg, illetve a magyar királyi Honvédség tényleges állományú tisztje. Legmagasabb rendfokozata altábornagy (1938. november 1.). Nyugállományba helyezése (1939. május 1.) előtti utolsó beosztása a Honvédség főparancsnokának gyalogsági szemlélője (1938. július – 1939. február 1.) Életútjának rövid vázolata: SZAKÁLY 2016.

KATONAI ÉLETÚT

A tábori vadászászlóaljok – amelyek, amint arra fentebb utaltam, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a gyalogos fegyvernem elitjének számítottak – tisztikarába szinte kivétel nélkül csak a közös haderő tisztképző intézményeiből tisztte felavatottak kerültek be. Nem volt jellemző, hogy egy honvéd tisztképző intézményből felavatott tiszt bármelyik tábori vadászászlóaljba kerüljön. A közös haderőben szolgáló tisztekkel szemben a német nyelv tökéletes ismerete elvárás volt – hiszen az volt a szolgálat és a vezénylet nyelve a közös haderő alakulatainál, – aminek Hány László minden bizonnyal már 18 esztendőskorában megfelelt.¹³

1912. szeptember 26-ig szolgált Hány László a 11. tábori vadászászlóaljnál beosztott tisztként, 1911. május 1-jétől (191. rangszámmal) már hadnagyi rendfokozatban. 1912. szeptember 26-án az újonnan szervezett császári és királyi kerékpáros század tisztje lett, és szolgált annál az alakulatnál egészen 1915. június 20-ig, miközben 1914. augusztus 1-jén 748. rangszámmal főhadnagyi kinevezést kapott.¹⁴

1915. június 20-ával Hány László főhadnagyt a léghajós csapathoz vezényelték, ahol repülő megfigyelői kiképzésben vett részt, melyet követően 1916. április 12-ével átkerült a légjáró-pótcsoporthoz repülőgépezetési kiképzésre. Már a légjárócsapat állományába tartozott, amikor 1917. augusztus 17-én,

¹³ Hány László a német nyelv mellett az olasz és a francia nyelvet is használta. HL Tiszti személyügyi anyagok, 1890 előtt születettek 996., 1099.; *Kérdőív*, II. 3. pont. Itt a német és az olasz nyelv mellett az angol van feltüntetve.

¹⁴ HL FÜV 1875–1945. Hány László Katonai anyakönyvi lapja. A továbbiakban a katonai pályafutására vonatkozó adatok ebből a forrásból származnak, külön jelzés nélkül.

1917. augusztus 1-jei rangnappal és 341. rangszámmal századosi kinevezést nyert.

A világháború harcaiban repülőként, századparancsnoki beosztásban – 42. vadászszázad – vett részt. Az olasz hadszíntéren szolgált. Az egyik bevetése során 1917 júliusában légi harcban lelőtték, súlyos fejsérüléssel élte túl a zuhanást. Családi környezetben, szüleinél Gyömörén lábadozott, majd vizsztatért alakulatához. 1918. június 24-én ismét lezuhant, de kisebb sérülésekkel túlélte azt is. Katonai teljesítményét a III. osztályú Katonai Érdemkereszttel, hadidíszítménnyel, kardokkal (1914. augusztus 1.), a Bronz Katonai Érdeméremmel, hadiszalagon, kardokkal (1915. december 12.), az Ezüst Katonai Érdeméremmel, hadiszalagon, kardokkal (az adományozás időpontja nem ismert), a Károly Csapatkereszttel (1917. március 19.), valamint a III. osztályú Vaskorona Renddel, hadidíszítménnyel, kardokkal (1918. április 24.) ismerték el, és a Sebesültek Érme egy középsávval kitüntetését is megkapta. (1908-ban a közös haderő szinte valamennyi tisztjéhez hasonlóan ő is megkapta a Katonai Jubileumi Keresztet.) Kitüntetései és katonai teljesítménye alapján világháborús minősítését a legmagasabbra – 6 (kimagasló) – értékelték a két világháború közötti években.¹⁵

Az Osztrák–Magyar Monarchia háborús összeomlását megelőzően 1918. október 11-étől Hány László a vadászpilóta iskola parancsnoka volt, majd a háborús vereséget követően a szer-

¹⁵ Uo. A későbbiek során Hány László a következő kitüntéseket érdemelte ki: IV. osztályú Magyar Érdemkereszt (1928. március 1.), Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal (1930. március 22.), II. osztályú Magyar Érdemkereszt (1934. december 12.). Külföldi kitüntetései: Olasz Korona Rend tisztikeresztje (1934. február 14.), osztrák Háborús Emlékérem kardokkal (1935. február 22.), Német Sas Rend Érdemkereszt I. fokozata (1939. október 15.), Olasz Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki keresztje (1940. május 14.), bolgár Katonai Érdemrend nagytiszti keresztje (1940. augusztus 22.).

vezető új magyar haderő tagja maradt. Szolgált 1919. március 21-e után is, a Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadserege repülőalakulatainál. Az 1. magyar repülő osztály parancsnoka volt a Mátyásföldi repülőtéren, de állomásozott alakulatával Győrszemerén is, ahonnan a Vág völgyében felvonuló cseh csapatokat is támadták.¹⁶

A Magyarországi Tanácsköztársaság összeomlását követően is szolgálatot vállalt. A Nemzeti Hadseregben a „magyar repülőcsapatoknál” volt beosztásban 1919. augusztus 1. és 1921. március 1. között. A trianoni békediktátum előírásai szerint a magyar haderő repülőalakulatokkal, légierővel sem rendelkezhetett, ezért a békeszerződés hatályosulását követően különböző elnevezésekkel „rejtették” a különböző alakulatokat. Hány László 1921. március 1. és 1921. május 1. között a Szombathelyi katonai körletparancsnokság állományában szolgált – pontos beosztása nem ismeretes –, majd egy esztendőre várakozási illetékkel – szolgálatképtelenség okán – szabadságolták. 1922. július 9-én a magyar királyi Kereskedelemügyi Minisztérium XI. szakosztályára (légügyek) osztották be szolgálattételre, ahol alig néhány hónapot töltött csak el, amikor is 1923. május 6-án külföldre, Törökországba került a török haderő repülőalakulatainak felállítását, a repülőgépvezetők kiképzését segíteni.

1924. április 8-án tért vissza Magyarországra, 1924. október 1. és 1930. június 15. között a magyar királyi Kereskedelemügyi Minisztérium meteorológiai repülőkirendeltségének volt a vezetője Szegeden. Ez a szervezet nem volt más, mint egy repülőgépvető kiképző iskola. A magyar királyi Honvédség

¹⁶ Hány László 1918 és 1919 közötti beosztásai gyorsan változtak, nem egy esetben csak néhány napig volt az adott beosztásban. Pályafutásának erre az időszakára lásd: NAGYVÁRADI – M. SZABÓ – WINKLER 1986. 109–138. (Vonatkozó részek.) A Vág-völgyi bevetésre: *Kérdőív*, III. 7. pont.

ilyen módon igyekezett „kijátszani” a trianoni békediktátum repülőkre vonatkozó előírásait. Szegeden töltött szolgálata idején kapta meg az őrnagyi kinevezését (1928. május 1.), amelyet megelőzően századosi rangját 1918. szeptember 1-jei rangnapra módosították, 2. rangszámmal).

1930. június 15-én nevezték ki Hány Lászlót a székesfehérvári „repülő kísérleti telep” vezetőjévé, amely elnevezés nem más, mint a rejtett székesfehérvári repülőtér parancsnoki beosztását „fedte”, 1934. december 1-jével „repülő kísérleti csoportvezetőnek” nevezve. Ekkor a rendfokozata már légügyi aligazgató volt, melyet 1934. május 1-jével (3. rangszám) ért el és az alezredesi rendfokozatnak felelt meg. Mindeközben egy másik korabeli forrás szerint 1933. október 4-ével felmentették a székesfehérvári repülőterparancsnoki beosztásából és kinevezték az 1. repülő ezred parancsnokává, ami arra utal, hogy a „belső vonalon” használták a valós megnevezéseket.

Ezt követően – a rejtés okán – 1935. október 1-jétől a Légügyi Hivatal kirendeltségén, majd 1938. június 28-ával a Légügyi Hivatal kirendeltség-vezetőjeként jelenik meg a beosztása. 1938. november 1-jével, 39. rangszámmal ezredesi kinevezést nyert az 1930. május 25-én világháborús teljesítménye elismeréseként vitézzé avatott Hány László.

1938. június 28-án írta alá Horthy Miklós államfő azt a Kormányzói Elhatározást, amely szerint „a m. kir. repülődandár parancsnoki beosztással megbízott vitéz Hány Lászlót azon beosztásából felmenti és megbízza a m. kir. Légierők parancsnoki teendőinek ellátásával, mivel az új szervezéssel a repülődandár megszűnt és »hivatását« a Légierők parancsnoksága veszi át”.¹⁷ Ugyancsak Kormányzói Elhatározás – időpontja 1938. december 31. – következtében lett 1939. január 1-jével

¹⁷ HL Kormányzói Elhatározások, 1938. június 26. (148/el./K.I.-1938.)

a Légügyi Hivatal vezetője és egyben a magyar királyi Honvéd Légierők parancsnoka Hány László.¹⁸

A repülők körében nagy tiszteletnek örvendő, mindenki által csak „Tatának” nevezett Hány László elsőszámú feladatának a magyar királyi Honvéd Légierők fejlesztését, a repülőgépvezetők kiképzését, korszerű repülőgépek beszerzését tekintette. Ez már csak azért is fontos lett volna, mivel a légierők állományában akkoriban 30 sárkány és 25 motortípus volt.¹⁹ A magyar királyi Honvéd Légierők háborús alkalmazására – Hány László parancsnoki éve alatt – nem került sor, bár az önállóvá vált Szlovákia repülői és a magyar repülők között volt légi harc 1939. március 9-én, jelentős magyar sikerrel.²⁰ 1940 szeptemberében az „erdélyi bevonulás” során a magyar repülők biztosító feladatokat láttak el és „láttatták” magukat.²¹

Vitéz Hány László ezredes látva a magyar repülőgép-állomány helyzetét, a kisszámú tapasztalt repülőgép-vezetőt, „...ellenezte a korszerűtlen gépállománnyal és fegyverzettel bármilyen harci cselekményben való részvételt”.²² Ezzel a véleményével számos bajtársával került szembe, akik a légierők minél gyorsabb és jelentősebb fejlesztését kívánták és úgy vélték, hogy Hány László és számos tiszttársa ezt akadályozza. Hány maga is a fejlesztés elkötelezett híve volt, de úgy vélte, a tempót az anyagi lehetőségekhez kell igazítani és lehetőség szerint a legjobb gépeket és felszerelést beszerezni.

Hogy a beosztásából való lemondásra végül is ezek a viták vagy a Bartha Károly honvédelmi miniszterrel²³ való összeü-

¹⁸ HL Honvédelmi Minisztérium, Elnökség, A. 1939. II. tétel 2.109. szám.

¹⁹ M. SZABÓ 1987. 46.

²⁰ M. SZABÓ 1987. 30–31.

²¹ M. SZABÓ 1987. 44–45.

²² *Kérdőív*, III. Hány Kálmán 15. ponthoz fűzött kiegészítése.

²³ Bartha Károly, vitéz dálnokfalvi, szolgálaton kívüli tábornagyról, majd vezérezredes. Honvédelmi miniszter 1938. november 15. és 1942. szeptember

közései „ösztönözték-e”,²⁴ nem lehet pontosan tudni, de tény, hogy 1940. október 15-étől egészségügyi szabadságát töltötte egészen 1941. február 15-éig, majd 1941. október 1-jével nyugállományba került.

Az államfő 1943. február 2-án címzetes vezérőrnagyi rendfokozatot adományozott a számára.

MAGÁNÉLETE ÉS ÉLETE A NYUGÁLLOMÁNYBA HELYEZÉSE UTÁN

Háry László – az adott korszak tényleges állományú katonatisztjeihez hasonlóan – a harmincas éveiben házasodott meg. A korabeli szabályozás szerint a főhadnagyi rendfokozatnál alacsonyabb rendfokozatúak nem nősülhettek, és a házassághoz kaució „letétele” volt szükséges, illetve az adott alakulat tiszti gyűlésének „támogató állásfoglalása”. A kaució biztosítása alól felmentést csak az államfő adhatott indokolt esetben.²⁵

Nem ismeretes, hogy Háry László feleségének – Telepy (Ledermayer) Erzsébet (*Miskolc, 1902 – †?) – családja „kaucióképes” volt-e, de a házasság 1926. március 16-án, Miskolcon megkötött. Még ugyanabban az évben megszületett az első gyermek, Háry Béla, László (*Kecskemét, 1926. decem-

24. között volt. Rövid életrajza: SZAKÁLY 1994.

24. Háry László nyugállományba helyezéséről lásd: M. SZABÓ 1987. 46–47. Háry Kálmán bátyjától nyert értesülései szerint egy Bartha Károly honvédelmi miniszternél történt „kérdőre vonás” alkalmával – amikor a miniszter nem tudta/akarta megérteni, hogy éjszakai repülés esetén a földi fények nem elegendők a tájékozódáshoz, ha megszakad a repülőtérről a rádiókapcsolat – Háry László azt mondta (volna) a honvédelmi miniszternek: „Kegyelmes uram, a nagymamám nem tévedett el, mert nem repült éjszaka.” *Kérdőív*, III. A 15. ponthoz fűzött kiegészítés.

25. A házasságkötéshez szükséges eljárásokra vonatkozóan példaként szolgálhat Kádár Gyula házassági kérelmének ügye. Vö. SZAKÁLY 2010.

ber 1. – †?), majd négy évvel később a következő, Hány Ágnes (*Székesfehérvár, 1930. december 27. – †?). A család anyagi helyzete rendezett volt. Az édesapa fizetéséből éltek, és 1936-ban saját tulajdonú családi házat építettek – kölcsön segítségével – Budapesten a Bürök utca 39. szám alatt.²⁶

Nyugállományba helyezését követően itt élt Hány László a családjával. Fia a kőszegi „Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet” növendéke, majd a nagyváradi magyar királyi „Gábor Áron” honvéd tüzérségi hadapródiskola növendéke lett. Lánya gimnáziumi tanuló volt Olaszországba távozásuk előtt.²⁷ A nyugállományba került Hány László természetesen nem szakadt el a repülők világától. A Magyar Aero Szövetsége elnöke lett, és mint ilyenek egy repülőgép is állt a rendelkezésére, egy Focke Wulf Weihe (FW 58). Ez a repülőgép tette lehetővé számára, hogy 1945 februárjában családjával és Magyar Sándorral Olaszországba repüljön.²⁸

Olaszországból – ahol könyvtárosként dolgozott – 1946 őszén visszatért Magyarországra és 1947. február 1-jén jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban. A Honvédelmi Minisztérium állandó igazoló bizottsága 1.169/1946. számon – 1946. szeptember 25-i időponttal – „dicsérettel igazolt”-nak nyilvánította.²⁹ Hány László felvetette, hogy az Olaszországban lévő repülőgépet haza lehetne/kellene hozni, mivel az ottani amerikai katonai hatóságoknál elérte, hogy azt mint „magántulajdont” nem kobozták el.

²⁶ *Kérdőív*, I. 11. pont, I. 13. pont, I. 14. pont.; HL FÜV 1875–1945. Hány László Katonai anyakönyvi lapja.

²⁷ *Kérdőív*. I. 13.; *Utak és sorsok*, 2005. 18.

²⁸ *Kérdőív*, IV. 3. pont.

²⁹ HL Tiszti személyügyi anyagok, 1890 előtt születettek, 996. és 1099.; *Kérdőív*, IV. 4. pont.

Háry László visszatért 1947-ben Olaszországba, Rómába – családtagjai ott éltek –, majd 1948-ban ismét Magyarországra utazott. A korábban jelzett repülőgépet időközben sikerült „visszaszereznie” Magyarországnak, de azt nem ő repülte haza. Magyarországról szeretett volna ismét visszatérni családjához Olaszországba, de útlevelét már nem kapta meg, és 1949 júliusában a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának emberei öccsével, Háry Kálmán nyugállományú repülő századossal együtt letartóztatták és határozatlan időre internálták. Öccsét öt évi szabadságvesztésre ítélték „feljelentési kötelezettség elmulasztása” miatt. Az ő rendőrhatalósági őrizetbe vétele – internálása – ugyanazon ügygel függött össze, mivel ő is találkozott rövid időre azzal a személlyel, akit öccse „elfelejtett feljelenteni”.³⁰

A magyar katonai repülés egyik kiemelkedő személyisége a kistarcsai internálótáborba került és ott is hunyt el 1953. február 13-án. Hosszú ideig ismeretlen sírja ma már nem jelölten: Budapest, Új Köztemető, 301. parcella, 5. sor, 32. sírhely.³¹

EMLÉKÉNEK ŐRZÉSE

Vitéz Háry László emlékét hosszú évtizedeken keresztül egykori bajtársai, családtagjai őrizték. Neve, személye, katonai működése egy-egy repüléstörténeti szakmunkában került szóba. A rendszerváltoztatást követően a Magyar Honvédség repülői igyekeztek emlékét felidézni, példaként állítani őt a fi-

³⁰ *Kérdőív*, IV. 3., 4. és 5. pont.

³¹ Vajna Iván (Budapest XVIII. Építő út 9/b.) 1991. szeptember 12-i hozzámtézett levele. 1986. január 11-én a *Kérdőívet* kitöltő Háry Kálmán és Háry László leszármazottjai nem tudták (!), hol nyugszik az egykori kiváló repülő. *Kérdőív*, IV. 5. pont: „Ismeretlen helyen nyugszik!”

atalabb korosztály, a hivatásos tiszti és tiszthelyettesi állomány elé. E törekvésben a Honvédelmi Minisztérium, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a repülés barátai, szerelemesei partnereknek bizonyultak. 1991-től 2011-ig a MH 93. Vitéz Hány László Vegyes Repülő Osztály viselte a nevét. A tököli repülőtéren emlékmű idézte személyét, amelynek avatásán az Amerikai Egyesült Államokból Magyarországra érkezett leszármazottjai is jelen voltak. Az alakulat megszűnte, illetve a tököli repülőtér „elhalását” követően a neve ismét feledésbe merült, és az emlékét idéző emlékmű is „odaveszett”. Voltak és vannak azonban olyan repülés iránt elkötelezettek, akik számára „Hány Tata” a magyar katonai repülés egyik meghatározó alakja a XXI. században is. Ennek tudható be, hogy ma már ismét látható a személyét idéző emlékmű a szolnoki RepTár Emlékparkban.

A szülőföld sem feledkezett meg ismertté, híressé vált fiáról. Gyömöre település általános iskolája 1998. augusztus 20-án vette fel a Vitéz Hány László nevet. A vitézi cím és jelző az idők folyamán „lekopott” a név elől, de a név megmaradt és a gyömörei Hány László Általános Iskola – és annak tagiskolái – diákjai minden őket (is) érintő fontos eseményről értesülhetnek a *Hány Hírekből*.³²

BIBLIOGRÁFIA

M. SZABÓ 1987. – M. SZABÓ Miklós: *A magyar királyi Honvéd Légierő a második világháborúban*. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1987.

³² Elérhető a gyömörei Hány László Általános Iskola honlapján keresztül: <https://gyomore.hu/iskola/>.

- NAGYVÁRADI – M. SZABÓ – WINKLER 1986. – NAGYVÁRADI Sándor – M. SZABÓ Miklós – WINKLER László: *Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- SZAKÁLY 1984a. – SZAKÁLY Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Történelmi–statisztikai tanulmány a katonai elitről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1984/1. 34–71.
- SZAKÁLY 1984b. – SZAKÁLY Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Adattár II. rész L-Z. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1984/3. 584–585.
- SZAKÁLY 1987. – SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- SZAKÁLY 1994. – SZAKÁLY Sándor: Vitéz dálnokfalvi Bartha Károly. In: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 105–106.
- SZAKÁLY 2010. – SZAKÁLY Sándor: Kádár Gyula főhadnagy növelési engedélye. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2010/4. 1031–1034.
- SZAKÁLY 2016. – SZAKÁLY Sándor: Nyugállományú altábornagy a magyar katonai ellenállási mozgalom élén. Vitéz Kiss János (1883–1944). In: *Natio et semper reformanda. tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Szerk. ANKA László – KOVÁCS Kálmán Árpád – LIGETI Dávid – MAKKAI Béla – SCHWARCZWÖLDER Ádám. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 496–502.
- Utak és sorsok*, 2005. – *Utak és sorsok A nagyváradi magyar királyi „Gábor Áron” honvéd tüzérségi hadapródiskola utótörténetéből 1944–2005*. Szerk. AKAY László – BÉRCZY László – BÖJTJE Tamás – MÁTRAY Dezső – Dr. PINTÉR Tihomér. AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 2005.

Megjelent: *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Szerk. GÖCZE István – PADÁNYI József. Nemzeti Közszerológiai Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023. 249–257.

ESSZÉK

Élt 88 évet, egy korszak névadója volt...

Ki ő? Tehetnénk fel a kérdést egy műveltségi vetélkedőn, és nem biztos, hogy a kérdéshez fűzött rövid információ elegendő lenne a személy „azonosításához”. Jöhetnének a „rásegítő kérdések”: altengernagy, az Osztrák–Magyar Haditengerészet hadiflottájának parancsnoka (1918), a Nemzeti Hadsereg fővezére (1919–1920), a Magyar Királyság kormányzója, államfő (1920–1944). Ennyi segítség talán elegendő lenne, és jöhetne is a válasz: Horthy Miklós. Ki a vitézi jelzővel és a nemesi előnévvel – vitéz nagybányai –, ki a nélkül említené őt.

Hatvanöt esztendeje már annak, hogy a jelzett beosztások, címek és rangok egykori viselője nincs az élők sorában. 1957. február 9-én a portugáliai Estorilban elhunyt. Abban az esztendőben – 1957. június 18-án – töltötte volna be a 89. életévét.

Az egykori államfőt 1957. február 11-én a lisszaboni brit temetőben helyezték sírba. Akkor senki sem gondolta volna, hogy az egykori Magyar Királyság oly sok mindent át- és megélt államfője magyar földben kerülhet majd végső nyugalomra Kenderesen 1993. szeptember 4-én.

Életútja azt igazolta, hogy a dualizmus időszakának Magyarországon született, középbirtokos nemesi család sarja olyan pályát futhat be, amely keveseknek adatik meg, annak ellenére, hogy a katonatiszti/haditengerésztiszti hivatásvá-

lasztás komoly lehetőségeket tartogatott az Osztrák–Magyar Monarchia ifjai számára.

Horthy élt a kapott lehetőséggel. Kiváló haditengerésztiszt lett. Az uralkodó, I. Ferenc József osztrák császár és magyar király egyik szárnysegédje (1909–1914), hadihajók parancsnoka, sikeres tengeri ütközetet – az Otrantói-szorosnál, 1917. május 18-án – végrehajtó hajóraj parancsnoklója, az Osztrák–Magyar haditengerészet hadiflottájának utolsó parancsnoka, aki az uralkodó – IV. Károly magyar király (I. Károly osztrák császár) – parancsát teljesítve 1918. október 31-én átadta a flottát a Délszláv Nemzeti Tanács képviselőinek.

1918–1919, a világháborús vereség, a széteső Osztrák–Magyar Monarchia, a megcsonkuló Magyarország Horthy személyét előtérbe hozta. 1919-ben hadügyminiszter a Károlyi Gyula gróf vezette szegedi ellenkormányban, majd a nevéhez köthető a Magyar Nemzeti Hadsereg fővezérsége (1919–1920). 1919 őszére megkerülhetetlen tényezővé vált.

Az önálló magyar állam külföld általi elismertetése, az ország területének döntő többségét megszállva tartó idegen katonai erők – románok, szerbek, csehek, franciák – kivonása, a béketárgyalásokon való magyar részvétel lehetősége mind-mind hatalmas feladat. Néhány hónap alatt kormányok jöttek-mentek, de Horthy maradt, a Nemzeti Hadsereg fővezéréként: tényező. A magyar politikai elit jelentős része és a Nagy-Háborúban győztes Nagy-Britannia és Franciaország politikai döntéshozói is úgy vélték: Horthy lehet a megoldás. Az alakuló magyar állam vezetője.

1920. március 1-jén kormányzóvá választották, ideiglenes jelleggel lett államfő, és ez az ideiglenes állapot 1944. október 16-áig tartott. Közben a békeszerződés aláírása – számunkra csak diktátum – a versailles-i Nagy Trianon-palotában 1920. június 4-én és mintegy két évtizedes következetes revíziós po-

litika, szinte teljes politikai konszenzussal. Sikerek 1938 és 1941 között. Magyarország európai középhatalommá vált, majd az újabb világháború. Kezdeti sikerek és tragikus vég úgy Horthy Miklós, mint Magyarország számára.

Német „védőrizet” (1944–1945), kihallgatások, tanúskodás Nürnbergben a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt (1945–1948); mindeközben családjával a németországi Weilheimben élt. 1948 decemberében indult élethosszig tartó emigrációjába, Portugáliába, rövid olaszországi kitérével.

A magyar emigráció tagjainak döntő többsége megkerülhetetlennek tartotta a személyét. Az amerikai és a brit politikai élet képviselői nem pártolták esetleges háborús bűnös-kénti kiadatását Jugoszláviának. Sztálin maga is így vélekedett. S ha ő...

Magyarországon sok jót nem mondtak/írtak róla 1945 után. „Rendszere” a bűnös és fasiszta jelzőket kapta. A nevével fémjelzett korszakra és a személyére aggatott jelzők azonban az idők múltával finomodtak. A koromfekete kezdett szürke árnyalatba hajlani.

Horthy Miklós hatvanöt esztendővel ezelőtti halálával a XX. századi magyar történelem megkerülhetetlen személyiségének földi pályafutása zárult le. Tevékenységének, működésének értékelése még napjainkban is vitákat gerjeszt. Sokaknak országmentő és -építő, míg mások szerint országvesztő. Mindenki a maga igazát véli helytállónak vele kapcsolatban.

A Horthy Miklós nevéhez kapcsolt, közel negyedszázados időszak mindezekkel együtt és mindezek ellenére megkerülhetetlen fejezete a XX. századi magyar történelemnek. Annak a XX. századi történelemnek, amely inkább tragédiákat, mint sikereket hozott ennek az országnak, ennek a nemzetnek, amelynek részesei voltak eleink, függetlenül politikai néze-

tüktől, társadalmi és anyagi helyzetüktől, felekezeti hovatartozásuktól.

A sikerekre/sikereikre büszkék vagyunk, a tragédiák/tragédiáik elszomorítanak bennünket, és mindeközben arra keresünk a választ, miért is alakulhatott ez így. Lesz-e valaha hiteles, mindenki számára elfogadható válasz ezekre a kérdésekre/felvetésekre? Nem tudom, de törekedni kell a hiteles válaszok megfogalmazására, mert anélkül...

FÜGGELÉK: HORTHY MIKLÓS HALÁLÁRÓL
A MAGYAR SAJTÓBAN, 1957. FEBRUÁR¹

Meghalt Horthy Miklós²

Lisszabonból jelentik, hogy Horthy Miklós, a magyar ellenforradalom egykori vezető alakja, Magyarország kormányzója a 25 éves ellenforradalmi rendszerben, meghalt. Nevéhez a magyar történelem egyik legsötétebb korszaka fűződik. A Horthy-rendszer abban a vérfürdőben született, amelyet 1919-ben az antant hatalmak segítségével uralomra jutott ellenforradalom rendezett a magyar munkások, parasztok, értelmiségiek soraiban. Horthy nevéhez fűződik Magyarország berántása a második világháborúba s a nemzeti szegényen, hogy hazánk a múlt háborúban a hitleri Németország utolsó csatlósa lett. A legutóbbi ellenforradalmi események idején Horthy

¹ Az összeállítás a hazai és a délvidéki sajtótudósításokból válogat. Hozzá kell tennünk: a nyugati magyar emigráció lapjai – Dél-Amerikai Magyarság, Szabad Magyarság, Hadak útján stb. – nagy terjedelemben méltatták Horthyt.

² *Népszabadság*, 1957. február 10. 9.

újra jelentkezett, ismét szeretett volna szerepet játszani a második ellenforradalom általuk remélt, új rendszerében.

Meghalt Horthy Miklós³

Mint az AFP jelenti, szombaton a Lisszabon melletti Estorilban 89 éves korában elhunyt Horthy Miklós, Magyarország volt kormányzója, az 1919 utáni fehérterrorista diktatúra vezetője. Horthyt a lisszaboni angol temetőben temetik el.

Meghalt Horthy Miklós⁴

Mint az AFP jelenti, szombaton a Lisszabon melletti Estorilban egy klinikán 89 éves korában elhunyt Horthy Miklós, Magyarország volt kormányzója.

Cím nélküli, rövid híradás⁵

Vasárnap érkezett a rövid híradás: meghalt Horthy Miklós a degradált tutajos, a fehérterrorista. Azért és azzal a tudattal halt meg: nem lehet már többé ellenforradalmat csinálni Magyarországon. Csúnya halála lehetett.

³ *Népakarat*, 1957. február 10. 8.

⁴ *Vas Népe*, 1957. február 10. 2.

⁵ *Zalai Hírlap*, 1957. február 10. 6.

A lovastengerész halála⁶

Aprócska hír adja tudtul: meghalt Horthy Miklós, Magyarország egykori fasiszta diktátora.

„Halottakról jót vagy semmit” – tarja a mondás. Hát a tenger nélküli tengernagyról – akinek hófehér uniformisán számtalan magyar hazafi vére szárad – bajosan lehetne valami kis jót is mondani. Azt viszont teljességgel kiérdemelte, hogy hullája észrevétlenül kerüljön a történelem szemétködrébe. S hogy ezt a pár sort mégis neki szenteljük, azt egyetlen körülménynek köszönheti: dicstelen halála röviddel a magyarországi ellenforradalom leverése után történt.

Ő tengernagysága, a „Legfelsőbb Hadúr” a magyar nemzet számára annyira tragikus októberi napokban ugyanis már arról álmodozott, hogy akárcsak az 1919-es proletárforradalom véres elfojtása után, ismét bevonul fehér lován Budapestre. Miért ne? Különösen, ha ez csak Eszterházy hercegen, Mindszenty bíboroson és a nyugati fegyverekkel ellátott bérnyilkosokon múlt volna! Mivel azonban ez a számítás a magyar hazafiak legjobbjainak ellenállásán végül is meghiúsult, az agg „főkegyelmes” ezt nagyon a szívére vette. Olyannyira, hogy nem tudta sokáig túlélni. Belepusztult.

Horthy Miklós meghalt⁷

Horthy Miklós, Magyarország volt kormányzója, a második világháború alatt Hitler szövetségese szombaton, február 9-én

⁶ *Falvak Dolgozó Népe*, 1957. február 12. 3.

⁷ *Népújság* (Lendva, Jugoszlávia), 1957. február 21.

88 éves korában Lisszabonban elhunyt. Horthy 1949 óta Portugáliában élt.

Ennyit mond a rövid távirati jelentés. De lehetne-e elegendő helyet biztosítani arra, hogy felsorolja azt a mérhetetlenül sok szenvedést, amit a levitézlett tengernagy okozott? A hírhedtté vált „lovastengerész” 1919-i útjára Szegedtől Budapestig a bitófák vetettek árnyékot.

Egész kormányzósága alatt a nagybirtokosok és nagytőkészek érdekeit szolgálta. És végül, a második világháború idején Hitlerhez szegődött. Számtalan háborús bűntett közvetlen vagy közvetett okozója volt Jugoszláviában is, és több százezer magyar katona vesztette életét miatta a keleti hadszíntéren.

1945-ben az amerikai hadsereg Németországban letartóztatta, de ismét szabadon bocsátják. Nyugat egyes köreinek támogatását élvezte, jöllehet Horthy háborús főbűnös volt, akinek a kiadatását kormányunk is kérte. Dicstelen élete Portugáliában fejeződött be.

Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2022. február 9. 10.

Trianon

A magyar történelem egyik legtragikusabb eseményének, az ezeréves Magyarország megszűntének egy szóban történő összefoglalása: Trianon. Az 1920. június 4-én a franciaországi Versailles-ban, a Nagy Trianon- (Grand Trianon) palotában írták alá a Nagy Háborúban győztes hatalmak (a Szövetséges és Társult Hatalmak) képviselői – az Amerikai Egyesült Államok távolmaradt az aláírástól és részben az azt megelőző „tárgyalásoktól” is – az önállóvá vált Magyarország (Magyar Királyság) képviselőivel a „békeszerződést”. Azt a „békeszerződést”, amelyre sokkal jobban illik a „diktátum”, mint a „szerződés” kifejezés.

Már a Nagy Háború – amely később az I. sorszámot kapta – befejezését megelőzően néhány héttel megindultak az előkészületek Magyarországon a majdani béketárgyalásokra való felkészülésre. Teleki Pál gróf, Bátky Zsigmond, Littke Aurél és Kogutowicz Manó földrajztudósok egy olyan térképet terveztek, illetve készítettek el 1919-re, amelyen a lehető legpontosabban jelölték Magyarország nemzetiségi viszonyait, illetve összefoglalták mindazokat az ismereteket, amelyek Magyarország történelmi, természeti, gazdasági, politikai viszonyainak ismeretéhez szükségesek, mert úgy vélték, hogy a várható béketárgyalásokra megfelelően felkészült személyeknek megfelelő segítséget nyújtó dokumentáció összeállításával kell szolgálni.

Mivel új felmérésekre, adatgyűjtésre nem nyílt lehetőségük, az 1910. évi népszámlálási adatokat használták fel, de egyes esetekben a későbbi statisztikák adatait is hasznosíthatták. Az alapos és minden szempontból figyelemre méltó munkának – úgy a közbeszédben, mint a tudományos publikációkban csak „vörös térképnek” nevezik azóta is – azonban nem volt valódi értelme és hatása. A „békecsinálók” a legkevésbé sem a tényekre és a magyar érvekre voltak kíváncsiak. Számukra meghatározóbb volt a Nagy Háború előtt megfogalmazott, majd a háború során megerősített célok elérése. Ezek alapvetően az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolásában és a különböző új, illetve részben új államok létrejöttében voltak tetten érhetőek.

A vesztes államok – az úgynevezett Központi Hatalmak: a Német Császárság, az Osztrák–Magyar Monarchia, Bulgária, az Oszmán Birodalom – politikusai azt gondolták – vagy inkább csak remélték –, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson által 14 pontban megfogalmazott (béke) feltételek elfogadása a legyőzöttek számára megalázás nélküli békét hozhat, de tévedtek. A háborút a vesztesek oldalán befejezett Magyarországnak – amelynek államformája 1918. november 16-áig királyság, 1919. március 21-éig népköztársaság, majd 1919 augusztusáig tanácsköztársaság volt, majd ismét királyság lett – először még arra sem igazán nyílt lehetősége, hogy a „béketárgyalásokon” megjelenhessen képviselőivel.

Az 1919. március 21-én létrejött úgynevezett Magyarországi Tanácsköztárság – 1919 júniusának végétől Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság –, amelynek tényleges vezetője Kun Béla külügyi népbiztos volt, többször is megfogalmazta, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság nem áll a területi integritás alapján. Az antant hatalmak részéről ennek ellenére sem kapott tényleges elismerést, sem meghívást a béketárgyalásokra.

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság bukását követően egymást gyorsan váltó magyar kormányok érdemi lépéseket nem tettek, de nem is tehettek a béketárgyalások ügyében. Magyarország előtt végül is a győztesek lépései nyitották meg az utat Franciaországba. Sir George Russel Clerk brit diplomata személyében a békekonferencia 1919 októberében olyan delegátust küldött Budapestre, aki tárgyalásai során meggyőződve az ország lehetőségeiről és az antant által elvárt eredményeket is elérve azzal a javaslattal élt, hogy a magyarok kapjanak meghívást a tárgyalásokra.

Clerk Párizsba való visszatérte után, meghallgatásakor azt mondta: „...a magyarokat általában a Szövetségesekkel való együttműködés vágya hatja át. Kezdek tisztán látni a hibát, amelyet elkövettek, és amelynek felelősségét egyébként ők az osztrák politikára hárítják, azt kívánják, hogy bebizonyíthassák jó szándékukat; különben kénytelenek lesznek – Ausztriát követve – Németországhoz közeledni”. Clerk véleménye arra ösztönözte a békekonferencia elnökét, a francia miniszterelnököt, Georges Clemenceau-t, hogy 1919. december 1-jén szólítsa fel a magyar kormányt – amelynek élén Huszár Károly állt és a kormányban a magyar politikai élet valamennyi jelentős pártja képviseltette magát –, küldje el megbízottjait Párizsba, pontosabban Neuilly-be, hogy a „Szövetséges és Társult Hatalmakkal a békét megköthessék”.

A meghívásról, illetve annak elfogadásáról – netán elutasításáról – számos vita és tanácskozás folyt. A magyar Minisztertanács ülésén 1919. december 2-án és 8-án is téma volt a békekonferenciára szóló meghívás elfogadása. A minisztereken kívül részt vett az ülésen a vitában Teleki Pál gróf, Bethlen István gróf, Apponyi Albert gróf és a Nemzeti Hadsereg Fővezére, Horthy Miklós altengernagy is.

A jelen lévők többségének az volt a véleménye, hogy 1920 januárja előtt semmiképpen se induljon el a delegáció a békekonferencia színhelyére. Számosan vélekedtek ugyanis úgy, hogy a győztesek között erősödhetnek az ellentétek, aminek következtében esetleg jelei mutatkozhatnak majd egy, a térségben megnyilvánuló dekompenzációnak is. Apponyi Albert gróf pedig arról számolt be, hogy információi szerint 1920 márciusában Gyenyikin tábornok vezetésével várhatóan támadás indul Románia ellen, amely kedvező lehet Magyarország számára, és akkorra az antant mint erőfaktor akár meg is szűnhet.

Horthy Miklós – a Nemzeti Hadsereg fővezére, a tényleges katonai erő „birtokosa” – ugyanakkor realisabban mérte fel a helyzetet. Úgy vélte, hogy az ország szempontjából a békekonferenciával kapcsolatos minden halogatás veszélyes lehet, mi több azt mondta, hogy „...nekünk az entente-tal szemben lojálisnak kell lennünk és igen hibás politikának találná azt, hogyha mi az entente-tal, amely szerinte nemcsak ma, de a jövőben is igen erős faktor lesz, most ujjat húznánk”.

A különböző vitákban kifejeződött vélemények végül arra ösztönözték a Huszár Károly vezette kormányt, hogy jegyzékben forduljon a békekonferenciához. A békekonferencián való magyar részvételt bizonyos előfeltételekhez kívánták kötni, így többek között a román megszálló csapatoknak a Tiszántúlról való kivonását, az általuk elkövetett atrocitások kivizsgálását stb. „követelték”. A jegyzékekre válaszok nem érkeztek – az előzetes magyar „feltételek” tehát nem teljesültek –, mégis megszületett a döntés: Magyarország küldöttjeivel jelen lesz a békekonferencián. A magyar békeküldöttség Apponyi Albert gróf vezetésével – akinek a személye előzetesen némi vitát váltott ki a győztesek körében – különvontal indult el Franciaországba Párizs úti céllal 1920. január 5-én.

S hogy mire gondolt Apponyi a magyar békeküldöttség által képviselendő álláspontról? „Az entente nagyhatalmakkal folytatandó jegyzékváltások alapjául területi integritásunkhoz való ragaszkodásunk fog szolgálni. Ki fogjuk fejteni, hogy jogunk volna ehhez úgy a történeti jog, mint a természet joga alapján is ragaszkodnunk, mi azonban hajlandóak vagyunk háború folyamán a világ népeinél kifejlődött azon nézetet, hogy a népek maguk rendelkezzenek sorsuk felett, és így ezen wilsoni elvek alapján felajánljuk a népszavazást.

Ha ez a két proposíció, tudniillik a területi integritáshoz való ragaszkodásunk, másrészt pedig a népszavazásnak a kérése megvédhető nem volna, akkor ezen két elvnek fel nem adása mellett kell tárgyalásba bocsátkoznunk és igyekeznünk igazunkat, amennyire csak lehet, megvédeni” – fogalmazott a magyar békeküldöttség vezetője. Apponyit azonban a vágyott és remélt jóindulattal illetve a tárgyalások mikéntjével kapcsolatban nem töltötte el optimizmus. Az 1919. december 29-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint úgy vélekedett, hogy „...alig lesz alkalom az alkudozásokra, és az egész úgynevezett tárgyalásaink abból fognak állni, hogy jegyzékeket fogunk váltani a legfelsőbb tanáccsal.” – Tökéletes jóslat, azzal a nem elhanyagolható megjegyzéssel, hogy a magyar „tárgyaló delegáció” jegyzékeire viszontválasz alig érkezett.

A békedelegáció egyik tagja, a későbbi miniszterelnök, Bethlen István gróf egy korábbi minisztertanácsi ülésen – 1919. december 8-án – a békedelegáció kiutazásának szükségességét abban is látta – amelyet „nagy propaganda alkalomként” említett –, hogy a magyar „...békedelegáció párizsi tevékenysége egy jogcím lesz arra, hogy később hivatkozhatunk mindezen előadott ellenvetéseinkre, amelyek meghallgatásra nem találtak, és így a saját kezünkben látjuk további sorsunk megoldását.”

A Párizsba érkezett magyar békeküldöttség a Gare de l'Estre (Keleti pályaudvar) érkezett meg, és onnan azonnal a főváros melletti kisvárosba, Neuilly-be kísérték. Ott egy közepes kategóriájú szállodában, a Chateau Madridban helyezték el a küldötteket, és megtiltották nekik, hogy a város területén kívülre, illetve a mellette elterülő parkerdőn, a Bois de Boulogne-on kívülre engedély nélkül elmenjenek. Amikor a delegációhoz tartozó Ottlik György újságíró ezt az előírást megszegve egy éjszaka bevillamosozott Párizsba, a franciák vonatra tették és „hazaküldték”, mármint Magyarországra. S hogy mi volt ennek az eljárásnak és tiltásnak az értelme? Mindössze annyi, hogy érzékeltessék a „vendéglátók”: nem egyenrangú partnerek, hanem győztesek és legyőzöttek fognak „tárgyalni”. S hogy miként, azt ez a lépés is jelezte.

A magyar békeküldöttség tagjai az első napokban a szállodában várakoztak, latolgatták a lehetőségeket és egymással tárgyaltak, illetve tanulmányozták az összeállított anyagokat. Apponyinak azt a kérését, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormánya párizsi missziójának vezetőjével, Hugh C. Wallace nagykövettel tárgyalhasson – azaz beutazhasson e célból Párizsba – elutasították. A magyar küldöttség e rövid idő alatt nyolc jegyzékben foglalta össze előzetes álláspontját és juttatta el a békekonferencia titkárságához. Válasz egyikre sem érkezett. A magyar delegáció 1920. január 15-én a francia külügyminisztérium épületében – amelyet elhelyezkedése okán általában csak Quai d'Orsay-ként emlegetnek – vehette át a békefeltételeket – amelyekre a korábban megküldött magyar jegyzékek semminemű hatást nem gyakoroltak – és kapott lehetőséget arra, hogy a következő napon kifejtse álláspontját.

Apponyi Albert 1920. január 16-án francia nyelven elmondott beszédében – amelynek lényegesebb gondolatait angolul és olaszul is összegezte – többek között kijelentette, hogy

amennyiben „...egykori területünk, a történelmi Magyarország érdekében felhozandó érveink az önök szemében nem lesznek eléggé döntőek [nem lettek azok], úgy azt javasoljuk, hogy kérdezzék meg az érdekelt népeiséget” (nem kérdezték meg). Szavai súlyának, nagyobb nyomatékot adandó, hangsúlyozta: „Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk a Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszmére, amely szerint semmilyen emberi csoport, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének nevében, amely különben axiómája a józan észnek és a közmorálnak, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre alávetjük magunkat a népszavazás eredményének, bármi legyen is az.”

Apponyi beszéde – a különböző feljegyzések szerint – nem maradt hatástalan a jelen lévő politikusokra, de olyan hatást nem váltott ki, hogy a győztesek bármilyen lényeges kérdésben megváltoztassák a korábban már elfogadott „alapokat”.

Hiába terjesztette be Apponyi a Teleki Pál és társai által összeállított statisztikai adatokat, hiába mutatta be az akkor és később oly sokat emlegetett „vörös térképet”, be kellett érnie – és nemcsak neki, de Magyarországnak is – Francesco Nitti, olasz miniszterelnök emlékiratában később megfogalmazott gondolataival: „Én nem tudom eltitkolni azt a mélységes meghatottságot, amelyet 1920. január 16-án éreztem, amidőn Apponyi gróf a Párisi legfelsőbb tanács előtt Magyarország igazát akarta megmagyarázni... A számok, amelyeket Magyarország előterjesztett, semmi kétséget sem hagytak, Magyarország szétदारabolásáról van szó, és Magyarország három és fél milliónyi magyar és német nemzetiségű lakosságának feláldozásáról jóval tudatlanabb és infernósabb népek kedvéért.”

Apponyi beszéde ébreszthetett érzelmeket, de eredményt nem hozott. A magyar békeküldöttség tagjainak többsége 1920. január 18-án hazautazott, és 1920. január 21-én tájékoztatták a Párizsban tapasztaltakról a kormányt és Horthy Miklóst, a Fővezért. Teleki Pál gróf, aki maga is haza tért, többek között azt mondta, hogy a béketervezet „...semmivel sem tudja megokolni azokat a határokat, amelyeket nekünk szabtak: egész összefüggő, kompakt, az alföldi magyarsággal szervesen összefüggő magyar tömegeket szakítottak el tőlünk, mint pl. Pozsony, Komárom, Kassa, Nagyvárad, Szabadka, Arad. Ezek a határok tisztán stratégiai határok, melyek bennünket egész védtelenül hagynak.”

A magyar Nemzetgyűlésben komoly vita bontakozott ki a békefeltételek elfogadásáról. A világpolitika ügyeiben járatos magyar politikusok és képviselők pontosan tudták, hogy a békefeltételeket csak elfogadni lehet. A békefeltételek megváltoztatásáért az előkészületek során és a „tárgyalásokon” minden képességét és igyekezetét bevető Apponyi Albert gróf maga is úgy vélte, hogy a feltételeket visszautasítani nem lehet.

A Nemzetgyűlés 1920. május 26-i ülésén Apponyi így fogalmazott: „Az alá nem írás, amely tagadhatatlanul az igazság, az etika szempontjainak és a nemzeti közérületnek – az én érzületemnek is – legjobban megfelelő volna, ma ellentétbe hozott volna minket az egész világgal... Roppant kockázat a nemzet legfőbb kincseivel, a nemzeti újjászületés, a visszaszerzés reményeivel való va banque-játék lett volna az aláírás megtagadása.”

Hasonlóan vélekedett a Párizsból közben hazatért Bethlen István gróf és Csáky Imre gróf is. A korábban elutasítónak érzékelhető magyar állásponttal ellentétben a Teleki Pál gróf külügyminiszter és Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök által Alexandre Millerand francia miniszterelnöknek

címzett levélben már úgy fogalmaztak, hogy a magyar fél „...nem térhet ki a békeszerződés aláírása elől”.

S a diktátum aláírására kiválasztották azokat, akik vállalták az azzal járó súlyos, személyüket örökre megbélyegző terhet. Dr. Benárd Ágost orvos, népjóléti és munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter látta el kézjegyével a „békeokmányt” a versailles-i Nagy Trianon-palotában 1920. június 4-én. Ezzel az eseménnyel lezárult Magyarország történelmének több mint ezer esztendősi időszaka. Az ország szétszakított, területe – Horvátország nélkül – egykori területének alig egyharmadára zsugorodott. Lakóinak száma 7,6 millióra csökkent. Közel 3,5 millió magyar került idegen uralom alá. Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia romjain kisebb, de nemzetiségi sokszínűségükben szinte semmivel nem jobb soknemzetiségű államok jöttek létre Csehszlovákiától Lengyelországon át Romániáig, a Szerb–Horvát–Szlovén (később Jugoszláv) Királyságig. Csehszlovákia lakosságának alig a felét tették ki a csehek, míg a németek száma a csehek felére rúgott. A szlovákok az összlakosság tizenöt százalékát jelentették, lélekszámban kevesebben voltak, mint a németek, miközben magas volt a magyarok és a ruszinok aránya is. Nem volt sokkal jobb a helyzet Romániában sem, nem is beszélve a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságról.

Magyarország a trianoni döntéssel elveszítette só- és arany-, illetve ezüstbányáit. Vasútvonalai csonkává váltak. Nyersanyagforrásainak döntő többsége az új határokon kívülre került. Elveszett az erdők, a legelők döntő többsége is, míg a feldolgozó ipar gyárainak jelentős része nem juthatott munkához, mivel a feldolgozandó nyersanyagok, illetve a gabona már nem volt olyan jelentős mennyiségben az országban, mint amire egykor az adott ipar kiépült.

Menekültek százezrei érkeztek az országba, akiknek sem munka, sem lakás nem jutott. Az előírások 35 ezer főben maximálták a haderő létszámát, amelyben 1750 tényleges állományú tiszt és 2234 tényleges állományú altiszt szolgálhatott. Tiltott volt a vezérkar felállítása, megszüntették a sorkötelezettséget. Erősen korlátozott fegyverzettel és felszereléssel állhatott fel ez a haderő, harminc esztendeig fizetendő jóvátételt szabtak meg, s további rendelkezések százaival korlátozták az ország szuverenitását.

A magyar Nemzetgyűlésnek ezeket az előírásokat kellett elfogadnia, amelyek majd az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel kerültek becikkelyezésre. Ezt azonban meg kellett előznie a győztesek részéről történő parlamenti elfogadásnak. Az Amerikai Egyesült Államok – amely csak a békekonferencia kezdeti munkálataiban vett részt – külön szerződést kötött Magyarországgal (1921. évi XLVII. törvénycikk), abban magának természetesen a győzteseknek járó előjogokat érvényesítve, a határok kérdésében azonban nem vállalt semmiféle kötelezettséget.

Ilyen mértékű megcsönkítés és kifosztás után az ország azonban mégis képes volt talpra állni. Az 1918 előtti nemzeti vagyon hatvankét százaléka veszett el, és csak harmincnyolc százaléka maradt meg. Az ország talpra állását jól érzékeltetheti az az adat, amely a nemzeti jövedelem számítások alapján készült. Eszerint 1913-ban a trianoni Magyarország területére vetített nemzeti össztermék (GDP) az európai átlag hatvankilenc százalékát tette ki, míg ugyanez az adat 1929-ben hetvennégy százalék volt!

1938-ra Magyarország Európa közepesen fejlett államai közé tartozott, megelőzve számos területen Lengyelországot, Romániát, Jugoszláviát, Bulgáriát, Spanyolországot, Portugáliát. A pengő a legerősebb európai fizetőeszközök egyike volt.

A revízió kérdésében az ország lakosságának szinte teljes egésze egyetértett. Politikai nézetétől, felekezeti hovatartozá-

sától, gazdasági helyzetétől függetlenül egységes álláspontot képviselt abban, hogy Trianon megváltoztatandó. A kérdés csak a mikorban, a mikéntben és a mértékben volt eltérő. A magyarok a határokon kívül és belül egyaránt úgy érezték, hogy Trianonban egy legyőzött nemzetet meg is aláztak, s oly mértékben, ami elfogadhatatlan. S a megaláztatást sokszor nehezebb elviselni, mint a vereséget!

S hogy milyen volt az a vélekedés, amely 1918, illetve 1920 után megfogalmazódott Magyarországon Trianonról? Milyen jelei voltak a hétköznapiakban a békediktátum elutasításának? Miért volt szinte mindenki számára elfogadható és követhető az irredentizmus, a revízió? Mert szinte mindenkit érintett a trianoni békediktátum hatása és az igazságtalanságot nehéz volt elfogadni.

Mindez a „Mindent vissza!” és a „Nem, nem soha!” jelszavakban jutott leginkább kifejezésre.

S hogy mennyi volt a realitása mindennek, volt-e értelme a következő revíziós politikának? 1938 és 1941 között úgy látszott, hogy igen. Magyarország – a tőle a trianoni békediktátum által – elcsatolt területek jelentős részét szerezte vissza külső – német és olasz – segítséggel, és európai középhatalommá vált, akkor és sajnos egy olyan világban, amelyben mindez kérészetének mutatkozott. A következmények ismeretesek. Trianon igazságtalanságai 1947. február 10-én Párizsban megismétlődtek.

„Trianon” és „Párizs” ma már a múlt, de a magyar történelem nem feledhető része. Az idő kereke ugyan nem forgatható vissza, de a fájó emlékek megőrzése is kötelességünk.

Megjelent: *„Tűzzétek ki a zászlót az országban, fújjátok meg a trombitákat!”* Szerk. NAGY Lenke. (MNC Népfőiskolai Füzetek XLVIII.) OOK-Press Kft., Veszprém, 2023. 205–214.

102 éve(s) fájdalom

A versailles-i Nagy-Trianon-palota és 1920. június 4-e minden magyar számára a magyar történelem talán legnagyobb tragédiája és az örök fájdalom jelképe.

Egy valamivel több, mint ezeresztendő, nem kevés megpróbáltatást átélt ország, egy valamikori európai nagyhatalom vált szinte egyik napról a másikra közép-európai kis országgá, amely magyar nemzetiségű lakóinak mintegy egyharmadát, területének – Horvátország nélkül – kétharmadát veszítette el.

Napjainkban is megfogalmazódik a kérdés: miért alakult így? Mit követtek el a Magyar Királyság és annak lakói, hogy ily büntetést róttak ki rá? Sokan és sokféle magyarázattal élnek. Vannak, akik a döntéshozókat – okkal és joggal – kárhozzatják, mások – az önkritikát szinte váddal felérően – a magyarok „bűneit” emlegetik. Oktatáspolitikai, nemzetiségi kérdés, felsőbbrendűség (?) és még sok minden más.

Vannak, akik a határainkon kívül élő nemzettársainkat is okolják, mondván: miért nem akarnak jó állampolgárai lenni a – csak részben helyesen utódállamoknak nevezett – szomszédos országoknak? Természetesen ilyenkor mindig előjön az is, hogy 1920-ban négy országgal volt szomszédos Magyarország, ma pedig héttel. Az 1920-ban meghúzott – és 1921–1922-ben némi kiigazítást nyert – határok az évtizedek során módosultak, csak egy volt szinte állandó: a minden szomszédos ország és Magyarország határa, igaz 1947-ben az akkori Csehszlovákia még megszerzett három magyar települést, stratégiai érdekekre hivatkozva.

Az egykoron négy – ma már hét – szomszédos országban élő magyarok száma az idők folyamán jelentősen csökkent. Megszorítások, természetes (?) és kényszerasszimiláció, kitelepítés, tömeggyilkosságok.

Hosszú évtizedeken keresztül róluk – a határainkon kívülre került magyarokról – nemigen szóltak, nemzetközi fórumokon fel nem szólaltak. Ők magukra maradtak, mi pedig kevesebbek lettünk – érzelmekben és lélekben is.

Az 1945 utáni első, valóban szabad országgyűlési választás után 1990-ben megalakult kormány elnöke, Antall József miniszterelnök állt ki a nagy nyilvánosság elé a sokszor – de nem minden esetben pontosan – idézett mondataival, amelynek lényege az volt, hogy a határainkon kívül élő magyarok is hozzánk tartoznak. Ő közjogi értelemben 10 millió magyarnak lett a miniszterelnöke, lélekben pedig 15 millióé.

E mondataiért nem kevés támadást kapott, de állta, ahogy állták a megpróbáltatásokat azok is, akiknek számos esetben nem volt más bűnük, mint a magyarságuk, és azért megvetés, kirekesztés, meghurcoltatás, kényszermunkatábor, szabadságvesztés lett a „jutalmuk”.

E „jutalmakat” nem szabad feledni! Megbocsátani lehet, felejteni szabad, de emlékezni kötelességünk!

Ezért is fontos, hogy a Nemzeti Összetartozás Napja ne csak egy „letudandó” nap legyen a különböző napok – fák, madarak stb. – napok sorában, hanem emlékeztető és emléket állító nap, melynek során mindenki, aki számára a magyar szó még jelent valamit, elidőzik egy kicsit a múltunkban és azt mondhatja a költővel, hogy „annyi balszerencse közt, / Oly sok vizzály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán.”

Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2022. június 4. 8.

Két ország háborújának indult, világméretűvé vált

1939. szeptember 1., péntek. A nap, amelyen egy olyan háború vette a kezdetét, amely 1941 decemberére világméretűvé vált.

Lengyelországot a német – és szlovák – hadüzenet nélküli támadás katonai értelemben gyakorlatilag felkészületlenül érte. Jóllehet számos jel mutatott arra, hogy Németország – amely a Lengyelországgal 1934-ben tíz évre érvényes nyilatkozatot adott ki a „...Németország és Lengyelország közötti politikai kapcsolatokról” és azt 1939. április 28-án felmondta – „rendezni kívánja” a lengyel kérdést. A korabeli lengyel sajtó a végzetes 1939. szeptember 1-jei időpont előtt már hetekkel korábban arról írt, hogy egy esetleges német támadás esetén miként számolnának le a betolakodókkal. A lengyelek bizakodásának az alapját az adta, hogy sokan úgy vélték, hogy a két európai nagyhatalom – Franciaország és a Brit Birodalom – „pártfogásában” töretlenül bízhatnak, mert ez a két ország egyoldalú garancianyilatkozatot adott Lengyelországnak 1939. március 31-én, majd 1939. április 6-án brit–lengyel kölcsönös segélynyújtási nyilatkozatot született.

A britekbe és a franciákba vetett bizalom azonban a német és szlovák támadást követően érdemi megnyilvánulásokat nem jelentett a lengyelek számára. A britek és a franciák tevőlegesen semmit nem tettek a lengyelek érdekében. Felszólítot-

ták ugyan a Németbirodalmat és annak vezetőit, hogy álljanak le a Lengyelország elleni támadással, mert ha nem...

A „mert ha nem” annyit jelentett, hogy amennyiben az 1939. szeptember 2-án Németország számára adott 24 órás ultimátum nem változtat a német elképzeléseken, azaz nem áll le a Wehrmacht támadása és nem kezdenek tárgyalásokat a németek a lengyelekkel, hatályosul a brit és a francia hadüzenet. A német támadás nem állt le és meg, így szeptember 3-án megérkezett a brit és francia hadüzenet a Németbirodalom számára. Ez azonban nem rettentette meg Hitlert és a német katonai és politikai vezetést.

Miközben Lengyelország hadereje kétségbeesetten harcolt a német és a szlovák támadók ellen, azon idő alatt felkészült ellene az újabb támadó fél, a hitleri Németországgal 1939. augusztus 23-án „megnemtámadási és együttműködési szerződést” aláíró sztálini Szovjetunió. A két európai nagyhatalom megállapodása nemcsak a „meg nem támadásra” tért ki, de lényegében felosztotta közöttük Európa középső és keleti felét. Érdekszférák és megfogalmazott területi gyarapodás... Ennek a megállapodásnak az első és legnagyobb áldozata Lengyelország lett.

A szovjet Vörös Hadsereg 1939. szeptember 17-én indította meg támadását Lengyelország ellen, azt a sajátos szovjet álláspontot képviselve – amelyet később ekként fogalmaztak meg –, miszerint „...a Szovjetunió nem viselt háborút, hanem csak fajrokonai sorsát sietett biztosítani.”

Mideközben Magyarország következetesen semleges álláspontot foglalt el a háború kérdésében. A Honvéd Vezérkar főnökének első helyettese, vitéz Náday István tábornok 1939. szeptember 5-én készült feljegyzésében többek között a következőket írta Magyarország háborúval kapcsolatos helyzetéről: „A III. Birodalom Magyarországnak semmit sem garantált,

magam személyileg a magyar felajánkozás udvarias tudomásulvételének, most is, mint az 1938-ban politikai és katonai szerződés létre nem jöttének, abban látom a magyarázatát, hogy a Németbirodalom velünk szemben semmiféle lekötelezettséget nem akar vállalni. Szerencsés helyzete velünk szemben ugyanis lehetővé teszi, hogy azt, mit tőlünk akar, minden ígéret nélkül megkapja... az is téves, hogy Hitler erős Magyarországot akar, mert az erős Magyarország tudatos, a gyenge Magyarország készséges... azonban világos, hogy fegyveres akcióba csak a tengely oldalán léphetünk be, mert kis hadseregünk és gyenge hadiiparunk teljesen a német és kis részben (az) olasz támogatására szorul.”

Náday István jól látta Magyarország korabeli helyzetét. Az 1938. november 2-ai – később I. sorszámot kapott – bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszatért területek (Felvidék, azaz Észak-Magyarország egy része), majd 1939 márciusában Kárpátalja visszaszerzése a németek és az olaszok felé „lekötelezetté” tette Magyarországot, amely akkor még a brit és francia „elfogadó tudomásul vétellel” is bírt ezekben a kérdésekben.

De hogy mit is kellene tennie ebben a helyzetben Magyarországnak és a katonai vezető mit is ajánlana a politikai vezetés számára, azt röviden ekképp fogalmazta meg: „1. [Magyarország] Nyugodtan, lelkileg semlegesen és elfogulatlanul kísérfje figyelemmel az eseményeket, tartózkodjék [az] izolált agressziótól. 2. Ne kockáztassa létét lovagiasságból esetleg veszendő ügyben. Erősebben zárkózzék Olaszország felé. 4. Ne szakítsa meg, míg lehetséges, kapcsolatait a másik fél felé. 5. Tartsa érintetlenül erőit addig, míg azt a viszonyok megengedik, lehetőleg akkor vesse latba azokat, mikor nagyon kis áldozattal lehetőleg biztos sikert érhet el, vagy pedig mikor erre az állam fennmaradása érdekében múlhatatlan szükség van.”

Náday István tábornok véleménye gyakorlatilag pontosan kifejezte azt a magyar politikai szándékot is, amelyet a Teleki Pál gróf vezetett magyar kormány képviselt, azaz a semlegeséget. Erről maga az államfő Horthy Miklós is határozott véleményt formált a lengyel–német háború kapcsán, melyet az 1939. szeptember 10-ei minisztertanácsi ülésen a következőképp összegeztek: „A Kormányzó Úr Ő Főméltóságának és az előtte megjelenteknek is egyöntetűen az volt az álláspontjuk, hogy miután a magyar kormány már a német–lengyel háború kitörésekor a leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt”.

Magyarország ezt az álláspontját következetesen megtartotta. Lengyel polgári és katonai menekültek tízezrei érkeztek az országba és maradtak Magyarországon, illetve távoztak Nagy-Britanniába és Franciaországba Jugoszlávián, Olaszországon keresztül.

Lengyelország magára maradt. A vele elvben szövetséges Román Királyságban internálták az odaérkező lengyeleket. A nyugati fronton (?) a helyzet – továbbra is – változatlan maradt. Közel 110 brit és francia hadosztály nézett farkasszemet 23 német hadosztállyal és egy néhány napos, német területre történt francia „betörést” követően a helyzet nyugaton változatlan maradt. Mintegy tíz hónapon keresztül „Sitzkrieg” és a német Siegfried vonalnak röpcédulák általi „bombázása”, továbbá sajnálkozás a lengyelek felett, akik a korábbi német javaslatok és tanácsok ellenére nem kívántak lemondani önállóságról és országuk területének egy négyzetcentiméteréről sem. Lengyelország területi épségének megtartását a brit és a francia garanciák, a később megkötött szerződések nem tartalmazzák, csak a lengyel állam függetlenségének fenntartását.

A lengyelek pedig – úgy tűnik – kormányuk külügyminiszterének, Jozef Becknek a gondolatait tették magukévá, aki többek között a következőket mondta 1939. május 5-én a Szejmben azt követően, hogy számos nyugati politikus a németekkel való megegyezésre ösztönözte: „A béke nagyon értékes és kívánatos... Mi Lengyelországban nem ismerjük azt, hogy a békét minden áron. Az emberek, a nemzetek, az államok életében egy dolognak nincs ára: ez a becsület.”

Megjelent: „Két ország háborújának indult...” címmel, *Magyar Nemzet*, 2022. szeptember 1. 11.

Magyarország a második világháborúban (1939–1941)

A német–lengyel háború kezdetétől a Szovjetunió elleni hadbalépésig

A német–lengyel háború 1939. szeptember 1-jei megindulása – amely rövidesen európai, majd 1941 decemberétől világméretűvé váló háború kezdetét jelentette – rendkívül bonyolult külpolitikai helyzetben találta Magyarországot. A trianoni béke revíziójáért küzdő magyar politika 1938-ban és 1939-ben jelentős sikereket ért el, döntően német és olasz segítséggel. Az 1938. augusztus 21-én és 22-én Bledben folytatott tárgyalásokon a Magyar Királyságnak sikerült elérnie a kisantant államokkal – Cseh-Szlovákiai Köztársaság, Románia és a Jugoszláv Királyság – való megegyezést, melynek értelmében Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát ismerte el, ezzel az első „csapást” mérve az 1920-as diktátumra.

A megállapodás átmeneti nehézségeket okozott ugyan a magyar–német viszonyban, de viszonylag hamar helyreállt a korábbi, szívélyesnek tekinthető kapcsolat. Ennek köszönhetően az 1938. szeptember 29-én Münchenben megtartott négyhatalmi értekezlet és a négyhatalmi egyezményhez fűzött kiegészítő nyilatkozat lehetőséget biztosított Magyarországnak számára, hogy a csehszlovák állam és Magyarország képviselői között tárgyalások induljanak meg a kisebbségi területi kérdések ren-

dezéséről. A négy nagyhatalom három hónapot adott erre, és kilátásba helyezte: a tárgyalások eredménytelensége esetén maguk veszik kézbe az ügyek intézését. Az 1938. október 9-én Komáromban megkezdett magyar–csehszlovák – a delegációk személyi összetételét tekintve inkább magyar–szlovák – tárgyalásokon a felek nem jutottak eredményre a területi kérdésekben és a többszöri sikertelen egyeztetés után olasz és német döntőbíráskodást kértek.

Az 1938. november 2-án Bécsben, a Felső Belvedere palotában megszületett döntés értelmében Magyarország az 1920. június 4-én aláírt békediktátum által a csehszlovák államnak juttatott területeiből 11 927 négyzetkilométert kapott vissza, mintegy 1 millió 60 ezer lakossal. A visszatért népesség több mint 85 százaléka – hozzávetőleg 870 ezer személy – magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A közel két évtizedes revíziós politika első igazi nagy eredménye után a magyar politikai és katonai vezetés – maga mögött tudva a magyar lakosság szinte teljes egészének a támogatását – a további revíziós célok megvalósítását tűzte ki célul. Ez azonban már – az Imrédy Bélát a miniszterelnöki poszton váltó – Teleki Pál grófra és kormányára maradt.

Teleki elődjénél nagyobb fenntartásokkal viseltetett a német és olasz „szövetségesek” iránt, és külpolitikai elképzeléseiben a nyugati nagyhatalmakkal való jó viszony fenntartása is jelentős szerepet kapott. 1939. februárban Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz történő csatlakozása miatt a Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Magyar Királysággal. Ez a szakítás azonban nem okozott nagy gondot a magyar politikai vezetésnek. Nem sokkal később ugyanis Magyarország újabb területi gyarapodásra kapott lehetőséget.

A nemzetiszocialista Németbirodalom, felrúgva a korábbi megállapodást, 1939. március 13-án megszállta a szétesőben

lévő csehszlovák állam cseh és morva területeit, és ezzel a szlovákok lakta területen lehetővé tette az „önálló” Szlovák állam létrejöttét.

Csehszlovákia felbomlásával egy időben Magyarország lehetőséget kapott arra, hogy Kárpátalját, az egykori magyar állam területét visszacsatolja, Németország ugyanis egy általa meghatározott ideig nem ismerte el az önálló államiságot célzó ruszin kezdeményezéseket. A magyar királyi Honvédség – döntően alig kiképzett újoncokból álló – csapatai 1939. március 15. és 18. között birtokba vették Kárpátalját. Az újra létrejött közös lengyel–magyar határnak később komoly jelentősége lett, amikor a Lengyelországot ért német és szlovák, majd szovjet támadás után megnyitották azt a lengyel katonai és polgári menekültek előtt.

Magyarországon a Lengyelországból menekültek nem csak a nemzetközi egyezményekben biztosított lehetőségeket kapták meg, a társadalom túlnyomó többsége minden segítséget megadott a hazájukat veszített lengyeleknek.

A német–lengyel háború kitörését megelőző időszak és maga a háború is komoly kihívást jelentett Magyarország számára. Németország ugyanis igyekezett megszerezni Magyarország támogatását a lengyelországi hadműveletekhez, ezt azonban szinte az egész magyar politikai és katonai vezetés elutasította. A magyar külügyminiszter 1939. július 27-én ilyen tartalmú számjeltáviratban értesítette a berlini és a római magyar követeket, hogy az ország tengelybarátsága továbbra is megkérdőjelezhetetlen, nem értik, miért feltételezik a magyar lojalitás változását, hiszen „...Olaszország, valamint Németország mindig tudta, hogy háborús cselekményt Lengyelország ellen nem fogunk elkövetni.”

Csáky István gróf külügyminiszter jelzése a magyar politikai elit és a magyar társadalom egészének az álláspontját tük-

rözte. Ám ez nem jelentette azt, hogy Németország a Lengyelország elleni – szlovák közreműködéssel megindított – támadása után ne tett volna kísérletet Magyarország bevonására a háborúba.

A magyar magatartást a német katonai szállítmányok számára megnyitandó magyar vasútvonal iránti kérelmével „tesztelte”. A magyar kormány válaszáról Csáky külügyminiszter 1939. szeptember 9-én ekképp tájékoztatta a római magyar követet: „Németek szeptember 9-én 16 h-kor udvarias formában átvonulást kértek Kassa-vasútvonalon. IX. 10-délig választ kérnek, hálájukat kilátásba helyezték. Mi átvonulás ellen vagyunk.” – Ezt a véleményt erősítette meg Teleki Pál gróf, miniszterelnök a szeptember 10-én megtartott minisztertanácsi ülésen, miután Csáky István külügyminiszterrel együtt Horthy Miklós államfőnél járt kihallgatáson, aki később a honvédelmi minisztert – Bartha Károly szolgálaton kívüli viszonybeli tábornagyot – és a Honvéd Vezérkar főnökét – Werth Henrik gyalogsági tábornokot – is magához kérte. Teleki ekképp fogalmazott: „...miután a magyar kormány már a német–lengyel háború kitörésekor a leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről a nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt, nemzeti becsületünkkel nem fér össze tehát, hogy ezen kérést teljesítsük, és ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatoknak egy magyarországi vasútvonalon átszállítását és átvonulását Lengyelországba.”

A magyar döntésnek nem örült a német katonai és politikai vezetés, de tudomásul vette. Bár számos kritika érte Magyarországot a lengyel menekültekkel kapcsolatos lépéseiért, ez nem változtatott a magyar állásponton, és a magyar szervek igyekeztek mindenben a menekültek segítségére lenni. Az ország területén hosszabb-rövidebb ideig tartózkodó tízezrek

közül nem kevesen jutottak át a magyar–jugoszláv és részben a magyar–román határon, hogy később a szerveződő lengyel fegyveres erők tagjaként a Németbirodalom ellen harcoljanak.

Magyarország egyes külpolitikai lépéseinek köszönhetően sikeresen távol tartotta magát az európai háborútól, de az 1939–1940-es szovjet–finn téli háború során lehetőségeihez mérten támogatta a megtámadott Finnországot. Az önkéntesek Finnországba utazása azonban nehézséget okozott, hiszen a hitleri Németbirodalom – amely akkor a sztálini Szovjetunió szövetségesének számított – nem engedélyezte az általa megszállt lengyel területeken, az úgynevezett Főkormányzóságon keresztül a magyarok átutazását. Így maradt a Jugoszlávia, Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Norvégia, Svédország, Finnország útvonal.

A végül szovjet sikerrel befejeződő háború után nem sokkal Németország igyekezett Európa nyugati részén lezárni az egyébként addig csak jelképesnek nevezhető háborút. 1940. április-júniusban Norvégia megszállásával, Dánia, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország elfoglalásával sikert sikerre halmozott a német haderő.

Magyarország mindennek tétlen szemlélője volt, és továbbra is igyekezett semlegesként fenntartani a kapcsolatokat Nagy-Britanniával, remélve, hogy a nem elkerülhető német igényekkel minél később kell szembenéznie.

1940. május-júniusban új lehetőség adódott Magyarország számára a területi viták rendezésére Romániával. A szovjet kormány 1940. június 26-án jegyzékben szőlította fel a román kormányt Besszarábia és Bukovina északi részének kiürítésére. Mivel az a június 27-i román választ nem találta kielégítőnek, jelezte, hogy június 28-án megkezdi a területek megszállását.

A román kormány a szovjet döntést tudomásul vette, hiszen ebben a kérdésben nem tudhatta maga mögött sem Németország, sem Olaszország támogatását, ellenben szembesülhetett a magyar és a bolgár követelésekkel.

A magyar külpolitika irányítói, de főleg a magyar katonai vezetés, élén Werth Henrik gyalogsági tábornokkal, a Honvéd Vezérkar főnökével, igyekezett a feszült szovjet–román viszonyt kihasználni, és mielőbb rendezni az „erdélyi kérdést”. Ennek érdekében még egy esetleges magyar–szovjet együttműködést sem tekintett kizártnak, hiszen a Molotov–Ribbentrop-egyezményt követően Magyarország és a Szovjetunió között helyre álltak a diplomáciai kapcsolatok, a viszony normalizálódott.

A váratlanul gyors szovjet siker azonban nem adta meg a magyar–szovjet együttműködés lehetőségét, ugyanakkor a magyar kormány „diszkriminatívnak” tekintette, hogy Románia tárgyalások nélkül jelentős területeket adott át a Szovjetunióknak, míg Magyarországgal a vitás kérdések nem rendezettek.

A román és magyar katonai lépések láttán a tengelyhatalmak tárgyalásos megoldást javasoltak Magyarországnak és Románia számára, sem Olaszországnak, sem Németországnak nem volt érdeke, hogy két, a szövetségi rendszerükhöz tartozó ország között fegyveres konfliktus robbanjon ki. 1940. augusztus 16-án Szörényváron (Turnu Severin) megkezdett magyar–román tárgyalások augusztus 24-én sikertelenül zárultak, a két fél álláspontja között áthidalhatatlan ellentét mutatkozott. A helyzetet végül egy újabb, 1940. augusztus 30-án Bécsben megtartott döntőbíróvási tanácskozás oldotta meg. A német és olasz külügyminiszterek, Joachim von Ribbentrop és Gian Galeazzo Ciano gróf jelölték ki az új határokat, Magyarország 43 591 négyzetkilométernyi területet kapott vissza,

közel 2,2 milliónyi lakossal. A visszatért területen élők mintegy 51 százaléka magyarnak, 42 százaléka románnak vallotta magát. A döntés mindkét fél legnagyobb elégedetlenségét kiváltva zárta le a vitát: Románia úgy érezte, hogy túl sokat vesztett, míg Magyarország úgy, hogy túl keveset kapott.

A döntés – a lakosság eufóriája ellenére – nehéz napokat okozott Teleki Pál miniszterelnöknek, aki úgy vélte: addigi sikeres politikája kudarcot vallott. Magyarországnak nem sikerült önállóan elérnie a területi revíziót, és a jövőben nem biztos, hogy számíthat Nagy-Britannia szimpátiájára. Végül is Teleki túltette magát ezen, és letett a lemondás gondolatáról.

A második bécsi döntés viszonzásaként azonban gyorsan meg kellett tenni a tengelyhatalmak által elvárt első lépést. Magyarország 1940. november 20-án – elsőként – csatlakozott az úgynevezett háromhatalmi egyezményhez, ezzel még szorosabbra fűzve kapcsolatait Olaszországgal és Németországgal.

A Magyar Királyság számára a következő fontos lépésnek a Jugoszláv Királysággal fennálló viszony rendezése tűnt. A két állam közeledése számos félnek állhatott érdekében. Teleki Pál egy magyar–jugoszláv megállapodással jelezhette volna Nagy-Britannia felé, hogy Magyarország önállósága nem szenvedett csorbát, míg Németország értelmezhetette úgy is, hogy Magyarország segítségével hozhatja a birodalomhoz közelebb Jugoszláviát. Így olyan sajátos helyzet állt elő, hogy a magyar–jugoszláv közeledést – talán Olaszországot leszámítva – mindenki a maga érdekének és érdekének tartotta. Az 1940. december 12-én Belgrádban a két ország külügyminisztere által aláírt szerződés – amely az 1941. évi II. törvénycikként került becikkelyezésre – kimondta, hogy a két szerződő fél között örökös barátság fog fennállani és a kölcsönös kapcsolataikat érintő minden kérdésben tanácskozni fognak.

Az aláírt szerződést Nagy-Britannia külügyminisztere, Anthony Eden úgy értékelte, hogy az kedvező fejlemény, amennyiben a két állam önálló külpolitikáját szolgálja, de kedvőtlen, ha Jugoszlávia tengelyhez való közeledését idézi elő. A németek természetesen az utóbbit remélték a szerződéstől. Hosszú távú elképzeléseik szerint a Balkánon számukra békés viszonyokra volt (lett volna) szükség, amihez egy efféle szerződés is hozzájárulhat. A jugoszláv–magyar megállapodás azonban csak a pillanatnyi állapotot tükrözte. A német igényeknek ugyan tökéletesen megfelelt, amikor a Jugoszláv Királyság képviselői Bécsben 1941. március 25-én aláírták a csatlakozást a háromhatalmi egyezményhez, de a két nappal később, Belgrádban végrehajtott katonai hatalomátvétel mindezt semmissé tette. A puccs után – amelyben a brit és a szovjet katonai titkosszolgálat sem volt „érintetlen” – a jugoszláv megnyilatkozások felbőszítették Hitlert, aki elrendelte a délszláv állam elleni katonai támadás előkészítését.

Ez Magyarország számára súlyos gondot okozott. Nehezen volt elképzelhető, hogy az ország ebből a konfliktusból kimaradhat, hiszen jelzésértékű volt, hogy a németek a Jugoszláviához került egykori magyar területek egy részének a visszaadását helyezték kilátásba. Vajon lett volna lehetőség ennek az ajánlatnak az elutasítására? Túlélhette volna a Teleki-kormány azt az országos felháborodást, amit egy ilyen lehetőség elutasítása váltott volna ki? Nehéz megadni a választ, de jól érzékelhető, hogy Teleki Pál és a hozzá hasonlóan gondolkodó néhány politikus olyan csapdahelyzetbe került, amelyből szinte képtelenségnek tűnt a menekülés. A magyar politikai és katonai vezetés végül is 1941. április 1-jén, a Legfelső Honvédelmi Tanács ülésén fogalmazta meg azt a feltételrendszert, melynek bekövetkezése esetén Magyarország hadviselő félként csatlakozik a Jugoszlávia elleni támadáshoz. A feltételek a következők voltak:

1. amennyiben a területen élő magyar kisebbséget veszély fenyegeti; 2. ha a jugoszláv állam szétesik; 3. ha hatalmi vákuum keletkezik a térségben. 1941. április 10-én a Jugoszlávia ellen megindított német–olasz–bolgár támadást követően Horvátország kikiáltotta függetlenségét, és a magyar értelmezés szerint ezzel a korábbi jugoszláv állam de facto és de jure megszűnt létezni. A körülmények tehát lehetővé tették a magyar katonai részvételt. Ekkor azonban már nem Teleki Pál volt az ország miniszterelnöke, hanem kormányának külügyminisztere, az ő külpolitikai elképzeléseit magáévá tevő Bárdossy László.

Teleki Pál a Legfelső Honvédelmi Tanács döntése után igyekezett megtudni, milyen brit reakcióra számíthat. A londoni magyar követ, Barcza György olyan jelzést küldött felé, amely szerint a Jugoszlávia elleni támadásban részt vevő Magyarország brit hadüzenetre számíthat. Ez Teleki számára addigi – a közvélemény számára egyértelműen sikeresnek tűnő – politikája kudarcát jelentette (volna). Nem tudván megbirkózni a reá nehezedő politikai és erkölcsi teherrel, 1941. április 2-áról 3-ára virradó éjszaka öngyilkosságot követett el.

Magyarországot amiatt, hogy a területén átengedte a német csapatokat, jugoszláv részről légitámadások érték, amelyek igazán jelentős veszteségeket nem okoztak ugyan, de érezhetővé tették a háború közelségét.

Az 1941. április 11-én meginduló magyar támadás csak korlátozott területi kiterjedésű lehetett. A magyar királyi Honvédség csapatai nem léphették át a volt történelmi Magyarország határait, és nem foglalhattak el idegen területeket, amint azt az államfő hadparancsában is hangsúlyozta, a honvédség kijelölt alakulatai felszabadítani és nem megszállni indulnak a Délvidék felé. E lépéssel viszont Magyarország elveszítette azt a semleges helyzetét, amelyet 1938 és 1941 között sikerült megtartania úgy, hogy tényleges katonai műveletek nélkül elérte

a trianoni diktátum által előidézett kötöttségek többségének a megváltoztatását.

Vajon volt-e az országnak választási lehetősége 1941 áprilisában s még inkább 1941 júniusában? Valószínűleg igen – ám a kérdés inkább az, hogy lett volna-e olyan magyar politikus, aki elmulasztja a trianoni béke megváltoztatására mutató bármely lehetőséget, és az adott geo-, katonai- és külpolitikai helyzetben a háború végéig képes megőrizni Magyarország önállóságát és függetlenségét. Úgy vélem: nem; és ez meghatározta Magyarország útját az 1920. júniusi diktátumtól 1941 áprilisáig. Erről az útról 1941. június 26-án már végképp nem lehetett letérni.

Az országot 1941. június 26-án ért, katonai értelemben nem jelentős szovjet támadás után a döntéshozók úgy vélték: nem lehet és nem szabad kimaradni a gyors német sikerrel kecsesített háborúból. Bárdossy László miniszterelnök – és egyben külügyminiszter – 1941. június 27-én az Országgyűlés Képviselőházában a következő bejelentést tette: „Egészen rövid bejelentést szeretnék tenni. A Ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a Szovjet népjogellenes és minősíthetetlen támadást. A magyar királyi kormány megállapítja, hogy a támadások következtében Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”

Akkor úgy tűnt – a katonai és politikai vezetők többsége legalábbis úgy vélte –, hogy a gyors győzelem után a németekkel együttmenetelő románok, illetve szlovákok a Kárpát-medence felosztásánál kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek, mint a semleges, a „kölcönt” vissza nem fizető magyarok. Ezek voltak azok a dilemmák, amelyek végül a „vegyünk részt a háborúban” véleményen lévők javára döntötték el a kérdést – meghatározva ezzel Magyarország egész XX. századi történetét.

Megjelent: *Bajai Honpolgár*, 2023/1–2. 11–13.

A Don-kanyar

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1942–1943. évi hősi halottjaira, sebesültjeire, az eltűntekre, hadifogságot megszenvedett katonáira és munkaszolgálatosaira emlékezve és emlékeztetve

Don-kanyar – röviden csak ekképp rögzült a köztudatban mindaz, ami 1942–1943-ban az akkori Szovjetunió elfoglalt területén a magyar királyi Honvédség ott harcoló sereg- és csapattesteivel történt. Ez az egy rövidke mondat sok tízezer halott, eltűnt, sebesült és hadifogságba került magyar honvéd és munkaszolgálatos emlékét hozza elő minden esztendő január 12-én. Ekkor emlékeznek ugyanis Magyarország szinte minden településén és a határainkon kívül élő magyarok közösségeiben mindazokra – maholnap már több mint három évtizede folyamatosan –, akik megjárták a „poklok poklát”, amint azt ott és akkor átéltek számos egykori túlélő emlegette. Mínusz 20-30 fok, nem igazán megfelelő ruházat, az ellenségénél gyengébb fegyverzet és mélységes apátia. Apátia, mert azok, akik már több hónapja a fronton voltak, nem értették meg, hogy miért épp ők... és miért nem jön még a váltás, hiszen úgy vélték, eljött annak már az ideje, hiszen azt ígérték a kivonulóknak egykoron. A háborúban azonban nehéz megtartani az ígérteteket, ha azok mások ígéreteré alapoznak. Nem volt ez így másként 1942–1943-ban sem.

Amikor 1942 januárjában a legmagasabb rendfokozatú és beosztású német katonai vezető, Wilhelm Keitel tábornagy Budapesten tárgyalt a magyar miniszterelnök, külügyminiszter Bárdossy Lászlóval, a honvédelmi miniszter Bartha Károly szolgálaton kívüli vezérezredessel és Szombathelyi Ferenc vezérezredessel, a Honvéd Vezérkar főnökével, azt ígérte, hogy a Szovjetunió elleni hadműveletekre a Németbirodalom rendelkezésére bocsájtandó magyar hadsereget megfelelő nehézfegyverzettel látják el és az utánpótlást „német vonalon” biztosítják számára.

Az ígérek azonban csak részben „tartattak be” a németek által. A német vonalon történő ellátás – ami az élelmezést és az üzemanyag-utánpótlást is magába foglalta – gyengére sikeredett. A magyar katona, a közbeszédben baka – lett legyen a katona akár tüzér, gyalogos, műszaki vagy lovas fegyvernembéli – valahogy nem szerette meg a német menázsit. Nem ízlett neki a szárított főzelék, a mûmész stb., szívesebben ette volna az otthon megszokottat, de ez elegendő mennyiségben és megfelelő minőségben nem állt rendelkezésre.

A páncéltörő lövegek jelentős része sem a legjobb minőségű német gyártmány volt, hanem a korábbi „zsákmányanyagból” – belga, francia – átadott kisebb kaliberű löveg. A páncélosok részben a német gyártmányú Pz. III-asok vagy Skoda T 38-asok voltak. Igaz – s ez szolgáljon a németek mentésére – a győzelemre áhítózó fegyvertárs sem rendelkezett olyan tartalékokkal, hogy abból minden igényt kielégíthessen.

Amikor 1942. április 11-én a magyar királyi 2. honvéd hadsereg első alakulatai elindultak a szovjet hadművelési területre, senki nem gondolta, hogy a kintlét/ottlét közel egy esztendőre nyúlik.

A hadsereg parancsnoka, vitéz Jány Gusztáv vezérezredes jól képzett, tapasztalt katona volt. Komoly első világháborús

teljesítmény állt mögötte, majd különböző magasabb parancsnoki – vegyesdandár, hadtest – beosztások, jártasság a katonai közigazgatásban, elkötelezett hűség a Legfelsőbb Hadúr, Horthy Miklós kormányzó iránt és mély vallásosság, evangélikus hitben. Jány Gusztáv – ahogy a magyar politikai és katonai vezetés tagjai is – csak 1942 májusában szembesült a ténnyel, hogy a remélt „megszálló feladatok” helyett a mintegy 207 ezer fős honvédekből és munkaszolgálatosokból álló magyar királyi 2. honvéd hadsereg – amely a békehadrendbeli 2. hadseregtől sereg- és csapattestei összetételében eltért – a nyárra tervezett nagy német támadás résztvevőjévé válik.

S így is történt. Kimerítő előrenyomulás – sok száz kilométeres vasúti szállítás, majd nem kevesebb gyalogmenet –, kisebb-nagyobb összecsapásokkal, majd súlyos hídfőharcok a Don partján.

1942 késő ősztől már minden a majdani térről szólt. Védőállásokat kiépíteni, műszaki anyaggal erősíteni azokat, fegyver-, lőszer-, élelmiszer- és üzemanyag-utánpótlást kérni és minél több, a műszaki munka elvégzésére alkalmas munkaszolgálatos alakulatot.

A kérések csak részben nyertek meghallgatást, Nem volt miből és nem volt hogyan adni. Az utánpótlás gyakorlatilag csak egyetlen, egyvágányú vasútvonalra volt „felfűzve”, amelyet – ahol csak lehetett – rongáltak a partizánok és a kirakodási helyek sok tíz kilométerre voltak az első vonalaktól, amelyek kiterjedése mintegy 200 kilométer volt. 200 kilométer, 200 ezer katona és munkaszolgálatos. Elegendő lehetett-e a létszám és hadfelszerelés a Vörös hadsereg támadásának elhárítására? A kérdésre az egyértelmű választ a szovjet Vörös Hadsereg 1943. január 12-én és 14-én megindított támadása adta meg: NEM.

Mindezek ellenére a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonái és munkaszolgálatosai emberfeletti teljesítményt nyújt-

tottak. Kitartottak szinte a végsőig. Teljesítették a parancsot és „nem veszítették el a becsületüket”, amely Jány Gusztáv 1943. január 24-én kiadott hadseregparancsa szerint – „A 2. magyar hds. elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez és kötelességéhez hű – ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott”.

Amikor a hadsereg parancsnoka megismerte katonái teljesítményét, a túlerő előretörésének lassítását és ezzel nem kevés magyar, német, olasz és román katona számára biztosítva a túlélést, megkövette őket: „A m. kir. 2. honvéd hadsereg a Don mentén mélység nélküli gyéren megszállt nagy kiterjedésű védőállásban a januári nagy orosz támadás elleni küzdelemben becsülettel állta a harcot. A hadsereg színe-java ott veszett a nagy túlerővel szemben vívott csatában, de elérte azt, hogy ellensége is felmorzsolódott...”

Az 1943. március 12-én megfogalmazott hadseregparancs kiadását követően nem sokkal, vitéz Jány Gusztáv vezérezzredes 1943. március 23-i hadseregparancsnoki parancsában többek között ezeket írta: „Amikor most hódolunk a Don-parti hősök és Legfelsőbb Hadurunk előtt, fogadjuk meg újból, hogy minden feladatot maradék nélkül teljesítünk és becsülettel élünk és halunk. Hódolatunk jeléül 'vigyázz'.” A hadsereg parancsnoka fejet hajtott az elesettek, a megsebesültek, az eltűntek és a hadifogságba kerültek előtt. Ez a főhajtás kijár mindazon katonáknak, munkaszolgálatosoknak, akik egykoron – akár azonosultak a háborús célokkal, akár nem, de – teljesítették a kötelességüket, mert esküjük arra kötelezte őket.

Az eskü pedig minden korban és minden haderőben szent és kötelező. Aki azt megszegi megvetés „tárgyává válik” ami pedig – ahogy mondták egyesek – talán még a halálnál is rosszabb.

Amikor minden év január 12-én a Don menti harcok hősi halottjaira, áldozataira emlékezünk, ne feledkezzünk meg

arról, hogy nemcsak ott és nemcsak akkor vesztették életüket magyar katonák, akik a Hazaért harcolva áldozták fel az életüket. A Hazáért, amely sokak számára akkor és ma is csak nagy kezdőbetűvel képzelhető el, és amelynek mindig hálával és tisztelettel kell(ene) emlékezni katonáira.

A világ forgandó, a politikai rendszerek változnak, de a Haza mindig Haza marad. Ezt kellene szem előtt tartanunk mindig, amikor – és ami előtt – ítéletet mondunk azok felett, akik már nem védhetik meg magukat. Ítélni, elítélni könnyű. Helytállni a legnehezebb időkben sokkal nehezebb. A kötelességtudat, a becsület és a bajtársiasság segítheti át a katonát a legnehezebb helyzeteken is. S hogy ez valóban így legyen ahhoz szükséges, hogy mögöttük álljon a megvédendők támogatása, szeretete és bátorítása. Ezek nélkül sem a múltban, sem a jelenben...

S hány esztendőt kellett várni arra, hogy a harcokban elesettek, a hadifogságban elhunytak, a sebesülésük következtében életüket vesztettek emlékét méltó módon megidézhessük? Hosszú éveket.

1958-ban ekképp írt róluk dr. Münnich Ferenc, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke, a Zrínyi Katonai Kiadó által Budapesten kiadott, *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál* című dokumentumkötet *Előszavában*: „Több tízezer magyar munkást, parasztot és haladó értelmiségit küldött halálba a Horthy-rendszer a Donhoz.” És mintegy útmutatóul a jövőre nézve kiemelte, hogy „A szovjet hadsereg – esküjéhez híven – keményen verte szét a hazája területére betört fasiszta hadseregeket. De a szovjet népnek és szocialista hadseregének lényegéből fakadó humanitás megmutatkozott a legyőzött ellenséggel való bánásmódban, sőt a magyar csapatokkal szembeni hadműveletekben nem egyszer kifejezetten kíméletet tanúsított. A 2. magyar hadsereg életben maradt tagjai bizonyíthatják, hogy a halottakban el-

szenvedett veszteség még sokkal nagyobb lett volna, ha a szovjet hadsereg – sokszor áldozatok árán is – nem kíméli egyszerű katonáink életét.”

A münichi „útmutatás” évtizedekre kijelölte az irányt, mármint azt, hogy miként és hogyan is „illik” írni és szólni az egykori magyar királyi 2. honvéd hadseregről, annak katonai tevékenységéről, illetve egykori parancsnokáról, tábornokairól, tisztjeiről és katonáiról.

Ez az irány, útmutatás – ha némileg finomabb formában is –, de túlélte a rendszerváltoztatást, és az 1950-es, 1960-as években megfogalmazott állítások, vélekedések még napjainkban is vissza-visszaköszönnek, igaz a legtöbbször ma már nem Münnich Ferenc, hanem Nemeskürty István a hiteles alap. Az ő, 1972-ben a Magvető Könyvkiadónál megjelent – és azt követően sok kiadást megért – *Requiem egy hadseregért* című kötete tompította a münichi vélekedést, de nem ment vele szembe. Egy elítélendő korszak (rendszer?) hadseregeként jelent meg nála is a magyar királyi honvéd hadsereg, amelynek katonái immáron áldozatok lehettek, míg tábornokai és tisztjei még a „Horthy-rendszer éltetői”. Ha a tisztok tartalékos tisztok voltak, akkor nekik már járt a megbocsájtás, ha nem, akkor a kritika és a felelősség felelőse jutott nekik némi „svábozással” kiegészítve.

Az egykori magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokától sokszor és sokan idézik – néhány sorral feljebb magam is – 1943. január 24-én megjelent hadseregparancsának első pontját, miszerint „A 2. magyar hds. elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez hű – ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.”

Hollósy-Kuthy László vezérőrnagynak – a magyar királyi 13. honvéd könnyű hadosztály parancsnokának – a jelzett hadseregparancsra „adott választát” azonban szinte senki nem

idézte 1981-ig. Ő többek között azt írta, hogy a 13. könnyűhadosztály csapatai a végsőkig kitartottak, visszavonulást csak parancsra hajtottak végre, fegyvereiket akkor hagyták vissza megsemmisítve, amikor nem volt mivel azokat elszállítani. A felsoroltak okán is kérte Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy kivizsgálni, hogy „...a 13. könnyű hadosztály megtette-e kötelességét, elvesztette-e becsületét és végrehajtotta-e feladatát.” Mert a kivizsgálást – amint írta – „...nemcsak a 13. könnyű hadosztály, hanem az egész 2. magyar hadsereg érdekében kérem”.

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes megismerve a hadsereg harcok során mutatott teljesítményét, a hadseregpárancsot hatálytalanította és a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonáit megkövette: „Az eddig beérkezett harcjelentések és egyéb adatokból megállapítottam, hogy a 2. magyar hadsereg a téli hadműveletek folyamán becsületét nem vesztesse el, hanem sokáig a Don-parton keményen állta a harcot, sőt a hadsereg egyes csapattestei és ennél magasabb kötelékei olyan ragyogó fegyvertényekkel tűntek ki, melyek a régi magyar katonai hírnévhez mindenben méltóak és felveszik a versenyt bármely hadsereg kimagasló fegyvertényeivel.”

Az 1943. január 1. és 1943. április 6. között lefolyt harcok során jelentősek voltak a magyar királyi 2. honvéd hadsereg személyi veszteségei – 28 044 Magyarországra hazaszállított sebesült, 26 000 szovjet hadifogságba került, illetve 41 972 elesett/eltűnt katona és munkaszolgálatos – de nem maradt ott a Donnál 200 ezer magyar katona és munkaszolgálatos, ahogy ezt napjainkban is vissza-visszatérően írják.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg első csapattestei 1942. április 11-én indultak el békehelyőrségeikből a keleti hadműveleti területre. Akkor az a hadsereg a magyar királyi Honvédség legjobban felszerelt, magyar viszonylatban a legkorsze-

rűbb fegyverzettel ellátott kontingense volt. A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes akkoron kiadott parancsában többek között a következőket írta: „A rendelkezésre álló időhöz és eszközökhöz mértent mindent megtettünk, hogy a 2. hds-et várható feladataira a legjobban felkészítsük. *Felfegyverzés* tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot és nem marad el semmiféle hds. mögött.”

A harc, amelynek a célja a győzelem – amint arra Szombathelyi Ferenc is utalt – sajnos áldozatokkal jár, de nem mindegy, hogy mekkorával. Ezért is fogalmazta meg a Honvéd Vezérkar főnöke a minden parancsnok számára kötelező „ajánlását”: „A drága magyar vérrel takarékoskodni kell; *ezt minden magyar pk-nak kötelességévé teszem.*”

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokai igyekeztek a Honvéd Vezérkar főnökének elvárásai szerint vezetni csapataikat. Volt, amikor a katonaszerencse kísérte a vállalkozásaikat, volt, amikor az a velük szemben állóknak kedvezett, de felelőtlenül halálba küldeni a beosztottjaikat/alárendeltjeiket nem voltak hajlandók. Nem aktatáskában akarták hazahozni a katonáikat – amint azt az 1960-as években Jány Gusztávval kapcsolatban emlegették, mondván, ő arra kapott „felhatalmazást”, hogy Magyarországot ilyen módon szabadítsa meg az „ország szemététől”, a szegényektől, bakoldaliaktól, zsidóktól.

A hadseregpáncsnoki működése okán 1947-ben a Budapesti Népbíróság, dr. Pálosi (Kestler) Béla – aki az ítélet kihirdetését követően évekkel később azt mondta: „Ki kellett hirdetnem a meggyőződésemmel ellentétes többségi döntést a Jány-ügyben is” – vezette tanácsa által halálra ítelt, majd

a Népbíróóságok Országos Tanácsa által az ítéletet megerősítő végzést követően, Tildy Zoltán köztársasági elnök által kegyelemre méltónak nem talált és 1947. november 26-án Budapesten, a Gyűjtőfogház udvarán golyó által kivégzett Jány Gusztávot a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1993. október 4-én kihirdetett ítéletében bűncselekmények hiányában a háborús büntett vádja alól felmentette.

Ennek ismeretében úgy vélem, nyolcvan esztendővel a Don menti harcokat követően rá is vonatkoztathatók azok a mondatok, amelyeket ő fogalmazott meg az általa 1943. április 9-én kiadott 45. számú hadseregpáncsban: „Hódolattal hajlok meg lélekben hősi halottaink és sebesültjeink előtt és megköszönöm valamennyiünk nevében, mit értünk és a magyar jövőendőért tettek. Egyikünk se felejtse el, hogy azok helyett és azok mellé, kik egyáltalán nem, vagy fél lábbal, fél karral, csonkán, bénán kerültek haza, nekünk kell odaállani, nekünk kell szeretteiken segíteni azzal, hogy elvégezzük helyettük azt a munkát, melyre ők már képtelenek. Segíts, mert az Isten téged is csak akkor segít meg. Töröld le a könnyet, adj karod erejéből, szíved melegéből, mert ők még többet adtak éretünk.”

Ezen gondolatok ismeretében fogalmazta meg és tette magáévá azon elveket az 1990-ben megalakult Honvéd Hagymányörző Egyesület, amely maholnap harmincöt esztendőt tudhat maga mögött néhai Kéri Kálmán nyugállományú vezérőrnagy, majd 1991-től nyugállományú vezérezredes vezetésével, hogy a volt magyar királyi Honvédség egykori tagjainak – rendfokozatra való tekintet nélkül – visszaadassék a becsülete. Az egykoron életüket feláldozó/elveszítő honvédek és munkaszolgálatosok egyaránt kapják meg holtukban is a megbecsülést, és a mindenkori magyar katona példaként állíttassék a több mint sokszínű magyar társadalom sok mindenben egyet

nem értő tagjai elé. A Haza, a honvédelem ügye ugyanis nem lehet rövid távú/célú politikai érdek. A Haza és a honvédelem ügye annál több! Közös érdekünk és közös felelősségünk.
– Legyen és maradjon az a jövőben is!

Megjelent: *Trianoni Szemle* (különszám), 2023/3–4. 60–63.

Egy hadsereg és emlékezete

„Több tízezer magyar munkást, parasztot és haladó értelmiségit küldött halálba a Horthy-rendszer a Donhoz” – írta *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál* című dokumentumkötet előszavában Münnich Ferenc kommunista kormányfő 1958-ban, és arról is írt – mintegy útmutatóul a jövőre nézve –, hogy „A szovjet hadsereg – esküjéhez híven – keményen verte szét a hazája területére betört fasiszta hadseregeket. De a szovjet népek és szocialista hadseregének lényegéből fakadó humanitás megmutatkozott a legyőzött ellenséggel való bánásmódban, sőt a magyar csapatokkal szembeni hadműveletekben nem egyszer kifejezetten kíméletet tanúsított. A 2. magyar hadsereg életben maradt tagjai bizonyíthatják, hogy a halottakban elszenvedett veszteség még sokkal nagyobb lett volna, ha a szovjet hadsereg – sokszor áldozatok árán is – nem kíméli egyszerű katonáink életét.”

A münnichi „útmutatás” évtizedekre kijelölte az irányt, mármint azt, hogy miként és hogyan „illik” írni és szólni az egykori magyar királyi 2. honvéd hadseregről, annak katonai tevékenységéről és annak egykori parancsnokairól. Ez az irány, útmutatás – ha finomabb formában is, de – túlélte a rendszerváltoztatást és az 1950-es, 1960-as években megfogalmazott állítások, vélekedések még napjainkban is vissza-visszaköszönnek, bár a legtöbbször ma már nem Münnich Ferenc, hanem Nemeskürty István a hiteles alap. Az ő 1972-ben meg-

jelent – és azt követően sok kiadást megért – *Requiem egy hadseregért* című kötete tompította a münichi vélekedést, de nem ment vele szembe. Egy elitélendő korszak (rendszer?) hadserege, amelynek katonái áldozatok, míg tábornokai és tisztjei a rendszer éltetői. Ha a tisztok tartalékosok, akkor jár nekik a megbocsátás, ha nem, akkor a kritika és a felelősség emlegetése, némi „svábozással”.

Az egykori magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokától sokszor és sokan idézik az 1943. január 24-én megjelent hadseregarancsának első pontját, miszerint: „A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez hű – ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.”

Hollósy-Kuthy László vezérőrnagynak – a magyar királyi 13. honvéd könnyű hadosztály parancsnokának – a jelzett hadseregarancsra „adott választ” azonban szinte senki nem idézte 1981-ig. Ő többek között azt írta, hogy a 13. könnyű hadosztály csapatai a végsőkig kitartottak, visszavonulást csak parancsra hajtottak végre, fegyvereiket akkor hagyták vissza megsemmisítve, amikor nem volt mivel azokat elszállítani. A felsoroltak okán is kérte kivizsgálni, hogy „...a 13. könnyű hadosztály megtette-e kötelességét, elvesztette-e becsületét és végrehajtotta-e feladatát. A kivizsgálást nemcsak a 13. könnyű hadosztály, hanem az egész 2. magyar hadsereg érdekében kérem.”

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, megismerve a hadsereg harcok során mutatott teljesítményét, a hadseregarancsot hatálytalanította és a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonáit megkövette: „Az eddig beérkezett harcjelentések és egyéb adatokból megállapítottam, hogy a 2. magyar hadsereg a téli hadműveletek folyamán becsületét nem veszítette el, hanem sokáig a Don-parton keményen állta a harcot, sőt a hadsereg

egy csapattestei és ennél magasabb kötelékei olyan ragyogó fegyvertényekkel tűntek ki, melyek a régi magyar katonai hírnévhez mindenben méltóak és felveszik a versenyt bármely hadsereg kimagasló fegyvertényeivel.”

Az 1943. január 1. és 1943. április 6. között lefolyt harcoknak jelentősek voltak a személyi veszteségei, de nem maradt ott a Donnál 200 ezer magyar katona és munkaszolgálatos, ahogy ezt napjainkban is vissza-visszatérően írják. A tények: 28 044 Magyarországra hazaszállított sebesült, 26 ezer szovjet hadifogságba került és 41 972 elesett/eltűnt katona és munkaszolgálatos.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg első csapattestei 1942. április 11-én indultak el a békehelyőrségeikből a keleti hadműveleti területre. Akkor az a hadsereg a magyar királyi Honvédség legjobban felszerelt, magyar viszonylatban a legkorszerűbb fegyverzettel ellátott hadserege volt. A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes akkor kiadott parancsában többek között a következőket írta: „A rendelkezésre álló időhöz és eszközökhöz mérten mindent megtettünk, hogy a 2. hadsereget várható feladataira a legjobban felkészítsük. Felfegyverzés tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot és nem marad el semmiféle hadsereg mögött.”

A harc, melynek célja a győzelem – amint arra Szombathelyi Ferenc is utalt – sajnos áldozatokkal jár, de nem mindegy, hogy mekkorával. Ezért is fogalmazta meg a Honvéd Vezérkar főnöke a minden parancsnok számára kötelező „ajánlását”: „A drága magyar vérrrel takarékoskodni kell; ezt minden magyar parancsnoknak kötelességévé teszem.”

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokai igyekeztek a Honvéd Vezérkar főnökének elvárásai szerint vezetni

csapataikat. Volt, amikor a katonaszerencse kísérte a vállalkozásaikat, volt, amikor az a velük szemben állóknak kedvezett, de felelőtlenül, halálba küldeni a beosztottjaikat/alárendeltjeiket nem voltak hajlandók. Nem aktatáskában akarták hazahozni a katonáikat – amint azt az 1960-as években Jány Gusztávval kapcsolatban emlegették, mondván, ő arra kapott „felhatalmazást”, hogy Magyarországot ilyen módon szabadítsa meg az „ország szemetétől”, a szegényektől, baloldaliaktól, zsidóktól.

A hadsereg-parancsnoki működése okán 1947-ben a Budapesti Népbíróság dr. Pálosi Béla vezette tanácsa által halálra ítélte, majd a Népbíróságok Országos Tanácsa által az ítéletet megerősítő végzést követően Tildy Zoltán köztársasági elnök által kegyelemre méltónak nem talált és 1947. november 26-án kivégeztet Jány Gusztávot a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1993. október 4-én kihirdetett ítéletében bűncselekmények hiányában a háborús bűntett vádjára alól felmentette.

Ennek ismeretében úgy vélem – nyolcvan esztendővel a Don menti harcokat követően –, rá is vonatkoztathatók azok a mondatok, amelyeket ő fogalmazott meg az általa 1943. április 9-én kiadott 45. számú hadseregparancsában: „Hódolattal hajlok meg lélekben hősi halottaink és sebesültjeink előtt és megköszönöm valamennyiünk nevében, mit értünk és a magyar jövőendőért tettek.

Egyikünk se felejtse el, hogy azok helyett és azok mellé, kik egyáltalán nem, vagy fél lábbal, fél karral, csonkán, bénán kerültek haza, nekünk kell odaállani, nekünk kell szereteteiken segíteni azzal, hogy elvégezzük helyettük azt a munkát, melyre ők már képtelenek. Segíts, mert az Isten téged is csak akkor segít meg. Töröld le a könnyet, adj karod erejéből, szíved melegéből, mert ők még többet adtak érettünk.”

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 2023. január 12. 12.

Néma főhajtás

Don-kanyar. Ez az egy rövidke mondat sok tízezer halott, eltűnt, sebesült és hadifogságba került magyar honvéd és munkaszolgálatos emlékéét hozza elő szinte minden esztendő január 12-én.

Ekkor emlékeznek ugyanis mindazokra – maholnap már három és fél évtizede folyamatosan – akik megjárták a „poklok poklát”, amint azt sok egykori túlélő emlegette. Mínusz 20-30 fok, nem igazán megfelelő ruházat, az ellenségénél gyengébb fegyverzet és apátia. Apátia, mert azok, akik már több hónapja a fronton voltak, nem értették meg, hogy miért ők... Miért nem jön már a remélt váltás... Elvégre itt lenne az ideje... Ígérték is...

A háborúban azonban nehéz megtartani az ígéretet, főleg akkor, ha az ígéretet mások ígéretére alapoznak. Nem volt ez másként 1942–1943-ban sem.

Amikor 1942 januárjában a legmagasabb rendfokozatú és beosztású német katonai vezető, Wilhelm Keitel tábornagy Budapesten tárgyalt a magyar miniszterelnök, külügyminiszter Bárdossy Lászlóval, a honvédelmi miniszter Bartha Károly szolgálaton kívüli vezérezredessel és Szombathelyi Ferenc vezérezredessel, a Honvéd Vezérkar főnökével, azt ígérte, hogy a Szovjetunió elleni hadműveletekre a Németbirodalom rendelkezésére bocsátandó magyar katonai erőt megfelelő nehézfegyverzettel látják el és a hadműveleti területre kivonulók számára az utánpótlást „német vonalon” biztosítják.

A keiteli ígéreték azonban csak részben „tartattak be”. A német vonalon történő ellátás, ami az élelmezést és az üzemanyag-utánpótlást is magában foglalta, gyengére sikeredett. A magyar katona, a közbeszédben baka – lett légyen akár tüzer, gyalogos, műszaki vagy lovas fegyvernembéli – valahogy nem szerette meg a német kosztot. Nem ízlett neki a szári-tott főzelék, a mûméz stb., inkább ette volna az otthon megszokottat, de ez elegendő mennyiségben és megfelelő minőségben soha nem állt rendelkezésre, a helyi beszerzés meg...

A hadműveleti területre kivonuló magyar királyi 2. honvéd hadsereg számára átadott páncéltörő lövegek nagy része nem a legjobb minőségű német gyártmány volt, hanem a korábbi „zsákmanyananyagból” – belga, francia – átadott, kisebb kaliberű lövegek. A páncélosok részben a német gyártmányú Pz. III-asok vagy Skoda T 38-asok voltak. Igaz – és ez szolgáljon a németek melegségére –, a győzelemre áhítózó fegyvertárs sem rendelkezett olyan tartalékokkal, hogy abból minden igényt kielégíthessen.

Amikor 1942. április 11-én a magyar királyi 2. honvéd hadsereg – amely magyar viszonylatban a legjobban felszerelt és ellátott erő volt – első alakulatai elindultak a szovjet hadműveleti területre, senki nem gondolta, hogy a kintlét/ottlét csaknem egyeztetendő lesz.

A hadsereg parancsnokává 1940. március 1-jén kinevezett – akkor még altábornagyi rendfokozatban szolgáló – vitéz Jány Gusztáv vezérezredes jól képzett, tapasztalt katona volt. Komoly első világháborús teljesítmény és harci/hadi tapasztalat állt mögötte. 1920 után vezérkari és csapatszolgálat, magasabb parancsnoki – vegyesdandár, hadtest, hadsereg – beosztások, jártasság a katonai közigazgatásban. Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnökeként a magyar politikai és katonai elit szinte minden tagját személyesen ismerte.

A Ludovika Akadémia II. főcsoport volt parancsnoka, tisztában volt a magyar királyi Honvédség tisztikarának felkészültségével, a haza iránti elkötelezettségével. Megkérdőjelezhetetlen hűség jellemezte a Legfelsőbb Hadúr – Horthy Miklós kormányzó – iránt és mély vallásosság, evangélikusként.

Jány Gusztáv – ahogy a magyar politikai és katonai vezetés tagjai is – csak 1942 májusában szembesült azzal a ténnyel, hogy a remélt „megszálló feladatok” helyett a mintegy kétszázezer fős, honvédekből és munkaszolgálatosokból álló hadsereg a nyárra tervezett nagy német támadás résztvevőjévé válik.

És így is történt. Kimerítő előrenyomulás kisebb-nagyobb összecsapásokkal, majd súlyos hídfőharcok a Don partján.

1942 késő ősztől már minden a majdani télről szólt. Védőállásokat kiépíteni, műszaki anyaggal erősíteni azokat. Fegyver, lőszer, élelmiszer- és üzemanyag-utánpótlást és minél több, a műszaki munka elvégzésére alkalmas munkaszolgálatos alakulatot kérni.

A hadseregparancsnok kérései azonban csak részben nyertek meghallgatást. Nem igazán volt miből és nem volt hogyan... Az utánpótlás gyakorlatilag csak egy egyvágányú vasútvonalra volt „felfűzve”, amelyet – ahol csak lehetett – rongáltak a partizánok, és a kirakodási helyek sok tíz kilométerre voltak az első vonalaktól, amelyek kiterjedése mintegy 200 kilométernyi volt.

200 kilométer, 200 ezer katona és munkaszolgálatos. Eleget e lehetett-e ez? A kérdésre az egyértelmű választ a szovjet Vörös Hadsereg 1943. január 12-én és 14-én megindított támadása adta meg: nem.

Ennek ellenére a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonái és munkaszolgálatosai emberfeletti teljesítményt nyújtottak. Kitartottak szinte a végsőkig. Teljesítették a parancsot, és „nem

veszítették el a becsületüket”, amely Jány Gusztáv 1943. január 24-én kiadott Hadsereparancsa szerint elveszítettett.

Amikor a parancsnok megismerte katonái teljesítményét, a túlerő előretörésének lassítását és ezzel nem kevés magyar, német, olasz és román katona számára biztosítva a túlélést, megkövette őket. Fejet hajtott az elesettek, megsebesültek, eltűntek és hadifogságba kerültek előtt. Ez a főhajtás jár ki mindazon katonáknak, munkaszolgálatosoknak, akik egykoron – akár azonosultak a háborús célokkal, akár nem –, teljesítették a kötelességüket, mert esküjük erre kötelezte őket. Az eskü pedig minden korban és minden haderőben szent és kötelező. Aki azt megszegi, megvetés tárgyává válik, ami pedig – ahogy mondták egyesek – talán még a halálnál is rosszabb.

Amikor minden év január 12-én a Don folyó menti harcok hősi halottaira, áldozataira emlékezünk, ne feledkezzünk meg arról, hogy nemcsak ott és nemcsak akkor veszítették életüket magyar katonák, akik a hazaért harcolva áldozták fel magukat. A másutt elesettekre is kötelességünk emlékezni, őrizni kell az emléküket, szóban, írásban, megsárgult fényképek és tábori levelezőlapok segítségével.

A világ – ahogy a szerencse is – forgandó, a politikai rendszerek változnak, de a haza mindig haza marad. Ezt kell(ene) szem előtt tartanunk valamennyiünknek, mindig és mindenkor. Akkor is, amikor – és ami előtt – ítéletet mondunk azokról, akik már nem védhetik meg magukat. Ítélni, elítélni könnyű. Helytállni a legnehezebb időkben sokkal nehezebb.

A kötelességtudat, a becsület és a bajtársiasság segítheti át a katonát a legnehezebb helyzeteken is. És hogy ez valóban így legyen, ahhoz szükséges, hogy mögöttük álljon a megvédendők támogatása, szeretete és bátorítása. Ezek nélkül sem a múltban, sem a jelenben...

Több mint három és fél évtizede néma főhajtással emlékeznek a magyar társadalom tagjai a szomorú, tragikus eseményekre, az 1943 januárja és áprilisa között elesett, eltűnt mintegy 42 ezer magyar katonára és munkaszolgálatosra, a valamivel több, mint 28 ezer sebesülten hazatérte és 26 ezer szovjet hadifogságba került és ott döntő többségében elhunyt katonára és munkaszolgálatosra. Mert ők valamennyien a mi-eink voltak, megilleti őket a tisztelet, az emlékezés és a tisztelgő néma főhajtás!

Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2022. január 12. 8.

A magyar hősökrol és emlékük megörzéséről

1924. május 20-án hirdették ki az 1924. évi XIV. törvénycikket, amely „az 1914/1918. évi világháború hősi halottjai emlékének” megörökítéséről szolt. A nemzet e törvénycikkkel (is) fejet hajtott a sokáig csak Nagy Háborúnak nevezett világégés magyar(országi) hősi halottjai előtt. Több százezer elesett, hadifogságban odaveszett és eltűnt katona családjai kaptak ezzel a törvénnyel némi gyógyírt a nehezen – vagy soha be nem – gyógyuló sebeikre.

A törvényalkotó – és az annak a végrehajtásról gondoskodó minisztérium (amely akkor a kormányt jelentette) – a hősi halottakról történő megemlékezést minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapjára „írta elő”. De elő kellett-e írni az emlékezést? Biztatni kellett-e az ország lakosságát, hogy fejet hajtson a hősi halottak emlékművei, emléktáblái előtt? Nem. Ahogy nem kellett „kivezényelni” az iskolák tanulóit sem az emlékezésekre, mert a tanárok és diákok is érezték és tudták, hogy az emlékezések színhelyén van a helyük. Társadalmi egyetértés volt – társadalmi állásra, vagyoni helyzetre, felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül – abban, hogy a Hazáért – akkor szinte mindig csupa nagybetűvel – életüket áldozók emléke tiszteletet érdemel. Háborús hadirokkantak, legénységi állományúak, tartalékos és hivatásos tisztek kitüntetésekkel az egyenruhájukon tisztelegtek egykori bajtársaik emléke előtt.

A törvény alig valamivel több, mint húsz esztendő telt. A Hősök Emlékünnepe 1945 után a „feledés” homályába került. Szórványos adatok vannak arra vonatkozóan, hogy néhány településen 1945 májusában – alig másfél hónappal a magyarországi harcok befejeződése után – még megemlékeztek a hősi halottakról. Csendesebben, visszafogottabban és gondolván azokra is, akik 1938 és 1945 között veszítették életüket a háborúban, a másodikban.

Nem tévedés, nem elírás az 1938-as évszám. A magyar királyi Honvédségnek már 1938-ban, majd 1939-ben is voltak személyi veszteségei. A Felvidék, majd a Kárpátalja visszacsatolása során estek el katonák, ahogy 1940-ben Észak-Erdély és a Keleti Országrészek visszatérte, illetve a Délvidéki harcok során 1941-ben.

Az elesettek nevét az első világháborús hősi emlékművekre gondolták felvésni, de a történelem úgy alakult, hogy 1941 és 1945 között a második világháborúban résztvevő Magyar Királyság elesett, eltűnt katonáinak neve már nem fért volna fel a régi emlékművekre, emléktáblákra.

Az újabb nagy háború – amely a korábbi Nagy Háborút – messze felülmúlta, sok százezer magyar hősi halottat, hadifoglyot, eltűntet, sebesültet, elhurcoltat követelt. Az ő emléküik megőrzése hosszú éveken keresztül csak lélekben, a különböző felekezetek templomaiban elmondott imákban őriztetett meg. A vesztesnek nem volt joga gyászolni, emlékezni, fejet hajtani. Igaz az utóbbit lehetett, de csak akkor, ha a győztesek hősi halottjai előtt hajtott fejet, mert a győztesek halottjai hősök voltak és igazak, a mieink pedig a legjobb esetben is csak áldozatok.

S lehetnek-e a veszteseknek is hősi halottjai? Lehetnek, mert a háború törvényei szerint a fegyveres harcok során elesett katona is hősi halott, ahogy a háborús sérülése miatt később életét veszítő katona is.

Az első világhéges után a győztesek és a legyőzöttek is gondozták az elesettek sírjait, emlékhelyeit, nem egyszer a kölcsönöség alapján. Vallották azt az elvet, amelyet sokszor és sokan megfogalmaztak már: az elesett katona már nem ellenség többé.

E gondolat, a kölcsönös tisztelet és főhajtás a második világháborút a vesztesek oldalán befejező Magyarország esetében évtizedekre eltűnt.

A második világháború befejezését követően közel hat évtizedet kellett várni arra, hogy az akkor még Magyar Köztársaság Országgyűlése több mint háromnegyed évszázaddal az 1924. évi XIV. törvénycikk kihirdetése után megalkossa a 2011. évi LXIII. törvénycikket, amely „a magyar hősök emlékének megörökítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről” szól. A törvénycikk azoknak állít emléket, akik a honfoglalás és az államalapítás óta fegyverrel vagy anélkül harcoltak Magyarorszáért, a nemzet védelméért, és ha kellett, vértanúságot vállaltak a hazáért. Ezért is érezte az országgyűlés kötelességének, hogy „...tisztelettel adózzék azok emléke előtt, akik vérüket ontották, életüket kockáztatták vagy áldozták Magyarorszáért.”

S hogy volt-e értelme mindazon áldozatoknak, amit eleink a hazáért hoztak? Úgy vélem, igen! Ha ők – sok százezren az évszázadok során – nem tették volna meg azt, amit lelkiismeretük diktált, amit haza, a család és a szülőföld megvédése érdekében tettek, akkor nem biztos, hogy itt élhetnék még a Kárpát-medencében.

Nekik (is) köszönhetjük ezt, és a köszönet együtt kell, hogy járjon a főhajtással, az emlékezés virágainak, gyertyáinak, koszorúinak elhelyezésével és a hazáért haltak emlékének a megőrzésével.

Minden esztendő májusának utolsó vasárnapján – amely egykoron a Hősök Emlékünnep volt, de ma már a Gyermekek

napé is – szálljunk egy kicsit magunkba, öltözzünk ünneplőbe és vegyük számba mindazon családtagokat és számunkra ismeretleneket, akik eleink, közülünk valók és létezésünket nekik (is) köszönhetjük. Legyen áldott emlékük!

Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2022. május 28. 8.

A gyalogos fegyvernem védőszentje – Szent László, a lovagkirály

„Átérezve egy olyan lélekemelő energiaforrás szükségét, amely energiaforrás a magyar gyalogság öntudatos fegyvernemi szellemét éleszti, és amelytől a magyar gyalogság önmagával szemben való bizalma is táplálkozik, a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia gyalogsági kiképzésben részesülő akadémikusai 1926. november hó 15-én vitéz Szinay Béla ezredesnek, az akadémikus zászlóalj parancsnokának kezdeményezésére dicső emlékezetű, rettenhetetlen bátorságú és legendás vitézségű Szent László Királyunkat ünnepélyes formák között Vezérlő Eseményünknek nyilvánították.”

A fenti sorok a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia Szent László-serleg alapító oklevélből származnak, amely 1927. június 25-én kelt.

A fegyvernemek királynője – a gyalogság – tisztjei és legénységi állományú katonái számára Szent László király példakép és egyben védőszent is volt. Kultusza már évszázadokkal korábban kialakult, és a két világháború között a magyar királyi Honvédségben meghatározóvá vált. Június 27-e – László napja – a Ludovika Akadémia hallgatói és a gyalogos fegyvernemhez tartozók számára ünnepnappá vált. 1930. szeptember 1-jétől kezdődően pedig a magyar királyi 4. honvéd gyalogezred Szent László nevét viselte. A honvédelmi miniszter – Gömbös Gyula – előterjesztésére a Magyar Királyság állam-

fője, vitéz nagybányai Horthy Miklós elrendelte, hogy a honvédség különböző fegyvernemekhez tartozó csapattestei történelmi személyekről neveztesse el.

Tizennégy gyalogezred, hét kerékpáros zászlóalj, négy huszárezred, hét tüzérosztály, egy lovas tüzérosztály és három utászzászlóalj vette fel egy-egy történelmi személy nevét.

A Szent László név felvételével kapcsolatban így fogalmaztak a rendelet megalkotói: „Szent László királyunk, mint a magyar gyalogság patrónusának kultuszát, már évek óta ápolják a honvédségnél. Győrtött a 4. honvéd gyalogezred törzsállomáshelyén őrzik Szent László király koponyája csontdarabját arany ereklyetartóban.”

A magyar királyi 4. honvéd gyalogezred a rendeletet követően „M. kir. »Szent László« 4. honvéd gyalogezred” néven szerepelt, és a csapattest feladatai közé tartozott a névadó emlékének ápolása vagy ahogy a rendelet szövegében olvasható: „A történelmi kapcsolatok mélyreható ápolása érdekében a csapattestek mielőbb gyűjtsék össze az elnevezés által érintett történelmi személyre vonatkozó részletadatokat, ezek emlékeinek ápolását foglalják rendszerbe, és terjesszenek hozzám folyó év végéig javaslatot arra vonatkozólag, hogy történelmi adatok alapján minden év melyik napján kívánják illő ünnepség keretében megülni az »ezred napot«.”

Szent László kultusza a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián – hasonlóan a többi fegyvernemhez – meghatározóvá vált. 1927-től kezdődően minden esztendő június 27-én díszlakomán vettek részt az akadémikusok, és az arra érdemes akadémikus ünnepi serlegbeszédet mondott, amelyben Szent László életét és tevékenységét méltatta, és az arra érdemesek később Szent László-emlékérmét is kaptak.

A Ludovika Akadémia épülete előtt álló Szent László-szobor koszorúzása is az ünnepségek részét képezte, és vitéz Ró-

zsás József Szent László-himnuszát – amelyet Mathia Károly zenésített meg – énekelték: „Bíborpalástos szent magyar király. Idézünk Téged, tekints le miránk! Vezérünknek Téged vallunk. Harcba, bajban légy oltalmunk. Segítsd meg újra szép magyar Hazánk. Gyalog hadaknak égi hadnagya. Vitézek leg-szebb fénylő csillaga! Csaták tűzén harcba, vészbe, Légy oltalmunk, égből nézz le, És lásd, miként vív hősök magzata!”

A Szent László nevet 1944 októberében egy újonnan felállított hadosztály is felvette. A magyar királyi Honvédség tervezett átszervezése során a mintahadosztálynak tervezett se-regtest 1944. október 12-én állt fel, és annak parancsnoka vitéz Szügyi Zoltán ezredes – később vezérőrnagy – lett.

Az első és a második világháborúban is a legmagasabb hadikütiutendéseket kiérdemlő Szügyi Zoltán elitalakulatot hozott létre ejtőernyősökből, gyalogosokból és a hadosztályba tartozó tűzerekből, rohamtűzerekből, csendőrökből és más fegyvernemhez, illetve csapatnemhez tartozókból. Csapatjelvényük a bárd (szekerce) volt, amely a szovjet hadifogságba került „szentlászlósok” esetében nem jelentett jó ajánlólevelet.

Az Ipoly és a Garam menti harcokban 1944 decemberében komoly ellenállást tanúsítottak a jelentős erőfölényben lévő szovjet csapatokkal szemben és tartóztatták fel azok előrenyomulását.

A Szent László nevét viselő hadosztályban teljesített szolgálat 1945 után is „fekete pontnak” számított, jóllehet a seregtestet a brit haderő a második világháború befejeztét követően még egy ideig „fegyverben tartotta”, és különböző feladatokra alkalmazta. A Szent László hadosztályban szolgált tiszteket, tiszthelyetteseket, legénységi állományúakat Magyarországon fasisztáknak, nyilasoknak kiáltották ki, és biztosan számíthat-tak a „népi demokrácia ellensége” jelzőre, népbírósi eljárásokra, internálásra, rendfokozatvesztésre...

Az idő múlása azonban az alaptalan vádakat elkoptatta, és Szent László neve ma már ismét hívószó lehet mindazok számára, akik a bátorság, a becsület, a hűség és a haza iránti szeretetet alapértéknek tekintik. Legyenek az ilyen erényekkel bírók minél többen, és példájuk adjon erőt sokaknak!

A Szent Imre és Szent László emlékére megrendezett kecskeméti konferencián megtartott előadás összefoglalója. Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2021. szeptember 20. 12.

„Aki igazságban élt, az győzni fog”

Mikortól is számíthatjuk a kommunizmus magyarországi áldozatait? – tehetjük fel a kérdést. Ha jogszabály alapján kérésünk, akkor 1947-től, mivel a magyar parlament 2000. június 13-án hozott – és 2000. június 16-án hatályosult – országgyűlési határozatban mondta ki, hogy február 25-ét a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapjává nyilvánítja. (Nem tudom, hogy az 1918. november 24-én alakult Kommunisták Magyarországi Pártja – később számos néven működő – utódpártjának tagjai vagy más pártokban aktív, kommunista felmenőkkel bőven rendelkezők miként szavaztak akkor, de gyanítom, egyetértettek az előterjesztéssel.)

De miért is február 25-e? Mert 1947-ben ezen a napon tartóztatták le a Magyarországon akkor még jogszerűen működő szovjet hatóságok „illetékesei” Kovács Bélát, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt főtitkárát, volt földművelődésügyi minisztert, a magyar Nemzetgyűlés képviselőjét. Kovács Béla letartóztatásának, majd később a Szovjetunióba történt elhurcolása és ottani 25 évi szabadságvesztésre ítéelésének a demokráciában és az „oroszk kivonulásában” reménykedők előtt is világossá kellett tennie, kié is Magyarországon a tényleges hatalom, kik döntenek a nemzet sorsáról.

A Párizsban a magyar kormány képviselői által 1947. február 10-én aláírt békeszerződés – amelyet nyugodtan nevezhetünk második Trianonnak – ekkor még nem hatályosult. (Csak

1947. szeptember 15-én.) A szovjet Vörös Hadsereg megszálló csapatai és a szovjetek által elnökölt Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóváhagyása/hozzájárulása nélkül nem történhettek érdemi dolgok az akkor nevében már Magyar Köztársaságban. Az a remény, amely 1944/1945 fordulóján sokakban megfogalmazódott – önálló, független, demokratikus Magyarország – elszállt. Egyértelművé vált, hogy a megszálló hatóságok minden támogatását élvező Magyar Kommunista Párt igényei, elvárásai szerint alakulnak a dolgok. A magyarországi kommunista vezetők tekintetüket pedig Moszkvára irányították – és 1989-ig oda is szegezték – az alkalmi kikacsintgatások ellenére is.

A sztálini Szovjetunió élt a számára Teheránban, Jaltában és Potsdamban a nyugati szövetségesek által megadott lehetőségekkel. Európa keleti felén és közepén Sztálin mondta meg, mi és miként történhet, és az ellen nem volt apelláta.

Voltak, akik ezt már 1945-ben is felismerték, mert volt ismeretük és tapasztalatuk a kommunizmusról – vagy ahogy egykoron mondták: a bolsevizmusról (1919. március 21. – augusztus 1.), – és ennek birtokában próbáltak meg tenni valamit. A demokratikusnak tekinthető – mert valóban az volt – 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások eredménye alapján lehetett volna Magyarországnak demokratikus, polgári kormányzata is, ha a szavazói akarat alapján áll fel a kormány. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetője, Vorosilov tábornagy azonban másként látta a dolgot. S csodák csodája: az ő elképzelése vált valósággá.

1947-re más sok százan vannak ítélettel vagy ítélet nélkül fogházban, börtönben, fegyházban – számos esetben koncepció perек elítéltjeiként –, avagy rendőrhatalom őrizzetben, azaz internálótáborban. Veress Lajos, Donáth György, András Sándor, Arany Bálint, Bilkey Papp Zoltán, katonák, diákok,

kereskedők, politikusok, művészek, parasztok, munkások, és a sor hosszan lenne folytatható.

Egy 1945-ben, a Budapesti Gyűjtőfogházban vezetni kezdett emlékkönyvben – melynek tulajdonosa Bajay László tizenöt év szabadságvesztésre ítélt főhadnagy volt – üzenetek vannak. Üzenetek a négy év szabadságvesztésre ítélt Tassy Ferencről, a halálra ítélt és kivégzett Donáth Györgytől, a halálra ítélt, de később szabadságvesztést kapó Veress Lajostól, András Sándortól, és sokan másoktól.

Az 1539-es számú elítélt – Borza József – 1947. július 7-én a következőket írta az emlékkönyvbe: „Bajtárs, ne félj a szenvedéstől és megpróbáltatástól, mert ezek tűzében edződik acélossá a férfiúi jellem, csiszolódik értékes gyémánttá a lélek. Ne feledd, hogy ezzel is, itt is a hazádat szolgálod! Bajtársi szeretettel Borza József 1539. Gyűjtőfogház, 1947. júl. 7-én.”

Várkonyi István 1947. október 10-én ezekkel a sorokkal gazdagította az emlékkönyv lapjait: „A jog és törvény méltóságát arra használni, hogy magánsérelmet megbosszuljunk, nyílt bevallása gyöngeségünknek, gyávaságunknak és alacsony szellemünknek!« Ezt az örök igazságot Julius Caesar, a világtörténelem – kétségekívül – egyik legnagyobb államférfija mondta. 2000 évvel ezelőtt! Vajh, jönne el újra a klasszikus kor. Baráti szeretettel Várkonyi István. Bp. 1947. X. 10.”

A klasszikus kor nem jött el, de eljött a kommunista világ, amely keveseknek sok jót – hatalmat, gazdagságot –, míg másoknak a mindennapi megélhetésért való küzdelmet, anyagi ellehetetlenülést, vagyonvesztést, kiszolgáltatottságot és félelmet hozott. Csaknem ötven esztendő múltával valósulhatott meg az 1944–1945 fordulóján megfogalmazott álom, a független, önálló, demokratikus Magyarország, amelynek létrejöttéért nem kevesen áldozták életüket 1945 és 1990 között.

Hogy ehhez a szabaddá váláshoz mennyit tett hozzá és hányakat segíthetett az igazságba vetett hit, nem tudom. Úgy vélem azonban, hogy az ugyancsak ezen emlékkönyvben olvasható, Széki Gábor elítéltől 1947. július 9-én megfogalmazottak erőt (is) adhattak és adhatnak ma is: „Igazán csak az tud tűrni, aki igazságban élt. Aki igazságban élt, az győzni fog.” Mert ahogy egy másik rab – az öt év szabadságvesztésre ítélt vitéz Nemerey Márton altábornagy – írta: „Aki mellett az igazság, az várhat... és a szeretet győzni fog!”

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 2022. február 25. 13.

Nem felejtjük a kommunista diktatúrák bűneit

Huszonhárom esztendeje annak, hogy a Magyar Köztársaság Országgyűlése határozatba foglalta, hogy minden esztendő február 25-e a kommunizmus áldozatainak emléknapja. Ezzel a magyar társadalom nagy adósságát törlesztette tíz évvel a rendszerváltoztatás után. S hogy miért csak tíz évvel az 1945 utáni első szabad választásokat követően? Magam nem tudom, de azok a politikusok talán igen, akik részesei voltak a „népi demokráciából” a demokráciába történő átmenetnek. Bizonyára voltak fontosabb dolgok is, mint egy nemzet lelki sebeinek a begyógyításával foglalkozni, pedig jól tudjuk, a lelki sérülések sokszor nehezebben gyógyulnak, mint a lőtt vagy vágott sebek.

A magyar nemzet testén mind a lőtt, mind a vágott, illetve a lelki sebek ott voltak. 1945. november 4-én egy, a szovjet Vörös Hadsereg csapatai által megszállt ország – ahol a megszállókat a britek, az amerikaiak, a csehszlovákok és a jugoszlávok is képviselték a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban – lakói a magyar történelem addigi legdemokratikusabb választójogi törvénye alapján választhattak nemzetgyűlést. A választást nagy részvétel jellemezte, és a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt jelentős sikerét hozta, a választók több mint 57 százaléka szavazott rá. A demokrácia azonban azonnal csorbát szenvedett. A Szövetséges Ellenőrző

Bizottság szovjet elnökének – Kliment Jefremovics Vorosilov tábornagnak – határozott „ajánlására” koalíciós kormány alakult, amelyben a Magyar Kommunista Párt megszerezte a legfontosabb miniszteri tárcákat. A belügyminisztérium élére a Szovjetunióbéli emigrációból hazatért Nagy Imre került.

Az 1919-es múlttal is rendelkező kommunisták – Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Révai József –, illetve a fiatalabb korosztályokat képviselők, Farkas Mihály, Vas Zoltán, Rajk László, Kádár János és Apró Antal pedig a szovjet támogatást a hátuk mögött tudva készültek a hatalomátvételre. Úgy vélték, a magyar társadalom tagjai nem vágnak másra, mint a kommunista Magyarország felépítésére. Akik pedig – legalábbis szerintük – másként vélekednek, azok a nép, a demokrácia, a Szovjetunió ellenségei, fasiszták, burzsoák, népnyúzó.

Számukra a cél szentesítette az eszközt. Az eszköz pedig a politikai rendőrség – ÁVO –, a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztály és természetesen a PÁRT volt, csupa nagybetűvel. Az utóbbi megkerülhetlenné vált. Természetesen nem kevesen voltak, akik felismerték a szándékot, a kérdés azonban az volt: lehet-e ellene tenni? Voltak, akik megpróbálták. Közéjük tartozott a negyvenedik életévét még be nem töltött Kovács Béla, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt főtitkára, nemzetgyűlési képviselő, korábban rövid ideig belügyminisztériumi politikai államtitkár, majd a Tildy Zoltán vezette kormányban földművelésügyi miniszter. Őt – ahogy 1947 elejéig már sokakat – ki kellett iktatni a magyar politikai életből. Erre kevés volt a törvényes lehetőség. Egy szuverenitásában erősen korlátozott, idegen hatalom katonai alakulatai által megszállt országban azonban minden megtörténhet, ha a megszállók úgy akarják.

1947. február 25-én a szovjet katonai hatóságok „úgy akarták”. Kovács Bélát letartóztatták, és ezzel üzentek is mind-

azoknak, akik másként vélekedtek Magyarország jövőjéről. Az utóbbiak nem kevesen voltak, de kevesen maradtak. Kovács Béla letartóztatását követően egyértelművé vált, hogy a jövő útja nem a demokrácia irányába vezet. Magyarország – akkor már és még Magyar Köztársaság – a Szovjetunió érdekszférájába került, immáron véglegesen. A Teheránban megkezdődött folyamat Jaltán keresztül vezetett Potsdamig, és a nagy osztozkodásban Magyarország a meghúzott vonalról keletre került. S amely országok a vonalról keletre kerültek, azok a szabadságról csak álmodozhattak közel fél évszázadig. Ezen fél évszázad alatt sok százezren váltak földönfutóvá, járták meg az internálótáborokat, s tűntek el a Szovjetunió táborvilágában.

Akik megismerték azt a világot, nem lettek a kommunista eszmék terjesztői. Némán és lehorgasztott fejjel jártak-keltek és némaságot fogadva éltek mindennapjaikat. Aki mégis fel-emelte a szavát, megismerhette a kommunista valóságot, és az nem az volt, amiről a szemináriumokon az oda kényszerítetteknek beszéltek. A szabadság, a tisztesség, a jólét csak szólam maradt, illetve nagyon kevesek kiváltsága lett. A kiváltságosok pedig úgy vélték, mindaz nekik meg- vagy kijár, hiszen a népért tűzön-vízen át cselekedtek. A magyar nép azonban nem mindig látta ezt és úgy, ahogy elvárták tőle.

Amikor eljött a pillanat, a megtört gerincek kiegyenesedtek, a lehorgasztott fejek felemelkedtek és példát mutattak a világnak a szabadságvágyból. 1956 egykoron és ma is megkerülhetetlen. Egy nép ismét nemzeté vált és magára hagyatottan is kiállt és fegyvert fogott a vágyott szabadságért. Amikor közel három és fél évtized után a remélt szabadság elérhetővé vált, érezhettük csak igazán, hogy mit is jelent az, amikor nem mások döntenek rólunk, hanem mi, és döntéseink minden következményét nekünk kell viselnünk.

Azok, akik egykoron vállalták a döntésüket és nemet mondtak a kommunista eszmére és gyakorlatra, példaképeink kell, hogy legyenek. Azok, akiket nem lehetett megfélemlíteni, akik a független Magyarországot éltették a bitófák alatt, akik vállalták a megveretést, megaláztatást és büszkén vallották meg a magyarságukat, az eleink voltak. Emlékezzünk rájuk és hajtsunk fejet előttük egy szabad ország öntudatos polgárai-ként, még akkor is, ha a világ dolgairól másként is vélekedünk, mert a hazáról csak egyféleképp lehet: tisztelettel és féltő szeretettel, hogy megmaradjon nekünk, valamennyiünknek.

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 2023. február 25. 12.

Hatvanöt esztendővel '56 után

A XX. századi magyar történelem egyik legkiemelkedőbb történése, amely ha meg nem is rengette a világot, pontosabban a kommunista világot, de rámutatott arra, hogy a szabadság iránti vágy, a nemzetben gondolkodás és az összefogás csodákra lehet képes. A csoda tizenhárom napig tartott, és emléke napjainkban is él és kell, hogy éljen a jövőben is. Mert mi is történt 1956-ban, pontosabban 1956. október 23-án és az azt követő napokban, hetekben?

Egy elnyomott, rákényszerített kommunista rendszerben élő nép nemzetté vált. Felemelte fejét, és a maga választotta utat szeretne volna járni, azt az utat, amely a valamivel több, mint tízesztendős tévút helyett az igazi lehetett volna. Ezért vonultak százezrek utcára Budapesten 1956. október 23-án, és ezért ragadtak fegyvert sok ezren szerte az országban, hogy kikényszerítsék a regnáló hatalom menesztését és az ország megvédését a megszállóktól. Ugyanis a szovjet katonai alakulatok mindennemű nemzetközi szerződés nélkül állomásoztak Magyarországon és voltak a Magyar Népköztársaság és a Magyar Dolgozók Pártja biztos támaszai.

Ahhoz, hogy a kiépülő/kiépült (?) kommunista rendszer létezzen, pártolókra/támogatókra volt szükség. A Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság ezt a támogatást megadta. Tehette, hiszen Teherán (1943), Jalta (1945) majd Potsdam (1945) – a három nagyhatalom megállapodásainak színhelyei – bizto-

sították számára a kelet- és közép-európai országokban a „befolyást”. Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia a hitleri Németország legyőzésében vállalt hatalmas szovjet véraldozatokért befolyási övezetekkel „fizetett”.

Ezt nem sokan tudták így akkor, és remélték, hogy a világ előbb-utóbb változik. A világ azonban ebben a tekintetben nem változott. A magyar népfelkelés – mert úgy vélem, azzá vált a békésnek indult felvonulás/tüntetés –, majd a már forradalmi változásokat követelők csak biztató szavakat, az Egyesült Nemzetek Szervezetében történő felszólalásokat és üzeneteket kaptak. Sorsuk alakítását maguknak kellett a kezükbe venniük.

Mit is akartak? Független, demokratikus, polgári Magyarországot, jöllehet az 1956. október 23-án közreadott 14, illetve 16 pontban még „csak” a szocialista/kommunista rendszer megreformálásáról volt igazán szó. Demokratizálni a Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek megválasztását. Nagy Imrét a Minisztertanács elnökének. Március 15-ét nemzeti ünnepé tenni... de volt valami, ami előremutatott, és azzal a magyar társadalom szinte valamennyi tagja egyetértett: a szovjet csapatok kivonása Magyarországról. Ez a következő napokban, szóban és írásban, tüntetéseken/felvonulásokon ekként fogalmazódott meg: „Ruszkik, haza!”

Azokat azonban nem hívta a haza, és nem hívta őket haza a Szovjetunió Kommunista Pártja. Harcoltak a szovjet csapatok. Harcoltak azok ellen, akiknek egykoron a „szabadságot vitték el” és váltak a propaganda alapján „felszabadítókká”, miközben Magyarország lakóinak többsége megszállóknak és hivatalosan „megszabadítóknak” – az elvett értékek és a többi okán – nevezte azokat.

Ezek ellen a felszabadítók/megszabadítók ellen léptek fel a fegyveres harcok résztvevői, akik akkor és ma is csak „pesti

srácoknak” nevezettek és nevezetnek. Tizen- és huszonéves fiatalok, ipari tanulók. Mellettük egyetemi hallgatók, kétkezi munkások, férfiak és nők. Egy cél vezérelte őket: tenni a Hazáért. A Hazáért, így nagybetűvel, mert a Haza szónak ismét értelme és becsülete lett.

A felkelők, szabadságharcosok – a nyugati világban többnyire így nevezték őket – következetessége meghozta az eredményt. Az 1956. október 28-a után megindult változások eredményt keltettek. Addigra már a Minisztertanács elnöke Nagy Imre volt, aki ugyan a Magyar Dolgozók Pártja és a Szovjetunió Kommunista Pártja vezetőinek döntése alapján került eme tisztségbe, de ő, aki elfogadható volt a magyarok többsége számára is.

Kezdeti tétoválása, az események ellenforradalomnak történő megnevezése után a forradalom és szabadságharc emblemikus személye lett, jóllehet – én így látom – nem ő és kommunista társai határozták meg a történeteket és irányokat, hanem inkább követték, és magukévá tették a követeléseket. Ezért is nehéz megfogalmazni, hogy kié is volt ’56. Magam úgy vélem, a magyaroké, akik vállaltak valami olyasmit, amit addig senki sem – vagy aki igen, az csak részben –, megpróbálni kitörni egy megalázott helyzetből, és megmutatni, hogy lehetne másként is élni és dolgozni.

Ez volt az, aminek üzenetértéke van hatvanöt esztendő után is: a nemzetnek jogában áll megválasztani államformáját, társadalmi berendezését, megtartania szuverenitását és elvárni a tiszteletet másoktól maga iránt, ahogy ő is megadja azt más népeknek, nemzeteknek. Ha ez így lesz és így marad, akkor volt értelme ’56-nak is és a megannyi önállóságért, szabadságért, demokratikus államberendezkedésért folytatott küzdelemnek.

Ezen küzdelmekben/harcokban méltó helye kell, hogy legyen Magyarország 1956-jának, amely reménytelenségében is

reményt adott a bizakodóknak, és mintegy harmincöt esztendő eltelte után a legfontosabb követelése – „Ruszkik, haza!” – is megvalósult: a Magyarországon „ideiglenesen állomásozó” szovjet csapatok 1991-ben elhagyták hazánk területét, és Magyarország önálló, független állammá vált.

A nemzet sorsának alakítását a kezébe vette. Hogy az milyen lesz, már csak rajtunk és utódainkon múlik. Tegyük érte közösen!

A Bázeli Kulturális Magyar Találkozó és a Bázeli Magyar Protestáns Gyülekezet 2021. október 23-ai bázeli megemlékezésén elmondott ünnepi beszéd rövidített, szerkesztett változata. Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2021. november 13. 12.

'56-ról egy '55-ös szemével

A világon sokak számára 1956 nem több mint egy évszám. Nekünk, magyaroknak – éljünk akár idehaza vagy bárhol a nagyvilágban – többet jelent. Egy fogalmat, egy napjainkig ható, boldog pillanatokat (is) hozó esztendő, amikor szinte mindenki azt hitte ebben az országban, hogy eljött végre a várva várt szabadság és egy olyan ország épülhet, amelyet mi, pontosabban az eleink elképzelték.

Ezek az elképzélések napok alatt egygyé forrasztották azokat is, akik sok mindenben nem értettek egyet, de valami mindannyiuknak fontos volt. A szabadság és a béke.

Egy európai kis ország, a szétszakított magyar nemzet XX. századi történelmének soha nem feledhető szabadságküzdelme kezdődött el 1956. október 23-án Budapesten és szerte az országban. Vidéki nagyvárosok és kisebb települések polgárai – e szó szinte szitokszónak számított akkoriban, mert az „igazi” az elvtárs volt és amolyan elfogadottá lett a szak-társ, kartárs, sporttárs... – tettek hitet a változás/változtatás kívánsága mellett. Úgy vélték, nem kellene általánossá válnia a rabtárs megszólításnak, mert a magyarság tagjainak többsége úgy gondolta, 1945 után – a pillanatra felvillanó remény helyett – eljött a sötétség, s tort ülhetett a gonosz.

1956. Négy szám egymás mögött, s számunkra mégis minden benne van! 1956 októberének vége, novemberének eleje a legnemesebb szabadságeszmény remélt megvalósulásának

ideje volt. Egy kommunista diktatúrába kényszerített ország népének szembefordulása a hatalmon lévőkkel és az idegen megszállókkal. Eljött a meghajlított gerinc kiegyenesedésének ideje, a népből ismét nemzetté válás időszaka. Titkolt érzelmek, tiltott gondolatok, őszinte megnyilvánulások...

Sokan és sokféleképp emlékeznek és emlékeztetnek napjainkban is '56-ra. Sokan és sokféleképp minősítik a történeket. Vannak, akiknek népfelkelés, másoknak forradalom, míg megint másoknak szabadságharc. Szabadságharc, mint amilyen 1848–1849-ben volt. Úgy vélem, mind a három meghatározás helyes. Egy olyan háromlépcsős történet, amely a világ közvéleményének a figyelmét – sajnos csak kis időre – egy kis európai nemzetre irányította. Arra a nemzetre, amely önerejéből próbálta meg lerázni magáról a mások néma asszisztálása mellett rárakott rabbilincset. A felé a nemzet felé fordult rövid időre a világ népeinek figyelme, amely nemzetnek tagjai nem mérlegeltek akkor, amikor lehetőségét látták annak, hogy élhet(né)nek másként, szabadon is.

1956 őszén sok ezren, majd sok tíz- és százezren kiáltották hangosan: „Ruszkik, haza!” Ez volt a mindenki számára elfogadható közös nevező. 1956. október-novemberének fergetegetes forгатagában ez volt egyetlen olyan kívánság/követelés, amivel szinte mindenki egyetértett Magyarországon. Parasztok, munkások. Diákok, katonák. Bolti eladók, postások, vasutasok, tanárok... S hogy képes-e egy ilyen „kívánság” ismét nemzetté kovácsolni egy meghajlított gerincű népet? Úgy vélem, igen.

Látva, olvasva a népfelkelés, forradalom és szabadságharc egykori résztvevőinek emlékezéseit, kézbe véve a különböző kötetbe összegyűjtött írásokat, meghallgatva a személyes emlékezéseket, átérezve a különböző napi- és hetilapokban, folyóiratokban közreadott interjúkban megfogalmazott gondolata-

tokat, fejet hajtván és gyertyát gyújtva a kivégzettek sírjainál, elmondhatjuk: él '56 emléke.

S hogy meddig és miként? Ez az igazi, a valós kérdés. Megértjük-e és képesek vagyunk-e, leszünk-e továbbadni mindazt, amit eleink ránk örökítettek egy tiszta, hiteles, sokszínű forradalom, szabadságharc történetéből? Mert '56 szellemiségének kell továbbélnie!

Ahhoz, hogy erőt méríthessünk az elkövetkező esztendőök nehézségei leküzdésére, kell hogy legyenek múltbéli fogódzkodóink. A legközelebbi ilyen fogódzó a hatvanhat esztendővel ezelőtti magyar feltámadás, 1956 népfelkelése, forradalma és szabadságharca. Ha már csak kevesen is, de még itt vannak közöttünk azok, akik megélték és átélték a felemelő napokat, és itt vannak velünk lélekben, sokunk szívében azok is, akik életüket adták a magyar szabadságért, egy reménybeli demokratikus Magyarorszáért. Itt vannak velünk a sokszor kigúnyolt, lenézett „pesti srácok”, a vitáik ellenére is az ellenségnek ugyanazt tekintő szabadságharcosok – Corvin köziek, Tűzoltó utcaiak, Széna tériek, Baross tériek, a „mecseki láthatatlanok”, Dunapentele harcosai... –, a kommunista múltjukkal szembe forduló, a hétköznapi hősei, vasutasok, postások, tűzoltók... a sort hosszan illene és kellene folytatni.

Mintegy három és fél évtized szükségeltett ahhoz, hogy 1956 ismét csillag lehessen; utat/irányt mutató és példát adó. A kérdés most már csak az: akarjuk-e, szeretnénk-e, képesek vagyunk-e az egykoron kijelölt irányt és példát követni? A akarjuk-e, hogy egy európai kis nemzet megmaradjon, s például szolgálhasson másoknak? Kívánjuk-e, hogy legyen büszke a múltjára, akkor is, ha tudjuk, évezredek történelmében voltak olyan időszakok és történések is, amelyek nem tartoznak a magyar nemzet virtuális történelemtankönyvének fényes lapjaira, de a múltunkból azok sem kitagadhatók.

Egy magára valamit is adó nemzet vállalja történelmének minden részletét, és legyen különösen büszke arra, amikor magára hagyatva, másoknak csak szerény erkölcsi támogatását bírva, képes volt olyan tettekre, amiért a világtörténelemben is be kell(ene) írni a nevét, csupa nagybetűvel!

1956 ilyen nagybetűs történet. S hogy az is maradjon, sokat kell még tennünk. Emlékezni kell hőseinkre, emlékeztetni kell magunkat és másokat a történetekre, meg kell őrizni szellemiségét és tovább kell adni az összefogást sugalló üzenetét! Ha ezt tesszük, akkor helyesen cselekszünk.

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 2022. október 22. 11.

Második Trianon?

75 esztendeje történt... amikor a magyar állam képviselői, 1947. február 10-én aláírták a győztes hatalmak – nagyok és kisebbek – képviselőivel Párizsban a második világháborút Magyarország számára lezáró békeszerződést. Azt a szerződést, amely gyakorlatilag megismételte az 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon-palotában aláírt békeszerződést. Utóbbit a legtöbbször csak diktátumnak nevezzük. A párizsi szerződéssel kapcsolatban azonban ez a legritkább esetben hangzik el.

Feltehetjük a kérdést: vajon miért nem? A válasz lehetne kellően rövid – legalábbis az én véleményem szerint: Párizsban meghallgatták a magyar béke delegációt, lehetett érvelni, próbálkozni és reménykedni. S volt-e reális alapja a reménykedésnek? A történetek ismeretében azt mondhatjuk, hogy igazán nem. A háborúból tervezett magyar kiválási/kilépési kísérlet 1944. október 15–16-án látványosan elbukott. A németek támogatásával a hatalmat megszerző Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom koalíciós társaival együtt a végsőig való kitartást hirdette meg, és tett meg ezért mindent, miközben a kilépést/kiválást támogató politikusok és katonák többsége partvonalon kívülre – pontosabban internáló és/vagy koncentrációs táborokba – került.

A szomszédos országok – amelyek létüket, illetve területük jelentős megnövekedését az első világháborút lezáró Párizs

környéki békének köszönhetőek – megelőzték Magyarországot a Németország oldaláról való leválásban.

Románia 1944 augusztusában ügyesen „oldalt váltott”, Szlovákiáról elhitették a győztesekkel, hogy mint az egykori Csehszlovákia része a Hitler-ellenes koalíció bizalmára érdemes és a volt Jugoszláv Királyság romjain létrejött államokkal szemben az igazi Jugoszláviát a Joszif Broz Tito vezette partizánmozgalom és népi kormány képviseli.

Magyarország magára maradt. Támogatói, pártfogói a győztesek körében nem akadtak. Szakértői szinten fel-felmerült egy Magyarország számára a korábbinál valamivel kedvezőbb területi rendezés, de azt döntéshozói szinten gyakorlatilag azonnal elvetették. A magyar remények Romániával szemben válhattak volna valamilyen szinten sikerré, amire az alapot a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény azon kitétele adta meg, miszerint Erdély vagy annak nagyobb része illeti meg Romániát. Ez egyébként azt is magában foglalta, hogy Románia kérdésében is a Szovjetunióknak lesz/van/volt döntő szava.

Sztálin nem kívánt engedményeket tenni. A végső remény – mintegy háromezer négyzetkilométernyi terület Magyarországnak ítélese – is elszállt. Magyarország képviselői aláírták a békeszerződést, és a magyar Nemzetgyűlés azt 1947. július 16-án fogadta el *1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában* címmel. A törvény 1947. szeptember 15-én lépett hatályba, amikor is az azt aláíró valamennyi állam törvényhozása ratifikálta. Ezzel Magyarország számára a második világháború lezárult. Helyzete, sorsa megpecsételődött.

A döntés azonban – úgy vélem – nem Párizsban született meg. Magyarország és Európa keleti felének, középső területeinek a sorsa már korábban eldőlt. Teherán–Jalta–Potsdam.

Három – de ténylegesen csak két – nagyhatalom megállapodott abban, hogy milyen is lesz a világ térképe a háború győzedelmes befejezése után. Ki-ki a maga érdeke szerint próbálta meggyőzni a másikat, de a legerősebb fél Sztálin volt.

Roosevelt és Churchill érdemben csak statisztált. Utóbbi még próbált egyezkedni Sztálinnal 1944 őszén Moszkvában, de a sokat emlegetett szalvétadarab (?), papírfecni (?) valóban fecni maradt. A rajta szereplő százalékok eltűntek a béketárgyalások heteiben, hónapjaiban. Kelet- és Közép-Európa országainak sorsa megpecsételődött. Voltak olyan államok, amelyek kaptak bizonyos kárpótlást az elveszett területeikért – például Lengyelország –, voltak, amelyek egy kicsit gyarapodtak – Jugoszlávia –, míg mások veszítettek – Románia, Csehszlovákia, Magyarország – és volt olyan állam, Bulgária, amely korábbi területi nyereségéről nem kellett, hogy lemondjon.

Németország mellett a „vesztesek vesztese” Magyarország lett. Megkapta a második Trianont. Azt a második Trianont, amelyről kevesebbet szóltak és írtak, és amely oly „természetessé” vált az idők folyamán. Ezzel kapcsolatban senki nem fogalmazta meg, hogy nem kell mindig beszélni róla, de gondolni kell rá.

A döntések, mint a történelemben szinte mindig, a győztesek privilégiuma volt. A győztesek pedig általában egyetlen érdeket tartottak/tartanak szem előtt – a magukét. Általában nem vesznek példát a múltból, és nem gondolják meg azt, hogy a veszteseknek is lehet igazsága, és minden béke addig állt fenn és meg a történelem folyamán, ameddig az azt aláíró felek között az erőviszonyok meg nem változtak. A változások pedig többnyire háborúkat eredményeztek, majd újabb békekötéseket – sajnos a tanulságok levonása nélkül.

A második világháború utáni békeszerződések napjainkban is hatályosak. Számos aláíró fél helyzetében jelentős változás

állt be – országhatárok módosultak, országok estek szét és jöttek létre újak, nagyhatalommá vált az egykori Németország –, amellyel a mai napig nem kötött senki békét –, egy viszont változatlan maradt: a Magyarországgal aláírt békeszerződés, legalábbis a területi kérdéseket tekintve, mert a szerződés számos pontját már az 1950-es években „áthágta” Magyarország, és azt senki nem vetette a szemére. Igaz, a legfontosabb tény, a területi kérdés nem változott.

Magyarország megszállt ország maradt, amely állapot alapvetően 1991 nyaráig állt fenn, amikor is a Magyarországon állomásozó utolsó szovjet katonai alakulatok elhagyták az országot, és a Párizsban megálmodott független, demokratikus Magyarország valóban létrejöhett. Igaz, létrejöttére csaknem négy és fél évtizedet kellett várni.

Megjelent: *Magyar Hírlap*, 2022. február 10. 7.

Katonák egymás közt – egykoron

Érzékenység, érzékenyítés – olvastam az előadásra felkéréskor kapott levélben. Az előbbit értettem, az utóbbit nem. Rájöttem, hogy ez valami „új módi”, amivel meg kell(ene) ismerkednünk. Elkezdtem nyomozni, és kiderült, hogy valami olyasfélélt jelent az „érzékenyítés”, amit régen talán úgy fogalmaztak meg, hogy fogadjuk el, ha valaki más, mint mi, és ezért ne nehezteljünk rá. Nem kizárt, hogy ez a néhány mondat – vagy inkább szó – csak valami felületes dolognak tűnik, de szülőfalumban, Törökkoppányban ilyen kifejezésekkel nem találkoztam egykor, és később sem ez állt az érdeklődésem középpontjában. De akkor mi is áll(t) akkor ott? A katonák és a hadtörténelem. Ott meg mit lehetne mondani vagy írni az érzékenység és érzékenyítés témában?

(Had)történelmi mivoltom okán először is a közelmúlt jutott az eszembe: 1974. szeptember 8. – 1975. július 31. 4228 Hódmezővásárhely, Magyar Néphadsereg. Bevonuláskor rendfokozat nélküli honvéd – katonai szaknyelven „kopasz” –, leszereléskor tartalékos törzsőrmester adta a minősítesem.

Mi ugyan érzékenyek voltunk a bevonuláskor sok mindenre, de hiába. Nem érzékenyíthettük a tiszteseket, tiszthelyetteseket, tiszteket, akiket nem érdekelt a mi érzékenységünk. Ők ott és akkor embert/katonát/hazafit (?) akartak faragni belőlünk, mert ezt kívánta meg a hon érdeke. Ezt a magunkfajta tizenévesek nem mindig értették meg, nehezen fogtuk fel, hogy

jó szándékú észrevételeink miért is nem találnak soha meghallgatásra: szeretnénk ledőlni az ágyra, engedély kérése nélkül belépni a hálókörletbe, olvasni, takarodó után a riadólámpa fényénél beszélgetni stb.

Viszonylag gyorsan rájöttünk, hogy ezek csak amolyan cívil álmok és a világ itt más. E másféle világot kellett megszokni, megérteni és elfogadni. Természetesen ellenvetéseket lehetett tenni, de nem volt érdemes. Laktanyafofogság, fogda, külső hadtáp – ott a mosogatás, moslékhordás – és a sor hosszan lenne sorolható.

Ugyanakkor ezek a hónapok – összesen szűk tizenegy – sok mindent adtak is, legalábbis nekem: máig tartó barátságokat, odafigyelést másokra, pontosságot és bizonyos fegyelmet. Természetesen ez nem nevezhető általánosnak. Volt aki „megszabadulván” a katonaelettől azonnal mindent az ellenkezőjére fordított, ami ott elvárt és betartandó volt. Éljen a slamposság, a sajátos rend – értsd: rendetlenség legyen körülöttem –, ne érkezzem időben a megbeszélt találkozásra, és egy kicsit bosszantsam a szerkesztőt, ha a végső kézirat-leadási határidő előtt egy-két órával még kérek néhány napot a szöveg „simogatására”.

Közben visszagondolva a több mint négy évtizeddel ezelőtti hónapokra, próbáltam felidézni, miről is beszélgettek a katonák – azaz mi – egymás közt. Sok mindentről, és ez a családi indíttatás, érdeklődés, az addigi élettapasztalat kérdése volt. Egy valami viszont – a többségünk esetében – biztos téma volt: a NŐ(K). Ki és miként élte át – ha már átélte, megélte – az első testi szerelmet. Álmodozott vagy már az újabb együttlét foglalkoztatta, amely a bezártság okán igencsak váratott magára. Mindenki érdeklődéssel figyelte, kihez ki jön látogatóba. Kedves, barátnő, osztálytárs – természetesen a családtagokon kívül. Vágyakozó tekintetek és álmodozás. No, nem a másik

partnere/társa/barátnője/kedvese után, hanem a vonzó – vagy csak annak látott – ismeretlenek iránt. Kiképzési szünetekben, tízóraizás közben is – a Magyar Néphadseregben volt ilyen! – előjöttek ezek a témák. Ahogy „öregedtünk”, a korábban „rettegett” tisztetek is bekapcsolódtak a beszélgetésekbe, és vagy büszkélkedtek, vagy csendben hallgattak, mert a civil életben lehet, hogy még nekik sem... de annak bevallása rombolhatta volna az örvezető, a tizedes és a szakaszvezető elvtárs tekintélyét.

Ez volt a közelmúlt, amit megéltem/átéltem és megéltünk/átéltünk olyan sokan. De vajon miről beszélgettek egymás között a katonák jóval korábban, a háborúk idején a lövészárkokban, a kórházakban, a háterszágban és a hadifogságban?

Talán nem lesz meglepő, hogy szinte ugyanezekről a témákról. Számos emlékezést, naplót elolvasva, nem kevés, a második világháború harcait túlélte katonával – tábornokkal, törzstiszttel, főtiszttel, tiszthelyettessel, tisztessel, honvéddel és munkaszolgálatossal – beszélgetve, levelezve kiderült, hogy a háború hétköznapijainak során a téma szinte mindig azonos: család, munka, étkezés és a nők...

A témák sorrendje általában az adott helyzettől függően változott. A család szinte mindig az első helyen állt. A hadifogságban az étkezés – már csak az állandó éhezés, éhségérzet okán is – többnyire az előkelő második helyre lépett elő. A nők pedig egyre hátrébb szorultak, kinek volt kedve, ereje ott a nőkről beszélni, álmodozni...

Az étkezés azonban, ami nem egy esetben a főzést is jelentette – mármint gondolatban, illetve szóban –, mindenki számára fontos volt. Hosszú idő óta nem élvezett ízek, falatok, hozzá a némi itóka – pálinka, bor, sör – hiánya sajátos dolgokat is teremtett. Egy időse barátom – volt vezérkari őrnagy, barátságunk idején már ablakmosó, bordó mackóban, műanyag-szatyorban a felszereléssel – mesélte a Margit körüti honvéd

fogházban töltött emlékeit felidézve, hogy miként is főztek. Minden nap más és más ételt. Ez természetesen az ételnek és elkészítésének az „elmesélését” jelentette, óriási vitákat váltva ki, mert ahány ház, annyi szokás. Kell-e annyi pirospaprika a pörköltbe, hogyan készül a töltött káposzta, a gulyásleves vagy a babgulyás...

Egy alkalommal – a később halálra ítélt és kivégzett – rabtársuk készítette az ételt. Vörösboros marhapörköltet tarhonyával. Varga Laci bácsi – ő volt a „főző” – olyan izesen, meggyőzően „főzött”, hogy az egyik rabtársuk az étel elkészülte után Laci bácsihoz fordult, és csak annyit kért, hogy: „Laci bácsi, nem mesélnél hozzá egy kis savanyúságot is?!”

A család természetesen mégis mindent megelőzött, főleg a házas férfiak esetében. Előkerültek a féltve őrzött fényképek, a tábori lapok és levelek. A bennük foglaltakat nem egy esetben meg is osztották egymással. Mi történt otthon? Ha nincs férfikéz, ki végzi el a munkát, besegítenek-e a rokonok a vetésbe, aratásba, disznóvágásba, hogyan kell kezelni a szüretelés után a mustot, majd a bort...

Természetesen az idő múlásával a harctéren lévők és az otthon maradt feleségek között azért csak megjelent a „női téma”. Hogy miért olyan ritkán jön csak levél a férjtől? Biztosan az oroszországi bárisnyák elvonják a figyelmét, azokról az a hír járja...

A hónapok óta a harctéren lévő férj, vőlegény pedig arról fantáziált – főleg, ha a bajtársai különböző kalandjait adták elő –, hogy vajon kitart-e, hűséges-e a párja. A legtöbb esetben – nem kevés egykori tábori levelezőlapot, levelet olvasva – a „párom” kifejezés jelent meg az ide és oda is írt levelekben, természetesen a „kedves” jelzővel.

A nő, mint téma, természetesen a katonasorsot érintő irodalmi művekben is megjelenik. A háborús regényekben szinte

mindig. Erich Maria Remarque *Nyugaton a helyzet változatlan* című kitűnő művében a katonák arról is beszélgetnek, hogy kinek milyen a felesége, a kedvese. Miképpen néznek ki, milyen is az igazi nő? Amikor az egyik katona a feleségéről beszél, őt írja le, egy másik közbeszól, emlékezetem szerint valahogy így: „Az nő? Az én feleségemnek olyan fara van, mint a söröslónak!”

Az egymás közötti beszélgetések során egy téma viszont – legalábbis az ismereteim szerint – sohasem került elő. Egy olyan téma, ami az utóbbi néhány esztendő során szinte a mindennapok részévé vált: a „másság” kérdésköre. Hogy ez a kifejezés pontosan mit takar, azt nem tudom, de próbálom megérteni. Magam még ott akadtam el, mindannyian mások, másfélék vagyunk – és ez természetes. Ennek a kiemelt hangoztatása számomra teljesen felesleges, bár vannak, akik úgy vélik, ez a legfontosabb. Lassan rá kellett jönnöm arra, hogy ez a „másság” alapvetően azokra vonatkozik, akik szexuális életüket másként élik meg, mint amit a többség természetesnek vesz. Eszembe jutott, hogy évekkkel ezelőtt, a korabeli katonai iratokat forgatva, a kezembe került egy sok száz nevet tartalmazó névsor (összeállítás), amelyben a homoszexuális férfiakat írták össze. Név, születési adatok, foglalkozás, lakcím...

Az egykori magyar királyi Honvédséghez kapcsolódóan nem találtam olyan rendelkezést, amely a homoszexuális férfiak katonai szolgálatára vonatkozóan bármit is előírt volna. 1942-ben azonban mégis foglalkoztak a kérdéssel. Az Államvédelmi Központ – amely a Belügyminisztériumhoz tartozott és a különböző hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkozó szervek munkáját volt hivatott összehangolni – élt javaslattal, pontosabban kéréssel a Honvédelmi Minisztériumhoz, a „Homoszexuális egyének munkaszolgálatra való bevonultatása tárgyá”-ban. A Honvédelmi Minisztériumban az 1942. novem-

ber 7-én, illetve 11-én érkezett kéréssel kapcsolatban elindult a véleményezés, és a válasz megfogalmazása előtt a következőképp foglalták össze a Honvédelmi Minisztérium álláspontját: „A B. M. /:Államvédelmi közp.:/ kéri, hogy a Budapest területén tartózkodó és nyilvántartott homoszexuális egyének honvédelmi munkaszolgálatra behívassanak.

Fenti kérelemmel kapcsolatban az 1/b. oszt. álláspontját az alábbiakban adja elő:

Az 1939. II. t.c. 89 §. /1/ bek. szerint a honvédelmi munkánál azokat kell alkalmazni, akik annak elvégzésére már rendes foglalkozásuknál, illetőleg szakképzettségüknél /:mesterségüknél:/ fogva alkalmasak. Általában mindenkit ott és olyan alkalmazásban kell foglalkoztatni, ahol testi és szellemi erejét, képességét a honvédelem érdekében a legjobban lehet értékesíteni.

Amint a fentiekből is megállapítható, érintetteknek honvédelmi munkaszolgálatra való igénybevételére törvényes mód nincsen.

Az osztály még megfontolás tárgyává tette érintetteknek katonai szolgálatra való igénybe vételét is, ezek szerint:

Az eddigi rendelkezésekkel a társadalomra káros egyéneket /:fegyenc, internált:/ két csoportra osztottuk u. m.

- a./ nemzethűség szempontjából megbízhatókra,
- b./ megbízhatatlanokra.

Az a./ alattiakat a harcos alakulatokhoz osztottuk be, míg a b./ alattiakat a klgs. mu. szd-ok felállításánál használtuk fel. A klgs. mu. szd-okba csak azok kerülhetnek, akiket a fegyencnél az ügyészség, az internáltaknál pedig az e tárgyban felállított egyes bizottságok határozata alapján megbízhatatlannak minősítettek.

Az osztály véleménye szerint érintettek nem minősíthetők nemzethűség szempontjából megbízhatatlannak, és így azo-

kat a harcoló alakulatokhoz kellene beosztani, ami semmi esetre sem kívánatos megoldás. Ettől függetlenül a jegyzékben felsoroltakat az alábbi csoportokra kellene osztani:

- a./ zsidók,
- b./ nem zsidók,
- c./ katonák voltak,
- d./ sorozva voltak,
- e./ katonák nem voltak,
- f./ akik koruknál fogva had- és szolgálati kötelezettség alatt nem állanak.

A kategóriákon belül minden csoporttal más és más eljárást kellene követnünk, viszont az erre vonatkozó adatokat a csatolt jegyzék nem tünteti fel.

Végül még rá kell mutatni arra, hogy azok között, akik katonák voltak. Lehetnek, sőt lesznek olyanok, akik rendfokozattal bírnak és kitüntetéssel rendelkeznek.

Mindezeknek előrebocsájtása után az osztály a kérdésnek katonai vonalon való megoldását nem javasolja, és nem tartja kívánatosnak egyrészt azért, mert a kérdés kimondottan rendészeti /:közig.:/ megoldást kíván és azáltal, hogy érintetteket ideiglenesen katonai szolgálatra igénybe vesszük, a degenerált idegzetű egyének jellemének megváltoztatását nem remélhetjük. Másrészt mind nagyobb méreteket öltenek az olyan kérelmek és javaslatok, melyek az ország lakosságának salakját a honvédségnek kínálja fel felhasználásra. Ily eljárás sérti a háborúban résztvevő többi feddhetetlen egyének jó érzését, amikor azt látják, hogy az igénybe vételnek elsősorban büntető jellege van.

Fentiek alapján a kérdést megoldását
Döntésre előterjesztjük.”

A Honvédelmi Minisztérium gyakorlatának megfelelően a javaslat – a különböző szinteket megjárva – a következő dön-

tést eredményezte, melyet rövid levélben hoztak a belügyminiszter tudomására: „Az 1942. évi november 7-én és 11-én kelt 1407/el. n. ávk. 1942. számú nagybecsű átirataira van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy a homoszexuális egyéneket Nagyméltóságod javaslata szerint honvédelmi szolgálatra igénybe venni nem áll módomban.”

A levél megfogalmazása előtt a Honvédelmi Minisztérium I. csoportfőnöksége megerősítette az illetékes I./b. osztály álláspontját, amikor a következő került az iratra: „Mivel a Honvédség nem büntető intézet, igénybe vételüket nem javaslom. Általában fiatalabb korosztályról van szó, azok esetleges igénybe vételük esetén a harcoló csapatokhoz (zsidók a táb. mu. szd.-hoz) volnának beosztandók.”

Ismereteim szerint ezzel a levéllel a jelzett kérdés lezárult, és a továbbiakban a katonák egymás között erről legfeljebb magánbeszélgetéseikben ejtettek szót.¹

Megjelent: *Somogy*, 2022/4. 29–33.

¹ A rövidítések feloldása: ávk. – Államvédelmi Központ, B. M. – Belügyminisztérium, bek. – bekezdés, eln. – elnöki, klgs. – különleges, mu. – munkás/munkaszolgálatos, szd. – század, t. c. – törvénycikk, táb. – tábori.

Olvasási élmény útravalóul

Vicuska, Gergő, Cecey uram, Mekksey, Dobó, Török Bálint, Hegedűs hadnagy, Sárközi, Jumurdzsák... és a sort hosszan lehetne folytatni. Meghatározó olvasásélmény szereplői a gyermekkorból. Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*. Nem emlékszem már pontosan, hány éves is lehettem. Talán kilenc-tíz, amikor a Törökkoppányi Községi Könyvtárból kikölcsönöztem a könyvet.

Az egykoron malomtulajdonos – de a Rákosi rendszerben gyakorlatilag minden tulajdonától megfosztott – Fridrich (emlékezetem szerint nem Friedrich) Győző bácsi, olvasást és könyveket szerető „könyvtáros” adta a kezembe a könyvet. Elég gyorsan „kiolvastam”. A mai napig meghatározó élmény lett a számomra, hiszen olyan világba vezetett vissza, amely közel állt a gyermeki lelkemhez. Törökkoppány – szülőfalum – öregektől hallott és minden bizonnyal erősen kiszínezett történetei elevenedtek meg a könyv lapjain.

S miért fontos mindez még napjainkban is számomra? Mert úgy vélem, valahol abban a faluban és Gárdonyi Géza eme könyvében kell keresnem a saját foglalkozásom/szakmám/hivatásom választásának az eredetét.

Azt mondják, az ember olvasásélményei sokszor és sokban befolyásolják a jövőjét. Nem tudom, hogy ez teljesen helytálló vélekedés-e, de rám nézve úgy vélem, igaz. Regényes történelem – nem egy rádióműsor címét elorozva írom e sorokat –

volt a számomra a falu múltja és valahogy a hallott történetek köszöntek vissza Gárdonyi könyvének oldalairól. Nem tettem le a könyvet a kezemből. (Természetesen ez így nem egészen igaz, hiszen közben iskola, otthoni tanulás, ház körüli munkában segédkezés, ministrálás reggelente és vasárnap...) Gyorsan kiolvastam – amint arra már utaltam – és ismét és ismét.

Szomorkodtam, hogy nem sikerült kiszabadítani Török Bálintot, de bizakodtam. Valahogy a könyv lapjairól is a bizakodás sugárzott, hiszen a végére kiderült, hogy sikerrel járt egy maroknyi lelkes, odaadó hazafi vállalkozása: megvédték Eger várát. De mennyi minden történt addig! Fosztogató oszmán akandzsik. Talizmánját elveszített egykori janicsár, Dózsa György parasztháborújában, illetve annak következtében rokanttá vált „kisnemes”. Egy területének nagy részét elvesztő, oszmán-török hódolttá vált ország története elevenedett meg előttem, és úgy vélem a korosztályomhoz tartozók nagy többsége számára szintén olvasásélményt jelentett Gárdonyi eme könyve (is). S talán helytállónak is tekinthetem azon véleményemet, hogy nagyon sokan a könyvből megismert világot vélik az oszmán-török hódoltság valóságának.

Nem végeztem felmérést természetesen erről a dologról, de ha valamikor – nem szakmai körökben – elő-előkerült a XVI–XVII. századi Magyarország helyzete, történelme, a beszélgetések során a Gárdonyi megrajzolta kép elevenedett meg.

A kép természetesen idealizált, de részleteiben mégis hihető. Nem is igazán a valóság a lényeg a regényben, hanem sokkal inkább a múlt eseményeire való figyelemfelhívás. A figyelemfelhívás pedig párosul azon erényeknek a bemutatásával, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valaki, valakik, avagy valamennyien méltó módon viszonyuljunk eleink cselekedeteihez.

Mert mit is üzent számomra Gárdonyi Géza az *Egri csillagokkal*? Fontos a barátság, a tisztesség, a hazaszeretet, az

áldozatvállalás, az összefogás és a hazugság elutasítása, az áruló/átálló kivetése a közösségből és az önbecsülés. Nem vagyunk alábbvalók másoknál, és ha kell, emberként viselkedünk azokban a pillanatokban is, amikor ez nem is olyan könnyű.

Amikor azon gondolkodtam, vajon melyik olvasásélményemet osszam meg az érdeklődőkkel és vajon lehet-e írni ma már kevésbé olvasott, a magyar múlttal foglalkozó könyvről vagy könyvekről, akkor azt gondoltam, lehet és kell is. S miért? Mert történészként úgy vélem, egy nemzet tagjainak fontos ismerniük a nemzet, az ország múltját és annak minden elemével együtt vállalni kell is azt. Lehet, hogy tévedek, de úgy látom, ez napjainkban nem igazán „divatos dolog” nálunk. Sokkal fontosabbak – egyeseknek – a külhoni példák, más népek és országok történetének az ismerete, mint a miénk, amely a sajátunk.

Sok irodalmi alkotás van, amelyet jó lenne valamennyiünknek ismerni – természetesen magam is számos hiányosságommal szembesülök –, de ez nyilván nem egyszerű. S lehet-e ezen változtatni? Nem tudom. Mindenki saját ízlése, az őt befolyásoló tényezők okán választ írókat, költőket, műveket, példaképeket. A példaképek azonban minden esetben rendelkezhetnek azokkal a tulajdonságokkal, amelyek az *Egri csillagok* főszereplőinél is megjelennek. Fentebb már utaltam ezekre, és csak ismételni tudnám önmagamat. Hazaszeretet, tisztesség, bátorság, összefogás, áldozatvállalás, önbecsülés.

Áldozatvállalás? Mit tesz az egykori Vicuskából Évává váló fiatalasszonyt kísérő diák? Felrobbantja a puskaporos hordókat, hogy a mögöttük benyomuló/beszívárgó törökök ne juthassanak be az egri várba. Mit tesznek a vár védői – katonák, mesteremberek, fehérnépek... – esküvel fogadják, hogy életük árán is megvédik a rájuk bízott várat. Az eskü kötelez. Aki

nem akar maradni, az elmehet, aki viszont marad, annak az esküszegés esetén nincs kegyelem. Kemény törvény, vállalható törvény? Igen. Azokra kötelező, akik magukra kötelezően vállalták. Önkéntes vállalás volt, annak minden előnyével és hátrányával.

Hányszor és hányszor játszódtott le az ilyesmi a történelmünkben, és hányszor és hányszor kellett szembesülni azzal, hogy egy ilyen vállalás az ember életébe is kerülhet. Ha kiesek a vállalt szerepemből és a kiválasztott könyv kapcsán megfogalmazott gondolataimból, akkor az időben egy kicsit körültekintve azt kell mondanom/írnom: Zrínyi Miklós – 1566, Szigetvár. Tizenkét tábornok és egy ezredes – 1849, Arad. Pesti srácok – Budapest, 1956 és utánuk sokan 1957, 1958... Szinte valamennyien érezhették – és talán érezték is –, hogy vállalásuk reménytelen, és mégsem adták fel. Kitartottak, amíg lehetett, és azok, akik közülük később a bitófára kerültek, legtöbbször a HAZÁT – csupa nagybetűvel – éltették életük utolsó pillanataiban.

„A haza minden előtt”. Kölcsey Ferenc szavai ezek. Azok, akik korábban éltek, mint ő, nem ismerhették ezt a minden korban és minden magyar által megszívlelendő gondolatot, de ismerték a haza fogalmát, és a haza megvédése fontos volt a számukra.

A haza meghatározóan fontos volt Dobó Istvánnak és társainak. Bornemissza Gergelynek, Sárközinek, a cigánynak és a névteleneknek is. Mert ők alkották a többséget. Ők, akikről nem dalolt Tinódi Lantos Sebestyén, akikről nem írt később Balassa (Balassi) Bálint, akiknek a neve és tettei a feledés homályába merültek, pedig nekik köszönhető, hogy még ma is itt élünk és létezőnk a Kárpát-medencében.

Amikor egykoron kezembe vettem Gárdonyi könyvét, nem jutottak eszembe ilyen gondolatok. Ami megfogott a könyvé-

ben és fontos volt a számomra, más volt egy alig tizenéves fiú számára, mint arról évtizedek után írni.

Ennyi idő után ismét gyermeknek érzi magát az emlékeit felidéző, és nem tudja igazán, hogy mikor is volt jobb. Egykoron, amikor saját maga mondataival igyekezett magának olvasónaplót (is) írni vagy később, amikor már nem kevés tapasztalattal a háta mögött próbálja elmagyarázni magának és olvasóinak is, hogy miért épp az *Egri csillagok*.

Vannak, akik mélyenszántó gondolatokat fogalmaznak meg rájuk nagy hatást gyakorló filozófusok, történészek, politikusok könyveiről, amelyeket már inkább felnőtt fejjel olvasnak. Ami azonban az első benyomásokat adja és esetleg egyben útmutatót is a jövőre nézve, véleményem szerint a gyermekkorban kezdődik. Természetesen nem zárul le ez a folyamat és jönnek az újabb élmények, gondolatokat formáló írások, de ami az első impulzusokat adta, felejthetetlen marad – számomra legalábbis biztosan.

Kérdés természetesen az is, hogy lehet-e szabad-e egy gyermekkori olvasásélmény alapján azt mondani/állítani – amit ezen írásban magam így teszek –, hogy az meghatározza az ember jövőjét. Történésszé lettem az idők folyamán, igaz nem a XVI–XVII. századi magyar történelem kutatója, hanem egy másik időszaké, de az indíttatást valahogy mégis az *Egri csillagok*hoz, Gárdonyi Gézához kapcsolom, amelyre csak ráerősítetek cipész-csizmadia nagyapám – Szakály Lajos – történetei Mátyás királyról, Toldi Miklósról, Nagy Lajosról vagy a falum esperesének, Reindl Raffaelnek az oszmán-török időbe visszavivő elbeszélései. A koppányi agárol, a várról, a faluban előkerülő „török hagyásokról”. Néhány régi pénzérme, egy-két ágyúgolyó, törökkori kézmosó medence – gyermekkoromban már szenteltvíztartó a katolikus templomban –, kőturbán...

Ezek a környezetemben lévő tárgyak, a hallott történetek elevenedtek meg – amint erre már többször is utaltam – Gárdonyi Géza könyvének oldalain. Odaképzeltam magam az egri várvédők közé, és magam is kész lettem volna az áldozatvállalásra, bár inkább életben maradni – ugyan némi sebesülés után – vonzóbb volt a számomra, de ha a Haza mást várt volna el tőlem...

Miért is emlegetem ebben az írásban oly sokszor a hazát? Mert az meghatározó a számomra. Egy olyan közösséghez való hozzátartozást jelent, amely a különböző viták, ellentétek, egymással való szembefordulások, meg hasonlások után is létezik „...annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után”.

Gárdonyi könyvéből a most leírt szavak is előjöttek. Ez azt is jelenti, hogy minden időszakban, minden korszakban ugyanazon gondokkal és problémákkal kell szembe néznünk és a múltból hiába akarjuk levonni a mindenki számára meghatározó tanulságokat, az mindig csak olyanra sikeredik, amit mi magunknak jónak vélünk. A kérdés természetesen az is, hogy ami nekem/nekünk jó, az mennyire jó másnak/másoknak. Nem valószínű, hogy létezik olyan helyzet, állapot, pillanat, ami mindannyiunknak jó, de törekedni kell arra, hogy a többségnek jó legyen.

Gárdonyi Géza könyve valahogy ezt is üzeni. Hallgatni kellene rá. Ahhoz, hogy ez bekövetkezzék, olvasni kellene azt, illetve őt.

Valahogy közelebb került hozzám az író, amikor – még szintén gyerekfejjel – megtudtam, hogy a szülőfalumtól néhány kilométerre fekvő Karádon (is) tanítóskodott. Egy sok évtizeddel később ott tanító kedves ismerősöm azt is említette, hogy még megvolt az a szekrény is az iskolában, amelyet Gárdonyi is használt. Lehet ezek után nem szeretni Gárdonyi Gézát és az ő „Egri csillagát”? Nekem nem.

De vajon képesek lesznek-e mások is szeretni Gárdonyi Gézát és az *Egri csillagokat*? Jelent-e annyit számukra Eger vára, az eskü – nyilván írói fantázia szülte szövege –, a vállalás, a hűség, a bátorság, a finesz, és a sort hosszasan lehetne sorolni, mint azoknak, akik úgy vélik Gárdonyi által/révén megmutattuk a világnak.

Magyar virtus? Volt-e ilyen vagy másoknál is vagy mi azt gondoljuk, hogy mindez a mi kiváltságunk?

Biztosan más nemzetek és országok is szívesen elmondják magukról, hogy ők mit és hogyan teljesítettek és miért kell(ene) rájuk (is) figyelni. Ez természetes. Ahogy természetes az az igény is, hogy mindenki – egyén, csoport, nemzet – a sépről és a jóról szólna szíve szerint, és ami rossz, azt másokra hagyná. De vajon mit hagyhatunk mi az utódainkra? Úgy vélem olyan múltat, amely minden elemével együtt a miénk és valamennyiünké. Mindenkié, aki magyarnak tartja magát és úgy véli, azon közösség tagja, amelyről Illyés Gyula így vélekedett: „Magyar én előttem az, aki nem bírja a homályt, sem a börtönben, sem a gondolatban. Magyar az, aki az értelmet szereti, aki szenvedélyét csak akkor engedi szabadon, midőn a szó már nem használ az igazság elfogadtatására. Minden nép közösség. Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek.”

Dobó István, Bornemissza Gergely, Mekcsey István és társai jó tagjai voltak a magyar közösségnek, annak a közösségnek, amelynek magam – és mi magunk is – tagjai vagyunk. Lett légyen felmenőink között sváb, oláh, rác, tót, zsidó, ruszin, török és még ki tudja hányféle nép leszármazottja. Mert ha megvizsgáljuk felmenőink sorát – és megvizsgáljuk a lelkiismeretünket –, akkor bizony az Illyés-i gondolat nevében és jegyében vagyunk magyarok.

Ha belegondolok: szülőfalum az oszmán-török hódoltságig és azt követően egy ideig csak Koppány. Lehet, hogy Koppány

vére is csörgedezik az ereimben? A nevem Szakály, amiről azt mondják a nyelvészek, hogy minden bizonnyal török eredetű név, talán a Szokoliból és végül is Koppányból Törökkoppány lett. Anyám biztosan sváb származású volt, de apai felmenőim között is leltem Maurer nevűre. Akkor ki is vagyok én? Egy, a Gárdonyi megrajzolta magyarok közül különböző nemzetiségű felmenőkkel, avagy befogadott „idegen”. Vajon a Rác, Horváth, Zana, Tobak, Réder nevű falum béliek sem magyarok lennének? Nem hiszem. Ők is ugyanahhoz a közösséghez tartoznak, mint én: a magyarsághoz. Ehhez a közösséghez tartozni pedig fontos és meghatározó. Mert közénk tartoznak azok is, akiket 1920-ban majd 1947-ben elcsatoltak/elvettek tőlünk a nagyhatalmak döntései nyomán. Ők azok, akiknek az *Egri csillagok* ugyanolyan meghatározó olvasmány lehet, mint nekem. Mert egy olyan korról, nehéz időszakról szól, amely a magyarság életéből több mint százötven esztendőt ölel fel. A regényben ugyan csak úgy tizenöt-húsz esztendőn keresztül követhetjük az eseményeket – nem minden esetben az időrendnek megfelelően –, de alapos korrajzzal és reményt adó pillanatokkal.

Ilyen pillanatokra van szüksége azoknak is, akik más országokban kell, hogy megéljék magyarságukat, akiknek meg kell küzdeniük mindennap a magyarságuk elfogadásáért, elismertetéséért. Ebben is segíthet az *Egri csillagok*, melynek a segítségével erőt, önbizalmat, bátorságot szerezhetünk. Török Bálint gyermekei és társai megpróbálták mindent, hogy apjukat kiszabadítsák a fogságból. Nem jártak sikerrel – nem is járhattak –, de nem adták fel. Nem szabad feladni nekünk sem az önmagunk megmaradásáért való küzdelmet. Összefogva sikerülhet. Ahogy sikerült az egri vár védőinek is, akik között ott voltak a bort és port összetévesztő német(?) pattantyúsok, a környék nem biztos, hogy csak magyar nemzetiségű jobbágyai. A céljuk azonban közös volt: megvédeni azt, ami

az övék. Az otthonukat, a családjukat, a hazájukat s talán még a királyukat is. A várvédelem sikeres volt.

A regény Várkonyi Zoltán és munkatársai által megfilmesített változata hosszú éveken keresztül az általános iskolák diákjai számára szinte kötelezően „megnézendő” mozi volt. A legtöbb gyerek – így magam is – lelkesen ment a moziba és örömmel jött ki onnét, mert lám-lám mégis csak győztünk. A bátorság, az odaadás, a furfang, a hazaszeretet képes volt felülkerekedni az ellenségen. Megmutattuk nekik, hogy...

Képesek leszünk-e, képesek vagyunk-e napjainkban is megmutatni, felmutatni valami hasonlót, illetve akarjuk-e egyáltalán, hogy megmutassuk...

Minden nemzet arra törekszik, hogy megmutassa magát a világnak, igyekezzen többet nyújtani és jobban szerepelni, mint mások. Ehhez nem szükséges a mások lenézése, sokkal inkább a nemes versengésre való kihívás kell(ene), hogy meghatározó legyen.

Eger várának védői nem versengtek, ők küzdelemre voltak kényszerítve. Egyenlőtlen feltételek közepette, és mégis vállalták a küzdelmet. Ez az egyik legfontosabb üzenete Gárdonyi Géza sok százezer fiatal által olvasott munkájának. A Törökkoppányi Községi Könyvtárból is sokat kikölcsönözték a könyvet. Volt, amikor várni is kellett egy kicsit, mert egy példányra – akkor még – sok érdeklődő tizenéves jutott. Napjainkban a modern technikák jóvoltából könnyen hozzá lehet férni az olvasnivalókhoz. A kérdés már csak az, hogy akarunk-e, szeretnénk-e olvasni. Nem csak Gárdonyit és az *Egri csillagokat*, hanem egyáltalán a könyveket.

Erre kell keresnünk a megfelelő választ, mert ma már azt is tudjuk – vagy csak feltételezzük? –, hogy a könyvek által (is) ment előbbre a világ. Így igennel válaszolhatunk a Vörösmarty Mihály által feltett kérdésére: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?”

Számomra Gárdonyi Géza *Egri csillagok* könyvével ment elébb a világ. Bepillantást nyerhettem egy alig több mint nyolcszáz lelkes falu kisdíákjaként a magyar múlt ott megtapasztalni vélt világába. Egy olyan múltba, amely érdeklődővé tett és a „pályára irányított”. Nem kellett pályaválasztási tanácsadó, elég volt egy könyv – amelyet azután még nagyon sok követett – hogy megtaláljam a helyem a világban, a mi kis világunkban.

Hogy másoknak milyen könyvek és azok milyen ösztönzést adtak, nem tudhatom, de azt remélem, hogy mindenki megtalálja a maga könyvét, amely a számára fontos és elkíséri őt élete során. Én viszem magammal/magamban Gárdonyi Géza könyvét és újra és újra elő tudom venni, ha szükségét érzem a bátorításnak, bizonyos erkölcsi értékek megerősítésének. Erőt ad nemtelen támadások elviseléséhez, és arra (is) biztat, hogy érdemes kitartani, nem feladni a harcot. Természetesen a harc szó nem háborús értelemben használandó, de vannak a mindennapi küzdelmeink, amelyek olykor-olykor harcnak is neveztetnek. Azok elől kitérni természetesen lehet, de akkor vajon ki vívja meg azt helyettünk?

Dobó István is feladhatta volna. Talán a törökök is betartották volna az ígéretüket – bár a korábbi példák nem igazán adtak erre biztosítékot – és mindenki szabadon oda mehetett volna, ahova akart. De ha ezt teszik, megmaradt volna a maradék Magyarország? Minden bizonnyal igen, hiszen a szerencse forgandó volt, és mint tudjuk, az oszmán-török hadak egy bizonyos határon túlra már nem juthattak el; de akkor ki írta volna meg regényes történetüket és mi lett volna a becsülettel? Mert az országot megvédeni becsületbeli ügy is volt. Becsületbeli, amelyhez sok minden kapcsolódott még.

Hozzám, mint olvasóhoz Gárdonyi Géza ezen könyve is kapcsolódik. Nem lazán, szorosan. Ahogy magam is kapcsolódom, kötődöm ahhoz a közösséghez, ahonnet elindultam,

ahol eszméltem. Voltam ott kisdíák, onnét országos történelem tanulmányi versenyre eljutó falusi gyermek – ez által lemaradtam a saját nyolcadik osztályos ballagásomról – és történelem iránt érdeklődő majd elkötelezett középiskolás és egyetemi hallgató.

Az *Egri csillagok* meghatározta – talán túlzó, ha így fogalmazok, de mégis azt teszem – a jövőmet. Gárdonyi Géza könyvének elolvasása után már nehezen tértem volna le az útról. Végigmentem azon. Voltak kisebb-nagyobb akadályok, de sikerült őket legyőznöm, ahogy legyőzték, visszavonulásra készítették a várat ostromló törököket Eger várának védői, mert volt hitük, bátorságuk, hazaszeretetük és erejük véghezvinni mindazt, amire esküt tettek.

Tetteik napjainkban is példaadók lehetnének, olyan példát adhatnának, amely azt mutatná meg, hogy összefogással, eltökélt szándékkal, határozottsággal, nemzetben gondolkodással elérhetőek a kitűzött célok, ami nem más lehet, mint az önálló, független, szabad Magyarország, ahol minden magyarnak van helye a nap alatt. Azon a Magyarországon, amelynek egy jelentős részét a régmúltban – közel két évszázadra – beárnyékolta az Európa egészét meghódítani szándékozó félhold, de sötétséget mégsem volt képes véglegesen ráerőltetni. Köszönhető volt ez mindazoknak, akik Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című munkájában is főszerepet kaptak, az országért tenni akaró, a szülőföldet, hazát megvédeni akaró eleinknek, akik emlékét a könyvek lapjai mellett a szívükben is meg kell(ene) őrizni. Ha ezt tesszük, nemcsak jelenünk, de jövőnk is lehet.

Megjelent: *A megőrzés parancsa. Mai magyar konzervatív szerzők esszéi meghatározó könyvekről.* Szerk. BOTOS Máté és FEKETE Balázs. MCC Press Kft., Budapest, 2022. 305–314.

A kultúra

A meghatározások szerint a kultúra – amely latin eredetű/gyökerű szó – tág értelemben mindent magában foglal, amelyet az ember teremtett, más értelmezésben a társadalom szellemi élete.

Ha elfogadjuk ezeket a meghatározásokat, akkor azt mondhatjuk, minden, amiben élünk, amivel élünk, és amivel visszaélünk – mert sajnos nem kevés ilyen is van – a kultúra része.

Ha kisebb, szűkebb csoportok esetében nézzük ezt a „dolgot”, akkor magaskultúráról illendő beszélni. De vajon mennyivel magasabb az a kultúra, amelyről azt mondják, hogy „magas” és mennyivel más az, amelyre a magasból „letekin-tenek”? – Erre a kérdésre mindenki a maga szempontjai, ismeretei alapján adhatja meg a választ, de nem veheti el a jogot attól, aki tőle eltérően értelmezi ezt.

És miért írom ezt? Mert a kultúrához való hozzáférés nem mindenki számára történik ugyanazon feltételekkel. E sorok írója gyermekkorát egy alig ezer lélekszámú kisközségben élte/töltötte és mai szóval élve ott „szocializálódott”, megismerve a kis közösségek mindennapjait, a népi kultúrát, a vidéki életet és a kis falusi könyvtár adta lehetőségeket. Rádiója már volt a családnak és 1967 decemberére televíziója is lett. Az igazi élményt azonban a könyvek adták, amelyeket a tanárai, a falu mindenhez értő könyvtárosa ajánlott. Nem volt igazi szelekció. Ami volt, ami jött, azt olvasni lehetett – és belső késztetésből – kellett is, és ez adta meg a lehetőséget arra,

hogy legyen később gimnazistaként vidéki városban – nem túl nagyban – színház- és mozilátogató. Igaz mozi volt a faluban is. Kezdetben vasárnap délutánonként – 11 órakor ministrálás a misén a katolikus templomban, 12.15-kor ebéd otthon a családban és 14 órakor a mozi –, később kedden az esti órákban.

Hogy mindez mire volt elég? Sokra is meg nem is. Elindított egy úton, amely néha sima, néha göröngyös, de azt is mi teremtettük, mert a jó Isten „csak” az egészet, benne a kultúrával, amelyről azt mondjuk, mi hoztuk létre. Talán igaz is.

Megjelent: „A kultúra, mint olyan” címmel. In: *Ami összeköt. 100 gondolat a magyar kultúráról*. Szerk. Kiss Fruzsina. Polgári Magyarországért Alapítvány, Budapest, 2022. 229–230.

Szigethy – Márai

Már nem emlékszem pontosan az első személyes találkozásra. Valamikor a kétezres évek közepén lehetett. A nem személyes találkozás jóval korábban történt. Már nem egyetemi hallgató voltam – történelem–könyvtár szakon és nem „magyarosként” végeztem az ELTE-n 1980-ban –, amikor elkezdtem gyűjteni a *Gondolkodó magyarok* sorozat köteteit. Valamennyit Szigethy Gábor szerkesztette, néha másokkal karöltve. Jó érzéssel válogatott és adott közre rövid, többnyire a feledés homályába merült forrásokat, tartalmas olvasási élményt nyújtva ezzel az érdeklődőknek. Ha nem tévedek, a sorozat valamennyi kötete a birtokomban van, de csak most jut eszembe, hogy egyetlen egy kötetbe sem kértem dedikációt, aláírást Gábortól. Talán majd most, bár ha valamennyibe „beleírna”...

Akkor most a személyes találkozásról. 2003-ban Hermann Róbert barátom, kollégám, aki a budavári Márai Sándor Kulturális Közalapítvány kuratóriumának elnöke volt, külföldi (bécsi) kiküldetésére való tekintettel lemondott a kuratórium elnöki tisztéről, és Budapest I. kerületének polgármestere, dr. Nagy Gábor Tamás engem kért fel a tisztségre. Miután több mint húsz esztendeig a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban dolgoztam – már csak a jó szomszédság okán is – igent mondtam, és Márai írásai is a kedvenceim közé tartoztak. Münchenben kiadott *Naplói* a könyvtáram részét képezték. Ennyi Márai-ismeret és írásainak szeretete okán is a kuratórium elnöke lettem.

Ezt követően jött a személyes találkozás. Szigethy Gábor megkeresett dr. Nagy Gábor Tamás ajánlásának a birtokában, hogy szeretne egy kulturális szalont indítani a budai Várban, ami Márai nevét viselné és a színház, film, irodalom és a kultúra számos más területéről szóló beszélgetéseknek adna teret. A program megszervezése, a vendégek kiválasztása és az est moderálása az ő feladata, az alapítvány pedig az anyagi hátteret nyújtaná.

Nem kellett sokat győzködnie. 2005-ben indult a Márai Szalon és 2019-ben fejezte be „működését”. Az önkormányzati választások után felállt Budavári önkormányzat – élén V. Naszályi Márta polgármester asszonnal – úgy döntött, felesleges Szigethy Gábor és a Márai Kulturális Szalon. (Ha nem tévedek ugyanerre a sorsa jutott időközben a Márai Sándor Kulturális Közalapítvány által támogatott Szilasi Alex vezette Budai Zenezalon is.)

Szigethy Gábor és a Márai Szalon közel tizenöt esztendeig szinte egyet jelentett. Értéket és mértéket. Értéket a meghívott vendégeivel – írókkal, színészekkel, költőkkel, újságírókkal... –, és mértéket – a meghívott vendégek és a közönség fogyasztását tekintve – a minden esten szintén vendégként szereplő borászokkal. Minőségiek voltak a beszélgetések és minőségiek a borok. Utóbbiakról magam – aki, ha tehettem, részt vettem az esteken – csak elbeszélésekből értesültem, lévén absztinens.

A Márai Szalon túllépett az I. kerület határain. Az Úri utcai házasságkötő terem – a mindenkori estek színhelye – kicsinek bizonyult. Aki ülőhelyet szeretett volna kapni, nem egy esetben jó háromnegyed órával a kezdés előtt ott volt, hogy... (Egyébként a székek pakolása, takarítás és még számos „apróság” is Szigethy Gábort és párját, Gábor Julit terhelte.)

Találkozásaink és beszélgetéseink során kiderült, hogy a Dayka Margit–Lajtos Árpád házaspárhoz mind a kettőnknek

„köze van”. Gábor hosszú évtizedek óta baráti kapcsolatban állt Margitkával és Pusival – Lajtós Árpád volt vezérkari őrnaggyal –, aki a „létező szocializmus” éveiben elsősorban ablaktisztítóként kereste a kenyerét. Magam Lajtós Árpáddal amolyan atyai jó baráti kapcsolatba kerültem. Sokszor beszélgettünk Árpád bátyánkkal a Hadtörténeti Intézet és Múzeum-béli kis szobámban Szabó Péter kollegámmal együtt, akivel közösen adtuk közre Lajtós Árpád emlékezését a magyar királyi 2. honvéd hadseregről, ahogy magam egy másik írását is, Szigethy Gábor pedig egy harmadikat.

A Márai Salon érték volt. Ma már sajnos csak emlék. Szigethy Gábor életében szerintem meghatározó időszak lehetett a „márais” másfél évtized (is), ahogy minden bizonnyal az volt a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Vígszínházban, a Kritika szerkesztőségében – és a sort meg hosszasan lehetne folytatni – eltöltött időszak is.

Szigethy Gábortól természetesen nemcsak az általa szerkesztett *Gondolkodó magyarok* sorozat köteteit olvastam, de saját munkáit is. Érdeemes volt azokat is kézbe venni, ahogy kritikáit, esszéit is elolvasni. Az meg külön megtisztelő volt egy (had)történész számára, hogy az általa írt kötetet recenzióra méltatta.

S mire következtethettem ebből? Szigethy Gábor a színház, a film, az irodalom világa mellett nyitott a „társtudományok” irányába is, mi több: érti is azokat, és van véleménye. Ahogy volt életének nyolcvan esztendeje alatt mindig is. És remélem, hogy lesz még jó néhány évig!

Isten éltesen, Gábor! Jó, hogy közöttünk vagy.

Barátsággal:

Szakály Sándor

Megjelent: *Az észrevezés tálentuma. Köszöntjük a nyolcvan-
éves Szigethy Gábort!* Szerk. HORVÁTH Bence. Kortárs Kiadó,
Budapest, 2022. 131–134.

Személynevek mutatója

- Ablonczy Balázs 49–50, 55,
86–87, 89, 99
- Akay (szül. Akantisz) László 336
- Andaházi Szeghy Viktor 116,
129, 133, 143
- Andorka (szül. Fleischhacker)
Rezső, vitéz, dr. 23, 39, 239
- Andorka Rudolf → Andorka
(szül. Fleischhacker) Rezső,
vitéz, dr.
- András Sándor 404–405
- Andrássy György, krasznahorkai
és csíkszentkirályi, gróf 195
- Andrássy Gyula, csíkszentkirá-
lyi és krasznahorkai, gróf 188
- Anka László 72, 336
- Antall József 360
- Apponyi Albert, nagyapponyi,
gróf 63, 91, 207, 350–355
- Apró Antal 408
- Arany Bálint 404
- Árpádok 142
- B.** Kalavszky Györgyi 184, 221,
250, 264, 280, 292, 303
- Bajay László 405
- Balassa (Balassi) Bálint 434
- Balassa Béla 224
- Balogh István 276
- Balogh László 101
- Bánffy Miklós, losonci, báró
94, 96, 239
- Bank Barbara 72
- Barankovics István 278
- Barcza György, nagyalosonyi
374
- Bárdossy László, dr., bárdosi
115, 117–120, 123–124, 132,
134, 179, 286, 374–375, 377,
390
- Bartha Károly, dálnokfalvi,
vitéz 124, 127, 242, 297, 310,
331–332, 369, 377, 390
- Basch Ferenc (szül. Franz
Anton Basch) 129
- Bátky Zsigmond, felsőbátikai
348
- Beck, Jozef 365
- Béldy (szül. Bruckner) Alajos,
vitéz 39

- Belitska Sándor 33, 60–61, 95
Benárd Ágost, dr., szilvágyi,
vitéz, 64, 356
Bencsik Gábor 55, 85, 99
Beneš, Eduárd 274
Bérczy László 336
Beregfy (szül. Berger) Károly
37, 39
Berinkegy Dénes 15, 19
Bernolák Nándor, dr. 95
Berzeviczy Albert, berzeviczei
és kakaslomniczi, gróf 198
Berzeviczy Béla, berzeviczei és
kakaslomniczi 74–75, 79–84
Berzeviczy Egyed 79
Bethlen István, bethleni, gróf
51–53, 68, 85–86, 89–100,
201, 206–207, 218, 239, 350,
352, 355
Bilkei Pap Zoltán 404
Bonhardt Attila 250
Borisz, III. bolgár cár 311
Bornemissza Gergely 434, 437
Boroviczeny Aladár 46–47, 51,
55, 87–89, 99
Borsányi György 18, 24
Borza József 405
Bourbon Zita, párizsi főherceg-
nő 44
Böhm Vilmos 17, 20–22, 24,
254–255
Böjthe Tamás 336
- Bölony József 15, 24, 73, 77, 79,
84–86, 90–91, 95–96, 99, 198
Breznay Péter, vitéz 27
Broucek, Peter 99
- Caesar, Julius 405
Cecey Éva 431
Churchill, Winston 421
Ciano, Gian Galeazzo, gróf 371
Cieger András 190–191, 196, 198
Clemanceau, Georges 350
Clerk, George Russel, sir 350
Czeferner Dóra 131
- Csáky Imre 355
Csáky István, körösszegi és
adorjáni, gróf 368–369
Csáky Károly, körösszegi és
adorjáni, gróf 240
Csatay (szül. Tuczentaller)
Lajos, csataji, vitéz 23, 39,
233, 239, 248, 287, 310–311
Csengery Antal 190, 196
Csikány Tamás 41, 113–114, 221,
235, 250, 264, 280, 292, 304,
323
- Dajka (szül. Dayka) Margit 445
Danielson, Ivan 219
Darányi Kálmán, pusztaszentgyör-
gyi és tetétleni 217, 228–229
Deák Ágnes 114

- Deák Ferenc 192–193, 195
 Dessewffy Emil 190
 Bachó László, dezséri 150, 161,
 169, 220, 249, 263, 280, 303
 Dobó István 431, 434, 437, 440
 Dombrády Lóránd 35, 39, 71,
 103, 112, 147
 Domokos György 144
 Donáth György 404–405
 Dózsa György 432
 Dömötör (szül. Schreiber)
 János, vitéz 159
 Drasche-Lázár Alfréd, thordai
 64, 356
 Dubniczky Zsolt 124, 221
- E**
 Eden, Anthony 373
 Eötvös József, vásárosnaményi,
 báró 189–190, 198
 Eötvös Loránd, vásárosnaményi,
 báró 198
 Erdődy Gábor 185, 280, 292
 Erdődy Tamás, monyorókeréki
 és monoszlói, gróf 86
 Esterházy Móríc, galántai és
 fraknoi, gróf 300
- F**
 Fábry (szül. Oláh) Dániel 39
 Faggyas Sándor 170, 250
 Faragho (szül. Faragó) Gábor,
 vitéz 171–184, 186, 275,
 281–282, 284–292, 316
 Faragó István 173, 281
 Faragó Istvánné Mészáros
 Mária 173, 281
 Faragó-Virágh család 173
 Farkas Ferenc, kisbarnaki, vitéz
 312
 Farkas (szül. Lövy Hermann)
 Mihály 279, 408
 Feitl István 185, 280, 292
 Ferenc József (Franz Joseph
 aus dem Haus Habsburg-
 Lothringen), I. 43–44, 57,
 106, 188, 269, 306, 342
 Fiedler Rezső 20
 Fogarassy László 33, 40, 71
 Folkusházy Lajos 53, 55
 Franco, Francisco 121
 Fridrich Győző 431
 Friedrich István 33
 Futó Dezső 278
 Füleky (szül. Füleki) Dezső,
 vitéz 35, 162
- G**
 Gabányi János 79, 83–84
 Galgóczy Károly 195
 Gallyas Ferenc 41
 Gárdonyi (szül. Ziegler) Géza
 431–432, 434–441
 Gergely Jenő 101, 103, 113
 Gerő (szül. Singer) Ernő 408
 Goldstein, Fritz 129

- Gorondy-Novák (szül. Novák)
Elemér 154
- Gosztonyi Péter 131, 144
- Gottfried Barna 31, 40, 151, 169
- Gömbös Gyula, jákfai, vitéz
103–104, 113–114, 216–217,
296, 399
- Göncz Árpád, dr. 321
- Groza, Petru 249
- Gyenyikin, Anton Ivanovics** 351
- Gyimesi Réka 131
- Gyöngyösi János 276
- Gyórfy-Bengyel (szül.
Bengyel) Sándor 39
- György Sándor 71
- Győri Vendel 325
- Habsburg-dinasztia/ház** 49, 50,
52, 58
- Habsburg-Lotaringiai József
Ágost, vitéz 42
- Habsburg-Lotharingiai József,
császár és király 160
- Habsburg-Lotharingiai Károly
→ Károly, IV. magyar király
- Hajdu Tibor 15, 24, 26–27, 40
- Hajós Alfréd (szül. Guttmann
Arnold) 206
- Hamza Gábor 198
- Hartmann József 241, 243–245
- Háry Elek 325
- Háry Emma 325
- Háry Erzsébet 325
- Háry Ilona 325
- Háry Imre 325
- Háry Jolán 325
- Háry József 325
- Háry Julianna 325
- Háry Kálmán 325, 331–332, 334
- Háry Lajos 325
- Háry László, id. 332
- Háry László, vitéz 324–335
- Háry Lászlóné Hnat Karolina,
id. 325
- Háry Lászlóné Telepy
(Leder Mayer) Erzsébet 332
- Háry Margit 325
- Háry Pál 325
- Háry tata → Háry László, vitéz
- Háry Zoltán 325
- Haubrich József 20
- Hausner Gábor 41, 113–114,
221, 235, 250, 264, 280, 292,
304, 323
- Hautzinger Sándor 149
- Hautzinger Sándorné Jány
Vilma 149
- Haynald Lajos 196
- Hegedűs Lóránt 95
- Hegedűs Pál 68
- Hegyeshalmy Lajos 95
- Hegymegi Kiss Pál 278
- Heinrici, Gotthard 273, 314

- Hennyey (szül. Erb) Gusztáv,
vitéz 23, 38–40, 62, 239
- Hermann Róbert 145, 221, 444
- Hetés Tibor 18, 21, 24, 30, 33,
39–40, 71, 84
- Hetzer Józsefné Shvoy Erzsébet
104–105
- Hitler, Adolf 121, 155, 202, 227–
228, 231, 322, 344, 346–347,
362–363, 370, 373, 412, 420
- Hollósy-Kuthy (szül. Kuthy)
László, gertyenesi, vitéz
381–382, 387
- Holub, Franz (Frantisek) 45
- Horel, Catherine 43, 55, 85, 99
- Hornják Árpád 26, 40
- Horthy István, nagybányai,
vitéz 44
- Horthy Miklós, nagybányai,
vitéz 42–46, 50–52, 54–56,
59–60, 62–63, 66, 68, 71–74,
78, 82, 84–86, 88, 91–92, 94,
96, 99–100, 108–109, 117, 123,
130, 134, 139, 143, 152–153,
155, 164, 171–172, 176, 180–
181, 215–217, 224, 226, 229–
230, 232–233, 240, 243, 247,
249, 257, 260–262, 268–273,
284, 288–289, 298, 312–314,
316, 330, 341, 343–346, 350–
351, 364, 369, 378, 392, 400
- Horváth Bence 447
- Horváth Csaba 115, 130, 132, 143
- Horváth Jenő 113, 438
- Horváth Miklós 71, 136, 143,
156, 169
- Hubai László 15, 24, 73, 77, 79,
84–86, 90–91, 95–96, 99, 198
- Hunyadi Mátyás 142, 333
- Huszár (szül. Schorn) Károly
350–351
- Illésfalvi Péter 144
- Illyés Gyula 437
- Imre, Szent, herceg 402
- Imrédy Béla, ómoraviczai, vitéz
228–230, 232, 245, 367
- Izsák Lajos 280
- Jagow, Dietrich von 123
- Jaminsky Marcel 159
- Jankovich Arisztid 71
- Janky Kocsárd, bulcsi, vitéz
109, 216
- Jány (szül. Hautzinger) Gusztáv,
vitéz 39, 132, 136–137, 142–
144, 146–158, 164, 238–239,
257, 377–379, 382–384, 387,
389, 391–393
- Jány Gusztávné Dávid Anna 156
- Jármay Zsigmond, dr. 149
- Jazovszky László 118, 134
- Józsa György Gábor 101
- Juhász Erika 208

- Juhász Gyula 131, 144, 184
 Juhász Krisztina 114
 Jumurdzsák 431
- K**
 Kaas Ivor 192, 195
 Kádár (szül. Csermanek) János
 168, 408
 Kádár Gyula, nyárád-gálfalvi
 332, 336
 Kállay Miklós, nagykállói, dr.
 236, 243, 250
 Kálmán bácsi → Kéri Kálmán
 Karafiáth Jenő 205
 Károly főherceg → Károly, IV.
 Károly, IV. (Österreich, Karl
 von) 42, 44–45, 47–48, 50–
 54, 68–69, 81, 85–88, 93, 307,
 342
 Károlyi Gyula, nagykárolyi, gróf
 35, 59–60, 73, 90, 206, 342
 Károlyi Mihály, nagykárolyi,
 gróf 15, 17, 19, 26–28, 30,
 42, 82, 90, 254, 278, 295
 Kárpáthy Kamilló, vitéz 102–
 103, 240, 307
 Kárpáti Ferenc 321
 Karsai László 235
 Keil, Franz Ritter von 45
 Keitel, Wilhelm 116–130, 134–
 135, 146, 377, 390
 Kelemen Béla, dr. 77, 84, 108,
 113
- Keresztes-Fischer (szül. Fischer)
 Lajos, vitéz 102–103
 Kéri (szül. Ficker) Gyula 306
 Kéri Gyuláné Fröhlich Vilma
 306
 Kéri Kálmán 271, 280, 305–306,
 308–309, 311, 313, 316–323,
 384
 Kincses Katalin Mária 144
 Kiss Fruzsina 443
 Kiss János, vitéz 326, 336
 Klebelsberg Kuno, thumburgi,
 gróf 199–208
 Kocsis Annamária 221
 Kodály Zoltán 278
 Kogutowicz Manó (szül. Kogu-
 towicz Emanuel Thomas)
 348
 Koppány 437
 Korom Mihály 184
 Kovács Attila Zoltán 72
 Kovács Béla 403, 408–409
 Kovács Kálmán Árpád 336
 Kozma (Lázár) Miklós, leveldi,
 vitéz 89, 93, 99
 Kozma István, felsőtortjai, vitéz
 primor 293–303
 Kölcsey Ferenc 434
 Körner-Lakatos, Erich 55
 Krámlí Mihály 144
 Kratochwill Károly, szent-
 keresthegyi 31

- Kristóffy József 178–179, 286
 Krisztus 149, 245
 Kun (szül. Kohn) Béla 17, 20,
 349
- Lajos, I. (Nagy) 142
 Lajtos Árpád, szentmáriai 445–
 446
 Lakatos család 251
 Lakatos Géza, csikszentsimoni,
 vitéz lófő, 9, 23, 39–40, 173,
 182, 233, 239, 251–264, 289
 Lakatos Kálmán 251
 Lakatos Mária 258
 Landler Jenő 255
 László, I. (Szent) 402
 Lauber Dezső 206
 Lehár Antal (Anton), báró 63,
 88, 99
 Lengyel Ferenc 115, 130, 132,
 143
 Létay (szül. Landau) Gyula 68
 Ligeti Dávid 56, 221, 336
 Linder Béla 26–28, 40
 Liptai Ervin 320
 Littay (szül. Lichtneckert) And-
 rás, vitéz 39
 Littke Aurél 348
 Lónyay Menyhért, nagylónyai
 és városnaményi, gróf 187–
 198
- M. Szabó Miklós 329, 331–332,
 335–336
 Macskásy Árpád 300
 Magyar Sándor 333
 Majdán Béla 323
 Major (-Maróthy) Ákos, dr.,
 tasnádi 158, 169
 Makkai Béla 185, 336
 Márai Sándor 444–446
 Mária Jozefa főhercegnő 44
 Márkus Beáta 131
 Marton Gellért Ernő 114
 Mathia Károly 401
 Mátray Dezső 336
 Mayer János 95
 Meksey István 431, 437
 Mészáros Kálmán 144–145
 Mező (szül. Grünfeld) Ferenc,
 dr. 206
 Mikes János, zabolai, gróf 50,
 87
 Miklós Béla, dálnoki, vitéz lófő
 182, 265–268, 271, 273–279,
 290, 313–315
 Miklós Gergely, dálnoki 265
 Miklós Gergelyné Traviczky Jo-
 hanna 265
 Millerand, Alexandre 355
 Miltiades, Manno 207
 Molnár Judit 235
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlo-
 vics 316, 371

- Moór Gyula 278
Morva Tamásné 39, 71, 84
Muzsa Gyula 205
Mühsam, Erich 129
Münnich Ferenc, dr. 255, 380–381, 386
- Náday István, vitéz 39, 171, 172, 218, 239, 362–364
Nagy Béla 243
Nagy Gábor Tamás, dr. 444–445
Nagy Imre 408, 413
Nagy József 303
Nagy Pál, vitéz 109
Nagy Szabolcs 40, 169
Nagy Vilmos, nagybacsoni, vitéz lófő 136, 143, 151, 153–155, 236–241, 243, 247–250, 310
Nagy Zsigmond, nagybacsoni, lófő 237
Nagy Zsigmondné Hermann Vilma 237
Nagyváradi Sándor 329, 336
Náray Antal, nárai, vitéz 300
Nemerey (szül. Gross) Márton, vitéz 406
Nemes József 271
Nemeskürty (szül. Grössinger) István 381, 386
Németh József 39
- Németh Miklós 321
Nitti, Francesco 354
- Okolicsányi Berta** 160
Okváth Imre 37, 41
Orczy család 222
Ormos Mária 55, 89, 99
Orosz László 221
Oroszi Antal 152, 169
Ottlík György 353
Ottó főherceg 44
- P. Ábrahám** (szül. Pattantyús) Dezső, danckai 35, 60
Pálffy (szül. Oesterreicher) György 157, 300
Pálosi (szül. Kestler) Béla, dr. 148, 158, 383, 389
Pamlényi Ervin 131, 144
Papházay (szül. Pawlas) István, vitéz 37
Pataki István 71
Pekár Gyula 170
Perneki Mihály 113
Péter Gábor (szül. Eisenberger Benjamin) 167
Petrezsényi Béla 142
Petrov, Ivan 315
Pfeiffer Péter 110
Pfeiffer Zoltán 278–279
Pintér Tihamér, dr. 336
Pleplár Lajos 60

- Pogány (szül. Penna) Imre 306
 Pogány (szül. Schwartz) József
 16–17, 255
 Pölöskei Ferenc 264, 280
 Pritz Pál 55, 99, 113, 118, 130,
 134, 143
- Ráday** Gedeon, rádai, gróf 95,
 201
 Rajk László 278, 408
 Rákosi (szül. Rosenfeld) Mátyás
 178, 286, 408
 Rakovszky István, nagyrákói és
 nagyselmeci 53
 Ránki György 101, 131, 144
 Rátz Alexandra 222
 Rátz Jakab 222
 Rátz Jakabné Novák Cecília 222
 Rátz Jenő, nagylaki, vitéz 102–
 103, 222–235, 238
 Rátz Kálmán 172, 180, 288
 Rátz Kornél 222
 Rátz Mária 222
 Rátz Oszkár 222
 Rauchensteiner, Manfred 42, 55
 Ravasz László 158, 234
 Reindl Raffael 435
 Remarque, Erich Maria 427
 Réti Balázs 121, 130
 Révai József 408
 Révész Tamás 18–19, 24, 28, 41,
 71
- Ribbentrop, Joachim von 116–
 117, 120–121, 126, 134, 146,
 371
 Roeder Vilmos → Röder Vilmos
 Romanelli, Guido 307
 Romsics Ignác 52, 55, 72, 85–
 86, 93–94, 99, 264, 280
 Roosevelt, Franklin Delano 421
 Rózsás József, vitéz 400–401
 Röder Ede 209
 Röder Frigyes 209
 Röder Iván 220
 Röder Jenő 209
 Röder Johanna 219
 Röder Vilmos 102–103, 209–
 221, 239, 318
 Röder Vilmos, id. 209
 Röder Vilmosné Held Gabriella,
 id. 209
 Röder Vilmosné Szalay Anna
 219
- Sakmyster, Thomas L. 43, 56,
 85, 100
 Sárközi, cigány 431, 434
 Schmidt-Pauli, Edgar von 43, 56
 Schnetzer Ferenc 33, 62, 67
 Schönnner Odilió, schöndorni,
 vitéz 326
 Schranz (szül. Schrantz) Ödön
 20, 36
 Serfőző Lajos 102

- Shvoy István, vitéz 105
 Shvoy Kálmán, id. 104
 Shvoy Kálmán, vitéz, dr. 101–102, 104–106, 108–112, 210
 Shvoy Kálmánné Cacciari Matild, id. 104
 Shvoy Kálmánné Wágner Margit, ifj. 108
 Shvoy Lajos 105
 Siebert, Friedrich 164–165, 167
 Sigray Antal, alsó-és felsősü-rányi, gróf 50, 87
 Simonyi-Semadam Sándor 85, 91
 Sinkó Ervin 307
 Sipos Balázs 185, 280, 292
 Sipos Péter 130
 Siposné Kecskeméthy Klára 184, 221, 250, 264, 280, 292, 303
 Sólyom László 300
 Somkuthy (szül. Schitler) József, vitéz 226
 Sónyi (szül. Solarcz) Hugó, vitéz 239
 Soós Károly, bádoki, vitéz 74–79
 Stirbik, Georg 129
 Stomm család 159
 Stomm Lajos, gróf 159–160
 Stomm Lajosné Jaminsky Camilla 159
 Stomm Marcel, gróf 35–36, 41, 146, 159–160, 162, 164–170
 Stomm Marcelné 168
 Stromfeld Aurél 21, 23, 33–35, 39, 62, 255–256
 Szabó István, nagyatádi 95–96, 99
 Szabó Péter 119, 127, 130, 136–137, 144, 148, 156, 164, 166, 169, 446
 Szakály Lajos 435
 Szakály Sándor 11, 20, 23–24, 29, 33–36, 38–39, 41, 72, 74, 84, 101–104, 109, 113–115, 119, 124, 130–132, 136, 144, 147–148, 151, 154, 156, 167, 169–170, 184–185, 221, 235, 250, 264, 280, 292, 303, 323–324, 326, 332, 336, 446
 Szálasi Ferenc 118–119, 135, 233, 315
 Szamuely (szül. Szamueli) Tibor 16, 255
 Szántó (szül. Schreiber) Béla 16, 20, 36
 Szász Károly 196
 Széchenyi Béla, sárvár-felsővidéki, gróf 196
 Széchenyi István, sárvár-felsővidéki, gróf 193–194
 Székely Dénes 293
 Széki Gábor 406
 Szent-Györgyi Albert 278

- Szent-Iványi Domokos 172, 181,
185, 288–289, 316
- Szerencsés Károly 264, 280
- Szigethy Gábor 444–447
- Szilasi Alex 445
- Szinai Miklós 130, 143
- Szinay (szül. Sznistsák) Béla,
szinai, vitéz 399
- Szombathelyi (szül. Knausz,
Knauz) Ferenc, vitéz 23, 39,
50, 114, 117–119, 123–124,
127–128, 131, 134–136, 147,
156, 239, 258, 260, 300, 377,
383, 388, 390
- Sztálin, Joszif Visszarionovics
274, 343, 404, 420–421
- Sztójay (szül. Stojakovits) Döme,
vitéz 23, 39, 218, 232, 234,
239
- Szurmay Blanka, uzsoki, báró
→ Stomm Marcelné
- Szücs László 130, 143
- Szügyi Zoltán, rimaszombati,
vitéz 401
- Szürös Mátyás 321
- Szviridov, Vlagyimir Petrovics
277
- Takách-Tolvay (szül. Takács)
József, nagykürthi és
köpösi, gróf 104
- Tárczay Felicides Román 205
- Tasner Géza 193
- Tassy Ferenc 405
- Teleki Géza, széki, gróf 172, 181,
185, 275, 288, 316
- Teleki Pál, széki, gróf 49–51, 53,
68, 85–89, 91, 93–94, 172,
207, 348, 350, 354–355, 364,
367, 369, 372–374
- Tildy Zoltán 149, 234, 384, 389,
408
- Tilkovszky Loránt 128, 131, 144
- Tinódi Lantos Sebestyén 434
- Tisza István, borosjenői és sze-
gedi, gróf 97, 207
- Tisza Kálmán, borosjenői 195
- Tito, Joszif Broz 420
- Toldi Miklós 435
- Tombor Jenő 37, 210
- Tóth Sándor 71
- Tóth Tibor, dr. 11
- Török Bálint 431, 438
- Turbucz Dávid 43, 56, 85, 100
- Ugron Gábor 239
- Ujfalussy Gábor, vitéz 104
- Urbán Aladár 264, 280
- V. Naszályi Márta 445
- Vajay Szabolcs 79, 84
- Vajna Iván 334
- Varga Adrienn 109, 114
- Varga László „Laci bácsi” 426

- Varga László, dr. 234
 Varga Zsuzsanna 185, 280, 292
 Várkonyi István 405
 Várkonyi Zoltán 439
 Vas (szül. Weinberger) Zoltán
 277, 408
 Vásáry István 278
 Vass József 53, 96
 Vattay (szül. Vetter) Antal, vitéz
 262, 318
 Veress Lajos (szül. Veres),
 dálnoki, primor 274, 404
 Virágh Ferenc 173, 281
 Vitári Zsolt 131
 Vonyó József 103, 114
 Vorosilov, Kliment Jefremovics
 276–277, 404, 408
 Vörös János, vitéz, nemes 23, 39,
 157, 182, 239, 260, 272, 275–
 276, 290, 316–317
 Vörösmarty Mihály 439
- W**ágner Gusztáv 108
 Wallace, Hugh C. 353
 Weisz, Ferdinand 129
 Weltner Jakab 17
 Werkman, Karl 56
 Werth Henrik 23, 35, 39, 102–
 103, 239, 308, 369, 371
 Willerding Rezső, vihari, báró,
 vitéz 68
 Winkler László 329, 336
 Woodrow, Wilson 349
- Z**inner Tibor 119, 169
 Zöldi László 101
 Zrínyi Miklós 434
- Z**sedényi Béla 278–279
 Zsiga Tibor 56

Földrajzi nevek mutatója

- Adelaide (Ausztrália) 9, 39, 263
Adriai-tenger 45
Agnano (ma Nápoly része, Olaszország) 214
Amerikai Egyesült Államok 16–17, 115–116, 121, 133, 171, 180–181, 234, 276, 288, 335, 348–349, 353, 357, 412
Amszterdam (Hollandia) 206
Arad (ma Arad, Románia) 355, 434
Arad vármegye 199
Argentína 154
Ausztrália 9, 39, 263
Ausztria 16–18, 43, 43–47, 63, 79, 86, 88, 103, 124, 160, 202, 231, 350
Baden (bei Wien) (Ausztria) 46
Baja (Bács-Kiskun vármegye) 53
Bajorország 156
Balatonfüred (Veszprém vármegye) 157
Balkán 121, 126–127, 248, 373
Bánffyhunyad (ma Huedin, Románia) 158
Bázel (Basel / Bâle, Svájc) 414
Bécs / Wien (Ausztria) 43–46, 53, 55, 75, 88, 91, 99, 106, 160
Bécsújhely / Wiener-Neustadt (Ausztria) 16, 74, 79, 199, 306
Belgium 370
Belgrád (ma Београд / Belgrad, Szerbia) 26
Bereg vármegye 188
Beregszász (ma Берегове, Ukrajna) 272
Berlin (Németország) 155, 178
Besszarábia 370
Bled (Szlovénia) 230, 366
Bosznia-Hercegovina 75
Brassó (ma Braşov, Románia) 151
Braunau am Inn (Ausztria) 155
Brit Birodalom (Britbirodalom) 115–116, 133, 361
Brno / Brünn (Csehország) 31

- Buda 54, 129, 187, 445
- Budapest 31, 33, 35–37, 39–42, 48–50, 53, 55–56, 63, 68, 71–73, 77, 83–86, 88–90, 94–96, 99–100, 103–106, 109–115, 117–119, 124–127, 129–132, 134–137, 142–146, 148–150, 153–159, 161–163, 167–170, 175, 179, 183–186, 198–199, 207–208, 217, 219–221, 223–226, 234–235, 240–243, 249–253, 257, 263–265, 267–268, 271, 273, 276–277, 279–280, 283, 286, 291–292, 295–297, 300, 302–304, 306–308, 310, 312–315, 318, 322–323, 325–326, 333–337, 346–347, 350, 377, 380, 383–384, 389–390, 405, 411, 415, 428, 434, 441, 443–444, 447
- Bukovina 370
- Bulgária 178, 286, 349, 357, 421
- Burgasz / Byprac (Bulgária) 122
- Casablanca (Marokkó) 259
- Ceylon 81
- Como (Olaszország) 214
- Cosquín (Argentína) 154
- Csabrendek (Veszprém vármegye) 157
- Csehország, Csehszlovákia, Cseh-Szlovákiai Köztársaság 17, 20, 27, 31, 51–52, 65, 88, 161, 181, 230–231, 258, 288, 356, 359, 366, 368, 420–421
- Cservenka / Crvenka (ma Црвенка, Szerbia) 37
- Csesznek (Veszprém vármegye) 85
- Csík megye 301
- Csikszereda (ma Miercurea Ciuc, Románia) 40, 169
- Csúz (ma Dubník, Szlovákia) 15
- Dánia 17, 370
- Debrecen (Hajdú-Bihar vármegye) 63, 95, 148, 151, 182, 275–276, 290, 299, 316
- Delatyn (Делятин / Deljatin, Ukrajna) 299
- Délvidék 115, 132, 164, 167, 269, 344, 374, 396
- Demecser (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye) 31
- Don, Don folyó, Don-kanyar 156, 165, 376, 378–380, 382, 384, 386–387, 389–390, 392–393
- Duna-medence 126
- Dunántúl 62, 87
- Dunapentele (ma Dunaújváros része, Fejér vármegye) 417

- Eckartsau (Ausztria) 43, 86
 Eger (Heves vármegye) 200, 326, 432, 437, 439, 441
 Egyesült Államok → Amerikai Egyesült Államok
 Ekecs (ma Okoč, Szlovákia) 325
 Erdély 31, 89, 125–126, 187, 237, 241, 248, 251, 257, 265, 269, 298, 331, 396, 420
 Erdőcsokonya (ma Csokonyavisonta része, Somogy vármegye) 95
 Erdőszentgyörgy (ma Sângeorgiu de Pădure, Románia) 326
 Estoril (Portugália) 43, 73, 85, 108, 117, 134, 152, 341, 345
 Európa 64, 115, 132, 187–188, 204, 226–227, 231, 343, 357–359, 361–362, 366, 370, 404, 412, 415–417, 420–421, 441
 Észak-Erdély 241, 248, 257, 298, 396
 Északkeleti-Kárpátok 260, 270
 Észak-Magyarország 175, 363
 Fekete-tenger 53
 Felvidék 34, 60–61, 160, 164, 232, 255, 257, 363, 396
 Finnország 177–178, 285, 370
 Fiume (ma Rijeka, Horvátország) 168
 Franciaország 15, 20, 27, 51, 87, 90, 188, 226, 230–231, 342, 348, 350–351, 361, 364, 370
 Frankfurt am Oder (Németország) 123
 Funchal (Portugália) 42, 53, 81, 86
 Füle (Fejér vármegye) 110
 Füzesgyarmat (Békés vármegye) 220
 Garam 401
 Genf / Genève (Svájc) 91
 Gernyeszeg (ma Gornești, Románia) 51, 85
 Gibraltár 121
 Görögország 122
 Gyömöre (Győr-Moson-Sopron vármegye) 325, 335
 Győr (Győr-Moson-Sopron vármegye) 118, 135, 147, 326
 Győr vármegye 325
 Győrszemere (Győr-Moson-Sopron vármegye) 329
 Habsburg Monarchia → Osztrák–Magyar Monarchia
 Hátsó-India 81
 Helmscherode 117, 134, 146
 Helsinki (Finnország) 178, 285
 Hódmezővásárhely (Csongrád-Csanád vármegye) 91, 423

- Holics (ma Holič, Szlovákia) 44
Hollandia 370
Homokkomárom (Zala vármegye) 16, 36
Horvátország 356, 359, 374
Husz (ma Хусь, Ukrajna) 271–272, 313
- Igló (ma Spišská Nová Ves, Szlovákia) 306
Iklad (Pest vármegye) 95
Inota (ma Várpalota része, Veszprém vármegye) 307
Ipoly 401
Ipolyvisk (ma Vyškovce nad Ipľom, Szlovákia) 245
Ivác (Vas vármegye) 50, 87
- Jalkovec (Horvátország) 46
Jalta / Ялта (Ukrajna) 411, 420
Japán 81
Jászberény (Szolnok vármegye) 295
Jáva / Jawa (Indonézia) 81
Jeruzsálem / Jerusalájm (Izrael, Palszetin Állam) 249
Jugoszláv Királyság, Jugoszlávia, Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság 26, 115, 132, 230, 356, 366, 372–374, 420
- Kaposvár (Somogy vármegye) 63, 78, 82, 144, 157
Kárpátalja 89, 269, 363, 368, 396
Kárpát-medence 375, 397, 434
Kárpátok 214, 260, 270, 299, 311–312
Kassa (ma Košice, Szlovákia) 79, 82, 115, 132, 161, 213, 223–224, 257–258, 355, 369
Kecskemét (Bács-Kiskun vármegye) 163, 173, 175, 183–184, 269, 281, 283, 291, 308, 332, 402
Kelet-India 81
Kenderes (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye) 43–44, 73, 85, 108, 117, 134, 152, 341
Kézdivásárhely (ma Târgu Secuiesc, Románia) 301
Kis-Czell (ma Celldömölk, Vas vármegye) 104
Kiskunfélegyháza (Bács-Kiskun vármegye) 105
Kistarcsa (Pest vármegye) 334
Klotildliget (ma Piliscsaba része, Pest vármegye) 248
Kolozsvár (ma Cluj-Napoca, Románia) 38, 94, 113, 139, 148, 200, 211, 223, 269, 293, 300
Komárom (Komárom-Esztergom vármegye) 159, 200, 231, 355, 367

- Kompolt (Heves vármegye) 95
 Köln (Németország) 55
 Körmend (Vas vármegye) 20,
 36
 Kőrösmező (ma Ясіня, Ukrajna)
 115, 132
 Kőszeg (Vas vármegye) 86
 Krasznoje Olin (ma Красное-
 на-Волге, Oroszország) 165
 Krím-félsziget 121
- Laibach (ma Ljubljana, Szlové-
 nia) 162, 175, 282
 Lajosfalva (ma Падина / Pad-
 ina, Szerbia) 95
 Leányfalu (Pest vármegye) 158
 Lébény (Győr-Moson-Sopron
 vármegye) 149
 Lele (ma Lelei, Románia) 17
 Lendva (Szlovénia) 346
 Lengyelország 17, 95, 202, 357,
 361–362, 364–365, 368–369,
 421
 Leninakan / Gjumri (Örmény-
 ország) 179, 286
 Linz (Ausztria) 124, 253
 Lisszabon (Portugália) 341,
 344–345, 347
 London (Nagy-Britannia) 163,
 374
 Losonc (ma Lučenec, Szlová-
 kia) 94, 149
- Ludwigshafen (Németország)
 164
 Luxemburg 370
- Madeira / Ilha da Madeira (Por-
 tugália) 42, 53, 81, 86
 Magyar Királyság, Magyar Köz-
 társaság, Magyar Népköztár-
 saság, Magyarország, Magyar-
 országi Szocialista Szövetsé-
 ges Tanácsköztársaság 15–17,
 26–28, 31–32, 42–44, 46–54,
 57, 60–61, 64, 68–69, 73, 77,
 79, 82–83, 85–87, 90–91,
 93–97, 101, 103, 109, 115–
 118, 126, 128–129, 132–135,
 149, 151–153, 156–158, 160,
 168–169, 171–173, 175, 177–
 178, 180–182, 187–189, 193,
 199–200, 202–203, 205–209,
 215, 218–219, 222, 230–232,
 234, 239, 241, 248–249, 256,
 258–259, 261, 263, 268, 270,
 275–276, 279, 283, 285–289,
 295, 302, 305, 311–312, 315,
 317, 319–322, 329, 333–335,
 341–346, 348–351, 353–354,
 356–359, 362–364, 366–376,
 372, 382, 384, 388–389, 391,
 396–397, 399, 401, 403–405,
 407–409, 411–414, 416, 419–
 422, 432, 440–441

- Magyarpécska (ma Pecica, Románia) 199
- Mandzsúria 81
- Máramarossziget (ma Sighetu Marmației, Románia) 272, 313
- Máriaradna (ma Radna, Románia) 37
- Marosvásárhely (ma Târgu Mureș, Románia) 298–299
- Mátyásföld (ma Budapest része) 329
- Meran / Merano (Olaszország) 123
- Miskolc (Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye) 63, 148, 224, 257–258, 297, 307, 332
- Monarchia → Osztrák-Magyar Monarchia
- Moszkva (Oroszország) 16–17, 20, 51–52, 85, 116, 127, 133, 146, 171–172, 177–182, 219, 271, 273, 275, 285, 287–290, 314, 316, 421
- Mödling (Ausztria) 306
- Murga (Tolna vármegye) 103
- München (Németország) 38, 56, 103, 231, 366, 444
- Nagybecskerek (ma Зрењанин / Zrenjanin, Szerbia) 103, 222
- Nagy-Britannia 51, 115, 133, 171, 180–181, 230–231, 276, 287–288, 342, 364, 370, 372–373, 412
- Nagylomnic (ma Kakaslomnic / Veľká Lomnica, Szlovákia) 79
- Nagyselmec (ma Liptovská Štiavnica, Szlovákia) 53
- Nagyszeben (ma Sibiu, Románia) 74
- Nagyvárad (ma Oradea, Románia) 89, 173, 252, 281, 326, 333, 355
- Nápoly (Olaszország) 214
- Német-Ausztria → Ausztria
- Németbirodalom, Német Birodalom, Németország, Németországi Szövetségi Köztársaság, Német-római Birodalom 16, 38, 79, 103, 116–118, 123, 126, 134–135, 146, 155–156, 159–160, 171, 178, 181, 202, 206, 218, 226–227, 230–231, 233, 248, 258–259, 269, 276, 289, 312, 316–317, 343–344, 347, 361–363, 367–372, 377, 390, 412, 420–422
- Neuilly (ma Párizs része, Franciaország) 350, 353
- New York (Amerikai Egyesült Államok) 50, 87
- Norvégia 17, 370

- Nussdorf (ma Bécs / Wien része, Ausztria) 88
- Nürnberg (Németország) 116–117, 134, 146, 343
- Nyírbakta (ma Baktalórántháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye) 73, 90
- Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye) 16, 72
- Nyírmihálydi (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye) 104
- Nyitra (ma Nitra, Szlovákia) 37, 160
- Nyugat-Magyarország 50, 68, 87
- Olasz Királyság, Olaszország**
44, 121, 226–227, 231, 363, 370–371
- Olim-patak 165
- Oroszország 97, 121, 126, 128, 172, 178, 248, 286, 426
- Oszmán Birodalom 349
- Osztrák–Magyar Monarchia 17, 28, 34, 42–43, 45, 55, 58, 67, 75, 81, 106–108, 117, 134, 150, 162, 187, 200, 208, 213–214, 238–239, 252, 254, 295, 306, 320, 326–328, 342, 349, 356
- Pápa** (Veszprém vármegye) 209–210, 325
- Parajd (ma Praid, Románia) 136, 151, 237
- Párizs (Franciaország) 26–27, 48, 63, 65, 91, 93, 163, 206, 256, 350–353, 355, 358, 403, 419–420, 422
- Pécs (Baranya vármegye) 55, 63, 78, 103, 111, 131, 148, 160, 176, 209–210, 252, 284, 301, 308
- Persenbeug (Ausztria) 42, 81, 86
- Pest 95, 187, 412, 417, 434
- Pétervárad / Petrovaradin (ma Петроварадин, Szerbia) 118, 135, 147
- Piave 214
- Piliscsaba (Pest vármegye) 114, 129, 136, 151, 242, 249
- Póla (Horvátország) 44, 46
- Portugália 43, 73, 85, 108, 117, 134, 152, 341, 343, 347, 357
- Potsdam (Németország) 404, 409, 411, 420
- Pozsony (ma Bratislava, Szlovákia) 310, 355
- Prága (Csehország) 45, 256–258
- Przemysl (Lengyelország) 162

- Radvány** (Radvaň, Szlovákia) 95
- Rajka** (Győr-Moson-Soron vármegye) 136, 150, 152
- Rajna-övezet** 227
- Recsk** (Heves vármegye) 318, 320
- Répcseszentgyörgy** (Vas vármegye) 50, 87
- Rezsóháza** (ma Книћанин / Knićanin) 35, 103
- Rokieta** (magaslatok) 299
- Róma** (Roma, Olaszország) 49, 202, 334, 368–369
- Román Királyság, Románia** 16, 27, 37–38, 52, 65, 126, 148, 171, 178, 181, 230, 248, 286, 288, 351, 357, 364, 366, 370–372, 420–421
- Saar-vidék** 227
- Sárvár** (Vas vármegye) 53, 96
- Schönbrunn** (ma Bécs része) 46, 106, 306
- Siófok** (Somogy vármegye) 82
- Sopron** (Győr-Moson-Sopron vármegye) 88, 200, 210, 212, 220, 251–252, 265
- Sopronkőhida** (Győr-Moson-Sopron vármegye) 249
- Spanyolország** 121, 357
- Steindorf** (am Ossiacher See) (Ausztria) 79
- Stockholm** (Svédország) 17
- Svájc** 43–44, 47–48, 50–51, 86–88, 91, 318
- Svédország** 17, 202, 370
- Szabadka** (ma Суботица / Subotica, Szerbia) 167, 237, 241, 243–244, 355
- Szeged** (Csongrád-Csanád vármegye) 25, 33–35, 37–38, 59–61, 63, 73, 77, 84, 90, 95, 104, 107–114, 117, 134, 152, 162, 200, 223, 256, 308, 329–330, 342
- Székelyföld** 241, 298, 301
- Székesfehérvár** (Fejér vármegye) 63, 104–105, 148, 152, 200, 330, 333
- Szerbia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság** 16, 35, 37, 51–52, 65, 76, 88, 147, 213, 356
- Szibéria** 81
- Szigetvár** (Baranya vármegye) 434
- Szingapúr/Singapore** 121
- Szlovákia** 37, 172, 331, 420
- Szobránc** (ma Sobrance, Szlovákia) 273, 315
- Szófia** / София (Bulgária) 311
- Szolnok** (Solnok vármegye) 22, 103, 335
- Szombathely** (Vas vármegye) 27, 50, 86–89, 118, 134, 148

- Szovjetunió 16–18, 20, 35, 85,
103, 115–116, 132–133, 164,
171–172, 177–178, 180–181,
184, 218–219, 257, 269, 275,
285–286, 288, 291, 362, 366–
367, 370–371, 376–377, 390,
403–404, 408–409, 412–413
- Szörényvár/Turnu Severin 371
Szudéta-vidék 310
- Tagliamento folyó 214
- Tápiósüly (ma Süllysáp része,
Pest vármegye) 105
- Tata (Komárom-Esztergom
vármegye) 53
- Tatár-hágó 299, 312
- Teherán / تهرانت (Irán) 404, 409,
411, 420
- Temesvár (ma Timișoara, Ro-
mánia) 79, 157, 160,
- Tihany (Veszprém vármegye)
53
- Tisza 248
- Tisztántúl 351
- Tolna (Tolna vármegye) 307
- Torontál vármegye 222
- Toronto (Olaszország) 55
- Törökbecse/Novi Becej 35, 162
- Törökkopány (Somogy várme-
gye) 423, 431, 438–439
- Törökország 178, 286, 329
- Trácia / Trákia 122
- Traiskirchen (Ausztria) 305–306
- Tuzsér (Szabolcs-Szatmár-Bereg
vármegye) 197–198
- Ukrajna 20, 246
- Uriv (hegység) 165
- Újfehértó (Szabolcs-Szatmár-
Bereg vármegye) 167, 184,
291
- Újpest (ma Budapest része) 21,
33, 148, 158
- Vác (Pest vármegye) 35, 103,
159, 168, 235
- Vág-völgye 329
- Várna / Варна (Bulgária) 122
- Várpalota (Veszprém várme-
gye) 296
- Venice (Franciaország) 15, 27, 90
- Versailles (Franciaország) 64, 83,
227, 342, 348, 356, 359, 419,
- Viareggio (Olaszország) 44
- Villach (Ausztria) 79
- Vöcklabruck (Ausztria) 103
- Vörösvár (ma Vasvörösvár /
Rotenturm an der Pinka,
Ausztria) 86
- Washington (Amerikai Egye-
sült Államok) 163
- Weilheim (Németország) 343

Weimar (Németország) 55
Welesniow / Weleśniów/
Велеснів (Ukrajna) 294
Wesel (Németország) 116, 134,
146
Wien → Bécs
Wiener-Neustadt → Bécsújhely
Würzburg (Németország) 164

Zabola (ma Zăbala, Románia)
50, 87
Zágráb / Zagreb (Horvátország)
174–175, 282–283
Zizers (Svájc) 44

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek a tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Facultas Cognoscendi Akadémia Alapítvány
1071 Budapest, Dembinszky u. 34.

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

1062 Budapest, Bajza u. 18.

www.magyarnaplo.hu

Felelős kiadó Zsiga Kristóf ügyvezető

Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám

A borítót Vincze Judit készítette

Nyomdai kivitelezés

Jász József Nyomdaipari Vállalkozó